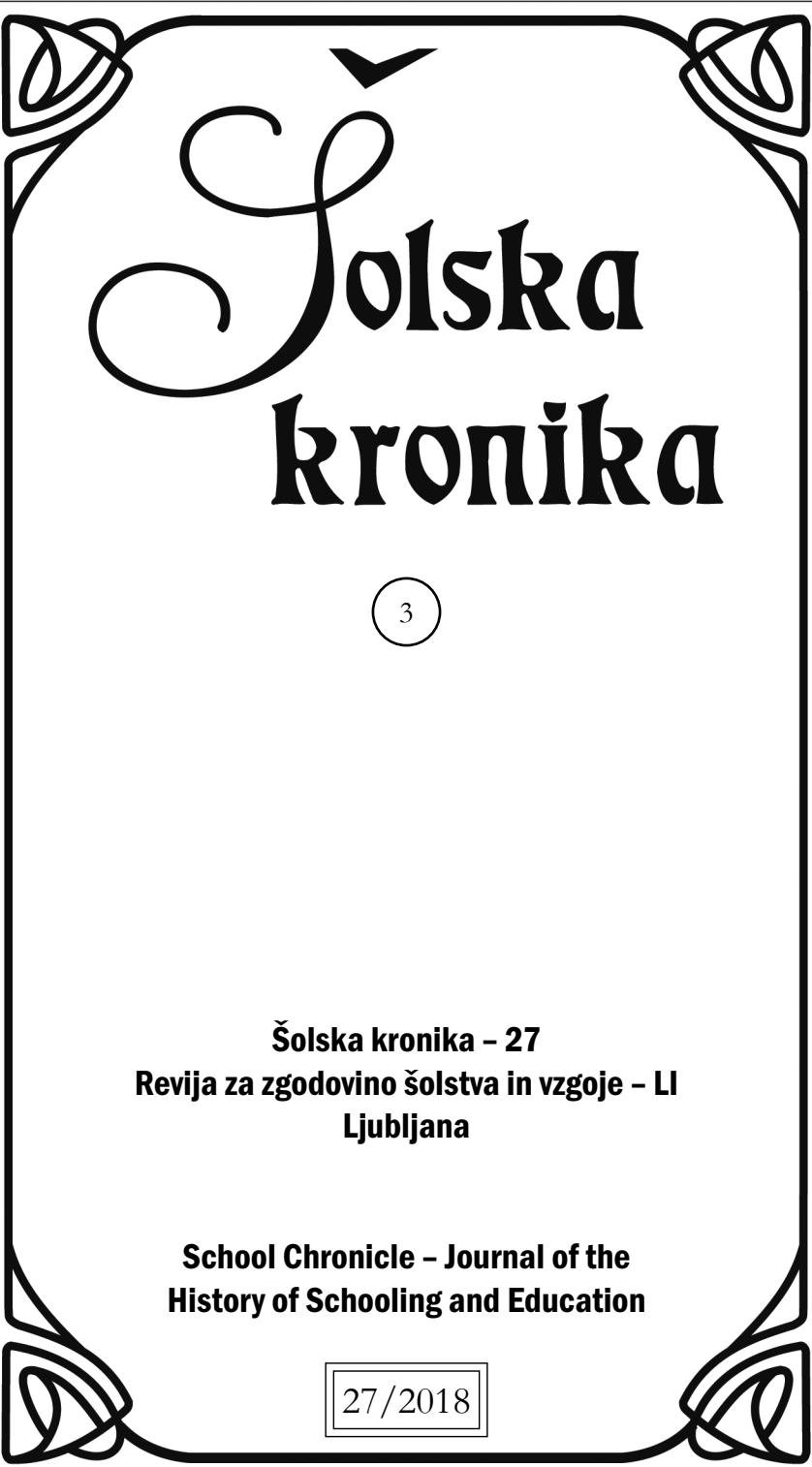

Šolska kronika

3

Šolska kronika – 27
Revija za zgodovino šolstva in vzgoje – LI
Ljubljana

School Chronicle – Journal of the
History of Schooling and Education

27/2018

SCHOOL CHRONICLE – JOURNAL OF THE HISTORY OF SCHOOLING AND EDUCATION
– BULLETIN OF THE SLOVENIAN SCHOOL MUSEUM. LJUBLJANA, SLOVENIA.

Urednik / Editor: Anton Arko

Uredniški odbor / Editorial Board: Anton Arko, mag. Marjetka Balkovec Debevec, dr. Theodor Domej (Avstrija / *Austria*), dr. Darko Friš, dr. Boris Golec, Ksenija Guzej, Tatjana Hojan, Polona Koželj, mag. Marija Lesjak Reichenberg, Marko Ljubič, Miha Mali, dr. Simon Malmenvall, dr. Zdenko Medveš, mag. Stane Okoliš (odgovorna oseba izdajatelja / *Responsible person for the publisher*), dr. Mojca Peček Čuk, dr. Leopoldina Plut Pregelj (ZDA / *USA*), dr. Edvard Protner, Mateja Ribarič, dr. Branko Šuštar

Zasluzna člana uredniškega odbora / Emeritus members of the Editorial Board: Slavica Pavlič, mag. Mladen Tancer

Članke je recenziral uredniški odbor. Za znanstveno vsebino člankov odgovarjajo avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. / *The articles have been reviewed by the Editorial Board. The authors are solely responsible for the content of their articles. No parts of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and full mention of the source.*

© Slovenski šolski muzej / *Slovenian School Museum, Ljubljana*

Redakcija te številke je bila zaključena 30. 10. 2018.

The editing of this issue was completed on October 30th, 2018.

Prevodi / *Translation:*

Maja Visenjak Limon (angleščina / *English*)

Maja Hakl Saje (nemščina / *German*)

in avtorji člankov (*and the authors of individual articles*)

Lektoriranje / *Proofreading:*

Marjeta Žebovec (*Slovene*), Paul Steed (*English*)

UDK / *UDC:*

Miha Mali

Uredništvo in uprava /

Editorial and administrative office:

Slovenski šolski muzej, Plečnikov trg 1,

SI-1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon, fax / *Phone, Fax:*

+3861 2513 024

E-pošta / *E-Mail:*

solski.muzej@guest.arnes.si

Spletna stran / *Website:*

www.ssolski-muzej.si

Transakcijski račun / *Bank Account No.:*

01100-6030720893

Sofinancira / *Co-financed by:*

Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport /

Ministry of Education, Science and Sport

Agencija za raziskovalno dejavnost R Slovenije - ARRS /

Slovenian Research Agency

Izdajatelj / *Publishers:*

Slovenski šolski muzej / *Slovenian School Museum*

Zveza zgodovinskih društev Slovenije /

Historical Association of Slovenia

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Matjaž Kavar, RAORA d.o.o.

Tisk / *Printed by:*

Abo grafika d.o.o.

Naklada / *Number of copies:*

650 izvodov

Revija je vpisana v razvid medijev pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije pod zaporedno številko 43, z dne 14. 2. 2002.

Šolska kronika – revija za zgodovino šolstva in vzgoje je vključena v / *School Chronicle – Journal of the History of Schooling and Education is included in:*

ProQuest/Periodicals Acquisitions, Michigan, USA

EBSCO Publishing, Ipswich, USA

ERIH PLUS, c/o NSD

COBISS - Co-operative Online Bibliographic System Services, Slovenia

Š O L S K A K R O N I K A
REVIJA ZA ZGODOVINO ŠOLSTVA IN VZGOJE
Glasilo Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana

Leto 2018, številka 3
Letnik 27 – LI
School Chronicle / Schulchronik
Journal of the History of Schooling and Education.
Bulletin of the Slovenian School Museum. Ljubljana. Slovenia.
Zeitschrift für Schul- und Erziehungsgeschichte. Organ des
Slowenischen Schulmuseums. Ljubljana. Slowenien.

VSEBINA / CONTENTS / INHALTSVERZEICHNIS

ČLANKI IN PRISPEVKI /
ARTICLES AND OTHER CONTRIBUTIONS /
ARTIKEL UND BEITRÄGE

- Branko Šuštar: **Podružnična šola in njene prednice pred 1958** ...7–21
Subsidiary school and its predecessors before 1958
Filialschule und ihre Vorgänger vor 1958
- Marija Počivavšek: **Izobraževanje trgovskega naraščaja** ...22–38
Mercantile Technical Education
Bildung des Handels-Nachwuchs
- Bogdan Kolar: **Prispevek cerkvenih ustanov pri izobraževanju mladih s težavami na začetku 20. stoletja** ...39–60
The contribution of church institutions to the education of young people with difficulties in the early 20th century
Beitrag der kirchlichen Einrichtungen zur Bildung von Jugendlichen mit Problemen zu Beginn des 20. Jahrhunderts
- Tatjana Hojan: **Slovenski pedagoški časopisi o stavkah do leta 1918** ...61–80
The writing of the Slovenian pedagogical newspapers about strikes until 1918
Slowenische pädagogische Zeitschriften über Streiks bis 1918

Lidija Rupel: **Srednješolsko izobraževanje tržaških Slovencev za časa Avstro-Ogrske in ustanovitev slovenske gimnazije leta 1945** ...81–94
Secondary school education of Slovenians in Trieste during the Austro-Hungarian period and the foundation of the Slovenian grammar school in 1945
Mittelschulbildung der Slowenen von Triest während Österreich-Ungarn und die Gründung des slowenischen Gymnasiums im Jahr 1945

Helena Jaklitsch: **Mentaliteta je za kakovost šolstva pomembnejša od razmer; Slovensko šolstvo v begunskih taboriščih v Italiji in Avstriji po 2. svetovni vojni** ...95–112
Mentality is more important in the quality of education than the conditions; Slovenian schools in the refugee camps in Italy and Austria after World War Two
Die Mentalität ist für die Qualität der Bildung wichtiger als die Bedingungen; Slowenische Bildung in Flüchtlingslagern in Italien und Österreich nach dem Zweiten Weltkrieg

Nevenka Hacin: **Vpliv spremenjene vloge gospodarstva na območju Zasavja na izobraževanje mladostnikov po končani osnovni šoli v obdobju povojne Jugoslavije** ...113–132
The influence of the altered role of the economy in the Zasavje region on post-primary education during the post-war period in Yugoslavia
Einfluss der veränderten Rolle der Wirtschaft in der Region Zasavje auf die Bildung von Jugendlichen nach dem Abschluss der Grundschule in der Zeit des Nachkriegsjugoslawien

Lucija Čok, Salvator Žitko: **Od renesančnih akademij do primorske univerze** ...133–164
From the Renaissance Academies to the University of Primorska
Von den Renaissance-Akademien zur Universität Primorska

Monika Govekar-Okoliš: **Educational role and activities of the Slovenian School Museum – Views, experiences and suggestions of university students concerning school lessons from the past in the study years from 2014 to 2018** ...165–186
Izobraževalna vloga in dejavnosti Slovenskega šolskega muzeja – Pogledi, izkušnje in predlogi univerzitetnih študentov o učnih urah iz preteklosti v študijskih letih od 2014 do 2018
Bildungsrolle und Aktivitäten des Slowenischen Schulmuseums – Ansichten, Erfahrungen und Anregungen von Universitätsstudenten in Bezug auf Schulstunden aus der Vergangenheit in Studienjahren von 2014 bis 2018

- Vilma Brodnik: **Pričevanja otrok o vojnah pri pouku zgodovine** ...187–204
Children's testimonies about war in history lessons
Kinderaussagen über Kriege im Geschichtsunterricht

**SPOMINI NA ŠOLO /
REMINISCENCES OF SCHOOLING /
ERINNERUNG AND DIE SCHULE**

- Franc Verovnik: **Janko in Mira Gačnik, koroška prosvetno-kulturna delavca in domoljuba** ...205–213
Janko and Mira Gačnik – Carinthian educational-cultural workers and patriots
Janko und Mira Gačnik – Bildungs- und Kulturarbeiter und Patrioten aus der Region Koroška

JUBILEJI / ANNIVERSARIES / JUBILÄEN

- Marjetka Balkovec Debevec: **Lik gimnazijske profesorice Ob jubileju razredničarke in dramske mentorice Bogomire Kure, prof. – 70** ...214–218

IN MEMORIAM

- Branko Šuštar, Mateja Ribarič: **Feri Kuzmič, prijazni muzealec in bibliotekar iz Murske Sobote, 1952–2018** ...219–223

**DROBTINICE IZ ŠOLSKE PRETEKLOSTI /
BITS AND PIECES FROM PAST SCHOOL TIMES /
SPLITTER DER SCHULVERGANGENHEIT**

- Srednješolski tajniki** ...224
Šola za tatove ...224

**POROČILA IN OCENE / REPORTS AND REVIEWS /
BERICHTE UND REZENSIONEN**

- Branko Šuštar: **Narava in vzgoja – mednarodna stalna konferenca za zgodovino izobraževanja, 40 ISCHE, Berlinu 2018** ...225–238

Marjetka Balkovec Debevec: **Laporski hram učenosti – vrata v svet: 190 let organiziranega šolstva v Laporju** ...239–240

Simon Malmenvall: **Vladislav Puzović. Ruski putevi srpskog bogoslovlja. Školovanje Srba na ruskim duhovnim akademijama 1849–1917.** ...241–242

AVTORJI PRISPEVKOV Šolske kronike št. 3, 27/LI, 2018 / LIST OF CONTRIBUTORS / AUTOREN ...243

SODELAVCI Šolske kronike št. 3, 27/LI, 2018 / LIST OF CONTRIBUTORS / MITARBEITER ...244

NAVODILA AVTORJEM IN AVTORICAM / INSTRUCTIONS TO CONTRIBUTORS / ANLEITUNGEN FÜR AUTOREN ...245–246

Šolska kronika – revija za zgodovino šolstva in vzgoje. Glasilo Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana (Slovenija) je slovenska znanstvena in strokovna revija za zgodovino šolstva, pedagogike in vzgoje, ki jo od leta 1992 samostojno izdaja Slovenski šolski muzej v Ljubljani. Revija ima začetke v skupnem zborniku šolsko-pedagoških muzejev v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu, ki je začel izhajati leta 1964 kot Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete.

School Chronicle – Journal of the History of Schooling and Education. Bulletin of the Slovenian School Museum. Ljubljana (Slovenia) is a Slovenian scientific and professional publication concerned with schooling, pedagogy and education. Since 1992 it has been independently issued by the Slovenian School Museum in Ljubljana. The Miscellany has developed from a joint publication of the school-pedagogical museums in Ljubljana, Zagreb in Belgrade, which began to be published in 1964 under the title of A Miscellany of the History of Schooling and Education.

<http://www.ssolski-muzej.si/slo/schoolchronicles.php>

Članki in prispevki

UDK 373.3(497.4)(091)
1.01 Izvirni znanstveni članek
Prejeto: 24. 10. 2018

Branko Šuštar*

Podružnična šola in njene prednice pred 1958

Subsidiary school and its predecessors before 1958

»Majhno je lepo«
Društvo učiteljev podružničnih šol

Izvleček

Prispevek na osnovi zakonodaje, statističnih virov in literature predstavlja nižje organizirane osnovne šole s kombiniranim poukom, ki jih zakonodaja od 1958 pozna pod imenom podružnična šola. Občasne in dislocirane oblike osnovnošolskega poučevanja so od šolske zakonodaje 1869 imele različna imena in formalne oblike šolskih izpostav (ekskurendna šola, zasilna šola, ambulantna šola in šolska stanica, tj. postaja). Danes so podružnične šole posebna in največkrat učencem prijazna oblika osnovne šole. Prihodnost podružničnih šol je odvisna predvsem od demografskega razvoja. Prispevek opozarja tudi na bogato delovanje Društva učiteljev podružničnih šol in na posebnosti takšne oblike šol.

Abstract

The article presents, on the basis of legislation, statistical sources and the literature, subsidiarily organised primary schools with combined lessons, known in legislation since 1958 under the name of subsidiary schools. The occasional and extramural forms of education following the school legislation adopted in 1869 had different names and forms of school branches. Nowadays, subsidiary schools are a special and usually pupil-friendly form of primary school. The future of these schools depends mainly on demographic development. The article also points to the rich activities of the Society of Subsidiary School Teachers and the special characteristics of this form of school.

Ključne besede: nižje organizirane osnovne šole, ekskurendna šola, ambulantna šola, kombinirani pouk, Društvo učiteljev podružničnih šol

Key words: subsidiarily organised primary schools, combined lessons, Society of Subsidiary School Teachers.

* Branko Šuštar, dr. zgodovinskih znanosti, muzejski svetnik, SŠM Ljubljana, e-pošta: branko.sustar@guest.arnes.si

Pogosto tudi v šolstvu velja, da ni nič novega pod soncem. Učenke, učenci in učitelji/ce začnemo vsak šolski dan znova in jeseni prav tako vsako šolsko leto, saj je vsak učenec čisto posebna, nova zgodba v sicer tako vsakdanjem prenašanju znanja, spodbujanju in uvajanju v spoznavanje sveta okoli nas. Podobno imajo tudi sodobne podružnične šole, ki jih kot posebno organizacijsko obliko šol poznamo danes in že dobrih šestdeset let,¹ svoje začetke v različnih organizacijskih oblikah šolskih izpostav. Tako lahko razvoj teh oblik organiziranja šol spremljamo že pred letom 1958, ki se običajno ne prav natančno pojmuje kot začetek podružničnih šol.² Podružnične šole imajo precej daljšo in bogatejšo tradicijo!

V taki obliki in tako številne so se oblikovale podružnične šole res šele po šolski reformi leta 1958, ki je uzakonila enotno osemrazredno osnovno šolo. Tudi druga značilnost podružničnih šol, namreč kombiniran pouk, ni od včeraj. Pravzaprav je star vsaj toliko kot naše redno osnovno šolstvo, saj so pouk na enorazrednicah že od osnovnošolskega zakona Marije Terezije leta 1774 zaznamovale oblike kombiniranega pouka. Tudi s temi posebnostmi poučevanja v nekdanj zelo običajnih enorazrednicah (šolah z enim učiteljem) ali dvo-, trirazrednicah se je slovensko učiteljstvo zavzeto ukvarjalo na svojih društvenih zborovanjih in o tem so naši pedagoški časopisi pisali tako v 19. kot še v 20. stoletju, takšnemu pouku primerno pa so bili urejeni tudi učbeniki.

Zveza pedagoških društev je še leta 1955, tik pred šolsko reformo, izdala zbornik prispevkov *Pouk na nižje organiziranih šolah*. Tema je bila za tedanje šolstvo zelo pomembna, saj je bilo ob koncu šolskega leta 1951/52 na Slovenskem 77,8 odstotka, tj. več kot tri četrtine osnovnih šol s kombiniranimi oddelki. Več kot polovica šol (55,9 %) je imela tedaj kombinirane kar vse oddelke in le na 21,9 odstotka osnovnih šol je bilo samo nekaj kombiniranih oddelkov. Takšnih oddelkov tako ni poznala le dobra petina ali 22,2 odstotka slovenskih šol.³ Zato je razprave o nižje organiziranih osnovnih šolah tudi objavljala revija *Sodobna pedagogika*.⁴

V šolskem letu 1955/56 je bilo pri nas na osnovnih šolah še 1.592 kombiniranih oddelkov ali 34 odstotkov vseh, ki jih je obiskovalo 47.826 učencev ali skoraj tretjina (31,75 %). Največ kombiniranih oddelkov je delovalo na Primorskem, najmanj pa na območju Ptuja.⁵ Slovenski osnovnošolski zakon leta 1959 govori

1 Društvo učiteljev podružničnih šol, ki je aprila 2008 ob svojem 8. strokovnem srečanju pripravilo tudi praznovanje *petdesetletnice* podružničnih šol v Sloveniji, zavzeto deluje od leta 2000 in pripravlja letne posvete (2019 bo 19. posvet DUPŠ) ter vabi v svoje vrste (<http://www.dups.si/>).

2 50 let podružnic osnovnih šol v Sloveniji, 10. 4. 2008; http://www.mizs.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/5705/ (pridobljeno: 10. 1. 2018).

3 Pouk na nižje organiziranih šolah, zbornik prispevkov, uredil Andrej Šavli, Ljubljana: Zveza pedagoških društev LR Slovenije, 1955, str. 5.

4 Andrej Šavli, Pripombe k učnem načrtu za nižje organizirane osemletne osnovne šole, *Sodobna pedagogika*, 1952, str. 73–86; Angela Praprotnik, O nižje organiziranih šolah, *Sodobna pedagogika* 1952, str. 259–266.

5 Nižeorganizirane šole v Sloveniji, *Sodobna pedagogika* 1957, str. 266.

o oddelku kot organizacijski enoti osnovne šole z učenci enega razreda (čisti oddlek) ali z učenci več razredov (kombinirani oddelki) ter o oddelku/oddelkih zunaj sedeža osnovne šole (24. do 26. člen).⁶ Z uresničevanjem šolske reforme, zastavljene leta 1958, so postajale nepopolne osnovne šole »anahronizem«, ki so ga postopoma premagovali s povezovanjem z organizacijsko razvitejšimi šolami. Temu procesu je sledila analiza dela podružničnih šol, kakor jo iz šolskega leta 1963/64 poznamo z območja Zavoda za prosvetno pedagoško službo Koper.⁷

Podružnične šole po letu 1958

Podružnična šola je v našem šolstvu zanimiva in prepoznavna organizacijska oblika, ki je sicer starejša kot šest desetletij, ko je bilo v šolskem letu 1958/59 med skoraj 1200 osnovnimi šolami pri nas le 667 takih z osmimi razredi, preostale pa so bile manj razvite in med njimi kar 295 šol s štirimi razredi. Tako je bilo tudi število nekombiniranih (pozneje imenovanih 'čistih') oddelkov (5.835 od 7.198) precej večje od kombiniranih, v katerem je en učitelj poučeval učence dveh ali več šolskih let. Med temi je bilo 690 oddelkov kombiniranih iz dveh razredov, 289 iz treh in kar 384 oddelkov iz štirih ali več razredov.

V naslednjih letih se je število šol in posebej kombiniranih oddelkov zmanjševalo (v šolskem letu 1961/62 še 1.180 od skupaj 8.080), a je bilo še 1964/65 kombiniranih oddelkov 1.109, ki jih je obiskovalo 24.311 učencev ali skoraj desetina vseh osnovnošolcev. Tudi v naslednjih letih je bilo število kombiniranih oddelkov in učencev v njih vedno manjše (1967/68: 829 oddelkov, 16.414 otrok ali malo nad 7 odstotkov vseh šolarjev). Ker je oblika kombiniranega pouka odvisna od števila učencev iste starosti, so imele tak pouk poleg podružnic kdaj tudi druge šole ali pa so tudi na podružnicah oblikovali enovite oddelke.

Osnovnih šol je bilo v 60. letih 20. stoletja okoli 1.050, med njimi je bilo podružničnih šol najprej manj kot petsto, od šolskega leta 1966/67 do 1969/70 pa se je dvignilo število malo nad šeststo. Centralnih šol je bilo okoli 250, druge pa so bile samostojne šole. Zanimivi so podatki o številu podružnic na eno centralno šolo. Okoli leta 1970 je od skoraj 250 centralnih šol bilo največ takih (dobrih 200) z do tremi podružnicami, kar nekaj je bilo centralnih šol s štirimi do šestimi podružnicami (nekaj nad 30 šol), najprej devet nato štiri centralne šole pa so imele od sedem do devet podružničnih šol, tri nato pa dve centralni šoli pa deset ali več podružnic. Več kot desetletje zatem je v začetku 80. let bilo med 202 centralnima šolama večina (171) z do tremi podružnicami, nekaj centralnih šol (29) je imelo štiri do šest podružnic, od sedem do devet podružnic pa sta vključevali le dve osnovni šoli. Podobno je bilo tudi v začetku devetdesetih let. Število učiteljev na okoli 490

6 Zakon o osnovni šoli, Ljubljana 1959, str. 18. – Zakon o osnovni šoli, Ur. l. LRS, 32/1959.

7 Marta Trobec, Iz dveletne prakse podružničnih šol, *Pedagoška služba* 3, Zavod za prosvetno-pedagoško službo Koper, 1964, str. 3–25.

podružničnih šolah je bilo okoli leta 1965 nekaj nad 1.100, nato se je s povečanjem števila podružnic 1966/67 tudi njihovo število zvišalo na 2.387, a bilo že od naslednjega šolskega leta nekaj nad 1.500 na okoli šeststotih podružničnih šolah.

Število podružničnih šol se je od začetka 70. let zmanjševalo, a tudi skupno število šol je v šolskem letu 1971/72 padlo pod tisoč (982). Tedaj je bilo 416 samostojnih in centralnih šol ter 566 podružničnih šol s skoraj trideset tisoč učenci, kar je bilo dobrih 13 odstotkov vseh osnovnošolcev. V letih 1967 do 1971 se je vsako leto število učencev na podružnicah znižalo za okoli tisoč. Na podružničnih šolah je tedaj službovalo okoli 14 odstotkov vseh učiteljev (1.429), podoben odstotek pa so predstavljali tudi učenci na podružnicah. Poglejmo še na položaj podružničnih šol v začetku 80. let 20. stoletja, ko je bilo skupno število osnovnih šol 840 z 8.838 oddelki in je skoraj 13.000 učiteljev poučevalo dobrih 219.000 šolarjev. Do šolskega leta 1982/83 se je število podružničnih šol zmanjšalo na 427 (a je bilo še višje kot skupno število samostojnih in centralnih šol: 413), obiskovalo jih je 21.853 učencev in poučevalo 1.354 učiteljev. Tako je bilo tedaj s podružničnimi šolami povezanih še več kot deset odstotkov učiteljev in le malo manj kot deset odstotkov vseh učencev osnovnih šol na Slovenskem.

Podružnične šole zaznamuje tudi kombinirani pouk prvih šolskih let z manjšim številom učencev, ki višje razrede osnovne šole končajo na matični šoli. Glede na število otrok pa kdaj oblikujejo kombinirane razrede tudi samostojne in celo matične šole. Še sredi 80. let 20. stoletja je bilo število podružničnih in matičnih šol ter samostojnih šol precej izenačeno (1985/86 je bilo med 830 osnovnimi šolami 413 podružničnih šol), nato pa se je število šol zaradi demografskih vzrokov spreminjalo in število podružničnih šol se je zmanjševalo. Tudi zaradi organiziranega prevoza do matičnih šol! Konec 80. let jih je bilo še nekaj nad 400, v začetku 90. let pa se je število podružničnih šol znižalo na okoli 386. V šolskem letu 1996/97 je bilo še 381 podružničnih šol, a tudi pozneje vsako leto zapre vrata kakšna od njih, čeprav so prizadevanja za ohranitev teh šol živa. V šolskem letu 2006/07 je bilo med 796 osnovnimi šolami 350 podružničnih šol, druge so bile matične (247) in samostojne (199). Na podružničnih šolah se je v skupaj 1.150 oddelkih šolalo 15.674 učenk in učencev, kar je manj kot štiri odstotke vseh osnovnošolcev. Še manjše število jih je obiskovalo na podružničnih šolah pouk v 538 kombiniranih oddelkih: teh učencev je bilo 6.373. Ker tudi nekatere matične in samostojne šole poznajo kombiniran pouk, je bilo skupno število otrok, ki so se tedaj šolali v taki obliki pouka, večje še za 1.142.⁸

V šolskem letu 2018/2019 obiskuje osnovno šolo 184.169 učenk in učencev, od tega 21.874 prvošolk in prvošolčkov. Med osnovnimi šolami je 455 matičnih osnovnih šol ter 318 podružničnih šol. Nekatere od teh šol so res majhne: najmanjši imata

8 B. Šuštar, Podružnične šole v ogledalu časa, »Pokažimo, kar imamo!« Učila in učni pripomočki na podružničnih šolah skozi več kot pet desetletij. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, razstavni katalog, 2008, str. 1–2; Statistični urad RS: Statistični letopis 1953–2008, <https://www.stat.si/StatWeb/sl/yearbooks/index&year=1953>

le po štiri učence,⁹ največja podružnična šola pa šteje tristo učencev (Podružnica Center pri OŠ Simona Jenka Kranj). Po podatkih MIZŠ je najmanjša matična šola OŠ Rudija Mahniča – Brkinca Pregarje s 23 učenkami in učenci. Podružničnih šole je vsako leto manj, saj jih je bilo od šolskega leta 1993/94 ukinjenih 62, 15 pa se jih je preoblikovalo v samostojne matične šole. S šolskim letom 2018/19 ostajata zaprti še dve podružnični osnovni šoli, in sicer podružnica Podpreska (pri OŠ dr. Antona Debeljaka Loški Potok) ter podružnična šola Cirkovce (OŠ Livada Velenje). Kar na petih podružničnih šolah pa nimajo vpisanih otrok v prvi razred.¹⁰

Podružnične šole na eni strani kažejo podobo nekdanje tradicionalne šole v manjših krajih z učiteljem ali dvema in s kombiniranim poukom (v enem oddelku poučujejo učence dveh ali več šolskih let). Današnje obliko pouka pogojuje maloštevilnost šoloobveznih otrok na območjih, kjer je bilo pred desetletji veliko število šolarjev, ter dejstvo, da pouk na podružnicah pogosto poteka le za prva tri ali štiri šolska leta. Zaradi majhnih oddelkov zaznamuje pouk zavzet osebni odnos učencev in učiteljic/učiteljev ter domiselnost pri uporabi učil in učnih pripomočkov ter aktivnih metod dela. Predvsem pa pri šolskem utripu podružnične šole izstopa dejstvo, da so učenci zelo radi v šoli, se vanjo tudi vračajo po pouku, saj je šola privlačna, prijazna in zanimiva, pogosto tudi žarišče kulturnega življenja kraja. In kakšne so sledi te bogate tradicije kombiniranega pouka kot tudi podobnih organizacijskih oblik, ki jih danes označujemo kot podružnične šole?

Zakon o narodnih šolah 1929, pravilnika 1933: šolske stanice, ambulantne šole

Že prvi (in edini) osnovnošolski zakon, ki ga je leta 1929 dobila Kraljevina Jugoslavija, je za kraje, kjer ni bilo zakonskih pogojev za ustanovitev redne šole, na osnovi že prejšnje zakonodaje določal ustanovitev nekakšnih šolskih izpostav (*»zasilnih šolskih naprav«*). Takšne oblike osnovne šole so organizirali povsod tam, kjer je bilo vsaj deset do dvajset šoloobveznih otrok. To so bile začasne šolske *stanice ali ambulantne šole*.¹¹ Pouk v *»šolskih stanicah«*, tj. postajah (izpostavah), je trajal vse šolsko leto (od 1. septembra do konca junija), a le trikrat tedensko po pol dneva. Poučeval pa je učitelj sosednje šole. V *»ambulantnih šolah«* je potekal pouk le pet mesecev v šolskem letu. Za pouk so poskrbeli mlajši učitelj(ce), ki so bili (bile) še brez stalnega službenega mesta in so poučevali

9 Najmanjši podružnični osnovni šoli sta Podblica (OŠ Stražišče Kranj) in Lehen na Pohorju (OŠ Brezno – Podvelka).

10 Šolsko leto 2018/2019 – statistični podatki in novosti, 31. 8. 2018, http://www.mizs.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/10474/ (pridobljeno: 12. 10. 2018)

11 Zakon o narodnih šolah, Ljubljana 1929, str. 25. Zakon je v § 7 določal osemletno šolsko obveznost in *»narodne šole«* oblikoval kot *»osnovne šole«* (I. do IV. razred) in *»višje narodne šole«* do dopolnjenega 14. leta starosti šolarja (I. do IV. razred). Za začasne šolske stanice in ambulantne šole so uporabljali §§ 18, 23, 122, 161 zakona z dne 5. 12. 1929.

pet mesecev »v tem, a pet mesecev v drugem kraju«. Ob koncu pouka je bil izpit »ob navzočnosti« šolskega nadzornika, ko so ugotavljali uspeh vsakega učenca. Kakšna prva delovna izkušnja za začetnika v šolstvu je bil pouk na takšni šoli! Ustanovitev šole je lahko predlagal okrajni (sreski) šolski nadzornik, ustanovila pa ga je upravna oblast (od 30. let 20. stoletja banovina). Občine so poskrbele za »poslopje, kurjavo in najpotrebnejše pohištvo« ter vozila ali nadomestilo za prevoz učiteljem, za plačilo učiteljem (nagrade) pa je poskrbelo ministrstvo.

Splošne določbe zakona o narodnih šolah so veljale tudi za ambulantne šole in »šolske stanice«, posebnosti pa so urejali s pravilnikom. Na podlagi zakona o narodnih šolah (1929) je prosvetni minister septembra 1933 predpisal posebna pravilnika: enega o *ambulantnih šolah* in drugega o *šolskih stanicah*. **Pravilnik o ambulantnih šolah** je v enajstih členih določal delovanje tega tipa šol, ki so na predlog banske uprave nastajale v slabo naseljenih krajih, kjer ni bilo možno ustanoviti niti redne šole niti »šolske stanice«, bilo pa je tam vsaj deset za šolo godnih otrok. Šole je ustanavljalo ministrstvo tam, kjer so bile prostorske možnosti (učilnica, učiteljevo stanovanje) in je občina poskrbela za prostore in opremo.¹² Pouk v ambulantnih šolah je učitelj – praviloma so bili to mlajši, neoženjeni učitelji – organiziral v obliki štirih razredov. Takšna šola je dala otrokom osnovno znanje po posebnem učnem načrtu, ki ga je prepisal minister. Ko so pričeli izvajati takšno obliko ambulantnih šol so v I. razred vpisovali vse šoloobvezne otroke od 7. do 12. leta starosti, če še niso dotlej hodili v šolo. Pouk v vsakem razredu ambulantne šole je trajal nepretrgoma po pet mesecev od 1. septembra do 7. februarja ali od 7. februarja do 1. julija, preostali čas pa je bil namenjen kar počitnicam. Ob koncu šolskega pouka so učenci opravljali izpit za prehod v višji razred ali zaključni izpit iz IV. razreda pred šolskim nadzornikom ali pred učiteljem redne šole, ki ga je določil ban kot predstojnik upravne oblasti. Izpiti so bili prve štiri dni v začetku februarja ali v začetku julija. V enem šolskem letu je učenec lahko končal le en razred, spričevalo o končanem IV. razredu pa je bilo enako spričevalu o končani osnovni šoli. Pravilnik je določal, da se ambulantne šole »opuste«, ko so dani pogoji za ustanovitev redne osnovne šole ali pa če občine ne poskrbijo za pogoje za njihovo delovanje.¹³

Hkrati je septembra 1933 izšel **pravilnik o šolskih stanicah**. Šolske stanice (tj. postaje, izpostave) je lahko ustanovil prosvetni minister na predlog banske uprave v posameznih »vaseh, vasicah, pristavah in naseljih« za vsaj deset šoloobveznih otrok, ki zaradi terenskih, klimatskih in drugih razlogov niso mogli obiskovati najbližje šole. V predlogu za ustanovitev takšne šolske stanice so morali podrobno pojasniti prav te razmere in načrtovati tudi, kdo od učiteljev

12 Za ambulantno šolo je bilo (kot to določa člen 3 tega pravilnika) treba poskrbeti za »svetlo, suho in zadosti prostorno sobo za učilnico in najpotrebnejše prostore za učiteljevo stanovanje« ter za »najpotrebnejše pohištvo, učne pripomočke in pisarniške potrebščine, slugo in kurivo za šolo in učitelja.«

13 Zakon o narodnih šolah, III. zvezek, priredil Pavle Flerè, Ljubljana 1934, str. 25–27, 83.

najbližje redne šole bo tam poučeval. *Šolske stanice* so imele I. in II. razred, poučevanje pa je potekalo po posebej urejenem učnem načrtu. Učenci, ki so uspešno končali oba razreda na *šolski stanici*, so bili nato obvezani, da kot redni učenci obiskujejo III. in IV. razred na najbližji osnovni šoli, razen če ni bila ta več kakor sedem kilometrov stran. Tudi pri *šolskih stanicah* je morala občina zagotoviti materialne pogoje (sobo za učilnico, sobo za učitelje z najpotrebnejšim pohištvo za prenočevanje) in zagotoviti učitelju tudi prevoz: dajati prevozno sredstvo ali vnaprej plačevati mesečno nadomestilo. Posebej je pravilnik zagrozil staršem s kaznijo za nereden obisk otrok, kakor so jo predpisovala določila zakona o narodnih šolah. Učiteljem na teh *šolskih stanicah* je ministrstvo zagotavljalo tudi nagrado: po 150 din za vsakega na izpitu uspešnega učenca. Izpitu je prisostvoval šolski nadzornik ali učitelj iz bližnje okolice, ki je vpisal v dokumente tudi rezultate izpita. Katalog in izpraševalni zapisnik so v prepisu poslali kar na ministrstvo (odseku za narodno izobraževanje), da je to nato poskrbelo za nakazilo in izplačilo nagrade učitelju. Pouk na takšnih šolskih izpostavah je trajal dva do tri dni na teden (skupaj 10 ur) vse šolsko leto. »*Šolska stanica spada pod upravo šole, kateri spada učitelj, ki v njej poučuje*,« je njeno organiziranost določal 8. člen pravilnika. Učitelj je vodil tudi ustrezno šolsko dokumentacijo (vpisnica, šolski dnevnik, delovnik), kot je veljala za redno narodno šolo, in jo je po opravljenem izpitu hranila uprava šole, ki ji je *stanica* pripadala.¹⁴

Pred letom 1929: ekskurendne, zasilne šole

Da so tudi pred letom 1929 delovale po dotedanji deželni/pokrajinski zakonodaji »*ekskurende, pomožne in druge šole*«, kaže določilo § 161 zakona o narodnih šolah, ki je določal preureditev vseh teh šol po tem zakonu. Če teh dotedanjih »*ekskurend, pomožnih, zasilnih in podobnih šol*« niso mogli takoj oblikovati kot redne šole (tj. s šolskim letom 1930/31), so se namesto tega držali določil § 18 o šolskih stanicah in ambulantnih šolah.¹⁵ In kako je bilo torej s *podružničnimi šolami* pred letom 1929? Do tedaj je v šolstvu v bistvu veljala še avstrijska deželna šolska zakonodaja, ki je po letu 1918 v jugoslovanski državi doživljala nekatere spremembe in dopolnila, povsem odpravljena pa je bila šele leta 1929. Vse do tedaj so bila pri nas v veljavi določila tretjega avstrijskega zakona o osnovnem šolstvu iz leta 1869 (z dopolnili: novela 1883) in šolska zakonodaja posameznih dežel. V tem zakonu so upoštevali tiste organizacijske oblike šol, ki jih je leta 1929 odpravljal § 161.

¹⁴ Zakon o narodnih šolah III. zvezek, priredil Pavle Flerè, Ljubljana 1934, str. 28–32, 83–84.

¹⁵ Zakon o narodnih šolah s kratko razlago in stvarnim kazalom, priredil Pavle Flere, Ljubljana 1929, str. 131: § 161 zakona z dne 5. 12. 1929.

Deželni šolski zakon za Kranjsko (1873),¹⁶ ki je bil sprejet na osnovi avstrijskega državnega šolskega zakona iz leta 1868, je glede ustanavljanja šol določal, da se ustanovi javna ljudska šola povsod tam, kjer živi vsaj štirideset otrok ne dlje od pol milje (4 km). Že drugi člen pa je predvidel tudi ovire šolskega obisku in videl rešitev v tem, da se »izpostavi« učitelj začasno »na primerno postajo«. Če pa so v takšni oddaljenosti krajevne razmere ovirale ali oteževale prihod otrok v šolo, naj vsaj v neugodnem letnem času te otroke poučuje učitelj nekje otrokom bliže. Namesto primerne postaje pa so kot najskrajnejši primer predlagali, naj učitelj hodi tja poučeval vsak teden dvakrat.

Ta **ekspozitura ali izpostavljena štacija** (v nemškem besedilu zakona »die Expositur oder Excurrando-Station«) je spadala k šoli, na kateri je bil nameščen učitelj, ki je poučeval na takšni ekskurendni šoli. Zakon sicer govori o podučitelju (te so na Kranjskem odpravili leta 1890), omenja tudi pomožnega učitelja, vsekakor pa računa na kakšno mlajšo »učno moč«, navadno na šoli z vsaj dvema učiteljema. A ta oblika šolskega pouka je bila v § 3 zamišljena kot začasna, saj je zakon računal, da naj tisti, »kateri napravi in vzdržuje tako šolo«, namesto »ekspoziture ali izpostavljene šole« sčasoma ustanovi samostojno šolo.¹⁷ Tako je npr. deželni šolski svet v Ljubljani konec leta 1885 in v začetku 1886 načrtoval, da se ekskurendna šola na Barju preoblikuje v enorazrednico, glede potrebnosti šolskega pouka v Bojancih v Beli krajini pa so odločili, da se »to pot še ne bode ustanovila ljudska šola, napravila pa se bode tu ekskurendna šola«.¹⁸

Podružnične šole v nekdanjem pedagoškem tisku

Šolniki so »ekskurendne šole ali podružnice« seveda redno obravnavali v pedagoškem tisku. Naj za primer pogledamo tri primere pisanja iz let 1890, 1904 in 1920. Tako je 1890 v prispevku z naslovom **Ekskurendna (izgredna) šola** pisal učitelj Franc Trošt z Iga v listu Učiteljski tovariš o teh šolah v majhnih, oddaljenih krajih na Slovenskem, »kjer ni misliti na ustanovitev redne šole«. V takih majhnih krajih so pričeli poučevati vneti duhovniki, sprva le verouk, nato pa tudi branje, pisanje in računanje in v takšni šoli za silo »se je mladina le najpotrebnejšega učila.« Te šole so bila spodbuda šolski oblasti, da so pričeli misliti na ustanovitev redne šole, kar se je tudi zgodilo, saj so ljudje videli »veliko korist dobrega pouka in dobre

16 Zakon z dne 29. aprila 1873. leta, dež. zak. št. 21 o uredbi ustanavljanja, vzdrževanja in obiskovanja javnih ljudskih šol v vojvodini Kranjski, *Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem*, ur. Fr. Heinz, Ljubljana 1895, str. 434–439.

17 Zakon z dne 29. aprila 1873. leta, str. 439.

18 Iz seje c. k. Deželnega šolskega sveta, *Učiteljski tovariš*, 1. 2. 1886, str. 48. »Določi se, da se v Bojancih to pot še ne bode ustanovila ljudska šola, napravila pa se bode tu ekskurendna šola. ... — Ravno tako se tudi deželnemu odboru poroča o tem, da bi se ekskurendna šola na Barji (na Karolinini zemlji pri Ljubljani) prestrojila v redno enorazredno ljudsko šolo (s 600 gold. letne plače in s stanovanjem za učitelja).«

odgoje.« Ponekod pa so v oddaljenih krajih brez šole pripravili v kakšni zasebni hiši »šolsko sobo«, v katero so dva- ali trikrat tedensko prihajali otroci, da jih je poučeval učitelj z najbližje redne šole. Enemu je namreč lažje hoditi uro daleč ali še dlje poučevat kakor pa več šolarjem do oddaljene redne šole, je pisal leta 1890 Trošt, posebej »ker učitelj je odrastel in bolj trpljenju privajen nego mali 7 do 10-letni otrok«.

Takšna ekskurendna šola je omogočala reden pouk in cilj pouka je bil prav tak kot na enorazrednicah (da si otroci »priučè za silo potrebnih znanostij«), le napredovali so ob šestih do osmih urah tedenskega pouka bolj počasi. Zelo zavzeto se bere tudi utemeljevanje, da zaradi takšnega pouka na ekskurendni šoli poučevanje na redni šoli (navadno večrazrednici z vsaj dvema, tremi učitelji) trpi »prav malo ali pa skoraj nič«. Urediti je treba le nadomeščanje, saj mora vsak učitelj poučevati 30 ur tedensko. Nadomeščanje je lahko urejeno pri kakšnih lahkih predmetih »n.pr. pisanje in risanje, ker pri tem ni Bog zna kacega trpljenja« ali pa je tisti dan namenjen pouku verouka. Pri vsem tem pa ekskurendni učitelj tudi ni opravljal poti brezplačno, saj so mu priznavali letno nagrado »za pota in trud«. Posebej je bilo pomembno, da so bili deležni pouka tudi otroci, ki bi sicer ne šli v šolo, staršem pa je le dvo- ali tridnevni pouk njihovih otrok pomenil olajšavo v primeri z redno šolo, saj so računali tudi na delo otrok. Trošt je na primeru podružnične (ekskurendne) šole Tomišelj, ki je sodila k redni šoli Ig, pisal tudi o podrobnem učnem načrtu. Učenci te ekskurendne šole so bili razdeljeni v tri oddelke: prvi je obsegal nižjo skupino (ti so obiskovali šolo popoldan), drugi in tretji oddelek pa sta bila višja skupina z dopoldanskim poukom. Če je bilo učenecv ekskurendne šole manj, so poučevali vse skupaj. Svetoval je, naj si vsak učitelj sam naredi podroben učni načrt (»učni črtež bolj na drobno«) glede na krajevne razmere, svoj čas in šolski obisk.¹⁹

»Naveličal sem se ekskurendne šole ...« V rubriki Pisarna s pravnimi vprašanji in nasveti je Učiteljski tovariš poleti 1904 objavil vprašanje učitelja enorazrednice (podpisan kot »Inža, šolski vodja«), ki je po več letih poučevanja dobil dekret še za pouk na več kot uro hoda oddaljeni ekskurendni šoli. »Naveličal sem se ekskurendne šole, ker je zlasti pozimi hoja tja jako mučna,« pa tudi z ljudmi se ni najbolje razumel. Želel se je otresti »ekskuriranja«, a so mu na okrajnem šolskem svetu odgovorili, da je ekskurendna šola del »materinske šole«, zato je lahko poiskal le premestitev. Podoben je bil tudi odgovor v rubriki, v kateri je Dohtar Tepka pokazal še na eno možnost: da se ekskurendna šola preoblikuje v redno šolo. Svetovali so mu, naj si prizadeva za to in zakonsko utemeljeno predlaga ustanovitev redne šole.²⁰

19 Frančišek Trošt, Ekskurendna (izgredna) šola, *Učiteljski tovariš*, 15. 3. 1890, str. 83–84. – Fr. Trošt, rojen 1860, je bil tedaj nadučitelj na Igu, od tam pa so 3 dni v tednu oskrbovali tudi ekskurendno šolo v Tomišlju, ust. 1886. Popotnikov koledar za slovenske učitelje, Maribor 1891, str. 75.

20 Pisarna za zdravljenje naših bolnih stanovskih, družabnih, uradnih, književnih, narodnostnih in političnih razmer, XVII, *Učiteljski tovariš*, 10. 7. 1904, str. 182–183.

Pošteno plačilo za ekskuriranje! Spomladi 1920 je Učiteljski tovariš pod naslovom »Pozabljeni« objavil zapis izkušenega voditelja šestrazrednice Frana Ranta²¹ o trinajstih šolah »posebne vrste«, tako imenovanih ekskurendnih šolah. Te so običajno upravljali tako, da je tja hodil dvakrat tedensko poučevati »učitelj dotične direktivne šole, h kateri pripada ta podružnica«. Zjutraj ob sedmih se je odpravil na pot in ob devetih pričel pouk v najeti šolski sobi v kmečki hiši. Njegova predstavitev učilnice je prav dramatična,²² zanimiva pa je tudi predstavitev pouka. Za kakšnih 25 do 35 otrok je šolski pouk trajal štiri ure. »Računijo,čitajo, pišejo. Tudi nekaj realij pride na vrsto.« Pouk je potekal v »treh (!) oddelkih«, a naučili so »se precej« in le redkokdaj je zapustil šolo kak analfabet, pač pa so bili na teh šolah tudi otroci, »ki bi bili v čast vsaki enorazrednici«. Rant je te vrste šol res poznal iz dolgoletne izkušnje in tedaj je na stara leta še enkrat prevzel pouk na ekskurendni šoli, da otroci ne bi ostali brez pouka.²³

Delo na šolskih podružnicah je bilo naporno pa tudi pot do tja; in zato je nadučitelj Rant menil naj za »ekskuriranje« velja: za poštno delo – pošteno plačilo. Pred prvo svetovno vojno so učitelji za tak pouk dobivali dodatno po 50 kron mesečno, med vojno pa so jim nagrado dvignili na 75 kron. A leta 1920 vsota za osem mesečni pouk (9.375 kron) ni zadostovala niti za čevlje, ki jih je raztrgal »na enkratni poti«, ali za obleko, kaj šele za opoldansko popotno malico ali dva naročaja drv, ki so grela postano kosilo. »Fant, tako ne boš, v Ljubljano piši,« si je mislil in zaprosil za potnino, kot gre pisarniškemur uradniku najnižjega plačilnega razreda (2,50 krone na km in 25 kron za prehrano). Višji šolski svet pa je bil pripravljen plačati potnino le 60 vinarjev za km dejanske poti. Ko je vzel svinčnik v roke, je bil razočaran. Niti 10 kron ni bilo za 16 km poti. »Pr... nikoli več!« si je dejal, a poučevanja na oddaljeni šoli vseeno ni opustil. »Pa sem vendarle še šel in še hodim. Idealen norec! Sram me je pa tega plačila tako, da nikomur ne povem, kakšne zasluške imam,« je pisal. Prav toliko (10 kron) je namreč dajal neki drug učitelj, ko je svojega učenca pošiljal z naročili v bližnji trg. Zato je Fran Rant še pripomnil: »Lej no, zdaj služijo šolarji bolje kot mi. Pa še štiri ure poučevati jim ni treba.« Težave je s tem pojasnil v prepričanju, da učiteljski zastopniki v višjem

21 Fr. Rant, roj. 1865, je kot učitelj na Jesenicah poučeval še na ekskurendni šoli Sv. Križ na Planini (Planina pod Golico), kot nadučitelj v Radečah pa je poučeval tudi na ekskurendni šoli v Podkraju. *Popotnikov koledar za slovenske učitelje* 1895, str. 103; Učiteljski žepni zapisnik 1917/18, str. 78–79.

22 »Ta dvorana, najeta v kmetški hiši, meri kakih 20–25 m², je 2 in pol do tri četrta metra visoka, malo vlažna, ima šklepetajoča okna, ki jim v prilog šolski higijeni manjka tuintam kaka šipa. V kotu stoji gašperček, sicer majhen in nedolžen, a ta vendar puha dim iz sebe kot ga je star tobakar, ko je kupoval zavitek še po štiri krajcarje.« Fran Rant, *Pozabljeni, Učiteljski tovariš*, 11. 3. 1920, str. 1–2.

23 »Poznam te vrste šole, upravljal sem jih pred vojno štirinajst let, tekom vojne me je doletela sreča, da sem postal zopet ekskurendni učitelj in zdaj so me razmere prisilile, da na stara leta – s 34 službenimi leti – še enkrat ekskuriram in konkuriram z mladimi tovariši. Ne bi mi bilo treba, vem, saj sem voditelj šestrazrednice in še ekskurendne šole povrhu, a star idealist sem, smilijo se mi otroci, da bi ostali brez pouka.« Rant, *Pozabljeni*, str. 2.

šolskem svetu tega problema ne poznajo. »Ureditev potnin in nagrad bi stala malenkost, ker je ekskurendnih šol le – 13.«²⁴

Prihranki države z ekskurendnimi šolami. Takšen dopis uglednega šolnika, objavljen leta 1920 na udarnih prvih straneh učiteljskega glasila *Učiteljski tovariš*, ni ostal brez odmeva. Že čez štirinajst dni je Mirče Kosin, tedaj nadučitelj na šoli v Iga vasi v Loški dolini na Cerkniskem, ki je imela še ekskurendno šolo na Poljanah, objavil hvaležen odziv in bil pripravljen, da »podpiše(m) oberočno« njegovo zahtevo. Posebej pa je pojasnil še razmere pri t. i. nagradah za pouk na ekskurendnih šolah, ki so tedaj nominalno znašale že sto kron, a dejansko je to bilo zelo malo. Zapisal je, »da so ekskurendne šole ustanovljene le zato, da država, ki je sicer dolžna skrbeti za vseh državljanov izobrazbo in vzgojo, prihrani stroške za vzdrževanje 13 učnih oseb, ki bi jih sicer morala nastaviti na teh še ne sistemiziranih mestih«. Za plače učiteljstvu, za šolske stavbe, učiteljska stanovanja bi morali nameniti vsaj pol milijona kron, nagrade učiteljstvu za pouk na ekskurendnih šolah pa so bile nekajkrat manjše – znašale so skupaj le kakšnih deset tisoč kron letno. Če pa so upoštevali še na splošno zadovoljiv učni uspeh na teh šolah, je bil dobiček države še toliko večji. Seveda pa je k težavam učiteljstva pripomogla splošna draginja: cene so bile neprimerljive s predvojnimi. Kljub težavam pa je bil marsikateri učitelj še vnet tudi za delo v ekskurendni šoli, za kakšno »gorsko svetišče prosvete in izobrazbe«, ki je omogočalo, da nekateri otroci niso ostali žalostni analfabeti ter bi bili sebi v napotje, a državi v breme.«²⁵

Podobno so dislocirane oblike šol poznali tudi drugod na Slovenskem. Zakonodaja je poznala tudi **zasilne šole** (šole za silo, nem. *Nothschulen*)²⁶ v krajih, kjer redne šole še niso bile ustanovljene. Na njih niso poučevali učitelji, temveč so to delo neobvezno opravljali tamkajšnji duhovniki, dokler razmere niso omogočale ustanovitve javne šole. Podrobnejša analiza razvoja posameznih šol bo gotovo postregla tudi s podatki o podružničnih šolah. Naj za primer omenimo le nekaj podatkov s Cerkniskega. Tam se med letoma 1846–1862 kot »filijalna šola« omenja šola v Begunjah, ki je nato postala enorazrednica. Konec 19. stoletja je delovala ekskurendna šola Gornje jezero, ki je sodila k štirirazrednici v Cerknici, šola za silo, na kateri je poučeval župnik, pa je bila na Vrhu pri Sv. Trojici. Še pred prvo svetovno vojno je pri Sv. Trojici nastala enorazrednica.²⁷ Gotovo bi nam raziskovalni pogled v zgodovino razkril še marsikatero zanimivost tako glede organizacije šol na Slovenskem kakor tudi glede oblik poučevanja, pa tudi kakšno že pozabljeno zanimivost.

24 Rant, Pozabljeni, str. 2.

25 Mirče Kosin, Pozabljeni, *Učiteljski tovariš*, 25. 3. 1920, str. 3. – Imenik šolskih oblastev ..., Ljubljana 1921, str. 87.

26 Heinz, Zbirka zakonov, 462–463.

27 B. Šuštar, Pogled na razvoj šolstva na Cerkniskem, *Šolska kronika*, 25, 1992, str. 105–106, 108.

Javne zasilne šole, ekspoziture in ekskurendne postaje v luči statistike 1880–1913

Tudi manjše enorazredne osnovne šole so bile tako v avstrijskem kot v starojugoslovanskem obdobju še samostojne šole, saj je združevanje šol in njihovo organizacijsko povezovanje potekalo hkrati z razmahom cestnega omrežja in možnostjo (šolskih) prevozov od 60. let 20. stoletja naprej. Pogled na ljudske (osnovne) šole pred letom 1900 kaže, da so v naših deželah prevladovala enorazrednica (leta 1880 jih je bilo 50–75 %), precej manj (12–29 %) je bilo dvorazrednic, trirazrednic pa še pol manj.²⁸ Tako tudi število različnih oblik šolskih izpostav ni bilo prav veliko.

Statistični pregledi upoštevajo za čas konec 19. in začetek 20. stoletja tako javne zasilne šole, ekspoziture in ekskurendne postaje, ki pomenijo na Štajerskem okoli dva odstotka šol, na Koroškem le malo več, Kranjska pa je imela okoli deset odstotkov takih šol. V šolskem letu 1904/05 je bilo tako na Kranjskem 33 zasilnih šol in 17 ekskurendnih šol (od teh dve z nemškim jezikom).²⁹ Na Primorskem tako organiziranih šol v Trstu in okolici skoraj ni bilo (le 1890 5,4 %), pač pa jih je bilo veliko na Goriškem (od 23–22 % se je njihov delež zmanjševal, 1900 še 17,7 % in 1913 11,6 %) in v Istri (1880 in 1900 od 19 do 21 %, 1890 17 % in 1913 10,9 %). Na Goriškem je to pomenilo 8 ekspozitur in 7 ekskurendnih postaj leta 1890 (leta 1900 12 in 14 ter 1913 14 in 21), na Kranjskem pa je bilo leta 1880 27 takšnih šol, 1890 21 šol, 1900 46 šol in 1913 40 šol. A večinoma so bile to zasilne šole in število ekspozitur in ekskurendnih postaj je bilo večje šele leta 1900 (1 in 14) in 1913 (3 in 16). Še manjše je bilo število takih tipov šol v slovenskem delu Štajerske.³⁰

Od tradicije k sodobni vsebini podružničnih šol

Tradicija šolstva, na katero se lahko navezujejo podružnične šole je tako dvojna: organizacijska in vsebinska. Organizacijsko gre za različne oblike šolskih izpostav, ki smo jih kratko predstavili, pri vsebinskem vidiku pa opozarjamo na več kot stoletne izkušnje kombiniranega pouka od enorazrednic do dvo- in tri-razrednic ter višje organiziranih šol. Čeprav se je na marsikateri podružnični šoli še ohranilo več imenitnih primerkov starih učil,³¹ pa te šole niso okostenelo zaradi v minulo pedagogiko. Analiza malih osnovnih šol s kombiniranim poukom

28 Janez Sagadin, Kvantitativna analiza razvoja osnovnega šolstva ..., *Osnovna šola na Slovenskem*, Ljubljana 1970, str. 81.

29 Šolstvo na Kranjskem v šolskem letu 1904/05, *Učiteljski tovariš*, 16. 11. 1906, str. 419.

30 Janez Sagadin, Kvantitativna analiza razvoja osnovnega šolstva ..., Priloga 1 in 2, *Osnovna šola na Slovenskem*, Ljubljana 1970, str. 154–155.

31 »Pokažimo, kar imamo!« *Učila in učni pripomočki na podružničnih šolah skozi več kot pet desetletij*, ured. B. Šuštar. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, razstavni katalog, 2008.

(1998)³² je spodbudila nadaljnja raziskovanja pouka v kombiniranih oddelkih,³³ ki ob zmanjševanju generacij učencev postajajo aktualni tudi za kakšne organizacijsko samostojne šole. Vtis je, da prav podružničnim šolam v kombiniranih oblikah poučevanja uspeva v večji meri ohranjati prijetnost, privlačnost in domačnost šolskega pouka. Kot da bi bile naše podružnice kar vzorni primeri prijaznih šol. Kakovost pouka na podružničnih šolah se kaže tako v vraščenosti v okolje kot z uspešnim nadaljnjim šolanjem. Pomena podružničnih šol se zavedajo tako občinske oblasti, ki bedijo nad domačimi podružničnimi šolami, kakor tudi šolsko ministrstvo, ne glede na politično usmeritev vsakokratnega ministra.³⁴

Vsa naklonjenost do podružničnih šol je postavljena v realni okvir demografskih gibanj in celo kakšni bruseljski varčevalni predlogi ostajajo brez posebnega vpliva. Toda brez otrok pač ni šole. A tam, kjer je tudi v krajih zunaj središč dovolj šolarjev, lahko ti občutijo pomembno značilnost podružničnih šol: v njih se otroci dobro počutijo, se radi učijo in po pouku večkrat spet pridejo kar spontano v šolo, ki je pogosto tudi razgibano kulturno središče kraja. Da je lahko vsaj nekaj od domiselnega nazornega pouka in predvsem od izjemnega vzdušja na teh šolah tudi v razmislek sodobni storilnostni in vedno bolj formalni šoli – pa ostaja izziv, spodbuda za hospitacije. Verjetno je tega premalo in na vsakoletnih strokovnih posvetih, gledaliških srečanjih in natečajih Društva učiteljev podružničnih šol,³⁵ v katerem seveda prevladujejo učiteljice, kar žubori od idej in predstavitev uspešnih in inovativnih načinov poučevanja. Naj živahne podružnične šole po vsej Sloveniji še naprej vznemirjajo naše šolstvo s svojo spodbudno drugačnostjo.

Viri in literatura

Spletni viri

Društvo učiteljev podružničnih šol, <http://www.dups.si/> (pridobljeno: 12. 10. 2018)

F. Nolimal, *Sodobna podružnična šola v luči informatizacije*, V: Vzgoja in izobraževanje v informacijski družbi (Informacijska družba 10) Ljubljana 2007, str. 300–311. http://profesor.gess.si/marjana.pograjc/%C4%8Dlanki_VIVID/Arhiv2007/Papers/Nolimal2007.pdf (pridobljeno. 10.10.2018)

32 Fani Nolimal, *Primerjalna analiza malih osnovnih šol s kombiniranimi oddelki v Sloveniji in v tujini*, Ljubljana 1998; F. Nolimal, *Sodobna podružnična šola v luči informatizacije*, str. 300–311.

33 F. Nolimal et. al., *Kombinirani pouk včeraj, danes, jutri. Didaktični priročnik*, Ljubljana 2001.

34 50 let podružničnih šol Slovenije: Bilten 8. srečanja podružničnih šol Slovenije, uredili S. Boštjančič, I. Šinkovec, Ledine 2008.

35 2019 – Meje nas povezujejo, POŠ Sovodenj; 2018 – Naravni didaktični material, POŠ Podblica in POŠ Besnica 2017 – Pestrost podeželja, POŠ Svibno; 2016 – Narava je naša učiteljica, POŠ Ponikva in POŠ Gotovlje; 2015 – Manjše je lahko tudi večje, OŠ Frana Albrehta Kamnik in PŠ Nevlje, Mekinje, Tunjice, Vranja peč; 2014 – Lepota in moč besede, OŠ Dobravlje, PŠ Črniče in PŠ Vipavski Križ. <http://www.dups.si/>

Šolsko leto 2018/2019 – statistični podatki in novosti, 31. 8. 2018, http://www.mizs.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/10474/; (pridobljeno: 12. 10. 2018).
50 let podružnic osnovnih šol v Sloveniji, 10. 4. 2008; http://www.mizs.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/5705/ (pridobljeno: 10. 10. 2018)

Časopisni viri

Učiteljski tovariš, 1886, 1890, 1906, 1920,

Tiskani viri (zakonodaja, pregledi)

Fr. Heinz, ur., Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem, Ljubljana 1895.
Andrej Šavli, uredil, Pouk na niže organiziranih šolah, zbornik prispevkov, Ljubljana: Zveza pedagoških društev LR Slovenije, 1955.
B. Šuštar, ured., »Pokažimo, kar imamo!« Učila in učni pripomočki na podružničnih šolah skozi več kot pet desetletij, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, razstavni katalog, 2008.
Imenik šolskih oblastev, osnovnih, meščanskih (strokovnih) srednjih šol, liceja in učiteljišč ter učiteljstva v Sloveniji po stanju koncem šol. leta 1920/21, Ljubljana 1921.
Popotnikov koledar za slovenske učitelje, Maribor 1895, 1891.
Učiteljski žepni zapisnik 1917/18.
Zakon o osnovni šoli, Ur. l. LRS, 32/1959.
Zakon o narodnih šolah, Ljubljana 1929.
Zakon o narodnih šolah s kratko razlago in stvarnim kazalom, priredil Pavle Flerè, Ljubljana 1929.
Zakon o narodnih šolah, III. zvezek, priredil Pavle Flerè, Ljubljana 1934.
Zakon z dne 29. aprila 1873. leta, dež. zak. št. 21 o uredbi ustanavljanja, vzdrževanja in obiskovanja javnih ljudskih šol v vojvodini Kranjski. V: Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem, ur. Fr. Heinz, Ljubljana 1895, str. 434–439.

Tiskani viri (članki)

Iz seje c. k. Deželnega šolskega sveta, Učiteljski tovariš, 1. 2. 1886, str. 48.
Mirče Kosin, Pozabljeni, Učiteljski tovariš, 25. 3. 1920, str. 3.
Nižeorganizirane šole v Sloveniji, Sodobna pedagogika 1957, str. 266.
Fani Nolimal et. al., Kombinirani pouk včeraj, danes, jutri. Didaktični priročnik, Ljubljana 2001.
Fani Nolimal, Primerjalna analiza malih osnovnih šol s kombiniranimi oddelki v Sloveniji in v tujini, Ljubljana 1998.
Fani Nolimal, Sodobna podružnična šola v luči informatizacije, 2007.
50 let podružničnih šol Slovenije: Bilten 8. srečanja podružničnih šol Slovenije, uredili S. Boštjančič, I. Šinkovec, Ledine 2008.
Pisarna za zdravljenje naših bolnih stanovskih, družabnih, uradnih, književnih, narodnostnih in političnih razmer, XVII, Učiteljski tovariš, 10. 7. 1904, str. 182–183.
Angela Praprotnik, O niže organiziranih šolah, Sodobna pedagogika 1952, str. 259–266

- Fran Rant, Pozabljeni, Učiteljski tovariš, 11. 3. 1920, str. 1–2.
- Janez Sagadin, Kvantitativna analiza razvoja osnovnega šolstva ..., Osnovna šola na Slovenskem, Ljubljana 1970, str. 65–170.
- Andrej Šavli, Pripombe k učnem načrtu za nižje organizirane osemletne osnovne šole, Sodobna pedagogika, 1952, str. 73–86.
- Šolstvo na Kranjskem v šolskem letu 1904/05, Učiteljski tovariš 16. 11. 1906, str. 419.
- B. Šuštar, Pogled na razvoj šolstva na Cerkniskem, Šolska kronika, zbornik za zgodovino šolstva, 25, 1992, str. 103–120.
- B. Šuštar, Podružnične šole v ogledalu časa, »Pokažimo, kar imamo!« Učila in učni pripomočki na podružničnih šolah skozi več kot pet desetletij. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, razstveni katalog, 2008, str. 1–2.
- Marta Trobec, Iz dveletne prakse podružničnih šol, Pedagoška služba 3, Zavod za prosvetno-pedagoško službo Koper, 1964, str. 3–25.
- Frančišek Trost, Ekskurendna (izgredna) šola, Učiteljski tovariš, 15. 3. 1890, str. 83–84.

Povzetek

Podružnična šola in njene prednice pred 1958

Podružnična šola je v našem šolstvu zanimiva in prepoznavna organizacijska šolska oblika, ki je starejša kot šest desetletij, ko je takšno poimenovanje nižje organiziranih šol uvedla osnovnošolska zakonodaja leta 1958. Podružnične šole zaznamuje pouk otrok v prvih šolskih letih, predvsem v kombiniranih oddelkih, in organizacijska povezanost z bližnjo večjo šolo. V obdobju prve jugoslovanske države je šolski zakon 1929 uzakonil oblike pouka v zasilnih šolskih izpostavah, to je v *šolskih stanicah*, tj. postajah (s poukom po tri dni na teden) in v *ambulatnih šolah* (s krajšim polletnim poukom, a vse dni) za vsaj deset do dvajset šoloobveznih otrok. Šolska zakonodaja v avstrijskem obdobju pa je po 1868 poznala *ekspoziture ali izpostavljene šole* (nem. die Expositur oder Excurrento-Station) kot posebno obliko šole, ki je sodila k večji šoli (npr. dvorazrednici) in omogočala šolski pouk tudi otrokom v oddaljenih krajih ter postopen nastanek samostojne šole.

Po letu 1960 vplivajo na zmanjševanje števila šol, tudi podružničnih in posebej kombiniranih oddelkov, poleg demografije tudi boljše prometne povezave. Zaradi majhnih oddelkov zaznamuje pouk na podružničnih šolah zavzet osebni odnos učencev in učiteljic/učiteljev in domiselnost pri uporabi aktivnih metod pouka. Pri šolskem utripu podružnične šole izstopa dejstvo, da so učenci zelo radi v šoli, se vanjo tudi vračajo po pouku, saj je šola privlačna, prijazna in zanimiva ter pogosto žarišče kulturnega življenja kraja. Prihodnost podružničnih šol je odvisna predvsem od demografskih gibanj. Delovanje teh šol od leta 2000 povezuje Društvo učiteljev podružničnih šol (<http://www.dups.si>).

UDK 377(497.4)"18/19"(091):339
1.02 Pregledni znanstveni članek
Prejeto: 24. 8. 2018

Marija Počivavšek*

Izobraževanje trgovskega naraščaja *Mercantile Technical Education*

Izvleček

Starejši slovenski trgovci so se večinoma s samoizobrazbo in pridnostjo povzpeli do določene blaginje in ugleda. Prav zato so mogoče o pomenu izobrazbe v slovenskih trgovskih krogih razmišljali že sredi 19. stoletja, v dobi narodne prebuje. Trgovci so namreč predstavljali enega nosilnih stebrov meščanstva in ni bilo vseeno, koliko so bili izobraženi in omikani.

Abstract

Older Slovenian merchants moved up to a certain level of welfare and reputation mostly with self-education and diligence. It is therefore possible that the Slovenian mercantile circles thought about the importance of education as early as in the mid-19th century, in the era of national awakening. Merchants namely have presented one of the main pillars of bourgeoisie and it was important how educated and civilized they were.

Ključne besede: trgovina, zgodovina, Slovenija, izobraževanje, trgovsko šolstvo

Key words: trade, history, Slovenia, education, mercantile education

Uvod

Začetki trgovskega vajeništva, pri čemer mislimo na obdobje kapitalizma, segajo že v 15. stoletje. V Firencah so se tedaj bodoči trgovski vajenci do 15. leta starosti naučili aritmetike in računovodstva, svoje znanje so nato dopolnili s praktičnim delom v trgovini. Podobno, večkrat tudi z delom na tujem, je potekalo šolanje drugod po Evropi.¹

Tudi slovenski trgovci so se pred uvedbo strokovnega šolstva do svojega poklica povzpeli predvsem s samoizobraževanjem.² Mogoče so prav zato začeli o pomenu izobrazbe v slovenskih trgovskih krogih razmišljati že sredi 19. stoletja,

* dr. Marija Počivavšek, muzejska svetnica, Muzej novejšje zgodovine Celje,
e-pošta: marija.pocivavsek@mnzc.si

¹ Braudel, *Igre menjave*, str. 49–55.

² Kavčič, *Samoizobrazba*, str. 99.

v dobi narodne prebuje. Trgovci so namreč predstavljali enega nosilnih stebrov meščanstva in ni bilo vseeno, koliko so bili izobraženi in omikani. O tem in o organiziranih oblikah izobraževanja za potrebe dela v trgovini v prvi polovici 20. stoletja bo govor v pričujočem prispevku.

O začetkih trgovskega šolstva na Slovenskem

»Tudi trgovec (kupec) ne more biti prav trgovec, dokler se svojega poklica prav ne izuči. Vsakdanja vaja more zares marsikterega v delu izuriti, in po naključbi tudi včasih slepa kura zrno najde; toda uno in to, kadar se z znanjem in naukom združuje, ima še le svojo popolno vrednost, in daje trgovcu razun tega očitnijo korist in večo previdnost. Skušnja trdi, da je tudi trgovini nauk potreben. Trgovec toraj, ako želi biti v popolnem smislu trgovec, mora biti izobražen človek, in more svoje delo do korenine poznati. Šola je edini pravi in tečni kraj, v kateri se trgovec dostojno izobraziti more. Trgovci so prvaki mestjanstva, in kjer mestjanstvo ni izobraženo, tam ne morejo živeti tako, kakor se slobodnim ljudem v ustavni državi pristaja. Kaj pomagajo dolga suknja, zlati prstani, visok cilinder in pa žolte rokavice, če je pa glava prazna? – In sama trgovina, in če bi imeli še toliko srečnih ljudi v trgovini, ne bo nikoli do tistega procvetanja in tiste važnosti dospela, kakor pri drugih narodih in državah, dokler ne bomo imeli po več bolje izobraženih trgovcev.«³

Sredi prve polovice 19. stoletja je na Slovenskem začela delovati Mahrova trgovska šola, seveda z nemškim učnim jezikom. Kasneje, ko je bilo tovrstnih šol več, so se delile na trgovske nadaljevalne (tudi gremialne ali večerne⁴) šole, nižje trgovske šole, srednje šole, poimenovane kot višje trgovske šole (sprva tudi akademije) ter nazadnje trgovske visoke šole (v času Avstro-Ogrske sta bili le na Dunaju in v Trstu).

Josip Ulčakar, ravnatelj višje trgovske šole v Trstu, se je na prvem trgovskem shodu leta 1907 v Ljubljani dotaknil problematike izobrazbe slovenskega trgovstva. Ugotavljal je, da je bilo v slovenskem prostoru precej trgovskih nadaljevalnih šol, a čisto slovenske nobene. Te šole, ki niso imele enotnega učnega programa, so služile predvsem kot pripravljavnice za praktično delo v trgovini (usposabljalne so komije). Druga vrsta šol so bile nižje trgovske šole, ki so se prav tako razlikovale med seboj in so se delile v dve kategoriji: na šole s pravico javnosti in na zasebne šole. V te šole so se vpisovali tisti, ki so opravili vsaj en razred gimnazije ali realke oz. tisti, ki so zaključili ljudsko šolo s prav dobrim uspehom ali zaključili meščansko šolo in opravili pripravljalni tečaj. In prav na te, nižje

³ Rodoljub, *Trgovina in narodna šola*, str. 1.

⁴ Na slovenskem ozemlju so bile pred prvo svetovno vojno le tri (Celje, Maribor, Ptuj), po prvi svetovni vojni pa je njihovo število naraslo na 14. Prim.: Serše, *Strokovno šolstvo*, str. 85.

Učenci trgovske šole v Celju ok. 1910 (hrani Tine Golež).

trgovske šole, je slovensko trgovstvo največ stavilo in od njih največ pričakovalo. Prehod iz nižjih v višje trgovske šole pa ni bil predviden: v višje so lahko vstopili praviloma po zaključeni gimnaziji ali realki oz. meščanski šoli. Absolventi višjih trgovskih šol (akademij) so bili dobro usposobljeni za vodilna delovna mesta v trgovini. Ulčakar je izrazil predlog, da bi potemtakem slovensko trgovstvo potrebovalo več trgovskih srednjih šol, »akademij«: *»Torej zahtevajmo vsakovrstnih šol od kompetentnih oblasti, sami pa skrbimo za nadaljno izobrazbo izven šole s praktičnimi predavanji. Združujmo se!«* Pri tem je Ulčakar dal prednost ustanovitvi višje trgovske šole, torej trgovske akademije v Ljubljani pred Trstom, čeprav je sam deloval v Trstu.⁵

Trgovsko šolstvo je seveda sledilo razvijajoči se trgovini. Na slovenskem ozemlju je bila dolgo na voljo le ena dvorazredna (Mahrova) trgovska šola; čeprav je bila zasebna in v nemških rokah, je vzgojila vrsto dobrih trgovcev. Šele v začetku 20. stoletja je kranjski deželni zbor ustanovil javno dvorazredno trgovsko šolo, ki je bila v prvi Jugoslaviji podržavljena in je imela veliko zaslug za razvoj slovenske trgovine. V času prve Jugoslavije sta delovali v Sloveniji poleg gremialnih in dvo-

⁵ Poročilo Josipa Ulčakarja, ravnatelja višje trgovske šole v Trstu, na trgovskem shodu 1907 v Ljubljani. Glej: *Poročilo*, str. 139–143.

razrednih trgovskih šol še dve trgovski akademiji, tako da je bilo v tem času za trgovski naraščaj dobro poskrbljeno.⁶

Deželni, pozneje banovinski oddelek za trgovino, obrt in industrijo je po prvi svetovni vojni prevzel razmeroma dobro razvito trgovsko in obrtno šolstvo v Sloveniji. Po letu 1918 so odprli štiri nove dvorazredne trgovske šole, in sicer v Ljubljani, Mariboru, Celju in Novem mestu (delovala do 1925. leta), štiriletni trgovski akademiji v Ljubljani in Mariboru, za maturante gimnazij pa enoletni abiturientski tečaj na trgovski akademiji v Ljubljani.⁷ Zbornica za trgovino, obrt in industrijo (v nadaljevanju Zbornica TOI) je leta 1920 organizirala poleg kratkega trgovskega tečaja tudi enoletne trgovske tečaje, s šolskim letom 1938/39 pa je odprla zasebno dvorazredno trgovsko šolo.⁸ Število dijakov na obeh akademijah se je od leta 1919 v dveh desetletjih povečalo s približno 100 na približno 450 letno. Enoletne tečaje je organiziralo tudi osem zasebnih trgovskih šol po Sloveniji. V jugoslovanskih razmerah so bile slovenske strokovne šole tisti element, po katerem se je struktura šolstva najbolj razlikovala od drugih jugoslovanskih pokrajin. Omogočale so večji delež nadaljnjega izobraževanja mladine po obveznem šolanju in njeno boljšo usposobljenost pri zaposlovanju v gospodarstvu.⁹

Za ideal trgovca so si prizadevali na več načinov, zlasti v povezavi z njegovo izobrazbo: »Če hočemo res napredovati, če hočemo, da postane naša trgovina eden najvažnejših, če ne poleg industrije najvažnejši faktor slovenskega narodnega gospodarstva, potem moramo stremeti za tem, da dobimo le izobražene in inteligentne trgovce, kajti le ti bodo dvignili slovensko trgovino na ono mesto, ki ji gre v narodnem gospodarstvu vsakega naroda, torej tudi slovenskega. Z zadovoljstvom moramo konstantirati, da je v tem pogledu vsako leto bolje, kajti vsako leto imamo večji in inteligentnejši naraščaj, ki nam daje najlepšo nado, da bo v zvezi s sedaj organiziranimi trgovci, ki jih lahko imenujemo pionirje na polju slovenske trgovske organizacije, spravil našo trgovino do prave višine.« Zato je bila razumljiva zahteva trgovskih nameščencev, da sme nastopiti trgovino le strokovno izobražena oseba, saj le »izobraženo trgovstvo dvigne trgovino in pomnoži narodno premoženje, torej je le v korist celokupnega naroda, da ima inteligentne in v svoji stroki vsestransko izobražene pripadnike trgovskega stanu«.¹⁰ Poklic trgovca je bil v obdobju med svetovnima vojnama širok: za uspešno delo je seveda potreboval ustrezno izobrazbo, kontorno¹¹ prakso in poznavanje sveta, torej razgledanost. Za ta poklic so bili najprimernejši absolventi trgovskih šol, zlasti srednjih in trgovskih akademij ter trgovskih visokih šol (v Jugoslaviji je obstajala le v Zagrebu). Za trgovske vajence so bile idealne trgovske nadaljevalne šole, saj so jim dajale

6 Jovan, Naša industrija in trgovina, str. 11–12.

7 Dolenc, Izobraževanje, str. 427.

8 Serše, Strokovno šolstvo, str. 85.

9 Dolenc, Izobraževanje, str. 427–428.

10 M[arn], Pomen, str. 1.

11 Kontor = trgovska pisarna.

primerno teoretično izobrazbo. Najnujnejšo trgovsko izobrazbo pa so omogočali različni trgovski tečaji, večinoma enoletni in zasebni, seveda pa je vsak trgovec lahko svojo izobrazbo širil in nadgrajeval – kar je bilo seveda zelo zaželeno – s pomočjo strokovne literature in časopisja.¹²

Skrb za strokovno izobrazbo trgovcev je med drugim spadala v delokrog gremijev. Med svetovnima vojnima sta obstajali dve trgovski akademiji (v Ljubljani in Mariboru), dvorazredne trgovske šole pa so bile v Ljubljani, Mariboru, Celju in Novem mestu.¹³ Na slednjih je bilo v dvajsetih letih opaziti znaten pritok učenk, ki so po številu že presegale število učencev.¹⁴ Najbolj je bilo to razmerje opazno v Ljubljani (1 : 2,5 v korist slušateljic). Ni pa bilo to razmerje tipično za slovenski prostor: leta 1926 je bilo v Sloveniji deset trgovsko nadaljevalnih šol s 701 učencem (427 učenci in 274 učenkami). Absolventke teh šol so večinoma predstavljale kader za pisarne, za državne in samoupravne urade, pisarne industrijskih podjetij, delniških družb in denarnih zavodov, le neznaten odstotek pa jih je prišel v trgovinske obrate. Ker je iz teh šol, vključno z enoletnimi trgovskimi tečaji, letno izšlo okrog petsto trgovskih nameščencev, je razumljivo, da za vse ni bilo zaposlitve – čeprav zaposlitvene možnosti niso bile samo v trgovini, ampak tudi v (notarskih, odvetniških in trgovskih) pisarnah. Zato so se leta 1925 pojavile zahteve, med drugim se je oglasil ravnatelj ljubljanske državne trgovske šole Gogala, da se ukinejo enoletni trgovski tečaji, v katerih so videli »najhujše zlo«,¹⁵ konkurenco absolventom dvorazrednih trgovskih šol, saj so »*producirali en gros trgovski naraščaj*«. ¹⁶

V naprednih krogih so se zavedali pomena širine trgovske izobrazbe, zato so se slišali posamezni glasovi (resda jih ni bilo veliko), da so za trgovce (in industrijce) pomembne tudi gimnazije, ker lahko dijaki iz njih preidejo na trgovske visoke šole in abiturientske tečaje. »*Še le humanistično-idealna in trgovsko-praktična izobrazba skupaj nam bo dala prave kulturne in praktične delavce, ki bodo obrnili naš gospodarski in kulturni razvoj na prave poti harmoničnega – socialnega razvoja*«. ¹⁷ Drugi pa so navijali za realko, češ da ta šola daje neprimerno več praktične in splošne izobrazbe, torej za trgovino uporabnega znanja, kot gimnazija. Tako ni presenečalo, da je trgovsko društvo Merkur podprlo ustanovitev realne gimnazije v Ljubljani.¹⁸ Seveda se je oglasila tudi tretja stran: slišati je bilo glasove, da absolventi trgovskih šol želijo samo v urade; če pa že dobijo delo v trgovini, bi pisali pisma, se ukvarjali s saldakonti, vse raje kot pa šli v skladišče in se spoprijeli z delom: »*Ne pomislijo pa, da oni, ki ne znajo drugega, kot le pisarniška dela, ne*

12 Dr. Nemo [Uhliř], Trgovsko, 2. del, str. 608.

13 Slednja je bila zasebna, je pa dobivala državno podporo. Prim. Slovesna otvoritev, str. 194.

14 Mohorič, Položaj, št. 6.

15 Vprašanje, št. 8.

16 Gogala, Vprašanje, str. 147–150.

17 K poglavju, str. 2.

18 M[arn], Uvedba, str. 3–4.

more bogve kako daleč, nego da je treba obeh: in pisarne in prakse pri blagu ali produkciji, ako hočeš kdaj doseči dobro službo in vodilno mesto.«¹⁹

Skratka: poleg nižjih trgovskih šol, ki so izobraževale poklicne trgovce, so bili v času po prvi svetovni vojni, ki ni bil naklonjen intelektualnim poklicem, v trgovini zaželeni tudi široko izobraženi in razgledani posamezniki. Da bi dvignili izobrazbeni nivo v trgovini, je Zveza trgovskih gremijev leta 1928 sprejela sklep, da so pogoji za sprejem učencev v trgovino sledeči: končana dva razreda srednje šole, zdravniško spričevalo o telesni sposobnosti, obiskovanje trgovske nadaljevalne šole med učno dobo ter opravljen praktični izpit ob koncu učne dobe.²⁰

Trgovino, obrt in industrijo je banski svet²¹ – v desetletju 1930–1941 je deloval kot posvetovalni organ bana –, podpiral zlasti na področju izobraževanja. Kot že rečeno, sta na področju trgovskega šolstva v banovini delovali trgovski akademiji v Ljubljani in Mariboru, dvorazredni trgovski šoli v Ljubljani in Celju (mariborska se je preoblikovala v akademijo, novomeška pa je prenehala delovati leta 1925) ter vrsta trgovsko nadaljevalnih šol. Prve štiri (strokovne) šole je sofinancirala tudi banska uprava (približno 17 odstotkov njihovega proračuna), medtem ko so bile obrtne in trgovsko nadaljevalne šole prepuščene lokalnim dejavnikom. Ker se je svetovna gospodarska kriza odražala tudi na tem področju, so se dotacije za strokovno šolstvo nižale.²² Posledično je njihovo število upadalo. K temu je prispeval tudi novi obrtni zakon, ki je v § 295 kot pogoj za delovanje teh šol v posameznih občinah zahteval vsaj petdeset učencev.²³ Vprašanje trgovskih šol je na zasedanju banskega sveta izpostavil banski svetnik dr. Juro Adlešič. Menil je, da je mladino treba pošiljati v trgovske šole, ne toliko na univerzo. Slovenska trgovina namreč *»trpi na razvoju, ker ima premalo sposobnih moči. /.../ Svoje dni smo imeli Mahrovo trgovsko šolo, ki je bila znana širom sveta. S trgovsko izobrazbo nismo navezani samo na ozki krog Slovenije, s trgovsko izobrazbo imamo široko pot v svet.*«²⁴ Tako ne preseneča, da so bili med predlogi, ki so jih banu posredovali banski svetniki, tudi takšni, ki so se nanašali na vprašanja trgovskega strokovnega šolstva. Čeprav so bila za neposredni razvoj obrti, trgovine in industrije predlagana le skromna sredstva, so veliko razpravljali o pomenu izobraževanja trgovskega in obrtnega naraščaja na strokovnih nadaljevalnih šolah, o podporah

19 Kavčič, *Ročno*, str. 121–122.

20 Weixl, *Naše*, str. 1.

21 Sestavo banskih svetov so določili leta 1930; v njih so morali biti s po enim predstavnikom zastopani vsi okraj, prav tako mesta z vsaj tri tisoč prebivalci. Število predstavnikov je nato naraščalo, glede na število prebivalstva (mesta z nad 50.000 prebivalci so lahko imela štiri banske svetnike; Ljubljana je tako imela 4, Maribor 3 in Celje enega zastopnika, 1941 pa že dva). Več v: Stiplovšek, *Začetek*, str. 952.

22 AS_77, št. 77, f. 5, III. zasedanje: Poročilo oddelka za trgovino, obrt in industrijo v letu 1932/33, februar 1933.

23 AS_77, št. 77, f. 7, Stenografski zapisnik IV. zasedanja: Poročilo oddelka za trgovino, obrt in industrijo v letu 1933/34, februar 1934.

24 AS_77, št. 77, f. 10, Stenografski zapisnik VII. zasedanja, februar 1936.

socialno šibkim vajencem ter opozarjali na pereče probleme na tem področju.²⁵ Na januarskem zasedanju leta 1931 je načelnik trgovskega (VIII.) oddelka dr. Marn spomnil, da so v predloženem poročilu predvideni krediti za podpiranje strokovnih šol. Ker gospodarstvo, še posebej trgovina, obrt in industrija, preživljajo veliko krizo, jo je banska uprava skušala omiliti z usposabljanjem teh strok za konkurenčne razmere, npr. ustanovitvijo urada za pospeševanje obrti in trgovine.²⁶ Dr. Marn je na drugem zasedanju banskega sveta naslednje leto omenil, da so strokovne šole večinoma državne, a ker sredstva ne zadostujejo za vzdrževanje, jih mora izdatno podpirati tudi banovina. Ker ni dovolj državnih učiteljev, so jih nameščali tudi na t. i. banovinski kredit. Za industrijo in trgovino je banska uprava skrbela tudi tako, da je najboljšim dijakom omogočila štipendiranje, podpirala pa je tudi zavode, ki so skrbeli za izobrazbo svojih članov.²⁷

Pred drugo svetovno vojno so shemo trgovskega šolstva na Slovenskem sestavljale tako javne kot tudi zasebne šole. Organizirane so bile v več nivojih (akademije, dvorazredne trgovske šole, strokovne nadaljevalne šole) in v različnih krajih. Njihova struktura je bila torej sledeča:²⁸

- Državne šole
 - Državna trgovska akademija v Ljubljani
 - Državna trgovska akademija v Mariboru
 - Državna dvorazredna trgovska šola v Ljubljani
 - Državna dvorazredna trgovska šola v Celju
- Trgovske strokovne nadaljevalne šole
 - Brežice, Celje (gremialna), Kamnik, Kranj, Ljubljana (gremialna), Maribor (gremialna), Murska Sobota, Ptuj, Slovenj Gradec, Trbovlje
- Zasebne trgovske šole
 - Zasebna dvorazredna trgovska šola Zbornice TOI v Ljubljani
 - Abiturientski tečaj Zbornice TOI na državni trgovski akademiji v Ljubljani
 - Christofov učni zavod, enoletni trgovski tečaj v Ljubljani
 - Enoletni trgovski tečaj na mestni realni gimnaziji v Ljubljani
 - Enoletni trgovski tečaj, Šarabon Vinko v Ljubljani
 - Enoletni trgovski tečaj, Robida v Ljubljani
 - Zasebni enoletni trgovski tečaj, Dular Vinko v Novem mestu
 - Ant. Rud. Legatov enoletni trgovski tečaj v Mariboru
 - Kovačev enoletni trgovski tečaj v Mariboru
 - Enoletni trgovski tečaj Slovenskega trgovskega društva »Hermes« v Mariboru

25 Stiplovšek, Začetek, str. 960.

26 AS_77, št. 77, f. 1, Stenografski zapisnik I. zasedanja, januar 1931.

27 AS_77, št. 77, f. 2, Stenografski zapisnik II. zasedanja, februar 1932.

28 Splošni pregled, str. 45–46.

V nadaljevanju bomo osvetlili izobraževanje za trgovski poklic na izbranih šolah.

Mahrova trgovska šola, Ljubljana

Prvi in dolgo edini učni zavod, ki je usposabljal dijake na trgovskem področju, je bila Mahrova trgovska šola. Razvoj kapitalizma po koncu Ilirskih provinc je namreč zahteval izobražene trgovce. Ljubljanski trgovci so zbrali denar ter iz Gradca povabili Franca Jakoba Mahra, ki je do tedaj tam vodil podobno šolo. Šola je začela delovati oktobra 1834, in sicer z dvema oddelkoma: prvi je imel triletni trgovski tečaj za praktikante in učence pri trgovcih (pouk je bil ob nedeljah in praznikih), drugi pa dveletni tečaj za učence (pouk je bil med tednom), ki niso bili zaposleni.²⁹ Leta 1855 je Mahrov sin Ferdinand kupil hotel Pri avstrijskem cesarju in v njem namestil šolo, v kateri so se do leta 1918 izšolali tudi mnogi slovenski gospodarstveniki.³⁰ Šola, v sklopu katere je bil tudi internat in katero so podpirali trgovci z rednimi denarnimi prispevki, je v marsičem pripomogla k izboljšanju trgovske izobrazbe.³¹

Gremialna trgovska nadaljevalna šola, Ljubljana

Leta 1881 je novoustanovljeni gremij trgovcev pod svojo upravo od Zbornice za trgovino in industrijo prevzel šolo, ki je bila praktično del Mahrove trgovske šole, saj so na njej poučevali njeni učitelji, tudi gostovala je v njenih prostorih. Leta 1909 se je šola na pobudo župana Hribarja in načelnika trgovskega gremija Ivana Kneza izselila iz Mahrove šole in se naselila v šoli na Ledini; učni jezik je postal slovenski.³² Pouk je bil ob ponedeljkih, torkih in četrtnih popoldne in ob nedeljah dopoldne.³³ Vse pogostejše so se pojavljali predlogi trgovcev, da bi na gremialni šoli uvedli pouk tudi za vajenke, kar pa so takrat iz finančnih razlogov prestavili na poznejši čas;³⁴ po sklepu gremija so začele šolo obiskovati vse vajenke, zaposlene v trgovinah, šele leta 1920,³⁵ šola je takrat postala Trgovska (gremialna) nadaljevalna šola; vzdrževalo jo je Združenje trgovcev v Ljubljani.³⁶ Šola se je drugače od trgovske akademije ter državne dvorazredne trgovske šole in zasebnega Christofovega učnega zavoda štela za obrtno šolo.³⁷ Namen šole je bil dati vajencem ne samo praktično trgovsko, ampak tudi komercialno administrativno izobrazbo. Leta 1930 se je šola preselila v novozgrajeni Trgovski dom na

29 Granda, Mahrova, str. 200.

30 Kopriva, Ljubljana, str. 43.

31 Valenčič, Ljubljanska, str. 80.

32 Grum, *Gremialna*, str. 197–199.

33 Grum, *Razvoj*, str. 78–87.

34 *Ob petdesetletnici*, str. 59–72.

35 Grum, *Gremialna*, str. 197–199.

36 Mestna občina, str. 368.

37 Trgovsko-obrtno-industrijski letnik, str. 67.

Gregorčičevi ulici³⁸ ter se od treh razredov v prvem povojnem letu povečala na deset razredov v letu 1930.³⁹

Državna dvorazredna trgovska šola, Ljubljana

V začetku 20. stoletja je z akcijo, da ustanovi trgovsko šolo, začel trgovski gremij. Zamisel je podprl tudi dr. J. E. Krek, saj bi nova šola predstavljala protiutež nemški Mahrovi šoli.⁴⁰ Leta 1908 so tako na Kongresnem trgu ustanovili slovensko trgovsko šolo v Ljubljani. Sofinancirali so jo ministrstvo za uk in bogočastje, Trgovinska in obrtniška zbornica ter mestni magistrat.⁴¹ Ker je bila že obstoječa gremialna šola kot večerna in nedeljska šola namenjena le trgovskim vajencem, ni bila učni zavod za vzgojo trgovskega naraščaja, ampak je imela le status trgovsko nadaljevalne šole. Pri prizadevanjih za uvedbo »prave« trgovske šole je treba omeniti prizadevanje slovenskega trgovskega društva Merkur v Ljubljani za dvig trgovske izobrazbe s prirejanjem strokovnih učnih tečajev in z izdajanjem trgovskih učnih knjig. V tem oziru so Merkurju sledila slovenska trgovska društva v Trstu, Gorici, Celju in Mariboru. Dvorazredna trgovska šola v Ljubljani je bila torej prva »prava« trgovska šola, pa še slovenska povrh.⁴² V prvih dvajsetih letih delovanja je šolo absolviralo 445 učencev in 566 učenk, ki so postali bodisi samostojni trgovci in industrijci, bodisi uradniki pri trgovinskih, bančnih, industrijskih, zavarovalnih in združenih podjetjih.⁴³

Državna trgovska akademija, Ljubljana

Pred prvo svetovno vojno načrtovano ustanovitev akademije je v prihodnost premaknila ustanovitev državne dvorazredne trgovske šole. Pobuda za ustanovitev akademije je bila izražena na vseslovenskem shodu trgovcev 1907. leta v Ljubljani,⁴⁴ ideja je oživela po končani prvi svetovni vojni in akcijo za ustanovitev je takrat vodila Zbornica TOI. Končno so leta 1920 akademijo odprli v prostorih I. državne gimnazije na Tomanovi ulici.⁴⁵ Šola je nastala iz pobud za kakovostno in široko izobrazbo na trgovinskem in splošno gospodarskem področju, saj se je na Slovenskem poleg male vse bolj krepila tudi veletrgovina; drugi cilj je bila vzgoja višjega trgovskega naraščaja v narodnem duhu, da bi lahko uspešno konkuriral v boju s tujim kapitalom. »*Tam, kjer je trgovina dobro razvita, tam je blagostanje, tam je kultura /.../ Prvi pogoj za razvoj trgovine pa je temeljita teoretična izobrazba posameznega trgovca, katero mu more dati le dobro organizirano strokovno*

³⁸ V., *Otvoritev*, str. 161–164.

³⁹ Mohorič, *Razvoj*, str. 42.

⁴⁰ Mihelič, *Trgovska*, str. 9.

⁴¹ G[olob], *Ob dvajsetletnici*, št. 8.

⁴² Učiteljski tovariš, str. 2–3.

⁴³ G[olob], *Ob dvajsetletnici*, št. 8.

⁴⁴ Mihelič, *Trgovska*, str. 9.

⁴⁵ Danes OŠ Prežihovega Voranca.

*Portal Državne trgovske akademije v Ljubljani leta 1936
(hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana).*

šolstvo /.../ Trgovska akademija je vir, ki poda mlademu človeku oni temelj, na katerega zida z vso sigurnostjo palačo sebi in svojemu narodu.» Tako je v nastopnem predavanju vznemirjen govoril prvi stalni profesor Franjo Sič.⁴⁶ Leta 1923 je akademija postala popolna srednja šola z vsemi štirimi razredi.⁴⁷ Da bi prišli do lastne stavbe, so leta 1923 ustanovili društvo Trgovska akademija, ki je pridobilo lokacijo ob vladni palači (med Bleiweisovo in Gregorčičevo ulico) in začelo gradnjo. Poslopje je bilo dokončano 1934. leta.⁴⁸

V prvi razred akademije so sprejemali dijake, ki so končali štiri razrede srednje šole (gimnazije, realke ali realne gimnazije) z nižjim tečajnim izpitom ali pa štiri razrede meščanske šole z zaključnim izpitom in ki niso bili starejši od 17 let (če so bili stari med 17 in 19 let, so se lahko vpisali le z dovoljenjem banske upra-

⁴⁶ Mihelič, Trgovska, str. 10.

⁴⁷ Počivavšek. En gros, str. 365.

⁴⁸ Mihelič, Trgovska, str. 11–28.

ve). Šolnina je bila odvisna od višine letnega davka.⁴⁹ Poleg splošnih predmetov ter dveh obveznih tujih jezikov so se učili predvsem ekonomskih predmetov: blagoznanstvo, carinstvo, politično računstvo, knjigovodstvo, trgovinsko računstvo itd. Po končani akademiji so se lahko zaposlili kot uradniki v državnih bankah, hranilnicah, na poštah, v trgovini, lahko pa so se vpisali v tretji semester ekonomsko komercialne visoke šole v Zagrebu, na Dunaju itd. Pridne dijake so denarno posebej podpirali, npr. Mestna hranilnica ljubljanska z enkratnimi nagradami pa Zbornica TOI s štipendijami; posebej pa so šolo podpirali še veletrgovci, društvo Merkur itd.⁵⁰

Akademija je poleg rednega pouka prirejala tudi abiturientske tečaje za maturante srednjih šol, ki so se želeli ukvarjati s trgovskim poklicem.⁵¹

Christofov učni zavod, Ljubljana

Christofov učni zavod v Ljubljani je leta 1903 kot prvi slovenski trgovski zavod te vrste ustanovil Josip Christof. To je bil prvi zasebni trgovski tečaj s slovenskim učnim jezikom.⁵² Pouk je bil organiziran tako, da je omogočal v kratkem času praktično izobraziti slušatelje in slušateljice za delovanje v trgovini in gospodarstvu. Zavod je imel več smeri: enoletni dnevni trgovski tečaj za redne dijake in dijakinje – trgovske predmete, pisarniško poslovanje, stenografijo, strojepisje, tuje jezike so poučevali nekateri profesorji s trgovske akademije⁵³ –, večerni trgovski tečaj za že zaposlene, ki so želeli izpopolniti svoje strokovno znanje, po potrebi pa je prirejal še razne specialne tečaje (knjigovodske, stenografske, strojepisne). Zaradi svoje praktičnosti je bil zavod na dobrem glasu in so ga obiskovali zlasti sinovi in hčere trgovcev, obrtnikov, tovarnarjev, odvetnikov itd. Slušatelji so imeli na voljo vsa potrebna učila, dovolj različnih pisalnih strojev in celo šolski kino.⁵⁴ V zavod so se lahko vpisali učenci z dokončanimi štirimi razredi meščanske ali srednje šole. Nadzor nad zavodom je izvajala kraljevska banska uprava v Ljubljani oz. ministrstvo trgovine in industrije.⁵⁵

Zasebna dvorazredna šola Zbornice TOI, Ljubljana

Zasebna dvorazredna trgovska šola je bila ustanovljena na osnovi odloka Ministrstva za trgovino in industrijo leta 1938, da bi zapolnila vrzeli tovrstnega državnega šolanja. Na šolo so se lahko vpisali dijaki s končano meščansko šolo oziroma s končano štiriletno srednjo šolo in s starostjo do 17 let. Šola je imela dve paralelki, dijaki so bili večinoma otroci trgovcev, samostojnih obrtnikov, posestnikov ter nižjih uradnikov, ki so si pridobili osnovno znanje za delo v trgovinski

49 Dr. Nemo [Uhliř], Trgovsko, 1. del, str. 15.

50 Počivavšek, En gros, str. 366.

51 Mohorič, Razvoj, str. 32.

52 Oris, str. 570.

53 Vpisovanje, str. 2.

54 Razno, str. 654.

55 Oris, str. 570.

stroki. Šola je prenehala delovati tik pred drugo svetovno vojno.⁵⁶ Zasebna zbornična dvorazredna trgovska šola je bila javnega značaja (s pravico javnosti),⁵⁷ poleg tega pa je šola organizirala še svoj abiturientski tečaj ter tako zadostila potrebi naraščaja, ki zaradi pomanjkanja prostorov ni bil sprejet na državno dvorazredno trgovsko šolo.⁵⁸ Po končani zasebni dvorazredni trgovski šoli je bil možen prehod v tretji razred trgovske akademije.⁵⁹

Gremialna trgovska nadaljevalna šola, Maribor

V želji po ustrezni izobrazbi trgovskega podmladka je že 1876. leta 68 mariborskih trgovcev in industrijcev sklenilo ustanoviti strokovno šolo za trgovske vajence. Prizadevanja so obrodila sad osem let kasneje. Šola je bila obvezna za trgovske vajence in vajeke, pouk je bil – razen ob sobotah – popoldanski. Leta 1926 se je ta šola preoblikovala v tri-razredno državno trgovsko akademijo.⁶⁰

Državna trgovska akademija, Maribor

Po končani prvi svetovni vojni ustanovljena državna dvorazredna trgovska šola v Mariboru se je s šolskim letom 1926/27 preoblikovala v trgovsko akademijo.⁶¹ Tako sta odtlej obstajali za vsako oblast po ena trgovska akademija.⁶²

Trgovska nadaljevalna šola, Celje

V leta 1869 ustanovljeni nedeljski šoli za trgovske praktikante in vajence so v dveh oddelkih poučevali predvsem strokovne predmete: nemščino s korespondenco, menično pravo, aritmetiko, knjigovodstvo in lepopis. Iz absolventov šole so izšli bodoči knjigovodje, blagajniki ipd. Leta 1891 se je šola, ki jo je z občinsko

TRGOVSKO UČILIŠČE „Christofov učni zavod“ Ljubljana, Domobraska 15

Edini tovrstni zavod v lastnem
šolskem posloplju.

Ustanovljen l. 1903.

Najstarejše in najboljše obiskano
trgovsko učilišče.

Enoletni trgovski tečaj, potrjen od
kr. banske uprave v Ljubljani.

Pravilnik zavoda in nov učni načrt
je odobren tudi od Ministrstva
trgovine in industrije.

Enoletni trgovski tečaj obiskujejo
redni učenci, ki so dovršili meščan-
sko šolo ozir. nižjo srednjo šolo.
Večerni trgovski tečaj se vrši ob
večernih urah in je namenjen raz-
nim uslužbencem, uradnikom i. t. d.
v nadaljno strokovno izobrazbo.
Specijalni tečaji za knjigovodstvo,
stenografijo, jezike, strojepisje itd.
Vse informacije daje vodstvo zavoda
brezplačno.

Največja strojepisnica s 30 pisal-
nimi stroji.

*Oglas zasebne trgovske šole
(Splošni strokovni adresar
Velike Ljubljane, 1938, str. 24).*

⁵⁶ Počivavšek, En gros, str. 367.

⁵⁷ Kresal, Zbornica, str. 61.

⁵⁸ Mohorič, Razvoj, str. 32.

⁵⁹ Privatna, str. 2.

⁶⁰ Leskovec, Razvoj, str. 386.

⁶¹ Pipuš, Črtica, str. 25.

⁶² Mohorič, Položaj, št. 6.

subvencijo in z lastnimi prispevki vzdrževal celjski gremij trgovcev, preimenovala v Trgovsko nadaljevalno šolo, ki je delovala v sklopu Dvorazredne trgovske šole v Gregorčičevi ulici. Vanjo so obvezno hodili večinoma vajenci, ki so bili zaposleni pri mestnih trgovcih. Pouk je potekal v večernem času, po končanem delu v trgovini, in sicer po dve uri vsak dan, razen nedelje. Šola je bila trirazredna: v prvem razredu so poučevali nemščino, zemljepis, računstvo in lepomis; v drugem zemljepis, trgovinsko računstvo, trgovinsko korespondenco, enostavno knjigovodstvo in lepomis; v tretjem pa namesto enostavnega knjigovodstva dvostavno in poleg drugih predmetov še nauk o trgovini. Ta učni načrt, ki je vsebinsko že ustrezal moderni trgovski strokovni šoli, je veljal do šolskega leta 1900, ko so v učni program dodali še blagovnanstvo. Pouk se je izvajal vsak delovni dan, eno do dve uri zvečer po delovnem času.⁶³

Med svetovnjima vojnama je bil pouk sprva ob nedeljah dopoldne, nato ob delavnikih štirikrat po dve uri tedensko po končanem delovnem času v trgovinah; kasneje dvakrat tedensko po štiri ure in nazadnje trikrat tedensko po štiri ure. Tik pred drugo svetovno vojno se je izobraževanje razširilo na popoldneve: pouk je potekal 36 ur tedensko.

Državna dvorazredna trgovska šola, Celje

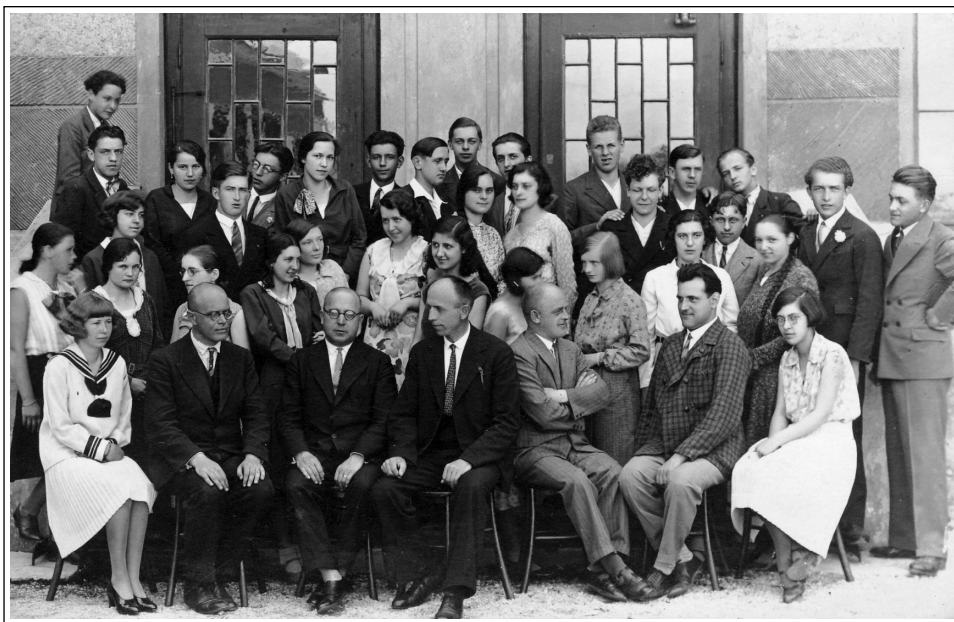
Srednja šola, ki je izobraževala samostojen strokovni kadre za gospodarstvo, je sprva gostovala na trirazredni dekliški meščanski šoli, kateri so 1905/06 dodali še četrti razred, t. i. nadaljevalno šolo.⁶⁴ Slednja je v šolskem letu 1908/09 začela izvajati tudi program trgovinske usmeritve. V šolo so se lahko vpisali 14 let stari otroci.⁶⁵ V šolskem letu 1919/20 se je šola upravno in prostorsko⁶⁶ ločila od meščanske šole in kot podržavljen srednješolski zavod postala samostojna Državna dvorazredna trgovska šola. Večinoma se je vzdrževala s šolninami, ki so jih plačevali trgovci, s prispevki mestne občine in s prostovoljnimi prispevki trgovinskih in drugih podjetij. Pouk na triletni šoli se je vršil deloma ob nedeljah dopoldne, deloma ob delavnikih, štirikrat tedensko eno do dve uri po delovnem času, kasneje popoldne, vendar so se učenci morali vračati v trgovine k zapiranju in pospravljanju lokala. Predizobrazba učencev je bila od pet osnovnih do treh srednješolskih razredov, saj so v trgovino v uk prihajali mladostniki, stari od 14 do 16 let. Učni načrt za prvi (pripravljalni) letnik je imel težišče na splošnoizobraževalnih, v preostalih dveh (nadaljevalnih) pa na strokovnih predmetih. V prvem razredu so poučevali: slovenski jezik, srbski jezik, nemški jezik, ekonomsko geografijo, zgodovino, poznavanje blaga, nauk o trgovini, knjigovodstvo, trgovinsko računstvo, trgovinsko korespondenco, lepomis in stenografijo. V drugem razredu

⁶³ Grobelnik, Osemdesetletnica, str. 245–247.

⁶⁴ Delovala je stavbi današnje III. osnovne šole.

⁶⁵ Mestna trgovska šola, str. 1.

⁶⁶ Pod isto streho na Gregorčičevi ulici sta delovali Trgovska nadaljevalna šola in Državna dvorazredna trgovska šola. Prva je imela konec dvajsetih let 70 gojencev in 30 gojenk, druga pa 30 gojencev in 60 gojenk. Prim.: Orožen/Savnik, str. 33.

*Drugi letnik dvorazredne trgovske šole v Celju, šolsko leto 1927/1928
(hrani Peter Krapež).*

je lepopis zamenjalo strojepisje, dodali pa so še trgovinsko in menično pravo. Učenci so bili ocenjeni tudi iz vedenja in verouka. Leta 1930 so uvedli še pouk nemščine ter leta 1935 srbohrvaščine.⁶⁷

Absolventi so bili zaposljivi v finančnih, knjigovodskih, komercialnih in administrativnih službah.⁶⁸ Po končani dvorazredni trgovski šoli je bil z opravljenim dopolnilnim izpitom možen prehod v tretji razred trgovske akademije.

Zaključek

Iz zgoraj povedanega je razvidno, da so si v trgovini prizadevali za čim boljšo izobrazbeno strukturo zaposlenih. Tako ne preseneča, da so maja 1924 na zveznem občnem zboru trgovskih gremijev Slovenije na pobudo celjskega gremija sprejeli sklep oz. priporočilo, »da naj trgovci pri sprejemanju vajencev stremijo za tem, da bo trgovski naraščaj imel čim višjo in širšo teoretično šolsko izobrazbo, da bi se tako dvignil inteligenčni nivo trgovske mladine.«⁶⁹ To je bilo seveda priporočilo, upoštevanje tega predloga je sodilo v kompetenco posameznih gremijev.

⁶⁷ Grobelnik, Osemdesetletnica, str. 247–248.

⁶⁸ Rebeušek, Spomini, str. 19.

⁶⁹ Sprejemanje, str. 2.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije, AS_77 Banski svet Dravske banovine 1930–1941, št. 77, f. 1, 2, 5, 7, 10, Stenografski zapisniki zasedanj 1931–1936.

Časopisni viri

K poglavju o praktični in humanistični izobrazbi. *Nova doba* (1921), št. 74, 25. 6. 1921, str. 2.

Mestna trgovska šola v Celju. *Nova doba* (1919), št. 102, 18. 9. 1919, str. 1.

Ob petdesetletnici Gremija trgovcev v Ljubljani. *Trgovski tovariš* (1931), št. 4, str. 59–72.

Poročilo o I. slovenskem trgovskem shodu v Ljubljani dne 20. oktobra 1907. *Slovenski trgovski vestnik* (1907), št. 11, str. 139–143.

Privatna dvorazredna trgovska šola. *Nova doba* (1938), št. 35, 26. 8. 1938, str. 2.

Slovesna otvoritev državne trgovske akademije v Ljubljani. *Narodnogospodarski vestnik* (1920), št. 24, str. 194.

Sprejemanje trgovskih vajencev. *Nova doba* (1924), št. 113, 4. 10. 1924, str. 2.

Vpisovanje dijakov(-inj) v privatno trgovsko šolo, znani Christofov učni zavod. *Nova doba* (1936), št. 33, 14. 8. 1936, str. 2.

Vprašanje trgovskih vajencev in trgovskih šol. *Trgovski tovariš* (1925), št. 8.

G[olob], J[osip], Ob dvajsetletnici trgovske šole v Ljubljani. *Trgovski tovariš* (1928), št. 8.

Gogala, Josip, Vprašanje trgovskih šol. *Trgovski tovariš* (1925), št. 9, str. 147–150.

Grum, Rado, Razvoj gremialne trgovske šole v Ljubljani. *Trgovski tovariš* (1931), št. 4, str. 78–87.

Grum, Rado, Gremialna trgovska nadaljevalna šola v Ljubljani. *Trgovski tovariš* (1926), št. 9, str. 197–199.

Kavčič, Josip J., Ročno delo in absolventi naših trgovskih šol. *Trgovski tovariš* (1927), št. 6, str. 121–122.

Kavčič, Josip, Samoizobrazba trgovskega naraščaja. *Narodnogospodarski vestnik* (1920), št. 12, str. 99–101.

Kresal, France, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani. *Prispevki za novejšo zgodovino* (2001), XLI, št. 1, str. 59–69.

M[arn], R[udolf], Pomen slovenske trgovske organizacije. *Slovenski trgovski vestnik* (1910), št. 1, str. 1.

M[arn], R[udolf], Uvedba realnih gimnazij s trgovskega stališča. *Slovenski trgovski vestnik* (1913), št. 3, str. 3–4.

Mohorič, Ivan, Položaj trgovstva v Sloveniji I. 1926. *Trgovski tovariš* (1927), št. 6.

Rodoljub, Trgovina in narodna šola. *Kmetijske in rokodelske novice* (1862), 2. 7. 1862, str. 1.

Učiteljski tovariš (1908), 4. 12. 1908, št. 40, str. 2–3.

V., J. Otvoritev nove gremijalne trgovske šole v Ljubljani. *Trgovski tovariš* (1930), št. 9, str. 161–164.

Weixl, Vilko, Naše trgovske nadaljevalne šole. *Nova doba* (1929), št. 65, 16. 8. 1929, str. 1.

Literatura

- Braudel, Fernand. *Igre menjave. Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.–XVIII. stoletje*. II, Ljubljana: ŠKUC & Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1989.
- Dolenc, Ervin. Izobraževanje. V: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*. 1. knjiga, Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, str. 423–429.
- Dr. Nemo [Hugo Uhliř]. *Trgovsko-gospodarski leksikon*. 1. del: A–K, 1935, 634 str.; 2. del: L–Ž, Ljubljana: Umetniška propaganda, 1938.
- Granda, Stane. Mahrova trgovska šola. V: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. Ljubljana: Nova revija, 2001, 1. zv., str. 200.
- Grobelnik, Gustav. Osemdesetletnica v nižjem trgovskem šolstvu v Celju. V: *Celjski zbornik*. Celje, 1951, str. 244–249.
- Jovan, Janko. Naša industrija in trgovina. V: *Trgovsko-obrtno-industrijski letnik*. Ljubljana, 1931, str. 8–12.
- Kopriva, Silvester. *Ljubljana skozi čas*. Ljubljana: Borec, 1989.
- Leskovec, Antoša. Razvoj gospodarstva v Mariboru 1752–1941. V: *Maribor skozi stoletja*. Maribor: Obzorja, 1991, str. 313–414.
- Mestna občina Ljubljana. V: *Krajevni leksikon Dravske banovine*. Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona Dravske banovine, 1937.
- Mihelič, Ludvik. Trgovska akademija v Ljubljani v zrcalu časa. V: *Korak od Bleiweisove 8 v Prešernovo 6*. Ljubljana: Ekonomska šola, 2004, str. 7–40.
- Mohorič, Ivan. *Razvoj ljubljanske trgovine od fevdalnih dob do socializacije gospodarstva*. Beograd: Trgovinska knjiga, 1951.
- Oris nekaterih važnejših kulturnih in gospodarskih ustanov in podjetij. V: *Spominski zbornik Slovenije*. Ljubljana, 1939, str. 561–695.
- Orožen, Janko, Savnik, Roman. *Celje: Vodnik po mestu in okolici*. Celje: Rodé & Martinčič, 1928.
- Pipuš, Radoslav. Črtica o razvoju trgovine, obrti, industrije in denarstva v Mariboru v zadnjem polstoletju. V: *Spominska knjiga posvečena petdesetletnici gremijalne trgovske nadaljevalne šole v Mariboru*, Maribor, 1926, str. 21–29.
- Počivavšek, Marija. *En gros & en detail. Trgovina v Sloveniji do druge svetovne vojne: trendi, strukture, prakse*. Celje: Zgodovinsko društvo, 2012.
- Razno. V: *Krajevni leksikon Dravske banovine*. Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona Dravske banovine, 1937.
- Rebeušek, Ludvik. Spomini še živijo. V: *Od trgovske do Srednje ekonomske šole Celje*. Celje 2008, str. 19.
- Serše, Aleksandra. *Strokovno šolstvo v osrednji Sloveniji do leta 1941*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1995.
- Splošni pregled Dravske banovine: glavni statistični podatki, upravna, sodna in cerkvena razdelitev ter imenik krajev po stanju 1. julija 1939 z dvema zemljevidoma*. Ljubljana: Kraljevska banska uprava Dravske banovine, 1939.
- Stiplovšek, Miroslav. Začetek delovanja banskega sveta Dravske banovine leta 1931. V: *Melikov zbornik*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001, str. 951–966.

Trgovsko-obrtno-industrijski letnik. Ljubljana: Uprava Letnika, 1931.

Valenčič, Vlado. *Ljubljanska trgovina od začetka 18. do srede 19. stoletja*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 1981.

Povzetek

Začetki trgovskega šolstva v Avstriji segajo v drugo polovico 18. stoletja. Takrat je bila na Dunaju ustanovljena prva trgovska šola, k. k. Real-Handelsakademie. Nekaj desetletij kasneje je na Slovenskem že obstajala 1834. leta ustanovljena Mahrova trgovska šola v Ljubljani, seveda z nemškim učnim jezikom.

Sicer pa so se trgovske šole delile na trgovske nadaljevalne (gremialne) šole, nižje trgovske šole, srednje šole, poimenovane kot višje trgovske šole (sprva tudi akademije), ter nazadnje trgovske visoke šole (v času Avstro-Ogrske sta bili le na Dunaju in v Trstu). V času prve Jugoslavije pa sta v Sloveniji poleg gremialnih in dvorazrednih trgovskih šol delovali še dve trgovski akademiji, organizirana pa je bila tudi vrsta trgovskih tečajev. Lahko rečemo, da je bilo v času do druge svetovne vojne za trgovski naraščaj dobro poskrbljeno.

Bogdan Kolar*

***Prispevek cerkvenih ustanov
pri izobraževanju mladih s težavami
na začetku 20. stoletja***

*The contribution of church institutions to the education of
young people with difficulties in the early 20th century*

Izvleček

Razprava je namenjena pregledu pobud, ki so na področju vzgojnega dela s posebnimi skupinami mladih konec 19. in na začetku 20. stoletja na Slovenskem nastajale v cerkvenih okvirih. Za mlade v starosti osnovne šole, ki so bili zaradi kaznivih dejanj izključeni iz rednih oblik izobraževanja, niso obstajale posebne ustanove. Navadno so jih obravnavali kot mlajše odrasle in pošiljali v običajne kazenske zavode. Za spremembo ravnanja z njimi in za spremembo sistema je dal odločilen prispevek pisatelj Fran Milčinski. Po krajšem pregledu takšnega dela v Italiji sta obširneje orisani ustanovi redovne skupnosti salezijancev na Rakovniku in na Selu.

Abstract

The article offers an overview of the initiatives that appeared in Slovenian church institutions in the field of educational work with special groups of the young in the late 19th and early 20th century. For primary school aged children, who were excluded from the regular forms of education due to their criminal acts, there were no special institutions. Usually, they were treated as young adults and sent to the normal penitentiary institutions. The writer Fran Milčinski made a significant contribution toward a different treatment of these children and a change in the system. After a short overview of this work in Italy, there is a more extensive description of the institutions run by the Salesians in Rakovnik and Selo.

Ključne besede: Cerkev, Slovenija, salezijanci, vzgoja, Fran Milčinski

Key words: Church, Fran Milčinski, educational institutions, Salesians, Slovenia

Do srede 19. stoletja bi tako v širši evropski skupnosti kot na Slovenskem težko govorili o posebni skrbi družbe in Cerkve za doraščajoče mlade, ki so se znašli v konfliktu z okoljem in s splošnimi družbenimi normami in so bili zato

* Bogdan Kolar, dr. teoloških znanosti, prof. na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, e-pošta: bogdan.kolar@guest.arnes.si

izključeni iz splošnih oblik izobraževanja, kolikor so te sploh obstajale. Za takšne mlade fante in še manj za dekleta v starosti, ko bi morali obiskovati osnovno šolo, niso obstajale posebne ustanove, katerih cilj bi bil ponuditi vsaj nekatere možnosti izobraževanja, poklicnega usposabljanja ali drugega uvajanja v življenje. Bolj znane so bile sirotišnice, kjer so našli zatočišče najmlajši, čakajoč, da se jih bo kdo usmilil, jih posvojil ali sprejel v rejo. Vendar so bile tudi te prepuščene zasebni pobudi in so temeljile na usmiljenju kot temeljnem izhodišču. Drugi mladostniki, ki so prišli navzkriž z zakoni, so bili obravnavani kot odrasli in poslani v kazenske ustanove skupaj z odraslimi.¹ V nadaljevanju želimo predstaviti, kaj je za te skupine vendarle bilo narejeno – najprej v širšem evropskem prostoru in nato na Slovenskem.

V širšem cerkvenem prostoru

V drugi polovici 19. stoletja so v okviru cerkvenih ustanov v širšem evropskem prostoru začele nastajati posamezne ustanove, ki so bile namenjene mladostnikom in prevzgojnemu delu z njimi. Slovenski cerkveni tisk je o teh ustanovah poročal in tako je bil tudi slovenski prostor seznanjen z možnostmi, da se za to kategorijo mladih ljudi naredi vsaj nekaj. Za začetek tovrstnega dela med mladimi ima pomembno mesto italijanski duhovnik Janez Bosko (Giovanni Bosco ali don Bosco, 1815–1888), ki je po letu 1841 v prestolnici Piemonta Turinu začel vrsto dejavnosti in zavodov, ki so imeli v središču pozornosti mladostnike.² B. Skabernje je njegovo delo označil z besedami: »Don Bosko je razvil salezijanski vzgojni sistem, čigar osnovna značilnost je preventivna vzgoja. Salezijanski vzgojitelj se mora nenehno nahajati med vzgajanci kot učitelj, asistent in skrbni oče in jih ne sme pustiti tako dolgo, dokler niso tako vzgojeni, da so sposobni uporabljati svobodo in da so sposobni obvladovati sami sebe. Stroga disciplina ni primerna, ker vzgajanca navdaja s strahom in ga sili v dvoličnost. Kljub temu pa disciplina mora biti temeljita, nikakor pa ne malenkostna. Vzgojitelj naj ne nastopi šele po narejenem prestopku, temveč mora vso svojo vzgojno spretnost in skrb usmeriti v to, da zlo prepreči. Med vzgojiteljem in vzgajancem se mora razviti prisrčen odnos, poln zaupanja. Vzgojitelj se mora vključiti v otroške igre, mora spoznati težave otrok, mora biti z njimi pri vsem, mora se zanimati za to, za kar se zanima

1 Med avtorji, ki so v preteklosti pisali o tej vrsti vzgojno-izobraževalnega dela, omenjamo razprave J. Ciperleta, ki so navedene v nadaljevanju. V okviru svojih dejavnosti je Slovenski šolski muzej pripravil razstavo in katalog *Vzgojni zavodi. Razstavni katalog*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1987. Prim. še *Mladost za zidovi. Sto let vzgojnih zavodov na Slovenskem* (ur. Tatjana Pregl in Franc Hočevar). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1974.

2 O J. Bosku je v slovenskem jeziku več prevodov in tudi izvirnih spisov. Med prevodi je treba omeniti T. Bosco, *Don Bosko*, Ljubljana: Knjižnice, 1988. Leta 2012 je začel izhajati slovenski prevod italijanskega življenjepisa *Memorie biografiche di san Giovanni Bosco* (1. zvezek je izšel leta 1898; skupaj je izšlo 21 zvezkov). Slovenski prevod ima naslov *Biografski spomini sv. Janeza Boska*, ki jih je zbral Janez Krstnik Lemoyne.

otrok.«³ Pri tej predstavitvi je šlo za temeljne informacije, ki jih je Skaberne pri svojem pregledu vzgojnega dela na Slovenskem zapisal o začetniku salezijanskih ustanov.⁴

Duhovnik Janez Bosko je imel veliko priložnosti, da je videl, kako so delovali zapori in druge represivne ustanove najprej v Piemontu in nato tudi v Rimu. Kmalu po zedinjenju Italije (1870) in razglasitvi Rima za prestolnico novonastalega kraljestva je prišlo do pogovorov med njim in pristojnimi za zapore, s čimer so želeli preprečiti nadaljnje upore v teh ustanovah in nekako mladim pomagati, da bi ne bili zaradi zaporne kazni povsem uničeni. Tudi ko je v dopisovanju z vodstvom zaporov, ki mu je predlagalo, da bi prevzel vzgojno delo v turinskem zaporu Generala, povedal, kakšna vzgojna sredstva uporablja (pogostejše prejetje zakramentov, verski pouk, preventivno nadzorovanje, ljubeznivost v medsebojnih odnosih in drugo), to ni imelo pomislekov. Vendar je italijanski notranji minister, ki je imel zadnjo besedo, takšno dogovarjanje med turinskim prefektom in don Boskom zavrnil, češ da hoče iz mladih zapornikov narediti farje, teh pa je bilo v Italiji že sicer preveč. Čeprav je vedel, da bi italijanska liberalna oblast s težavo sprejela njegov sistem vzgojnega dela, se je v pogajanja vključil z dobro voljo, saj ni hotel, da bi po njegovi krivdi ugasnila iskrice upanja za tisoče mladih, ki so telesno, umsko in duhovno hiral v državnih zaporih.⁵ Glede na vse povedano, je treba dodati, da v tem primeru govorimo o času, ko je religioznost še bila pomembna sestavina zasebnega in javnega življenja in ko so bile socialne dejavnosti še v veliki meri motivirane prav z religiozno utemeljenim pristopom.

Zanimivo je ob tem pogledati, kdo je bil po don Boskovem mnenju okoli leta 1870, to je v času, ko se je pogajal z italijanskimi pravosodnimi oblastmi, na poti, da postane slab, da zanj ne bi bilo več nobenega upanja, da se vključi v normalno življenje in sprejme družbeno odgovornost za svoje ravnanje. Po njegovem mnenju so bile v takšni nevarnosti naslednje skupine mladostnikov:

- tisti, ki so v iskanju službe in možnosti dela s podeželja ali iz manjšega kraja odšli od doma; še posebej so bili izpostavljeni tisti, ki niso imeli nobenih sredstev; če dela niso našli, so bili v nevarnosti, da so začeli krasti in tako stopili na pot propada;
- tisti, ki so bili brez staršev ali brez drugega človeka, ki bi jim lahko pomagal; bili so prepuščeni sami sebi, postopanju, znašli so se v slabi družbi; prijateljska roka bi jim lahko veliko pomagala in jih rešila zla, v katerega so zašli;
- tisti, ki so sicer imeli starše, a ti niso bili sposobni, niso mogli ali niso hoteli skrbeti za svoje otroke; ker so bili otroci nezaželeni, so jih tako ali drugače odposlali od doma; izkušnja je don Bosku dokazovala, da je bilo takšnih nenormalnih staršev na žalost veliko;

3 Skaberne, *Istorijske polazne pozicije. Eksperiment v Logatcu*, str. 29.

4 Prim. Ciperle, *Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju*, str. 5–26.

5 Prim. Lemoyne, *Memorie biografiche di Giovanni Bosco*, vol. XIII, str. 557–559. Prim. tudi Ciperle, *Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju*, str. 25–26.

- mladi potepuhi, ki so prišli v roke policiji, a še niso bili povsem sprijeni; zanje bi bilo zadosti, da bi bili sprejeti v ustanovo, kjer bi se uvedli v delo in imeli vsaj minimalne možnosti pridobitve izobrazbe ter delovnih navad.⁶

Za sprejetje takšne ustanove, glede na dopisovanje, ki je bilo med don Boskom in pristojnimi oblastmi, s strani njegove redovne skupnosti ni bilo pomislekov. Don Bosko je imel jasno idejo, kakšna je bila njegova življenjska naloga in s kakšnimi sredstvi bi lahko prišel do cilja. Kljub vsemu za časa njegovega življenja skupnost, ki jo je ustanovil (začetki segajo v leto 1859), ni prevzela še nobene takšne ustanove. Navsezadnje je bila skupnost še zelo mlada, v svojih začetkih, bilo je zadosti drugega dela in ponudb. Širši kontekst temu daje dodatno utemeljitev: družbene razmere, klima odnosov med državo in Cerkvijo v Italiji v tem času (leta 1870 je bilo novi državi kot prestolnica priključeno mesto Rim, dokončno je bila uničena cerkvena država ...) ni bila naklonjena uresničevanju takšnih in podobnih zamisli. Ko se je s sprejemanjem ustanov v drugih okoljih don Boskova redovna skupnost soočala z novimi izzivi, so se salezijanci odločili tudi za sprejemanje takšnih ustanov. Do sprejema prvega zavoda za posebno vzgojo je prišlo leta 1897 na Malti.⁷

Začetni koraki na Slovenskem

V prisilni delavnici v Ljubljani, ki je bila osrednja takšna ustanova na Kranjskem, je bil ustanovljen poseben oddelek za mlajše zapornike. Zamisel in začetek uresničevanja takšne ustanove je dal ljubljanski stolni kanonik Franc Lovrenc Schluderbach (1756–1835), ki je vse svoje premoženje (ok. 15.000 goldinarjev) določil za prisilno delavnico, ki naj bi jo ustanovili v Ljubljani (»ustanova je delovala v duhu avstrijske paliativne socialne in kriminalne politike do prve svetovne vojne in bila namenjena pobijanju kriminalitete z zaporno zaposlitvijo oseb, ki so jih tedanja oblastva imela za delomrzneže, a ni bilo vzroka, da bi jih sodno kaznovala«).⁸ S pomočjo drugih darov so delavnico res odprli leta 1847. Leta 1873 je bil v njej odprt še en oddelek za mladoletnike do 18. leta. Ti so imeli svojega učitelja in kaplana (kateheta). Za izobraževanje je bila v zavodu osnovna šola in možnost priučitve v več obrteh. Oddelek se je imenoval oddelek za 'korigende', ki je želel biti nekakšno vzgajališče, vendar je bilo v njem bolj malo vzgojnega dela; šlo je predvsem za zapor in izvajanje prisilnih ukrepov. Glavno delo na oddelku so opravljali odsluženi oficirji, imenovani vzgojitelji, ki so pri svojem delu uporabljali vojaške metode, temelječe na prisili. Postopoma so 'korigende' prei-

6 Prim. Lemoine, *Memorie biografiche di Giovanni Bosco*, vol. XIII, str. 555–556.

7 Prim. Kolar, Posebna vzgoja v don Boskovem vzgojnem delu in salezijanski zgodovini, str. 17–19.

8 Prim. Slovenski biografski leksikon (dalje: SBL) III., str. 222. Več o tem prim. Ciperle, Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju, str. 26–27.

menovali v gojence. Za spreminjanje razmer se je zelo zavzemal mladinski sodnik in pisatelj Fran Milčinski (1867–1932), ki je za tovrstno ustanovo dejal, »da lepo Blejsko jezero in Postojnska jama ne moreta odstraniti madeža, ki ga predstavlja prisilna delavnica«. Milčinski se je zelo zavzemal in je zaslužen, da so se razmere v prisilni delavnici vsaj v določeni meri spremenile. Leta 1911 je oddelek Zavoda za prisilno delo v Ljubljani dobil novo ime – vzgajališče.⁹

Po propadu Avstrije in koncu prve svetovne vojne je bil v prisilno delavnico dodan še oddelek za duševne bolezni, čeprav so že od vsega začetka pristojne oblasti vedele, da navzočnost takšnih prebivalcev za mladoletne gojence ni bila dobra. V novonastali jugoslovanski državi je bil oddelek podrejen Višjemu šolskemu svetu. Tak sistem je veljal do leta 1931, ko so mlajše iz prisilne delavnice preselili v banovinsko posestvo na gradu Ponoviče pri Litiji. Tam so namreč leta 1928 kupili posestvo, kamor so prvotno nameravali naseliti ljubljansko državno žrebčarno, v prostore na Selu, ki jih je do tedaj imela žrebčarna, pa naj bi se preselili gojenci iz prisilne delavnice. Oblastni odbor je štiristo hektarov veliko posestvo in stavbe priredil tako, da bi vse ustrezalo reji konj, vendar se je v Ponoviče najprej preselilo deško vzgajališče. V Ponovičah, kjer so bile razmere le za spoznanje boljše kot v prisilni delavnici, so mladostnike izkoriščali za delo na banovinskem posestvu, torej kot zastonj delovno silo, vzgojnemu delu med njimi pa niso posvečali veliko pozornosti. Sistem dela z njimi je temeljil na prisili in kazenskih ukrepih, če so prekršili določene norme. Imeli so uniforme in bili ostriženi na balin. Bistveni sestavni del ukrepov so bile fizične kazni, tudi samica.

Do večje spremembe v odnosu do te kategorije gojencev je prišlo šele leta 1936, ko se je banovinska žrebčarna dejansko preselila na veleposestvo Ponoviče, deško vzgajališče pa na Selo pri Ljubljani. »Hkrati s to premestitvijo pa bodo prevzeli vzgajališče salezijanci, s čimer bo znatno razbremenjen banovinski proračun. Tem pa bo tudi omogočen čim pravilnejši in uspešnejši razvoj vzgajališča,« je poročal dnevni tisk.¹⁰ Na ugodno odobravanje je reševanje posebnega vzgojnega zavoda naletelo tudi v slovenskem javnem življenju. Pozitivna mnenja je bilo mogoče najti v dnevnem tisku in na drugih mestih.

Društvo za zgradbo zavetišča

Zamisel o drugačni ustanovi, kot je bila prisilna delavnica, je dozorela zadnje desetletje 19. stoletja. V Ljubljani je v cerkvenih okvirih v teku leta 1893 zaživela ideja, da bi ustanovili društvo, ki bi poskrbelo za ustanovo, ki bi na versko-nravnih temeljih skrbela za vzgojo zapuščene in zanemarjene mladine.

9 Prim. geslo Fran Milčinski v SBL II., str. 124–125.

10 Žrebčarna na Selu se seli v Ponoviče, *Slovenec*, št. 157a, 12. julij 1936, str. 16.

Združenje z imenom Društvo za zgradbo zavetišča in vzgojevališča v Ljubljani je uradno zaživel na ustanovnem zborovanju dne 13. decembra 1893.¹¹ Pred tem je deloval pripravljalni odbor, ki je med drugim predvideval, da bi po zgraditvi novega poslopja ali nakupu že obstoječega za vodstvo poiskali redovno skupnost ali cerkveno korporacijo, ki ima kot temeljno obliko delovanja vzgojo moške mladine. Pobudniki so imeli v mislih salezijansko skupnost, o kateri se je do tedaj na Slovenskem že veliko pisalo (pri tem je največje del opravil ljubljanski stolni kanonik in dolgoletni urednik *Zgodnje danice* Luka Jeran).¹² Pobudnik ustanovitve Društva je bil ljubljanski ljudskošolski katehet Janez Smrekar (1853–1920), ki je imel zadosti izkušenj pri delu z mladimi, saj je bil dolga leta katehet na mestni ljudski šoli in je videl, kaj se je dogajalo z mladimi, ki so bili izključeni iz šolskega sistema.¹³ Smrekar je pripravil osnutek društvenih pravil, ki so jih pregledali še nekateri njegovi sodelavci, kranjska deželna vlada pa jih je potrdila dne 18. novembra 1893.

Člani Društva so postajali ugledni meščani in nosilci javnih služb tako s Kranjske kot na Dunaju. Med ustanovniki je bil tudi ljubljanski škof dr. Jakob Missia, delo Društva je podprl predsednik Kranjskega deželnega zbora baron Viktor Hein. Da bi Društvo imelo podporo tudi z najvišje državne strani, so prosili za protektorja na dvoru; to mesto je prevzel nadvojvoda Franc Ferdinand d'Este, ki je bil tudi uradno imenovan za pokrovitelja. Vladni dekret o imenovanju je bil podpisan 24. maja 1894.¹⁴ Med člani društva je bila vrsta cerkvenih ljudi (poleg škofa Missie več kanonikov ljubljanskega stolnega kapitlja, duhovniki ...), nosilec javnih funkcij (med temi tudi dr. Ivan Tavčar), člani vladarske hiše, mestna občina ljubljanska in več podeželskih občin.

Kot temeljna in prva naloga društva je bila postavitve ali nakup poslopja, kjer bi ustanova imela možnost delovanja. V ta namen so na različne načine zbirali sredstva in iskali lokacije, kjer bi bilo mogoče poslopje zgraditi. Slednjič so se odločili za nakup graščine Rakovnik v neposredni soseščini Ljubljane; kupno-prodajna pogodba je bila sklenjena konec leta 1900.¹⁵ Že od leta 1894 pa je katehet Smrekar tudi mislil na osebje, ki bi prevzelo vzgojno delo v zavodu. V ta namen je pošiljal v italijanske salezijanske zavode prostovoljce, ki so pokazali zanimanje za tovrstno delo in za vstop med člane salezijanske skupnosti. Do prihoda prve skupine salezijancev v Ljubljano 23. novembra 1901 je šlo v zavode v Italiji kar okoli petdeset kandidatov, pretežni del iz osrednjega slovenskega prostora, nekateri pa so bili tudi z zahodne slovenske narodne meje, kjer so se s salezijanci srečali v goriškem salezijanskem zavodu.¹⁶

11 Po odprtju zavoda na Rakovniku je arhiv Društva prevzel zavod in je sedaj v ASD.

12 Prim. Kolar, *O don Bosku in salezijancih na Slovenskem do 1901*, 87–104.

13 Prim. geslo J. Smrekar v SBL III., str. 399.

14 Prim. Ljubljana, *Zgodnja danica*, št. 23, 8. junij 1894, str. 183.

15 Prim. Kolar, *O don Bosku in salezijancih na Slovenskem do 1901*, str. 102–103.

16 Prim. Kolar, *O don Bosku in salezijancih na Slovenskem do 1901*, str. 147–153.

Pred prihodom prve skupine salezijancev na Slovensko je bila v teku večletna akcija informiranja slovenskega prostora o tej novi redovni ustanovi, njenem ustanovitelju in dejavnostih, ki jih je načrtoval kot izvirne za ustanovo. Zato je mogoče reči, da je bil slovenski prostor dobro informiran o skupnosti in da so se na temelju tega tudi oblikovala pričakovanja, kaj naj bi ta skupnost v slovenskem prostoru počela. Oblikovale so se določene predstave o salezijanskem delu in poslanstvu skupnosti, med temi je izstopal poudarek, da je njeno temeljno poslanstvo delo z zapuščeno mladino. Razlogi za takšno stališče so bili:

1. poročila o salezijanskem delu, ki jih je objavljala slovenski tisk, predvsem verski tednik *Zgodnja danica* in jih je pripravljala njen urednik Luka Jeran; Jeran je duhovnika Janeza Boska večkrat predstavil kot vzgojitelja, ki pomaga »v pregrešnem življenju in slabih tovarišijah utaplajoči se mladini«,¹⁷ iz teh naj bi nato vzgajal dobre duhovnike, misijonarje, obrtnike in druge delavce;
2. po zamisli ustanoviteljev Društva za zgradbo zavetišča in vzgojevališča v Ljubljani naj bi ta ustanova poskrbela za poslopje, kjer bi bila poboljševalnica (uporabljali so nemško besedo *Rettungsanstalt*); v ta namen so zbirali sredstva, pripravljali razne nabiralne akcije in iskali ljudi (skupnost), ki bodo prevzeli vodstvo takšne ustanove;
3. v cerkvenih krogih je bila odločilna beseda ljubljanskega škofa dr. Antona Bonaventura Jegliča, v čigar škofijo so salezijanci na slovenski etnični prostor prišli najprej; zanj je bilo pomembno ustanoviti ustanovo, kjer bi našli zatočišče mladostniki, ki so bili izključeni iz javnega šolskega sistema in niso imeli nobene možnosti nadaljnjega izobraževanja;¹⁸
4. šolske oblasti na obeh ravneh, tako mestni šolski svet kot deželni šolski svet, so bile dobro seznanjene s podobo salezijanske skupnosti in pričakovanji slovenske javnosti; zato so v priходу nove redovne skupnosti videli tisto ustanovo, ki bo zapolnila praznino v vzgojno-izobraževalnem sistemu in prevzela skrb za mladostnike, za katere ni bilo poskrbljeno in so predstavljali resen izziv za vse, ki so delali na izobraževalnem področju.

Tako so na temelju novic, ki jih je objavljala slovenski cerkveni tisk, in zadržanji vodilnih osebnosti pristojni javni delavci sklepali, da so salezijanci v prvi vrsti poslani za moralno pokvarjeno mladino in so jim vnaprej določili temu primerno mesto v slovenskem kulturnem in vzgojno-izobraževalnem prostoru. V tem so videli možnost, da v okviru takrat obstoječega šolskega sistema odpravijo veliko pomanjkljivost, to je postavitve zavoda, kjer bi našli zatočišče in možnost izobraževanja osnovnošolski dečki, ki so bili izključeni iz rednih šol.

¹⁷ Prim. Don Bosko. Opis njegovega življenja in delovanja, *Zgodnja danica*, št. 7, 17. februar 1888, str. 49.

¹⁸ Prim. Kogoj, Jegličev odnos do redovnikov, str. 154.

Zavod na Rakovniku

Prihod prvih štirih salezijancev v graščino Rakovnik pri Dolenjskem kolodvoru v Ljubljani dne 23. novembra 1901, to je potem, ko se je šolsko leto že dobro začelo, seveda ni omogočal, da bi že v prvem letu začeli razvijati katero od organiziranih oblik dela za mladino. Glas o njihovem prihodu pa se je vendarle razširil in tako so 8. decembra dobili prvega gojenca. Od štirih članov prve ekipe so bili trije Slovenci in so gojencem, ki so prišli v zavod, lahko pomagali pri učenju. Prvo in drugo šolsko leto je tako minilo v organiziranju pomoči, da so potem gojenci lahko na koncu šolskega leta opravljali izpite na javni šoli v Ljubljani. Da bi imeli organizirano šolo, ni bilo mogoče misliti – za to ni bilo prostorov ne opreme niti ne kvalificiranih učiteljev. Ministrstvo za uk in bogočastje je sicer že 7. februarja 1903 priznalo Alojzija Valentina Kovačiča¹⁹ za vodjo šole, vendar vse težave s tem še niso bile odstranjene. Pomembno vprašanje je predstavljal pravni položaj nove redovne skupnosti v Avstriji – skupnost še ni bila priznana in s tem tudi ni imela pravice, da bi organizirala vzgojno-izobraževalne dejavnosti.²⁰ Skrb za poslovanje šole je zato prevzelo Društvo za zgradbo zavetišča in vzgojevališča v Ljubljani, ki je februarja 1903 obnovilo svoje dejavnosti po prekinitvi, ki je nastopila z nakupom graščine Rakovnik in z njeno izročitvijo salezijancem.

V nadaljevanju je bilo treba ubirati različne pravno-formalne poti, da bi bila rešena vprašanja, povezana z delovanjem zavoda, šole v njem in javnim priznanjem listin, ki bi jih šola izdajala. Dne 15. julija 1903 je Deželni šolski svet in dne 31. julija 1903 še Mestni šolski svet dovolil salezijanskemu zavodu na Rakovniku privatno osnovno šolo. Za sprejem gojencev pa so postavili vrsto zelo strogih pogojev. Mestnemu šolskemu svetu je vodstvo zavoda moralo za vsakega gojenca predložiti naslednje dokumente:

- prošnjo staršev ali njihovih namestnikov za sprejem v zavod; v njem je morala biti jasna in trdna utemeljitev, da je deček res npravno pokvarjen in potreben posebne vzgojne v takšnem zavodu;
- priporočilo šolskega vodstva oziroma učiteljskega zbora v kraju, kjer je otrok nazadnje obiskoval šolo; iz poročila je moralo biti razvidno otrokovo npravno vedenje v šoli in zunaj nje; tu je bilo treba navesti vse razloge, ki so bili odločilni za interniranje npravno pokvarjenega dečka;
- zadnje šolsko spričevalo;
- zdravniško spričevalo, da otrok ni imel kakšne nalezljive bolezni, in dodati potrdilo o cepljenosti proti kozam.²¹

19 Duhovnik Alojzij Valentin Kovačič (1873–1952) je v zavodu na Rakovniku začel delovati leta 1902, tri leta zatem je postal predstojnik zavoda; vodil ga je štiri leta, nato je imel v zavodu druge službe. Kasneje je deloval v različnih salezijanskih ustanovah na ozemlju Jugoslavije. Za delovanje ljudske šole na Rakovniku je bila odločilna prav njegova strokovna kvalifikacija, ki si jo je pridobil v šolah v Avstriji in Italiji. Prim. Kolar, *In memoriam III.*, str. 162–163.

20 Cesar Franc Jožef je odlok, s katerim je bila dovoljena naselitev salezijancev v škofojih Ljubljana in Trst-Koper, podpisal 27. junija 1912. Prim. Kolar, *Salezijanci sto let na Slovenskem*, str. 50.

21 Prim. ASD, fasc. Rakovnik, ljudska šola; dopis Mestnega šolske sveta št. 157 z dne 11. februarja 1903.

Mestni šolski svet v Ljubljani je s tem poskrbel, da so bili v zavod sprejeti samo sprijeni in iz javnih šol izključeni otroci. Takšen začetek salezijancem sicer ni bil po volji, a če so hoteli ostati in razširiti svoje delo, so morali sprejeti pogoje, ki jih je postavljala šolska oblast in se je z njimi strinjal tudi ljubljanski škof. Neprijetno je to sicer res bilo, zlasti še, ker je to bila prva ustanova na Slovenskem in zato odločilnega pomena za oblikovanje podobe salezijanske skupnosti in prihodnosti kot take. Na podlagi dopisov in zadržanj nosilcev posameznih služb je mogoče sklepati, da je imel Mestni šolski svet zelo jasno oblikovano podobo o mestu, ki naj bi ga v Ljubljani prevzeli salezijanci, in da niso bili naklonjeni načrtom za dejavnosti, ki so jih oni prinesli s seboj iz Italije. Pričakovali so, da bo ustanova v službi načrtov in potreb mestnih oblasti. To se je videlo tudi v zelo pokroviteljskem odnosu, ki so ga imeli do skupnosti in oblik dejavnosti. Sam Mestni šolski svet je odločal, kateri otrok je lahko sprejet v zavod in kateri ne. Starše so celo opozarjali, »da je ta zavod namenjen le moralno propalim, pohujšanim, tatinskim in npravstveno docela popačenim dečkom«. ²² Občasni in nenapovedani obiski šolskih nadzornikov so imeli namen, da so preverjali, ali so vsi gojenci izpolnjevali pogoje za sprejem ali ne; če so našli katerega, ki ni imel vseh papirjev ali je bil sprejet brez dovoljenja Mestnega šolskega sveta, so ga morali odsloviti.

Salezijancem je bilo neprijetno, da so mestne šolske oblasti spravile zavod na tako slab glas, »kot da bi bilo v njem zatočišče najslabših barab in propadlih pobalinov«. ²³ Zato je že novembra 1903 ravnatelj zavoda zaprosil Mestni šolski svet, da bi smeli vzporedno z dotedanjo šolo odpreti še drugi oddelek, v katerega bi lahko sprejemali dečke, ki ne bi bili moralno pokvarjeni in ne bi potrebovali vseh dokumentov, kot je sicer bil pogoj za druge (na ta način so želeli dobiti možnost za izobraževanje kandidatov, ki bi želeli stopiti v njihovo družbo). Prošnja je bila zavrnjena s takrat značilno proticerkveno ostjo, da »Mestna občina sama dovolj skrbi za ustanavljanje in razširjanje že obstoječih ljudskih šol v Ljubljani in zato ne dovoljuje, da bi se ustanovljale v stolnem mestu Ljubljani nepotrebne zasebne šole nižje kategorije, na katerih bi naj poučevali neizprašani učitelji brez vsake pedagoške izobrazbe«. ²⁴ Zadnji očitke bi lahko veljal za ustreznega, ker salezijanci res niso imeli usposobljenih učiteljev za ustanovitev šole; v razmerah, v katerih so delovali do tedaj v drugih evropskih državah, Južni Ameriki in na Daljnem vzhodu, takšna usposobljenost pač ni bila zahtevana.

Za uveljavitev pravega namena zavoda na Rakovniku je s svoje strani naredilo korak tudi Društvo za zgradbo zavetišča in vzgojevališča v Ljubljani, h kateremu so se salezijanci zatekli po pomoč. 4. februarja 1904 je na občnem

22 SI ZAL LJU 371, Zasebna deška ljudska šola na Rakovniku, Dopis Mestnega šolskega sveta z dne 20. julija 1903, št. 839, Francetu Hrobathu v Kranju, ki je prosil za soglasje, da bi svojega sina dal v zavod na Rakovnik.

23 ASD, Mihelčič, *Zgodovina salezijanskega Rakovnika* (rokopis), str. 55.

24 SI ZAL LJU 371, Zasebna deška šola Rakovnik, dopis Mestnega šolskega sveta št. 1501 z dne 15. decembra 1903.

zboru na predlog tajnika Društva Janeza Smrekarja spremenilo prvi del tretjega člena društvenih pravil. Do tedaj si je namreč Društvo prizadevalo za šolanje »v vzgoji zanemarenih dečkov, ki ne morejo obiskovati drugih javnih učnih zavodov in bi drugače brez vzgoje in pouka rastle v nevedne, delomrzne, brezverne in nenravne ljudi«. Društvo je razširilo namen svojega delovanja v prid mladine nasploh. Zato so omenjeno točko pravil spremenili: »V ta zavod naj se sprejemajo svoj čas v vzgoji zanemareni dečki, ki jih šolsko vodstvo sporazumno s starši oziroma njihovimi namestniki, in njih predlog je odločilen, za sprejem v zavetišče priporočajo.«²⁵ Deželna vlada je popravek pravil odobrila 12. avgusta 1904. V prvotnih pravilih je Društvo salezijancem pustilo proste roke pri sprejemanju gojencev, Mestni svet pa je čutil potrebo, da je zelo od blizu nadzoroval delo zavoda in imel vlogo selektorja.

V naslednjem šolskem letu 1905/06 so v zavod sprejeli osem fantov, ki so imeli vsa zahtevana potrdila in so veljali za pokvarjene, drugi so bili sprejeti brez soglasja Mestnega šolskega sveta. V tem letu je bilo vseh gojencev 36, od tega 29 ljudskošolcev in 7 gimnazijcev. Ob nenapovedanem obisku šolskega nadzornika Antona Maierja 29. januarja 1906 se je pokazala odločujoča vloga Mestnega šolskega sveta. Maier se je čudil disciplini, še bolj pa fantovskim veselim obrazom. Izjavil je, da obrazi dečkov, ki bi postavno morali biti v zavodu, ne morejo biti taki. Zaslutil je, da je vodstvo zavoda sprejemalo tudi nepokvarjene gojence.²⁶ Zato je ob odhodu zahteval imenik gojencev in ga vzel s seboj. Pri Mestnem šolskem svetu se je hotel prepričati, če imajo vsi potrebne dokumente in dovoljenje za bivanje na Rakovniku. Učitelju Antonu Likozarju, ki ga je poslal šolski svet mesta in s tem dovolil privatno šolo, je nadzornik izjavil, »da se nikakor ne bo dovolilo, da bi sprejemali na Rakovnik nepokvarjene dečke, oziroma dečke, ki bi ne imeli dovoljenja od Mestnega šolskega sveta ali sodnije. Če pa bi se salezijanci vdali, bi Mestni šolski svet naklonil tri velike ugodnosti: dobivali bi redno mesečnino za vsakega gojenca, kolikor bi zahtevali; povrnili bi jim vse stroške; plačalo bi se jim učitelja in suplenta, tudi salezijanca, če bi potreba nanesla.«²⁷ Šlo je seveda za nekakšno izsiljevanje, da bi ustanova povsem ustrezala predvidevanjem Mestnega šolskega sveta in da ne bi ustanavljali povsem običajna ljudske šole.

Salezijancem kar ni šlo v račun in se niso mogli sprijazniti, da bi zavod postal poboljševalnica in da ne bi imeli nobene možnosti pridobivanja kandidatov za lastne vrste. Posvetovanja z vodstvom skupnosti v Avstriji in osrednjim vodstvom v Turinu pa so slednjič marca 1906 prinesla odločitev, da je zavod prevzel kot svojo osrednjo nalogo delo za gojence, ki jih je pošiljal Mestni šolski svet ali sodišče, in da so opustili druge oblike delovanja. 26. marca 1906 je zato predstojnik zavoda Franc V. Kovačič obiskal nekatere mestne šolske uradnike ter jim sporočil, da bo od tedaj dalje zavod na Rakovniku v službi izključenih iz šol in dejansko po-

25 ASD, fond Društvo, zapisnik občnega zbora Društva dne 4. februarja 1904.

26 Prim. ASD, fasc. Rakovnik, kronika zavoda za leto 1906.

27 ASD, Mihelčič, *Zgodovina salezijanskega Rakovnika*, str. 95–96.

boljševalnica. »Oblasti so to izjavo sprejele z največjim zadovoljstvom in od vseh strani zagotavljale zaslombo in pomoč. Za to leto pa so obljubili, da puste zavod pri miru, čeprav so vedeli, da veliko gojencev nima od magistrata dovoljenja za bivanje v zavodu. Tako je zavod spremenil cilj,« je zapisal zavodski zgodovinar.²⁸

Podpora Frana Milčinskega

Tako za odločanje ljubljanskih mestnih oblasti kot za oblikovanje javnega mnenja je bilo pomembno stališče takrat uglednega pisca in sodnega delavca Frana Milčinskega (1876–1932),²⁹ ki je tudi bil znan po novih pobudah za rešitev mladih, ki so se znašli na robu družbe. »Tako je nastopil svojo sodno prakso, se je začel intenzivno zanimati za usodo zanemarjene mladine in za javno mladinsko skrbstvo, ki je bilo takrat pri nas še v povojih. Kot varstveni in mladinski sodnik je imel težko nalogo voditi praktično vzgojno skrb brez vzgojno-skrbstvenega zakona in voditi mladoletnike ob trdih določbah dotedanjega kazenskega zakonika. Tedanji kazenski zakonik je izročal mladoletnike že od začetka enajstega leta kazenskemu sodniku in ni upošteval mladoletnikove nezrelosti. Milčinski je imel težko nalogo: videl je cilj, poznal je smer, pot naravnost tja mu je bila pa po zakonu prepovedana. Milčinski sam pravi, da je mladinski sodnik krojač, ki 'mora iz starega blaga izdelati nove hlače'.«³⁰ Iz svojih izkušenj na področju mladinskega sodstva in ob srečanjih s problematiko na terenu je pripravil več literarnih spisov; med temi je najbolj znano delo *Ptički brez gnezda*, ki je izšlo v letu 1917; po izročilu iz salezijanskih vrst so mu bile v pomoč tudi izkušnje, ki si jih je pridobil ob srečanjih z mladimi v zavodu na Rakovniku.

V spisu je Milčinski večplastno prikazal razmere, ki so v njegovem času bile na Slovenskem pri ravnanju z otroki, ki so zašli na slabe poti, vzroke za slabe razmere na vzgojnem področju, in na več krajih opozoril na pomanjkanje ustanov, ki bi lahko bile v pomoč staršem in družbi pri ravnanju s takimi otroki. Ustanove za takšne skupine otrok so bile v drugih okoljih. Junak pripovedi Stanko Kocmur je po zaporu dobil možnost, da odide v vzgojni zavod, ki so ga salezijanci odprli v mestu Turin. Njegova mati je ob tem dejala: »Naj bo, kakor je božja volja! Da le ostane pošten, če ga prav več ne vidijo moje oče. Rajši sina v Turinu, kakor razbojnika doma!«³¹ Kot je razvidno iz zaključka pripovedi, naj bi v italijanskem zavodu tudi ostal in se izučil za mizarja ter nato deloval kot mizarški mojster v salezijanskem zavodu Oswieczim v Galiciji. Da imajo salezijanci takšne zavode v Italiji, je Milčinski vedel iz poročil v tisku in gotovo tudi iz pogovorov s salezijanci, ko se je

28 ASD, Mihelčič, *Zgodovina salezijanskega Rakovnika*, str. 96.

29 Prim. geslo v SBL II., str. 124–125.

30 Ciperle, *Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju*, str. 27. Prim. tudi Skaberne, *Problematika zanemarjenih otrok in mladine v Sloveniji* (rokopis), str. 2–3 (navaja Ciperle).

31 V zadnjem poglavju povesti, ki ima naslov *Povest gre h koncu*.

z njimi srečeval na Rakovniku. Zavod v Oswieczimu pa je v letih do prve svetovne vojne veljal kot osrednja poklicna izobraževalna ustanova, ki so jo na tleh dvojne monarhije vodili salezijanci.

Milčinski je v aprilu 1906 v uradnem nemškem glasilu, ki je izhajalo v Ljubljani, *Laibacher Zeitung*, objavil več člankov na temo oskrbe mladih, ki so bili potisnjeni na rob družbe in niso imeli veliko možnosti, da bi bili vključeni v redne oblike izobraževanja.³² Šlo je za objavo gradiva in ugotovitev, ki jih je glede razmer na Kranjskem pripravil za jesenski kongres avstrijskega društva za zaščito otrok na Dunaju leta 1907. Po mnenju Milčinskega je bilo na Kranjskem sicer več zavodov za vzgojo otrok, zlasti sirot, nobenega pa ni bilo za oskrbovanje izprijene ali pokvarjene mladine. Isto nujnost in poziv k reševanju je predstavil v predavanju in nato spisu *Naša zanemarjena mladina in Kranjska, oblastna ji mačeha*; predavanje je imel 24. novembra 1907 v Ljubljani. »Zanimanje za otroško varstvo je skušal zbuditi in poglobiti s sodelovanjem v društvih, s predavanji in s posredovanjem pri javnih zastopstvih« (Koblar).³³ Zato je bila razumljiva zahteva ljubljanskih mestnih oblasti, da Rakovnik služi v ta namen, in to še toliko bolj, ker so Društvo za zgradbo zavetišča in vzgojevališča potrdile državne oblasti in s tem tudi 18. člen društvenih pravil, s katerim je bil opredeljen namen ustanove, ki jo bo Društvo postavilo. Društvo je kupilo graščino Rakovnik in jo izročilo salezijancem z namenom, da bodo v njem ustanovili poboljševalnico za izprijeno mladino. V naslednjih letih so v slovenski javnosti večji pomen dobivala Društva za otroško varstvo in mladinsko skrb, ki so na pobudo mladinskega sodnika Frana Milčinskega začela delovati po letu 1908 in so bila v določeni meri tudi sad prej omenjenega kongresa na Dunaju. Njihov pomembni prispevek je bil v dajanju predlog za spremembe na zakonodajnem področju.³⁴

V Ljubljani je bila velika potreba po takšni ustanovi in oblasti nikakor niso hotele pristati na to, da bi jim priložnost za rešitev problema ušla. Kljub temu so okoliščine narekovalе, da so postajale zahteve mestnih oblasti manj v nasprotju z načrti, ki jih je imela vzgojiteljska ekipa na Rakovniku. Za nadaljnjo prihodnost zavoda je bila pomembna seja Mestnega šolskega sveta dne 24. aprila 1906, ko so po dolgi razpravi sprejeli sklep, da lahko v zavod na Rakovnik pošilja dečke vsak šolski svet zase, ne le ljubljanski magistrat kot osrednji organ, oziroma da šolski sveti ne potrebujejo več soglasja Mestnega šolskega sveta.³⁵ Vzgojitelji na Rakovniku so s tem dobili nekoliko bolj proste roke, saj se je bilo lažje dogovarjati s posameznimi šolskimi sveti in podeželskimi občinami. Podeželski šolski sveti so

32 Prim. članke F. Milčinskega z naslovom *Verwahrloste und entartete Jugend in Krain*, *Laibacher Zeitung* od 11. aprila 1906 dalje. Spis je nato izšel tudi kot samostojna publikacija. Leta 1907 je isto besedilo izšlo kot *Die Ursachen, Erscheinungsformen und die Ausbreitung der Verwahrlosung von Kindern und Jugendlichen in Oesterreich* (Schrift. d. Ersten Oesterr. Kinderschutzkongresses in Wien, 1907, I. Band).

33 Geslo F. Milčinski, v SBL II., str. 124.

34 Prim. Anžič, *Skrb za uboge v deželi Kranjski*, str. 101.

35 Prim. ASD, fond Društvo, dopisi za leto 1906.

namreč v zavod pošiljali predvsem otroke iz revnih družin ali sirote brez staršev oz. namestnikov (v mnogih primerih nezakonske otroke), ne pa toliko moralno in sicer izprijene. »Tudi Fran Milčinski, ki je bil predsednik Društva za varstvo otrok, je pošiljal v zavod le bolj ubožne in zapuščene dečke. Pri izbiri je vodstvo tem dajalo prednost. Tako je kljub temu, da je bil zavod namenjen za poboljševalnico, v njem kmalu prevladal dober element.«³⁶

V že omenjenem predavanju *Naša zanemarjena mladina in Kranjska, oblastna ji mačeha*, ki ga je septembra 1907 imel za žensko splošno društvo v Ljubljani, je Milčinski zahteval ločitev poboljševalnice (oddelka za korigende) od prisilne delavnice. Hkrati je zahteval, da je morala nova ustanova dobiti značilnosti vzgojnega zavoda, ne kaznilnice. Javne in jasno izrečene besede so prinesle pomemben rezultat, ki je odločilno zaznamoval tudi delovanje zavoda v graščini Rakovnik in s tem salezijansko navzočnost na slovenskih tleh. »Prvi in največji korak je bil napravljen na seji deželnega odbora dne 25. septembra 1908, ko so sklenili, da se dečki, stari manj kot štirinajst let, ne smejo več oddajati v oddelek za korigende prisilne delavnice, marveč da se morajo izročiti na državne stroške v salezijanski zavod na Rakovniku.«³⁷ Od tedaj dalje so dečke v starosti od sedem do štirinajst let pošiljali na Rakovnik.

Ob tem je prišlo do bistvenih izboljšav tudi v delovanju oddelka za korigende deželne prisilne delavnice. Postal je vzgojevališče za zanemarjeno mladino, ki je sicer še naprej ostalo pod okriljem prisilne delavnice, a je imelo povsem lasten način delovanja in pravila. Ustanove za mladino v nevarnosti je ustanavljala Vincencijeva družba; za dekleta je bil ustanovljen Lichtenturnov zavod, ki so ga vodile sestre usmiljenke; delovala je deželna gluhonemnica; v Spodnji Šiški je bil zavod grofice Auersperg. Leta 1882 je bil ustanovljen zavod Marijanišče na Poljanah v Ljubljani, ki so ga vodile Šolske sestre sv. Frančiška Kristusa Kralja iz Maribora.³⁸

Na Rakovniku po letu 1910

Junija 1910 je v Ljubljani zborovala osma letna skupščina avstrijskega Društva za prisilno vzgojo in oskrbo. Zborovanja se je udeležilo nad petdeset ravnateljev in katehetov prisilnih delavnic in zavetišč. Na zborovanju so svoje zastopnike imeli tudi rakovniški salezijanci. Po končanem zborovanju so si udeleženci ogledali ljubljanske mladinske zavode, 13. junija 1910 so prišli na Rakovnik, ki ga je v tem času vodil Alojzij Valentin Kovačič. Šli so skozi pravkar zgrajeni zavod (zgrajen je bil v letih od 1907 do 1909), si ogledali vse prostore in se nazadnje ustavili še v gledališki dvorani. Tu so jim gojenci pripravili gledališko predstavo z naslovom

³⁶ ASD, Mihelčič, *Zgodovina salezijanskega Rakovnika*, str. 97–98.

³⁷ Ciperle, *Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju*, str. 28.

³⁸ Prim. Jarc, *Osnove sodobne zaščite otrok v Sloveniji*, *Kronika slovenskih mest* 3 (1936), št. 1, str. 1–18.

Eno uro prosto. »Vsi brez izjeme so pohvalili na najmodernejši način opremljen zavod, sistem vzgoje, šolski napredek, vesele in zadovoljne obraze gojencev. Strokovnjaki so označili način salezijanske vzgoje za vzoren. Po privatnih virih se je pozneje izvedelo, da jim je izmed ljubljanskih zavodov najbolj ugajal rakovniški, četudi je izvestno dnevno časopisje našlo več hvale za druge zavode.«³⁹ Pri tem ima kronist v mislih izjemno pohvalne besede, ki so bile zapisane o delovanju zavoda Marijanišče.

V polni meri vse do začetka prve svetovne vojne, v zmanjšanem obsegu pa med vojno je zavod na Rakovniku služil kot poboljševalnica. Leto 1910, ko je bila v Ljubljani omenjena letna skupščina, se je njegovo ime razširilo po vsej Avstriji. Za ljudskošolce so organizirali pouk v zavodu in imeli za to usposobljene učitelje. Gimnazijci so pouk obiskovali v mestu. Dobršen del gojencev, zlasti v starosti za ljudsko šolo, so pošiljala sodišča in zanje plačevala redne prispevke. Pri tem je bila odločilna beseda sodnika Frana Milčinskega. V šolskem letu 1910/11 je bilo v zavodu na Rakovniku 148 gojencev, od katerih jih je bilo v zavod poslanih 56 s strani sodišč in drugih oblasti, druge so poslali šolski sveti ali starši.⁴⁰

V času prve svetovne vojne se je v zavodu povečalo število gojencev s Primorske, ki so kot begunci po odprtju soške fronte skupaj z družinami prišli v notranjost Slovenije in iskali za dečke možnost nadaljnega izobraževanja ter bivanja. Oboje so našli na Rakovniku. Po koncu prve svetovne vojne so se razmere bistveno spremenile, ko govorimo o organiziranju vzgojno-izobraževalnih dejavnosti. Na Rakovniku je sicer še naprej delovala ljudska šola, vendar ni bilo več gojencev, ki bi jih pošiljala sodišča. S tem je bil ukinjen tudi reden dotok sredstev. Pa tudi krajevni šolski sveti niso imeli sredstev, da bi prispevali za vzdrževanje gojencev, ki bi jih sicer lahko pošiljali na Rakovnik. Tako je ljudska šola postopoma manjšala obseg, leta 1925 pa je prenehala delovati.⁴¹

Pri vzgojnem in izobraževalnem delu so se v salezijanski ustanovi na Rakovniku držali klasičnih salezijanskih metod, tipičnih tako v izvirnem italijanskem okolju kot drugod po svetu, kamor so se te ustanove razširile. Pomembne sestavine so poleg rednega šolskega pouka bile še: glasba, šport, razne oblike petja in sodelovanje v godbi, gledališke predstave, sprehodi v naravo in izleti, predvsem pa stalna navzočnost vzgojiteljev med gojenci v vseh trenutkih življenja. Za zgodovino salezijanske navzočnosti na Slovenskem prvi dve desetletji delovanja zavoda na Rakovniku pomenita čas prilagajanja potrebam v tem okolju in sprejetje oblike delovanja, ki je bila nova v njihovih vzgojnih ustanovah. Ko so ocenjevali takšne oblike delovanja, so ugotavljali, da v njihovi zgodovini ni bilo nobenega primera

39 Prisilna vzgoja in oskrba. VIII. skupščina avstrijskega društva za prisilno vzgojo in oskrbo, *Slovenec*, št. 133, 15. junij 1910, str. 1–2; omenja tudi Mihelčič, *Zgodovina salezijanskega Rakovnika*, str. 108.

40 Prim. Jarc, *Osnove sodobne zaščite otrok v Sloveniji*, str. 11–13; navaja tudi Ciperle, *Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju*, str. 29.

41 Prim. Kolar, *Salezijanci sto let na Slovenskem*, str. 109–110.

ali zgleda ravnanja in da se tudi ustanovitelj Janez Bosko ni odločil za sprejem takšne ali podobne ustanove. To pa je bilo za prvo generacijo salezijancev vse prej kot zanemarljivo dejstvo! Salezijanci na Rakovniku so takšno obliko delovanja sprejeli, čeprav s stisnjenimi zobmi, ker so želeli ostati v deželi in pognati korenine, ob tem pa računali, da se bodo slej ali prej odprle nove možnosti dela, ki bodo bolj v skladu z njihovim izvirnim poslanstvom in namenom.⁴²

Hkrati pa so pazili, da ne bi s sprejemanjem enakih ali podobnih nalog na Slovenskem naredili vtisa, da je bila ustanova namenjena predvsem mladim, ki so potrebovali zaprto vzgojno okolje in jih je že obravnavala policija ali sodišče. Iz tega razloga so odklonili ponudbo ljubljanskega škofa dr. Antona Bonaventura Jegliča, ki jim je konec leta 1902 ponudil službeno mesto kaplana v ljubljanski prisilni delavnici. Duhovnik bi poleg duhovniške službe moral skrbeti za skupino mladostnikov v prisilni delavnici, zanje organizirati pouk in skrbeti za vzgojno delo med njimi.⁴³ Posvetovanje z vodstvom skupnosti v Turinu je bilo odločilno, da so salezijanci zavrnil to ponudbo, čeprav bi jim bili dohodki dobrodošla pomoč pri urejanju zadev na Rakovniku.

Banovinski vzgojni zavod Selo

Skrb za mlade v stiski in socialno delo med njimi je v novonastali južnoslovanski državi po prvi svetovni vojni urejala vrsta zakonov in predpisov, najprej na državni ravni, nato na banovinski. Oblikovana so bila posebna sodišča za mladoletnike. Ustanovljenih je bilo več deset zasebnih ustanov (združenj), ki so skrbele za zaščito mladine. Pomemben pravni okvir za zaščito otrok je bila ženevska deklaracija o pravicah otroka iz leta 1923. Na območju dravske banovine so obstajali štirje zavodi, ki so bili namenjeni skrbi za zanemarjeno mladino:

1. deško vzgajališče v Ponovičah pri Litiji;
2. zavod za poboljšanje mlajših mladoletnic pri Sv. Petru pri Poljčah (oddelek ženske kaznilnice iz Begunj na Gorenjskem);
3. zavod za poboljšanje mlajših mladoletnikov pri okrožnem sodišču v Ljubljani (to je bil le poseben oddelek ljubljanskega zapora);
4. dekliško vzgajališče v Černečah pri Dravogradu.⁴⁴

Po letu 1929 so si stroške za delovanje teh ustanov delili banovina, občine in starši. Deško vzgajališče je bilo do leta 1928 v ljubljanski umobolnici, od koder so ga želeli čim prej izseliti. Prvotna zamisel je bila, da bi ga preselili v prostore nekdanje avstrijske žrebčarne na Selu pri Ljubljani, vendar se je vodstvo žrebčarne uprlo, zato je bilo vzgajališče preseljeno na banovinsko posestvo Ponoviče pri

42 Prim. Kolar, Posebna vzgoja v don Boskovem vzgojnem delu in salezijanski zgodovini, str. 27–28.

43 Prim. ASD, fasc. Rakovnik, dopisi v letu 1902.

44 Prim. Ciperle, Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju, str. 31.

Litiji. Zavod je bil ob tem postavljen v pristojnost socialnega oddelka banovinske uprave in leta 1932 prosvetnega oddelka iste uprave. Razmere v zavodu niso bile dobre, tudi banska uprava delovanju zavoda ni bila najbolj naklonjena. Po prvotni zamisli naj bi v zavodu delovala tudi šola za pouk tridesetih do štiridesetih gojencev, vendar je banovina ni ustanovila, zato so gojenci morali obiskovati pouk v Litiji. Tudi kulturnemu in vzgojno-moralnemu izboljšanju gojencev se ni namenjal veliko pozornosti ne sredstev.⁴⁵

Delo v Deškem banovinskem vzgajališču na Selu pri Ljubljani je za salezijsko redovno skupnost na Slovenskem pomenilo drugo obdobje delovanja v izvirnem vzgojnem okolju, to je v prevzgojnem zavodu. Tokrat je šlo za zavestno izbiro takšnega dela. Salezijanci so v slovenskem prostoru že imeli uveljavljeno ime in niso imeli več vezanih rok, kot je to bilo ob prihodu leta 1901. Sedaj so lahko sami sprejemali oblike dejavnosti in s tem uveljavljanje svojega mesta v družbi in Cerkvi na Slovenskem. Za takšen korak je bila odločilna usmeritev novega predstojnika skupnosti dr. Franca Wallanda (1887–1975), uglednega teologa,⁴⁶ ki je v slovenskem prostoru želel dati izviren dokaz učinkovitosti vzgojnega sistema, ki ga je uveljavil Janez Bosko.

Kolikor je bilo mogoče ugotoviti, je bilo prvič javno slišati predlog, da bi za to kategorijo mladine prevzeli skrb redovniki na 4. seji 7. rednega zasedanja banskega sveta Dravske banovine dne 20. februarja 1936. Ob razpravi o proračunu šestega oddelka (to je oddelka za socialno politiko in narodno zdravje) je imel uvodno besedo dr. Anton Breclj (zdravnik v Ljubljani, član banskega sveta v letu 1936/37). Dr. Breclj se je zavzel za povečanje skrbstva za otroke in sredstev v ta namen. Zatrnil je, da je samo vsak tretji otrok bil deležen potrebne oskrbe. V nadaljevanju je dejal: »Banovinska uprava je imela nekoč tam, kjer je bila nekdaj prisilna delavnica, tudi takozvano deško vzgajališče. To je pravzaprav tak lepotilen izraz za zavode, ki so nastali poprej pri nas, 'Korrektionsanstalt' so rekli Nemci, da se otroci popravljajo. To je tak izraz, ki ga je bolje nadomestiti s kakim optimističnim. V te zavode so bili sprejeti in so še sprejeti dečki, ki so težko vzgojni, ki jih družine, tudi recimo, če imajo sredstva, ne morejo vzgajati, ker so preveč revčki in potrebni prav posebne vzgoje. Meni je žal, da je ta zavod izginil iz Ljubljane. Tudi ga ni v proračunu tega oddelka, ampak pri prosveti. Čudno, ker tukaj je pravzaprav drugo mladinsko skrbstvo. Sicer je to vseeno ali dobi zavod potrebna sredstva iz levega ali desnega žepa. To je vseeno, ampak vendar bi omenil, da smo si mi pri oblastnem odboru zelo prizadevali, da bi to vzgajališče premestili iz takozvane prisilne delavnice zato da bi dobili več prostora za umobolne, in sicer v Žrebčarno. Bili smo z ministrstvom v dogovoru. Kasneje se je zgodilo, da so konji

45 Prim. B. Kolar, Posebna vzgoja v don Boskovem vzgojnem delu in salezijski zgodovini, str. 28–29.

46 Dr. Franc Walland je vodstvo salezijske skupnosti v Jugoslaviji prevzel leta 1929 in jo s svojimi idejami pomembno zaznamoval. V tej vlogi je nastopal do leta 1936. Prim. geslo F. Walland, v SBL IV., str. 661–662.

ostali v mestu, otroci pa so šli na Ponoviče na veleposestvo. Mislim, da bi bilo dosti bolje, če bi konje dali doli, otroke pa semkaj.«

V nadaljevanju je predstavil svoj predlog (kot je bila navada pri referatih za posamezna področja). »Pri teh težko vzgojnih dečkih in deklicah, ali recimo mladostnikih sploh, bi jaz želel neko spremembo. Je vse prav, vzgoja je vzgoja, poznamo tudi načela dobre vzgoje in dobre vzgojitve, ampak zdi se mi, vsaj, da je treba tem otrokom več, kakor recimo vzgojitelje navadne vrste. Jaz mislim, da bi bilo prav, če bi te otroke izročili kakim redovnim osebam v vzgojo, seveda pod nadzorom banske uprave, da se z njimi prav ravna. Zato, ker taki zavodi imajo veliko več sredstev na razpolago pri odgajanju in pri poboljšanju take mladine. Radi tega bi mislil, naj bi kraljevska banska uprava mislila na to spremembo, saj bi se tudi sama razbremenila in jaz mislim, da vzgajanje takih otrok in mladostnikov ne bi stalo dosti in prav nič več, kakor sedaj v banovinskem zavodu.« Banski svet je odobril njegovo poročilo in priporočil, da banovina nravstveno ogroženo mladino izroči v versko-redovne ustanove.⁴⁷

Dr. Breclj je v nastopu spregovoril tudi o podobni ustanovi za dekleta, ki bi jo prevzele redovnice. Takrat je delovalo banovinsko dekliško vzgajališče v stari graščini v Černečah pri Dravogradu. Leta 1937 so vodenje ustanove prevzele Sestre Frančiškanke Brezmadežnega spočetja iz Bistrice.⁴⁸ Namenjeno je bilo za 30 deklet. Sestre, ki so bile edine delavke v ustanovi, so dekletom omogočile temeljno izobrazbo, predvsem v gospodinjskih rečeh in ročnih delih, in jim skušale posredovati osnovne stvari za samostojno življenje. Za preživljanje deklet in sebe so sestre obdelovale posestvo. Zavod je deloval do aprila 1941, ko so ga nacisti ukinili, sestre pa izgnali. Po koncu vojne so se sicer vrnile, julija 1945 nadaljevale predvojno delo, vendar so morale februarja 1948 vse pustiti in oditi.⁴⁹

Da razmere v zavodu Ponoviče niso bile najboljše, je bila obveščena tudi javnost. Čakali so ustrežnejšo in trajnejšo rešitev. Časopis *Jutro* je med drugim pisal: »Obupno stanje slovenske izprijene mladine je naposled vendarle zbudilo zanimanje na odločilnih mestih. Številke, ki nam suhoparno kažejo rezultate povojne bede, zmeraj glasneje opozarjajo nase. Samo humana stremljenja, ki so bolj ali manj odvisna od posameznikov, ne morejo več zadostiti nalogam mladinske zaščite in preskrbe. Zato naj postane mladinska zaščita osnovna dolžnost družbe, če hočemo, da bo rodila uspehe. Pri ureditvi bodočega zavoda bi bilo treba upoštevati zlasti dvojje: vzgojni princip in organizatorno - gospodarsko plat. Oboje pa mora biti seveda med seboj povezano tako, da se bo izpolnjevalo.«⁵⁰

Eden od odločilnih razlogov za reorganizacijo dela za mlade v težavah in premestitev v novo okolje je bilo njihovo število. V Ponovičah so zmogljivosti

47 SI AS 77, fond Banski svet Dravske banovine, fasc. 10.

48 Prim. Ciperle, *Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju*, str. 32.

49 Prim. Šolar – Kadiš, *Kronika frančiškank Brezmadežne*, str. 162–163.

50 Banovinsko deško vzgajališče. Nekaj pripomb k nameravani premestitvi iz Ponovič, *Jutro*, št. 148, 28. junij 1936, str. 13.

omogočale sprejem 56 otrok, pristojne banovinske službe pa so ugotavljale, da je bilo na Slovenskem vsaj štiristo otrok, za katere je bilo treba poskrbeti. Več je bilo storjenega za sirote, manj ali nič za tiste, ki so potrebovali posebno vzgojo. Navadno se je postavljalo vprašanje o delu zanje takrat, ko je bilo že prepozno oz. je bil zapor edini izhod. Že obstoječe ustanove niso imele ustreznih zmogljivosti, ki bi gojencem omogočile, da se usposobijo za življenje. Ob odhodu gojenec ni bil sposoben, da bi se vključil v svet dela in živel od lastnih rok. Ni bilo poskrbljeno za strokovno izobrazbo tistih, ki so končali osnovno šolanje. Zato so bile na mestu zahteve, da bi morala biti sestavni del bivanja v zavodu poklicna priprava in vsaj osnovne možnosti za pridobivanje strokovnega znanja. Poleg strokovnih učiteljev bi morala biti šola in delavnice ustrezno opremljene v skladu s stanjem proizvodnje, obrti in industrije tistega časa.

Pisec že omenjenega članka v *Jutru* svoj prispevek zaključí: »'V strokovnih rokah vzgoja čudovito uspeva', je zapisal pred tridesetimi leti pokojni Fran Milčinski, ki je posvetil svoje najboljše moči 'ptičkom brez gnezda'. Že pred tridesetimi leti je on terjal isto, za čemer se mi lovimo danes. L. 1907 je na prvem avstrijskem kongresu za mladinsko skrb čisto prav dejal: 'Komur družba ni omogočila vzgoje, tega nima pravice obsojati.' Zaslužil bi, da se mu postavi pred zavodom na vrtu primeren spomenik, zavod sam pa se lahko prekrstil iz banovinskega deškega vzgajališča v zavod Franca Milčinskega.«⁵¹

Kolikor je mogoče sklepati na temelju ohranjenega arhivskega gradiva, so bile razmere v zavodu v Ponovičah zelo slabe in je vodstvo banovine na vsak način želelo izpeljati temeljito spremembo. Spomladi 1936 so se začela dogovarjanja med vodstvom salezijanske skupnosti v Jugoslaviji, predvsem njenim predstojnikom dr. Francem Wallandom, in vodstvom banovine; po banovem pooblastilu se je o stvari pogovarjal njegov pomočnik dr. Stanko Majcen. Sredi aprila 1936 je dr. Walland pripravil prvi osnutek pogodbe oz. pogojev, pod katerimi bi salezijanci prevzeli vodstvo zavoda. Poslal jih je banu dr. Marku Natlačenu in osrednjemu vodstvu salezijanske skupnosti v Turinu. Predvideno je bilo, da bi salezijanci prevzeli celotno vzgojno delo in upravo, v obrtnih delavnicah pa bi uporabljali stroje, ki so jih do tedaj imeli v obrtni šoli na Rakovniku. Zato je bila predvidena določena uporabnina za stroje. V začetku maja 1936 je dr. Natlačen dal svoje pripombe na osnutek pogodbe, ki jo je »v prvi vrsti natančno proučil z ekonomsko-finančnega gledišča«. Nobenih pripomb ni imel glede vzgojnih načel.⁵² Nekaterne predloge za izboljšanje pogodbe je dalo tudi vrhovno vodstvo skupnosti (predlogi so se nanašali predvsem na vlogo salezijanskih mojstrov in učiteljev, glede stroškov za uporabljene stroje, glede neodvisnosti v upravi in še nekaj drugih točk). Ko si je dr. Walland želel ogledati zavod v Ponovičah in način dela v njem, mu je dr. Majcen to odsvetoval.

Medtem pa so bile v teku že priprave za adaptacijo prostorov konjušnice in

⁵¹ Prav tam.

⁵² ASD, fasc. Selo, Pismo bana dr. Marka Natlačena z dne 5. maja 1936.

preselitev zavoda iz Ponovič. Salezijanski inšpektorat je bil povabljen, da si je njegov predstavnik ogledal žrebčarno in sodeloval pri pripravi načrtov za adaptacijo prostorov. Poseben sklop vprašanj se je nanašal na do tedaj zaposlene v zavodu Ponoviče in njihovo vključevanje v delo na Selu. Dogovorjeno je bilo, da bo zavod prevzel nekatere zaposlene, vendar so se ti morali izrecno strinjati z vzgojnimi načeli, ki so jih pri svojem delu želeli uveljavljati salezijanci. Ko so bile priprave že v veliki meri zaključene, je sredi septembra 1936 dal soglasje za odprtje nove redovne skupnosti še ljubljanski škofijski ordinariat. Končno je bila pogodba, ki sta jo obe strani pripravljali pol leta, podpisana 24. septembra 1936. Za salezijansko skupnost jo je podpisal njen predstojnik dr. Franc Walland, za Dravsko banovino pa ban dr. Marko Natlačen. Slovesno odprtje v celoti prenovljenega zavoda je bilo 14. novembra 1937, ko je cerkveni obred ob navzočnosti predstavnikov banovine opravil ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman.⁵³

Glede na dogovore in na pogodbo, so bili postavljeni nekateri okviri delovanja nove ustanove. Prostori so bili pripravljeni za okoli osemdeset gojencev; vodstvo banovine se je zavezalo, da bo v njem vedno najmanj petdeset gojencev. Poleg osnovne šole je bilo v zavodu predvideno delovanje obrtnih šol za izobraževanje mizarjev, krojačev in čevljarjev, v nadaljevanju je bila dodana še možnost tehničnega usposabljanja in pa vsaj temelji vrtnarstva; zavod je namreč imel velik vrt, kjer je bil zaposlen vsaj eden od vzgojnega osebja. Salezijanci so prevzeli vodstvo vzgojnega zavoda, upravo in izobraževalne dejavnosti. Gojence je sprejemala in odpuščala banovina, pri tem pa je upoštevala predloge vodstva zavoda. V zavod niso sprejemali treh kategorij mladih: mlajših od deset let; duševno ali telesno zaostalih; moralno pokvarjenih ali abnormalnih, ki bi bili preostalim gojencem nevarni. Za vzdrževanje gojencev je bila določena dnevna vsota, ki je veljala za vsakega gojenca in se je spreminjala, glede na število sprejetih. Osrednji nadzor nad delovanjem zavoda je imela banska uprava, »vzgoja se mora prilagoditi vzgojnemu načinu in sistemu salezijanskega reda«. ⁵⁴ »Poleg 'banovinskih' gojencev je imel zavod tudi poseben odderek za tiste gojence, katerih starši so želeli, da bi se njihovi otroci pri salezijancih izučili kake obrti. Te gojence je seveda sprejemal zavod sam, uprava zavoda pa se je dogovorila s starši glede oskrbnine.« ⁵⁵

V prvem šolskem letu 1936/37 je bilo treba opraviti še nekatera dela in adaptacije, zato število sprejetih gojencev ni bilo polno. V naslednjih letih je to seglo tudi prek sto, vendar se je pogosto spreminjalo, saj so gojenci dnevno prihajali in odhajali. Dobra polovica jih je obiskovala ljudsko šolo, preostali pa pouk iz obrtnih predmetov; praktično delo so imeli v zavodu, kjer so bile na voljo ustrezne delavnice. Učna doba obrtnikov je trajala tri leta in se je končala s pomočniškim

53 Prim. Nov zavod za zanemarjeno mladino. Včeraj je bilo blagoslovljeno banovinsko deško vzgajališče na Selu, *Ponedeljski Slovenec*, št. 46, 15. november 1937, str. 2.

54 ASD, fasc. Selo, 23. člen pogodbe.

55 Ciperle, Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju, str. 32; pri tem se Ciperle navezuje na razpravo B. Skaberneta, *Problematika zanemarenih otrok in mladine*, str. 24–26.

izpitom pred zunanjo komisijo. Občasno so pripravljali razstave, na katerih so pokazali svoje izdelke, sicer pa so delali za potrebe zavoda, drugih salezijanskih ustanov na Slovenskem in tudi v določeni meri za zunanje naročnike. Po ocenah vzgojiteljev je dovršen del gojencev, to je prek šestdeset odstotkov, izviral iz neurejenih družin in so bili bolj kot represivnih ukrepov potrebni pozornosti.

Medtem ko so ob začetku druge svetovne vojne in razpadu Jugoslavije prenehali delovati drugi zavodi, je Banovinski vzgojni zavod na Selu nemoteno deloval tudi v času druge svetovne vojne; sistem vzdrževanja, ki je bil vzpostavljen v sporazumu z banovino, so ohranili tako italijanski kot nemški okupatorji. Od druge polovice leta 1943 dalje se je število gojencev zmanjšalo, ker je bil del prostorov namenjen bolnikom iz psihiatrične bolnišnice na Studencu. Pod vodstvom salezijanske skupnosti je zavod na Selu deloval do maja 1945, ko so ga prevzele nove oblasti. Nekateri od učiteljev so ostali in skrbeli za kontinuiteto. Leta 1946 se je ustanova za krajši čas preselila v Belo krajino, nato pa v Logatec, kjer delo, seveda v zelo spremenjenih razmerah, nadaljuje še danes.

Sistem dela je bil namenjen na celovito obravnavanje gojencev; bistvena sestavina tega je bila tudi verska vzgoja in uporaba vzgojnih sredstev, ki so na tem temeljila. Temeljni cilj je bila priprava mladih na odgovorno vstopanje v življenje in priprava na poklicno delo. Veliko pozornosti je zato veljalo pridobivanju učnih in delovnih navad, poudarjeni skrbi za socialne vrednote (iskrenost, pravičnost, dobrota, pokorščina, delavnost), pozitivnemu vrednotenju življenja in osebne odgovornosti zanj, uvajanju v skupno delo (to je bil cilj vseh športnih dejavnosti, glasbenega življenja, gledališča, vzgoje za umetnost) in javnega nastopanja. Med različnimi prostočasnimi dejavnostmi je največ pozornosti pritegovala godba in druge glasbene skupine. Vzgojnim ciljem so bili namenjeni izleti in poletne počitnice; vanje so bili vključeni gojenci, glede na vzgojne uspehe med šolskim letom. Med gojenci so bila različna združenja, ki so povezovala posamezne poklice in so poleg družabnih imela tudi verske namene. Če so bila v prvih mesecih delovanja zavoda še težave s sprejemanjem novega reda, ki se je bistveno razlikoval od reda, ki so ga bili do tedaj navajeni v zavodu Ponoviče, se je v nadaljevanju postopoma uveljavilo novo razpoloženje. Kot zgovoren kazalnik tega je mogoče razumeti število pobegov iz zavoda – sprva so se vrstili redno, kasneje vedno manj.

Zaključek

Sprejemanje vzgojno-izobraževalnih ustanov s strani cerkvenih institucij je bilo v času, ko državne oblasti še niso bile sposobne zagotoviti vseh oblik skrbi za mlade ali niso želele imeti monopola nad vsemi oblikami izobraževalnega dela, pomembna sestavina delovanja družbe kot celote. V slovenskem prostoru je to veljalo do konca druge svetovne vojne. Med cerkvene ustanove, ki so delovale na vzgojno-izobraževalnem področju, uvrščamo večje število sestrskih skupnosti, med moškimi redovi pa salezijance. Ti so imeli v zadnjih letih Avstro-Ogrske monarhije in v času med obema svetovnima vojnoma za prevzgojne dejavnosti dva

zavoda: najprej v graščini Rakovnik pri Ljubljani (do leta 1925) in nato v Banovinskem vzgojnem zavodu na Selu pri Ljubljani (do leta 1945). Okvire delovanja so jim postavljale mestne in deželne (banovinske) šolske oblasti, v močno podporo jim je bil mladinski sodnik Fran Milčinski. V obeh zavodih je šlo za uveljavljanje načel preventivnega vzgojnega dela, v katerem so imele pomembno mesto religiozne vrednote, ki so v tistem času že sicer narekivale velik del družbenih odnosov, zasebnega in javnega življenja. Za dekleta, ki so se znašale v težavah z okoljem, so imele podobne ustanove šolske sestre in usmiljenke.

Viri in literatura

Viri

- ARS (= Arhiv Republike Slovenije), SI AS 77, fond Banski svet Dravske banovine, fasc. 10.
ASD (= Arhiv Salezijanske družbe Ljubljana - Rakovnik), fasc. Selo.
ASD, fond Društvo za zgradbo zavetišča in vzgojevališča
ASD, fasc. Rakovnik
ZAL (= Zgodovinski arhiv Ljubljana), SI ZAL LJU 371, fond Zasebna deška ljudska šola na Rakovniku.

Literatura

- Anžič, Sonja. *Skrb za uboge v deželi Kranjski. Socialna politika na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2002.
Ciperle, Jože. *Vzgojni zavodi in zavodska zaščita v zgodovinskem razvoju, v: Vzgojni zavodi. Razstavni katalog*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1987.
Jarc, Evgen. *Osnove sodobne zaščite otrok v Sloveniji, Kronika slovenskih mest 3* (1936), št. 1, str. 1–18.
Kogoj, Marija Jasna. *Jegličev odnos do redovnikov, v: Jegličev simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba, 1991.
Kolar, Bogdan. *Posebna vzgoja v don Boskovem vzgojnem delu in salezijanski zgodovini, v: Iz preteklosti v prihodnost. 50 let Deškega vzgajališča na Selu v Ljubljani*. Ljubljana: Salezijanski inšpektorat 1986.
Kolar, Bogdan. *Salezijanci – sto let na Slovenskem. 1901–2001*. Ljubljana: Salve, 2001.
Kolar, Bogdan. *In memoriam III. Rajni salezijanci v prvih sto letih salezijanskega delovanja med Slovenci*. Ljubljana: Salve, 2002.
Kolar, Bogdan. *O don Bosku in salezijancih na Slovenskem do 1901. Ob praznovanju 200-letnice rojstva sv. Janeza Boska*. Ljubljana: Salve, 2015.
Lemoyne, Giovanni Battista. *Memorie biografiche di Giovanni Bosco*, vol. XIII, Torino: SEI, 1932.
Mihelčič, Franc. *Zgodovina salezijanskega Rakovnika* (rokopis). Ljubljana, 1951.
Milčinski, Fran. *Die Ursachen, Erscheinungsformen und die Ausbreitung der Verwahrlosung von Kindern und Jugendlichen in Oesterreich* (Schriften des Ersten Oesterreichischen Kinderschutzkongresses). Wien, 1907.

Mladost za zidovi. Sto let vzgojnih zavodov na Slovenskem (ur. Tatjana Pregl in Franc Hočevar). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1974.

Skaberne, Bronislav. *Problematika zanemarjenih otrok in mladine v Sloveniji* (ro-kopis). Ljubljana, 1953.

Skaberne, Bronislav. *Istorijske polazne pozicije. Eksperiment v Logatcu*. Beograd, 1974.

Slovenski biografski leksikon, zv. II–IV. Ljubljana, 1933–1991.

Šolar Amabilis – Marija Kadiš. *Kronika frančiškank Brezmadežne*. Slovenska Bistrica: Provincialno vodstvo, 1994.

Periodika

Banovinsko deško vzgajališče. Nekaj pripomb k nameravani premestitvi iz Pono-
vič, *Jutro*, št. 148, 28. junij 1936, str. 13.

Don Bosko. Opis njegovega življenja in delovanja, *Zgodnja danica*, št. 7, 17. febru-
ar 1888, str. 49.

Ljubljana, *Zgodnja danica*, št. 23, 8. junij 1894, str. 183.

Nov zavod za zanemarjeno mladino. Včeraj je bilo blagoslovljeno banovinsko de-
ško vzgajališče na Selu, *Ponedeljski Slovenec*, št. 46, 15. november 1937, str. 2.

Prisilna vzgoja in oskrba. VIII. skupščina avstrijskega društva za prisilno vzgojo in
oskrbo, *Slovenec*, št. 133, 15. junij 1910, str. 1–2;

Žrebčarna na Selu se seli v Ponoviče, *Slovenec*, št. 157a, 12. julij 1936, str. 16.

Povzetek

Konec 19. in na začetku 20. stoletja so razmere na Slovenskem narekovale, da je družba začela namenjati več pozornosti skupinam mladostnikov, ki so bili zaradi manjših prekrškov izključeni iz rednih oblik izobraževanja. Ker država temu ni namenjala pozornosti, je bilo iskanje rešitev prepuščeno cerkvenim usta-
novam in zasebni pobudi. Ustanovljena so bila različna društva, ki so delovala v smislu karitativnih ustanov. Za dekleta so skrb prevzele šolske sestre in hčere krščanske ljubezni. Salezijanska redovna skupnost, ki je bila ustanovljena v itali-
janskem okolju in vso pozornost namenila delu z mladostniki, je ob prihodu na Slovensko leta 1901 sprejela kot obliko delovanja vodenje prevzgojnega zavoda za dečke, najprej v graščini Rakovnik pri Ljubljani in nato v banovinskem vzgojnem zavodu na Selu. Pri afirmaciji svojih vzgojnih načel in metode dela je skupnost imela podporo uglednega prenovitelja dejavnosti za mlade v težavah Frana Mil-
činskega.

Tatjana Hojan*

Slovenski pedagoški časopisi o stavkah do leta 1918

The writing of the Slovenian pedagogical newspapers about strikes until 1918

Izvleček

Prispevek opisuje kaj so naši pedagoški časopisi Učiteljski tovariš, Popotnik, Slovenski učitelj in Domače ognjišče do leta 1918 pisali o stavkah. Te so bile različne in sicer učiteljske, šolarske, starševske, zdravniške in delavske. Najprej so obravnavani prispevki iz naših takratnih pokrajin, nato pa v tujini. Večkrat so s stavkami, oziroma »štrajki« samo zagrozili, včasih pa jih tudi izvedli. Uredniki pedagoških listov so večkrat dodali tudi svoj komentar k novicam o stavkah in primerjali naše razmere s tujimi.

Abstract

The article describes what the pedagogical newspapers Učiteljski tovariš, Popotnik, Slovenski učitelj in Domače ognjišče had to say about strikes until 1918. First, articles about strikes in the then Slovenian regions are discussed and then those from abroad. Often, strikes were only threatened, but sometimes they were actually carried out. Editors of pedagogical newspapers often added their comments to the news items about strikes, comparing Slovenian conditions with those abroad.

Ključne besede: stavke, »štrajki«, učiteljstvo, dijaki, študenti, starši

Key words: strikes, teachers, students, parents

Stavke na slovenskih tleh

O stavkah, oziroma »štrajkih«, so takratni naši pedagoški časopisi Učiteljski tovariš, Popotnik, Slovenski učitelj in Domače ognjišče, začeli pisati po letu 1895. Stavke so bile različne: učiteljske, šolarske, starševske in stavke drugih poklicev.

Splošno o stavkah je pisal Učiteljski tovariš leta 1895. Avtor je zapisal, da ni dokazano, kje je bil prvi štrajk. Morda že pri delavcih, ki so postavljali stolp

* Tatjana Hojan, prof. slovenskega jezika, bibliotekarska svetovalka SŠM v p., Ljubljana, e-pošta: tatjana.hojan@gmail.com

v Babelu¹, ali so bili to dunajski čevljarji leta 1712. Tudi šolska mladina je že zelo zgodaj zastopana pri njih. Tako šolarji v Londonu niso hoteli v šolo in so zahtevali: »proč s palico, manj učnih ur in nobene domače naloge«, kar so dopolnili še učenci v Harwihu z »boljše učitelje«. V ameriškem mestu Jeffersonville učenci niso hoteli v šolo, ker je bil šolski vodja nepriljubljen in niso odnehali, dokler ga niso zamenjali. Avtor nato doda, da je o stavki učiteljev doslej znan le en primer in sicer v Španiji, kjer so bili učitelji zelo slabo plačani in živeli zelo revno. Saragoški guverner je nato odločil, da bodo bikoborbe le v tistih krajih, kjer bodo redne učiteljske plače. To je pomagalo!²

Stavke učiteljev

Učiteljskih stavk v naših krajih je bilo v tem obdobju malo. Besedo »štrajk« so večkrat uporabljali v nekaterih člankih, ki so govorili o slabih gmotnih razmerah učiteljstva.

Leta 1897 je Učiteljski tovariš pisal, da v Gornji Avstriji številni učitelji organizirajo odpovedujejo to službo, ker župniki vedno zabavljajo čez učitelje. Omenja, da je tudi pri nas mnogo učiteljev organistov, ki odpovedujejo orgljanje. S tem spravljajo župnike v zadrego, ker morajo posebne organiste dobro plačati.³

V istem letniku je učitelj Engelbert Gangl napisal odprto pismo kranjskim učiteljicam. Te so tega leta ustanovile svoje društvo, ker so hotele »za enako delo enako plačilo«. Gangl jim je dokazoval, da učitelj zasluži večjo plačo, v »Dostavku uredništva« pa je Jakob Dimnik to podprl. Učitelji imajo več dolžnosti, so dejavni tudi na drugih področjih, učiteljice pa ne smejo poučevati na enorazrednicah, dečke lahko uče le v prvih štirih razredih. Če bi se torej učitelji odločili za stavko, bi morali tisti dan zapreti vse šole razen dekliških.⁴

Nepodpisan avtor je leta 1904 v tem listu pisal o slabih gmotnih razmerah kranjskih učiteljev. Cene živil naraščajo, plače učiteljev pa so vedno iste. Učiteljem odjedajo župniki tudi postranske službe. Zato poziva: »Pomagajmo si s štrajkom! Pomenimo se ter vsi obenem ustavimo pouk! Ni vraga, da bi to ne pomagalo!«⁵

Naslednje leto je avtor napisal, da naše oblasti šolskim vodstvom pošiljajo vse dopise v nemščini. »Na slovenski zemlji, med slovenskim ljudstvom – pa nemški uradni jezik!« se je zgrozil in svetoval »štrajk«. Na noben nemški dopis naj ne odgovarjajo.⁶

»Štrajk« je omenil tudi učitelj Fran Črnagoj na občnem zboru Ljubljanskega učiteljskega društva 21. februarja 1906. Druginjske doklade so dobili le oženjeni

1 Babilonski stolp

2 Srečko Meglič: Nekaj o štrajku, *Popotnik* 1895, str. 94. Podpis: S. M.

3 Štrajk učiteljev, *Učiteljski tovariš* 1896, str. 128.

4 Engelbert Gangl: Odprto pismo kranjskim učiteljicam, *Učiteljski tovariš* 1897, str. 403. V Dostavku uredništva Jakob Dimnik.

5 Beda učiteljstva na Kranjskem, *Učiteljski tovariš* 1904, str. 107.

6 Trnje in osat. III, *Učiteljski tovariš* 1905, str. 51.

učitelji, samski in učiteljice pa ne. Učiteljicam je dejal, da bo z njimi solidaren tudi če hkrati s samskimi učitelji sklenejo »celo sam štrajk«, vendar pa morajo nastopati enotno.⁷

O neenotnosti med učitelji in učiteljicami je v istem letniku pisal tudi I. S. Zapisal je: »Najbolj disciplinirani in najbolj složni so gotovo organizovani delavci. Ti drže vedno skupaj; če se enemu zgodi krivica, postavijo se vsi zanj, če se enemu brez vzroka odpove delo, stopi vsa tvornica v štrajk. Če štrajkajo in je videti, da bo štrajk dolgo trajal in da ne bo dovolj sredstev, dobe podporo samo oženjenci, samci pa le malo ali nič.«⁸

O stavki je pisal tudi dopisnik iz koprskega okraja leta 1907. Italijanski učitelji v Istri namreč pripravljajo stavko za izboljšanje plač, vendar dopisnik v zvezi s tem svari slovanske učitelje. Med učitelji v Istri ni enotnosti, ker italijanski podcenjujejo slovanske in se ne potegnejo zanje pri italijanskih oblasteh.⁹

Naslednje leto je bil objavljen dopis s koprskega učiteljišča. Dopisnik piše, da so italijanski učitelji izvedli tritedensko stavko in dosegli vse, kar so hoteli. Opozarja, da bo tudi slovenskim učiteljem kmalu pošlo potrpljenje, če ne bodo upoštevali tudi njihovih zahtev. V koprskem učiteljišču je popoln nered, vodi ga nesposoben učitelj, obljubljeno pa je učiteljišče v Gorici. Do sedaj pa se še ni zgodilo nič.¹⁰

Stavke učencev, dijakov in študentov

Aktivnejši od učiteljev so bili pri stavkah v tem obdobju učenci. Leta 1905 je v rubriki Vestnik v Učiteljskem tovarišu naslednja novica: »Pa vendar niso kje štrajkali učitelji? In morda celo slovenski učitelji? Ne! Štrajkali so učenci kmetijske šole na Grmu pri Novem mestu. Pa samo nekoliko dni. Bili so nezadovoljni s tem in onim ter pretili ostaviti zavod. Ugodili pa so željam štrajkujočih, in sedaj je na Grmu zopet vse mirno.«¹¹

Naslednje leto je »štrajk« omenjen v prigodi na šoli na Dolu. Nek učenec ni hotel peti, zato ga je učitelj po šoli pridržal, kar je povzročilo prepir med očetom in nadučiteljem. Posredovati so morali orožniki.¹²

Leta 1907 je Učiteljski tovariš dvakrat poročal o stavki dijakov na mariborskem učiteljišču. Prvič je omenil, da stavkajo dijaki 3. in 4. letnika proti profesorju Gabrijelu Majcnu, ki bo poslej učil samo slovenščino.¹³

7 Občni zbor Ljubljanskega učiteljskega društva, *Učiteljski tovariš* 1906, str. 91.

8 I. S.: (Ivan Strelec): Draginjska doklada in oženjenci, *Učiteljski tovariš* 1906, str. 138.

9 Italijanska nemožatost, *Učiteljski tovariš* 1907, str. 401-402.

10 S koprskega učiteljišča pišejo, *Učiteljski tovariš* 1908, (23. 10.), št. 43, str. 5.

11 Štrajk, *Učiteljski tovariš* 1905, str. 63.

12 Zanimiva obravnava, *Učiteljski tovariš* 1906, str. 47.

13 Stavka na mariborskem učiteljišču, *Učiteljski tovariš* 1907, str. 567.

Drugi dopis pojasnjuje, da so zdaj zaprli četrti letnik učiteljišča zaradi stavke proti profesorju Majcnu. Ta naj bi v 4. letniku učil zemljepis, a so dijaki izostali kljub opominu šolskega nadzornika. Zato so jih kaznovali z grajami, slabim redom iz vedenja in četrti letnik zaprli za nedoločen čas. Zadeva je prišla tudi v javnost, ki je dijake podprla in v državni zbor.¹⁴

O mariborskem učiteljišču so pisali tudi naslednje leto. Za glavnega učitelja je bil imenovan Majcen, ki je povzročil lansko stavko dijakov četrtega letnika. Tako so dijaki, ki so stavkali, še bolj kaznovani.¹⁵

Stavka na mariborskem učiteljišču je bila omenjena v tem letu še enkrat in sicer decembra. Takrat so poročali, da je bil na mesto profesorja Majcna imenovan dr. Ljudevit Pivko.¹⁶

Tega leta so stavkali tudi na učiteljišču v Kopru in sicer italijanski dijaki. Oblasti so jim obljubile vse, kar so zahtevali in jih niso kaznovali. Dopisnik je izjavil, da se s tem ne strinja, ker so lansko leto slovenske dijakke, ki so stavkali, kaznovali in jim niso izpolnili zahtev.¹⁷ O tej stavki naši pedagoški listi niso posebej poročali, omenjena pa je v daljšem prispevku novembra 1908. V njem avtor opisuje, da so slovenski dijaki spomladi stavkali, obljubili pa so jim slovensko učiteljišče v Gorici. V začetku šolskega leta so italijanski dijaki spet stavkali in se povezali z društvom Patria in deželno učiteljsko zvezo v Trstu. Ti dve društvi sta sklicali sestanek s starši stavkajočih šolarjev, kjer so postavili zahtevo, da se učitelji, ki ne obvladajo italijanščine, nadomeste z onimi, ki »so izprašani za laški jezik.« Oblasti so njihove zahteve izpolnile.¹⁸

Decembra 1908 pa so italijanski dijaki v Trstu spet poskusili stavkati. Dijaki občinskih šol so skušali pridobiti za stavko tudi dijakke državnih šol, ker jim ni uspelo, so se sprehodili po mestu. Tudi v Kopru in Gorici so na srednjih šolah stavkali, organizirali sprevod po mestu, ki se mu je pridružilo tudi nekaj osnovnošolcev.¹⁹

Najbolj zanimiva je bila dijaška stavka leta 1914 v Ljubljani, ki izraža močno domoljubje. Učiteljski tovariš je o tem tako poročal: »Ker niso šolske oblasti ukrenile ničesar, da bi po srednjih šolah praznovali 500 letnico ustoličenja zadnjega koroškega vojvode, so dijaki višjih razredov srednjih šol v Ljubljani stopili v štrajk. O stvari sami ne bomo govorili, ker je stališče učiteljstva v tem primeru dano samo po sebi. Pripominjamo, da so srednje šole na višji ukaz obhajale obletnico Schillerjeve smrti in zmage pri Lipskem.«²⁰

Podrobno pa je opisal to dijaško stavko profesor dr. Ivan Lah v reviji Domače ognjišče. V začetku je zapisal, da je bil 18. marec zgodovinski dan za slovenski narod, a večina pri nas je menila, da je dovolj, če o njem piše v časopisu, kakšnih

14 IV. letnik mariborskega učiteljišča ..., *Učiteljski tovariš* 1906, str. 596–597.

15 Imenovanje na mariborskem učiteljišču, *Učiteljski tovariš* 1908, (10. 1.), št. 2, str. 4.

16 Mariborsko učiteljišče, *Učiteljski tovariš* 1908, (11. 12.), št. 50, str. 1.

17 Štrajk na učiteljišču v Kopru, *Učiteljski tovariš* 1908, (30. 10.), št. 44, str. 4.

18 Laška in slovenska paralela v šolski politiki na Primorskem, *Učiteljski tovariš* 1908, (13. 11.), št. 46, str. 2.

19 Šolski štrajk in demonstracija, *Učiteljski tovariš* 1908, (4. 12.), št. 49, str. 4.

20 Dijaški štrajk, *Učiteljski tovariš* 1914, (27. 3.), št. 13, str. 3.

javnih manifestacij pa ni treba. Mladina je bila drugega mnenja in tako smo dobili »dijaški štrajk« za jubilej. Sprva so dijaki hoteli manifestirati na ta jubilejni dan in po prazniku spet oditi v šolo. Vendar jim je napad v listu Slovenec to preprečil, ker so bili o njem obveščene šolske oblasti in policija. Ta je naslednji dan pred šolami dijake s silo spravila k pouku, ponekod so jih ravnatelji zaprli v šolo. Vendar jih je veliko le ostalo zunaj. Po stavki pa so se naslednji dan v šolah začele preiskave, zato je večina dijakov ob 9. uri zapustila šolo in odšla na ulice, nekateri pa so ostali. Stavka se je v ponedeljek končala. Dr. Lah je zatem opisal dijaško stavko, ki je bila leta 1912 na Hrvaškem in je ob njej bila izdana tudi posebna brošura. Pohvalil je solidarnost ljubljanskih dijakov, v stavki so sodelovale: dve gimnaziji, realka, učiteljske, licej, obrtna šola, celo gojenke internatov Mladika in Lichtenthurn. Za skupen nastop (štrajk) so bile vse dijaške struje, ne glede na politiko. Napisal je še, da je res originalno sredstvo, da se zapro šolska glavna vrata, da dijaštvo ne more oditi, vprašanje pa je, če je dovoljeno zapreti vrata poslopja, v katerem je veliko ljudi in koliko je potem tak prisiljen pouk vreden. Pravi vzgojitelj pa tudi nikoli ne bo pustil, da se policija vmeša v šolske zadeve ter med profesorje in dijake. Članek je končal tako: »Po štrajku se je splošno priznalo, da so bile krive šolske oblasti, ki niso ničesar ukrenile glede proslave (rekli so, da se je to nameravalo pozneje?). Toda če se je res tako zgodilo, je kazalo zadevo rešiti nekoliko bolj diplomatično, kar bi gotovo povzdignilo ugled vzgojiteljev. In to je gotovo več vredno, nego z nasilnimi sredstvi preprečen štrajk.«²¹

V tem obdobju sta bili tudi dve poročili o tem, da otroci niso prišli k pouku, ker so jim to onemogočile lokalne oblasti. Prvič je o tem »štrajku« leta 1907 pisal naučitelj v Št. Lovrencu na Dolenjskem. Na koru naj bi po župnikovem nalogu naučil Marijnarce nekaj pesmi, vendar se je končalo tako, da je »ostal sam na koru«, ker niso prišli.²²

Naslednje leto je Učiteljski tovariš poročal: »V Črnem vrhu nad Idrijo imajo šolarski štrajk, ki se vrši po navodilih iz Ljubljane.« Menda se mu je pridružila tudi učiteljica Marija Jurjevčič, ker ni sprevidela, da »višje od klerikalizma stoji službena dolžnost.«²³

V drugi naslednji številki so podrobneje opisali ta »šolski štrajk.« Nadučitelj v tamkajšnji šoli je bil Fran Silvester, ki ga je deželni šolski svet sklenil kazensko premestiti. Na to se je pritožil, a pritožba še ni bila rešena, ko bi se moral pričeti pouk. Župnik in predsednik krajevnega šolskega sveta sta dejala, naj pouka ne bo, Silvester pa je kljub temu razglasil začetek pouka 21. septembra. Učiteljica Jurjevčič ni hotela poučevati, češ, da Silvester ni več nadučitelj. Prišlo je okrog 50 otrok, a sta jih pregnala predsednik in en član krajevnega šolskega sveta in zaklenila učilnice.«²⁴

21 Ivan Lah: *Dijaški štrajk*. (Misli in pomisleki.) Domače ognjišče 1914, str. 68–74.

22 Fran Potokar: *Poslano, Učiteljski tovariš* 1907, str. 226–227.

23 V Črnem vrhu ..., *Učiteljski tovariš* 1908, (25. 9.), št. 39, str. 6.

24 Šolski štrajk v Črnem vrhu, *Učiteljski tovariš* 1908, (9. 10.), št. 41, str. 3.

Stavke staršev

O stavki staršev pri nas so prvič pisali leta 1908, takrat je šlo le za grožnjo. Na slovenski deški šoli v Celju so bile zelo slabe razmere, poslopje skoraj neuporabno. Eden od staršev je pozval tudi druge naj ne pošiljajo več otrok v šolo, dokler ne bodo dovolili zidanja novega poslopja. Tak »štrajk« bi bil njihova samopomoč in bi prisilil merodajne organe, da bi ugodili upravičenim zahtevam celjskih in bližnjih Slovencev.²⁵

O slabih razmerah na tej šoli je Učiteljski tovariš poročal še enkrat to leto. »Zemljišče za novo poslopje je že kupljeno, a Nemci si prizadevajo zidavo odlagati. Tudi v tem dopisu je omenjen odločilen korak, to je stavka, do katere še ni prišlo.«²⁶

Leta 1912 so starši izvedli stavko v Selah na Koroškem. V nemškem razredu je bilo 15 učencev, v slovenskem 100. V šolskem letu 1911/12 so v slovenskem nastavili 20 letnega učitelja, ki je otroke pretepal, lasal in brcal. Tako so hotele šolske oblasti starše prisiliti, da bi otroke poslali v nemški oddelek. Starši pa so 19. februarja izvedli stavko in niso poslali otrok v šolo ter izjavili: »Mi hočemo, da se vrši šola, ali svojih otrok takim osebam, da bi jih mučili, pa ne damo več v šolo.«²⁷

Čez en mesec je Učiteljski tovariš spet poročal, da je šolska stavka v Selih uspela. Prestavili so oba nemška nacionalistična učitelja, za vodjo slovenskega oddelka pa poslali Frana Grobelnika iz Glinj, »ki je sicer brezbarven in miren, toda dober učitelj in sposoben za slovenski pouk.«²⁸

O stavki na Koroškem je Učiteljski tovariš še enkrat pisal leta 1913. Poročal je, da so Slovenci ohranili svoje pravice na šolah v Strojni, Št. Danielu in v Vogrčah. Vendar pa se deželni šolski svet ne zmeni za te odločbe ministrstva in ne izpolni svojih dolžnosti. Nasprotno, nemški deželni šolski nadzorniki še vedno hujskajo proti Slovincem. Zato dopisnik meni, da deželni šolski svet stavka in naj se čudi, če bodo starši enako odgovorili.²⁹

Pedagoško časopisje o splošnih in drugih stavkah

Naši pedagoški listi so pisali tudi o drugih stavkah pri nas. Tako so leta 1908 pisali, da je zdravniška zbornica za Goriško in Gradiščansko prepovedala cepiti koze, dokler bo honorar za cepljenje le pol do 2 vinarja. Ob tem omenja, da bi bilo tako pravilno tudi, da bi deželni šolski sveti prepovedali učiteljstvu poučevati, dokler se jim plače ne zvišajo.³⁰

25 Šolska stavka zaradi zdravstvenih razmer na slovenski deški okoliški šoli v Celju, *Učiteljski tovariš* 1908, (7.8.), št. 32, str. 6.

26 O slovenski okoliški šoli v Celju, *Učiteljski tovariš* 1908, (6. 11.), št. 45, str. 4.

27 Šolski štrajk v Selih na Koroškem, *Učiteljski tovariš* 1912, (15. 3.), št. 11, str. 3.

28 Šolski štrajk v Selah, *Učiteljski tovariš* 1912, (19. 4.), št. 16, str. 3.

29 Stavka deželnega šolskega sveta koroškega, *Učiteljski tovariš* 1913, (21. 3.), št. 12, str. 8.

30 Štrajk zdravnikov, *Učiteljski tovariš* 1908, str. 327.

S splošno stavko so v Trstu zagrozili uradniki, ki bi se jim pridružili tudi delavci. Uradništvo je zahtevalo uvedbo službene pragmatike in pristaniške doklade. V dopisu je omenjeno, da bo vlada to zahtevo kmalu izpolnila.³¹

Popotnik je omenil stavko stavcev, ki so imeli veliko boljše dohodke kot učitelji.³²

Stavke v tujini

Stavke učiteljev

Prvič je Učiteljski tovariš omenjal učiteljsko stavko v tujini leta 1895 in sicer v Buenos Airesu. Tam je »posebna komisija državno nastavljenih učiteljev pretela s štrajkom.« Že pet mesecev namreč niso dobili plače, tako »da mnogo učiteljev niti potrebnih obuval nima.«³³

Naslednje leto je objavil kratko obvestilo o izvedeni stavki vsega učiteljstva na Kreti. Tudi tam že dalj časa niso dobili plače.³⁴

Leta 1901 so poročila o učiteljskih stavkah v vseh treh tedanjih pedagoških revijah. Najprej je poročal Slovenski učitelj, da so stavkali učitelji v mestu Übersetu v Schleswig-Holsteinu. V nadaljevalni šoli jim niso zvišali plače.³⁵

Septembra je Učiteljski tovariš objavil novico, da strokovni organ učiteljev v Trentinu grozi s stavko, če se ne bodo uredile težave s financiranjem učiteljstva.³⁶ To je omenjal tudi naslednje leto in primerjal slab učiteljski položaj na Kranjskem z drugimi avstrijskimi deželami. Tako slabo kot na Kranjskem je samo še na Tirolskem, a tam so učitelji že zagrozili s stavko. Vlada je zato zaskrbljena, ker tirolski klerikalni deželni poslanci niso za izboljšanje šolskih razmer, prav tako kot tudi na Kranjskem.³⁷

Zanimivo je bilo poročilo v Popotniku o stavki učiteljev v Valencii. »Učitelji so poslali krasnega jutra učence domov. Takšne razmere vladajo v deželah klerikalizma: Italiji in Španiji.«³⁸

Leta 1904 so tudi učitelji v Krminu sklenili stavkati, če njihovih zahtev ne bodo izpolnili.³⁹

Naslednje leto je Popotnik poročal, da so stavkali učitelji nadaljevalne šole v Übigau v Dresdnu, ker je občinski svet nastavljal na šoli nekega dvajsetletnega pisarja, s katerim učitelji nočejo sodelovati.⁴⁰

31 Službena pragmatika in uradništvo, *Učiteljski tovariš* 1913, (21. 11.), št. 42, str. 3.

32 Stavci so stavkali, *Popotnik* 1914, str. 94–95.

33 Ivan Šega: Štrajk, *Učiteljski tovariš* 1895, str. 374. Podpis:–a.

34 Štrajk, *Učiteljski tovariš* 1896, str. 215.

35 Štrajk učiteljev, *Slovenski učitelj* 1901, str. 109.

36 Štrajk učiteljev, *Učiteljski tovariš* 1901, str. 204.

37 »Naprednim učiteljem«, *Učiteljski tovariš* 1902, str. 265.

38 Učiteljski štrajk, *Popotnik* 1901, str. 341.

39 Učiteljski štrajk, *Učiteljski tovariš* 1904, str. 77.

40 Učiteljski štrajk, *Popotnik* 1905, str. 64.

Istega leta je Učiteljski tovariš poročal o dveh učiteljskih stavkah. Na Ogrskem v Gollnitzu so učitelji obrtne šole prosili za izboljšanje plač, vendar jim tega niso ugodili. Zato so prekinili pouk. Poročilo še dostavlja: »In to je pravi štrajk! Učiteljstvo slovanskega juga šele samo obstruira...«⁴¹

V mestu Plevnu v Bogariji so učitelji ignorirali uradno učiteljsko skupščino in s tem opozorili ministrstvo, da uredi pravne zadeve učiteljstva. Tudi v tej novici dopisnik spodbuja: »Po Ljubljani–Plevna. Morda se zgodi kaj podobnega še izven Ljubljane in izven Plevne...«⁴²

Naslednje leto 1906 je Učiteljski tovariš objavil, da se v Bolgariji pripravljajo na »splošni učiteljski štrajk«.⁴³

Leta 1907 je v rubriki Razgled po šolskem svetu podatek, da je v Bolgariji učiteljsko društvo s 4000 člani, ki je trn v peti vladi. Ta si prizadeva društvo razpustiti, učitelji pa so zagrozili s stavko.⁴⁴

S stavko so zagrozili leta 1907 tudi kateheti v Budimpešti. Na shodu so sklenili, da v naslednjem šolskem letu ne bodo več poučevali verouka, če jim ne bodo izboljšali plač.⁴⁵

Leta 1906 sta Popotnik in Slovenski učitelj⁴⁶ objavila vest o učiteljski stavki v Črni gori. 62 učiteljev je nehalo poučevati, dokler se jim gmotni položaj ne izboljša. V obeh listih so tudi zapisali, da je njihov časnik Učiteljski list nehaj izhajati. V Popotniku so ob tem še dodali: »Knez Nikola mnogo obljublja, a malo plača.« Ob tem navaja še, da se mnogo učiteljev od tam seli v Ameriko.⁴⁷

Leta 1908 je Učiteljski tovariš objavil obsežen članek o zborovanju tirolskega učiteljstva v Sterzingu. Razpravljali so predvsem o ločitvi cerkvene službe od učiteljske in sprejeli sklep, da se ti dve tudi ustavno ločita. Če ta zahteva ne bo sprejeta, so zagrozili z generalno stavko.⁴⁸

Leta 1909 je Učiteljski tovariš v Razgledu po šolskem svetu objavil, da je vlada v Kairu mohamedanskemu vseučilišču zaplenila vsa posestva. Zato so začeli stavkati vsi profesorji in okrog 20 000 dijakov.⁴⁹

Naslednje leto so srednješolski profesorji v Oradei (Velikem Varadinu) v Romuniji na zborovanju sklenili, da začno stavkati, če se jim ne izboljša gmotni položaj. Obvestili so prosvetno ministrstvo, da bo v tem primeru prihodnje šolsko leto stavkalo 1000 profesorjev.⁵⁰

41 Tudi na Ogrskem–štrajk, *Učiteljski tovariš* 1905, str. 438.

42 Bolgarski učitelji v štrajku, *Učiteljski tovariš* 1905, str. 438.

43 Na Bolgarskem ..., *Učiteljski tovariš* 1906, str. 48.

44 Učiteljski štrajk pričakujejo v Bolgariji, *Učiteljski tovariš* 1907, str. 303.

45 Štrajk katehetov, *Učiteljski tovariš* 1907, str. 303.

46 Učiteljski štrajk v Črni gori, *Slovenski učitelj* 1906, str. 189.

47 Štrajk učiteljstva v Črni gori, 1906, str. 192.

48 Zborovanje tirolskega učiteljstva v Sterzingu, *Učiteljski tovariš* 1908, (20. 3.), št. 12, str. 2.

49 Vseučilišče stavka, *Učiteljski tovariš* 1909, (19. 3.), št. 12, str. 4.

50 Stavka srednješolskih profesorjev, *Učiteljski tovariš* 1910, (15. 7.), št. 28, str. 3.

Slovenski učitelj je leta 1911 v rubriki Raznoterosti objavil, da so bosanski učitelji pripravili načrt za splošno stavko zaradi slabih plač. V komentarju k temu menijo, da ta stavka najbrž ne bo uspela, ker »štrajk dandanes prodre samo tam, kjer se dela občutna materialna škoda, ali kjer je prizadet želodec velike mase.«⁵¹

O pasivnem odporu hrvaških učiteljev tega leta sta pisala Učiteljski tovariš in Slovenski učitelj. Slednji je zadevo na kratko opisal. 11. maja je bila velika protestna skupščina učiteljstva v Zagrebu, ker sabor ni odobril regulacije učiteljskih plač. Vendar pa te pasivne rezistence, oziroma stavke ni možno izvesti v celoti, ker učitelji niso pri tem soglasni in tudi zunaj Hrvaške ji mnogo učiteljev nasprotuje. Sicer pa dopisnik kljub temu meni, da najbrž ne bo brezuspešna.⁵²

Učiteljski tovariš je o tem obširno poročal v prispevku Dan hrvaškega učiteljstva v Zagrebu, ki je imel številne podnaslove. Opisal je trpljenje hrvaškega učiteljstva, ki ga je do sedaj potrpežljivo prenašalo. Tokrat se je 11. maja v Zagrebu zbralo 1500 učiteljev na protestnem shodu, kjer so sklepali o nastopu učiteljstva za izboljšanje gmotnega položaja. Tam so sprejeli resolucije, med njimi tudi pasivni odpor. V prispevku je tudi primerjava s kranjskim učiteljstvom in zapis: »Slovensko napredno učiteljstvo stoji z vsemi simpatijami na strani hrvaškega in srbskega učiteljstva!«⁵³

Leta 1912 je pisal učitelj, ki se je podpisal Napolitični, o dalmatinskih učiteljih. Ti so izbojevali boljše plače, ker so soglasno zagrozili s stavko. Tudi tega leta so učitelji na galeriji spremljali delo poslancev in regulacijo plač odklonili. Še naprej se bodo bojevali zanje. Naš učitelj je zapisal, da pri nas kaj takega ni mogoče, učitelji so strankarski, poslanci bi jih vrgli z galerije, če bi jih prišli poslušat.⁵⁴

O podobni stavki je tega leta pisal Slovenski učitelj. Nemška učiteljska društva na Češkem so pozvala januarja 1912 češke tovariše, naj se vse učiteljstvo zdrži dela v dobrodelnih, narodnih in gospodarskih društvih, dokler vlada ne bo izboljšala njihovih dohodkov. Dopisnik je zadržan do takih stavk, ki se samo sklenejo in nikdar ne uresničijo, ker niso soglasno sprejeta. Tudi če bi se uresničile pa ne bi imele odobravanja in simpatij.⁵⁵

Nemška učiteljska društva so tudi naslednje leto opozarjale nemške poslance na Češkem na izločitev učiteljskega vprašanja iz pravnih pogajanj. Društva so pozvala centralno organizacijo nemškega učiteljstva na Dunaju, naj pripravi vse potrebno za »demonstrativen štrajk.«⁵⁶

Učiteljski tovariš je še posebej pisal o učiteljskem društvu v Jabloncu, ki je še posebej pozvala poslance, da rešijo vprašanje regulacije učiteljskih plač. Če tega ne bodo dosegli, naj deželna učiteljska organizacija pripravi stavko.⁵⁷

51 Bosensko učiteljstvo ..., *Slovenski učitelj* 1911, str. 261.

52 Pasivna rezistenca, *Slovenski učitelj* 1911, str. 186.

53 Dan hrvaškega učiteljstva v Zagrebu, *Učiteljski tovariš* 1911, (19. 5.), št. 20, str. 3-4.

54 Doklej še, doklej! *Učiteljski tovariš* 1912, (26. 4.), št. 17, str. 1.

55 Štrajk, ki nikogar ne boli, *Slovenski učitelj* 1912, str. 43.

56 Nemški učitelji proti nemški obstrukciji na Češkem, *Učiteljski tovariš* 1913, (21. 3.), št. 12, str. 8.

57 Luka Jelenc: Učiteljsko društvu v Jabloncu na Češkem. *Učiteljski tovariš* 1913, (28. 3.), št. 13, str. 4. Podpis: -c.

V Gradcu je leta 1913 24 učiteljev izstopilo iz društva Freie Schule zaradi stavke društva Verband. Dopisnik meni, da med njimi ni bilo Slovencev, a so naši klerikalni listi vseeno udrihali po njih.⁵⁸

O stavki v Angliji leta 1914 so pisali trije naši pedagoški listi. Prvi je o njej pisal Popotnik. V grofiji Herefordshire so že oktobra 1913 odpovedali službo številni učitelji, ker jim niso izboljšali plač. S februarjem 1914 je postala odpoved pravno-močna in so morali zapreti 50 šol, na drugih pa skrajšali pouk na par dni v tednu.⁵⁹

Aprila je o stavki pisal tudi Slovenski učitelj, ki je navedel, da je bilo stavkajočih 230. Dodal je še: »Če so kaj dosegli, nismo mogli dognati.«⁶⁰

O nadaljevanju te stavke sta poročala Popotnik in Domače ognjišče. V prvem je poročilo, da je bilo več kot polovica šol zaprtih, zato so oblasti poskušale problem rešiti s pomočjo pomožnih učiteljev. To se jim ni posrečilo. V Ledbury so učenci ob navzočnost staršev izgnali učiteljico, ki so jo poslali tja.⁶¹

Enako je poročal tudi dopisnik v Domačem ognjišču in še dodal: »Dvomimo, če bi se tudi naši starši in otroci tako energično zavzeli za težnje slovenskega učiteljstva.«⁶²

Stavke učencev, dijakov in študentov

Veliko je bilo tudi dijaških in študentskih stavk. Že leta 1901 je Popotnik poročal: »V Zagrebu na realni gimnaziji so v nekem razredu uprizorili pred kratkem dijaki štrajk radi profesorja matematike, gosp. Majcena, ter jih več dni ni bilo v šolo. Po posredovanju nekega drugega profesorja šele so se dijaki udali in se povrnil zopet v šolo.«⁶³

Popotnik je leta 1903 zapisal, da so »štrajki otrok v Čikagi tako česti«, da je proti njim nastopil tudi tamkajšnji časnik«. Krivdo pripisuje tistim časnikom, »ki na široko poročajo o teh stvareh, ki zagovarjajo štrajkujočo mladino, in tako še bolj razgrevajo mlade glave.«⁶⁴

Leta 1906 in 1907 so naši pedagoški listi več poročali o uporih šolarjev v Prusiji, posebej v mestu Poznanj. Učenci so se s pomočjo staršev uprli nemškemu pouku verouka in zahtevali pouk v poljščini. Ponekod so v šolo zaprli učence, ki niso hoteli moliti nemško, posredovali so starši in policija.⁶⁵

Učiteljski tovariš je o stavki poljskih šolarjev prvič poročal konec novembra 1906 in sicer, da stavkajo skoraj v vseh poljskih šolah. Pisatelj Henrik Sienkiewie-

58 Luka Jelenc: Gradec, *Učiteljski tovariš* 1913, (7. 3.), št. 10, str. 2. Podpis: – c.

59 Stavka učiteljev na Angleškem, *Popotnik* 1914, str. 45.

60 Štrajk učiteljev, *Slovenski učitelj* 1914, str. 69.

61 Učiteljski štrajk v Angliji, *Popotnik* 1914, str. 94.

62 Josip Pahor: Učiteljski štrajk v Angliji, *Domače ognjišče* 1914, str. 79. Podpis: P.

63 Stavka dijakov, *Popotnik* 1901, str. 343.

64 Štrajki otrok v Čikagi ..., *Popotnik* 1903, str. 64.

65 Šolski boj kot Poljakov na Pruskem, *Slovenski učitelj* 1906, str. 236.

cz je objavil odprto pismo cesarju Viljemu, kjer je zapisal, da je postopanje vlade proti poljskim šolarjem nemoralno in neopravičljivo.⁶⁶

V začetku decembra 1906 je Učiteljski tovariš objavil poročilo iz Berlina. V poznanjski pokrajini je ustanovljena narodno-politična organizacija, ki jo podpirajo Poljaki. V zvezi z njo je stavka, saj zdaj stavka že nad sto tisoč poljskih šolarjev, vlada pa na interpelacije o jezikovnem vprašanju ne odgovarja. Tudi nekatere stranke obsojajo nasilno ravnanje vlade proti »revolucionarjem in pun-tarjem«, kot jih imenujejo nemški šovinisti.⁶⁷

V tem letu je Učiteljski tovariš objavil še eno poročilo o tej stavki. Pruska vlada se je začela z Vatikanom pogovarjati o šolarski stavki. Papežu so najprej poslali gradivo o stavki Poljaki, nato pa še pruska vlada. Ta ni zaprosila Vatikana, da izreče o zadevi svoje mnenje in še naprej odklanja vsako diskusijo o ravnanju s stavkajočimi.⁶⁸

Tudi naslednje leto so naši pedagoški listi še vedno poročali o stavki v Poznanju. Obširnejše je poročilo v Učiteljskem tovarišu, kjer so objavili brez komentarja mnenje nemškega učitelja s Poznanjskega. Ta je v dopisu omenil leto 1886, ko je pruska vlada sprejela zakon, da mora biti pouk v vseh šolskih predmetih samo v nemščini. Poljaki so se začeli učiti verouka zasebno, tedanji nadškof pl. Stefan Florian Stablewski pa je pri obisku v šolah ugotovil, da ti ne znajo dovolj nemško. Zato so potem začeli poljsko mladino namesto verouka učiti nemščino. Poljaki zdaj zahtevajo, da se pouk verouka na vseh šolah, kjer so poljski otroci, uči v poljščini. Zdajšnje sankcije proti stavkajočim učencem po mnenju dopisnika niso primerne in učinkovite in meni, da bi bil uspeh dosežen, če bi v vseh poljskih krajih nastavljali v bodoče le nemške duhovnike in nemške učitelje.⁶⁹

Naslednje poročilo o tej stavki piše, da so v pruskem deželnem zboru omenjali tudi šolsko stavko. Poljski poslanec Styhel je izjavil, da je ta stavka upravičena, ker poljski otroci nemške molitve ne razumejo. Stavka je tako le obramba proti vladnemu nasilju in pri tem bodo vztrajali.⁷⁰

Maja 1907 je objavljeno krajše sporočilo, da je minuli teden zaradi šolske stavke odtegnila 8 katoliškim občinam državno podporo 800 do 1600 mark.⁷¹ Avgusta je sledilo poročilo, da ta šolska stavka še ni končana. Pruske šolske oblasti hočejo stavkajoče otroke kaznovati s tem, »da so jim odrekle šolske počitnice.«⁷²

V Popotniku so v oktobru objavili: »Štrajk šolskih otrok poljske narodnosti na Nemškem ostane Nemcem kot neizbrisna sramota. Radi štrajka je bilo suspendiranih 280 županov, 80 dijakov izgnanih iz gimnazij, 35 duhovnikov ob-

66 Šolski štrajk v Poznanju, *Učiteljski tovariš* 1906, str. 440.

67 Položaj na Poljskem, *Učiteljski tovariš* 1906, str. 450–451.

68 Poljski štrajk na Pruskem, *Učiteljski tovariš* 1906, str. 459–460.

69 Engelbert Gangl: Šolski štrajk poljskih otrok na Poznanjskem, *Učiteljski tovariš* 1907, str. 104–105. Podpis: –a–.

70 Šolski štrajk na Poznanjskem, *Učiteljski tovariš* 1907, str. 160.

71 K poljskemu šolskemu štrajku na Poznanjskem, *Učiteljski tovariš* 1907, str. 215.

72 Poljski štrajk v Poznanju, *Učiteljski tovariš* 1907, str. 337.

sojenih na 20 mesecev ječe, 20 jih je še v preiskavi, in je plačalo 6350 mark globe, novinarji so plačali 19.450 mark globe in so bili obsojeni na 45 mesecev zapora, 1450 roditeljev je plačalo 31.000 mark globe in v plačevanje sodnih stroškov.«⁷³

V zvezi s poznanjsko stavko je tudi poročilo, da v klubu poslancev ogrskih narodnosti nameravajo izvesti šolsko stavko po zgledu poznanjske. Časopisi v Bukarešti o tem poročajo in izražajo ogorčenje nad Apponijevim šolskim zakonom, s katerim je bila uvedena madžarizacija.⁷⁴

O Poznanju je pisal Učiteljski tovariš še leta 1908. Zapisal je: »Pravcati dež odlikovanj je prišel na ljudske pruske učitelje za potlačanje stavke poljskih šolarjev.« Nato je naštel koliko učiteljev je bilo odlikovanih in koliko jih je dobilo red rdečega orla, oziroma red krone 4 vrste.⁷⁵

S stavko so zagrozili učenci v Budimpešti, ker je učitelj zaprl po šoli tri učence. Stavkali bodo, dokler ne bo ta učitelj prestavljen. V poročilu je zapisano, da v glasilu Češka Škola ni podatka, kako se je to končalo.⁷⁶

V letu 1907 je v Popotniku tudi poročilo o čeških učencih na severu Češke. Tam se češki otroci »gubijo v nemškem morju«. Čehi zato zahtevajo svoje šole. V Červencih je niso dobili, zato je stavkalo 200 čeških otrok. Tudi v Teplicah so starši zagrozili s stavko 1500 učencev, če ne bodo dobili svoje šole. V novici je tudi komentar, da je »navadni češki delavec bolj naroden nego dr. Šušteršič v Ljubljani«.⁷⁷

Leta 1909 je Učiteljski tovariš poročal, da so Čehi v vseh obmejnih krajih, kjer jim nočejo dati čeških šol, uprizorili stavko šolarjev. To so ustavili šele, ko so dobila vsa okrajna glavarstva na severu Češke nalog, da ustanove češke šole. Poročilo je dopisnik sklenil: »Take uspehe ima pokazati vztrajno in organizirano manjšinsko delo.«⁷⁸

Istega leta je poročilo v Učiteljskem tovarišu, da so dunajski Čehi organizirali shod proti lex Axmann. Če bo ta sprejet bodo organizirali stavko 25.000 čeških šolarjev v Nižji Avstriji.⁷⁹

Leta 1908 so stavkali srednješolci v Libercu na Češkem zaradi slabih učnih prostorov.⁸⁰

Istega leta so stavkali učenci češke ljudske šole v Moravski Ostravi, ker so bili razredi prenapolnjeni in jim šolske oblasti niso dovolile paralelk.⁸¹

Naslednje leto je Učiteljski tovariš poročal: »360 poljskih učencev preneha obiskovati s 15. sušcem šolski pouk, če ne prevzame mestna občina v Poljski Ostravici tamošnjo poljsko zasebno šolo v svojo oskrbo.«

73 Štrajk šolskih otrok ..., *Popotnik* 1907, str. 320.

74 Šolski štrajk narodnosti na Ogrskem, *Učiteljski tovariš* 1907, str. 215.

75 Odlikovanje za mučenje šolskih otrok, *Učiteljski tovariš* 1908, (24. 1.), št. 4, str. 4.

76 Stavka učencev, *Popotnik* 1907, str. 192.

77 Stavka šolskih otrok, *Popotnik* 1907, str. 351.

78 Uspeh češkega dela, *Učiteljski tovariš* 1909, (15. 3.), št. 3, str. 3.

79 Stavka čeških otrok na Nižje Avstrijskem, *Učiteljski tovariš* 1909, (22. 1.), št. 4, str. 3.

80 Stavka srednješolcev, *Učiteljski tovariš* 1908, (23. 10.), št. 43, str. 4.

81 Stavka čeških otrok, *Popotnik* 1908, str. 224.

Leta 1909 je Učiteljski tovariš poročal o še dveh dijaških stavkah. Zaradi prestrogega profesorja so stavkali dijaki 2. razreda pomorske šole v Dubrovniku⁸² in dijaki 5. razreda sarajevske realke.⁸³

Naslednje leto so stavkali šolarji v Marzilji v Franciji, ker je občinski svet sklenil, da bo odslej dajal brezplačno knjige s klasičnimi deli samo ubožnim otrokom.⁸⁴

Leta 1911 so stavkali učenci meščanske šole v Toulonu v Franciji, ker v učilnicah ni bilo peči. Pridružili so se jim tudi učenci ljudskih šol, tako da je stavkalo v Toulonu 11.000 šolarjev.⁸⁵

Tudi leta 1913 je poročilo o stavki proti profesorju zgodovine Luki Brolihu. Proti njemu so stavkali osmošolci na hrvaški gimnaziji v Pazinu.⁸⁶

Leta 1913 so stavkali šolarji na Liptovskem pri Ružemberku na Slovaškem. Niso hoteli v madžarske šole, ampak v slovaške. Okrajni urad je začel zapirati starše stavkajočih otrok. Dopisnik še doda: »Turške razmere!«⁸⁷

Isti avtor je pisal tudi o »političnem šolskem štrajku« v Roveretu. Učenci realke in učenke deklškega liceja, ki so se jim pridružili tudi učenci učiteljsišča, so demonstrirali »proti postopanju vlade o vprašanju laške univerze«. Zato so jim skrajšali božične počitnice za tri dni in jim v vedenju zapisali »primerno«, kar je pomenilo plačati šolnino.⁸⁸

Ena od odmevnih stavk je bila leta 1912 na Hrvaškem. V Sušaku so bile 3. maja demonstracije, ker vlada ni dovolila javnih skupščin. Med demonstranti so bili tudi dijaki. Razgnali so jih žandarji in aretirali nekaj dijakov ter jih naznanili gimnazijskim ravnateljem in vladi v Zagrebu. Ker so ostali dijaki hoteli zaščititi aretirane, da bi ne bili izključeni, so zahtevali tudi za nearetirane dijake enake kazni, ker so enako krivi. Šolski nadzornik jim tega ni obljubil, zato so 11. maja delegati srednješolcev organizirali zborovanje in na njem proglasili stavko srednješolcev v Hrvaški, Slavoniji, Dalmaciji, Istri, Bosni in Hercegovini. 12. maja je tako nastopil generalni »štrajk«.⁸⁹

Stavkali so tudi študenti. Ker so imeli zelo slabe prostore, so študenti na vseučilišču v Pragi protestirali in zagrozili s stavko. Vendar so jim rektor in profesorji to odsvetovali in so tako poslali prosvetnemu ministrstvu resolucijo, v kateri so zahtevali primernejše prostore.⁹⁰

82 Stavka dijakov, *Učiteljski tovariš* 1909, (23. 4.), št. 17, str. 3.

83 Stavka dijakov v Sarajevu, *Učiteljski tovariš* 1909, (5. 11.), št. 45, str. 3.

84 Stavka šolskih otrok, *Učiteljski tovariš* 1910, (12. 8.), št. 32, str. 5.

85 Stavka šolarjev, *Učiteljski tovariš* 1911, (3. 2.), št. 5, str. 3.

86 Štrajk na hrvatski gimnaziji v Pazinu, *Učiteljski tovariš* 1913, (7. 3.), št. 10, str. 2.

87 Šolarska stavka na Slovaškem, *Učiteljski tovariš* 1913, (3. 1.), št. 1, str. 3.

88 Politični šolski štrajk, *Učiteljski tovariš* 1913, (7. 3.), št. 10, str. 2.

89 Generalni štrajk srednješolskih dijakov v vseh hrvatskih deželah, *Učiteljski tovariš* 1912, (15. 3.), št. 11, str. 3.

90 Češko vseučilišče v Pragi, *Učiteljski tovariš* 1906, str. 414.

Zaradi neprimernih prostorov so stavkali tudi slušatelji medicinske fakultete v Krakovu.⁹¹

Na vseučilišču v Lizboni je stavkalo kar 10.000 študentov. Senat je namreč kaznoval nekega študenta in sedem vodij demonstracij, ki so jih priredili v podporo študentu.⁹²

Prav tako zaradi premajhnih prostorov so začeli stavkati študenti medicine v Lvovu.⁹³

Leta 1908 so stavkali na zagrebškem vseučilišču. 400 študentov je zahtevalo svoja spričevala, da bi odšli na univerze v Prago, Dunaj in Gradec. Zasedli so vseučilišče in preprečevali predavanja.⁹⁴

Tega leta so na dunajski teološki fakulteti študenti zapustili predavanje profesorja Ernsta Commera, ker je imenoval profesorja Schnitzerja iz Münchna barbara. Senat je posredoval in profesor Commer je to besedo preklical, nakar so se predavanja nadaljevala.⁹⁵

V Rusiji so študenti nasprotovali okrožnici prosvetnega ministra, ki je omejevala avtonomijo visokih šol. Poročilo meseca oktobra opisuje, da je policija zasedla vseučilišče v Petrogradu, kjer veliko študentov ni prišlo na predavanja. V Moskvi je bil shod, ki se ga je udeležilo okrog 4000 študentov, kjer so sklenili organizirati »vseruski dijaški štrajk«, če minister te okrožnice ne umakne. Enak shod je bil tudi v Harkovu, kjer je bilo 2500 študentov.⁹⁶

Novembra istega leta je med novicami tudi ta, da so iz Petrograda sporočili, da je stavka ruskih vseučilišč končana.⁹⁷ Vendar je bila ta novica prezgodnja. Minister okrožnice ni preklical, zato so se stavke na univerzah v Rusiji nadaljevale še v letu 1911, ko so zapisali: »Dijaštvo dela takozvano kemično resistenco s tem, da z raznimi kemičnimi sredstvi okužuje zrak v dvoranah za predavanja in se ta zaradi tega ne morejo vršiti. Štrajku se je pridružila tudi montanistična akademija.« Več študentov je bilo aretiranih in policija je v Moskvi vdrla na univerzo. Tudi profesorji so zapustili univerzo, ker ni bilo mogoče poučevati.⁹⁸

V isti številki je Učiteljski tovariš poročal o pravi revoluciji v Rusiji, ko so aretirani tako študenti kot profesorji, na vseučiliščih pa je policija. V listu Novoje vremena je izšel tudi članek, ki pravi, da je »dijaški štrajk samo predigra splošni revoluciji, ki mora počiti v kratkem.«⁹⁹

Tudi leta 1912 je skupina peterburških dijakov pričela akcijo, da bi ob obletnici kijeviskih dijaških nemirov vsi ruski študenti uprizorili generalno stavko.¹⁰⁰

91 Dijaški štrajk, *Učiteljski tovariš* 1907, str. 236.

92 Štrajk vseučiliških dijakov, *Učiteljski tovariš* 1907, str. 198.

93 Štrajk na vseučilišču, *Učiteljski tovariš* 1908, (13. 11.), št. 46, str. 5.

94 Štrajk vseučiliščnikov v Zagrebu, *Učiteljski tovariš* 1908, (8. 5.), št. 19, str. 4.

95 Štrajk bogoslovcev, *Učiteljski tovariš* 1908, (6. 3.), št. 10, str. 4.

96 Dijaško gibanje na Ruskem, *Učiteljski tovariš* 1908, (9. 10.), št. 41, str. 4.

97 Ruska dijaška stavka, *Učiteljski tovariš* 1908, (6. 11.), št. 45, str. 5.

98 Rusko šolstvo, *Učiteljski tovariš* 1911, (3. 3.), št. 9, str. 2.

99 Revolucija na Ruskem grozi že zopet, *Učiteljski tovariš* 1911, (3. 3.), št. 9, str. 3.

100 Generalna stavka ruskih dijakov, *Učiteljski tovariš* 1912, (19. 4.), št. 16, str. 3.

V letu 1908 je bilo precej študentovskih stavk v zvezi z afero Wahrmund. Ludwig Wahrmund je bil profesor cerkvenega prava na univerzi v Innsbrucku in izdal knjigo svojih predavanj. Prevedena je bila tudi v slovenščino z naslovom Katoliško svetovno naziranje in svobodna znanost, v kateri nastopa proti katoliški cerkvi. V Avstriji je sprožila številne proteste, češ da žali vernike in zahteve, da se profesorja odpusti. V Učiteljskem tovarišu je poročilo o stavkah študentov na univerzah v Pragi, Brnu in Dunaju. Sklep je bil: »Odbor svobodomiselnega dijaštva je sklenil resolucijo, v kateri izreka vladi in devetorici nemških strank nezaupnico zaradi njih postopanja v aferi Wahrmund.«¹⁰¹

Ob koncu junija je Učiteljski tovariš objavil: »Vseučiliški štrajk je končan. Prof. Wahrmund je imenovan na nemško vseučilišče v Pragi. Klerikalci so uprizorili silno gonjo, sedaj so jo dobili po nosu. Vse po zasluženju!«¹⁰²

Leta 1909 so poročali, da so stavkali študenti na dunajski univerzi zaradi pomanjkanja prostora v fizikalnem in kemijskem institutu. Profesorji so se zavzeli za odpravo stavke in obiskali ministra za javna dela. Ta jim je obljubil, da bo ukrenil vse, da se ugotovi študentom. Stavka je bila nato končana.¹⁰³

Leta 1910 je stavkalo 50 semeniščnikov v Sremskih Karlovcih zaradi slabe hrane¹⁰⁴, študenti tehnične fakultete v Beogradu pa zaradi profesorja. Profesor Svetozar Zorić je bil nepriljubljen, zato so študenti zahtevali od akademskega senata naj ga odpusti in nadomesti s prejšnjim Jocom Stankovićem. Ker jim tega niso izpolnili, so začeli stavkati.¹⁰⁵

Leta 1913 pa so stavkali na gozdarski akademiji v Zagrebu, ker je profesor Dragutin Hirc prišel na akademijo na nelegalen način.¹⁰⁶

Na Dunaju so študenti eksportne akademije že dalj časa zahtevali, naj akademija postane trgovska univerza. Ker se jim to ni ugodilo, so pričeli leta 1913 stavkati v zimskem semestru. Stavke se je udeležilo okrog 800 študentov.¹⁰⁷

Tudi na češki medicinski fakulteti v Pragi so študenti sklenili stavkati, ker niso dobili boljših prostorov.¹⁰⁸

Češki študenti so sklenili prirediti demonstracijsko stavko v podporo drugi češki univerzi v Brnu. Pozvali so tudi vse slovanske študente na avstrijskih visokih šolah, da se stavki pridružijo.¹⁰⁹

4. novembra 1913 so slušatelji praške umetniške akademije imeli zborovanje, na katerem so sklenili, da se bodo pridružili stavki študentom umetniške akade-

101 Wahrmundova afera in štrajk na nemških visokih šolah, *Učiteljski tovariš* 1908, (12. 6.), št. 24, str. 4.

102 Vseučiliški štrajk je končan, *Učiteljski tovariš* 1908, (26. 6.), št. 26, str. 3.

103 Stavka na dunajskem vseučilišču, *Učiteljski tovariš* 1909, (12. 11.), št. 46, str. 3.

104 Štrajk v semenišču, *Učiteljski tovariš* 1910, (18. 3.), št. 11, str. 6.

105 Stavka na belgrajskem vseučilišču, *Učiteljski tovariš* 1910, (25. 3.), št. 12, str. 6.

106 Stavka na gozdarski akademiji, *Učiteljski tovariš* 1913, (21. 11.), št. 47, str. 4.

107 Dijaki eksportne akademije štrajkajo, *Učiteljski tovariš* 1913, (7. 2.), št. 6, str. 4.

108 Štrajk na češki medicinski fakulteti v Pragi, *Učiteljski tovariš* 1913, (9. 5.), št. 19, str. 5.

109 Za drugo češko univerzo v Brnu, *Učiteljski tovariš* 1913, (7. 11.), št. 45, str. 4.

mije na Dunaju. Stavkali bodo en teden. Slušatelji dunajske akademije so namreč stavkali, ker ni bil imenovan za profesorja arhitekture Jože Plečnik. Profesorski zbor akademije ga je namreč večkrat predlagal, a vlada je njihov predlog zavrnila. Imenovali so profesorja Bauerja. Plečnik je dunajskim študentom brzojavno sporočil, naj se »uklonijo akademičnim oblastim.«¹¹⁰

14. novembra 1913 je Učiteljski tovariš objavil daljši članek o študentskih stavkah. 7. novembra so priredili češki tehniki v Pragi demonstracije zaradi slabih prostorov. Po zborovanju so šli pred tehniko, kjer je prišlo do ostrih spopadov. Nastopila je policija, študenti pa so nanje metali žarnice, zapahe, gobe in druge predmete. Več jih je bilo ranjenih in trije aretirani.

7. novembra so na dunajskih visokih šolah pozvali na splošno stavko vseh visokošolcev, ker vlada ne upošteva visokošolskih interesov. Naslednji dan so izvedli demonstracijski pohod v podporo stavki študentov umetniške akademije. Pohoda se je udeležilo 1500 študentov. Tudi v tem članku je bila omenjena manifestacija čeških študentov za ustanovitev univerze v Brnu. Rektor vseučilišča v Pragi je demonstrante nagovoril in jim obljubil, da bodo upoštevali njihove zahteve.

Na krakovski umetniški akademiji so 8. novembra pričeli tridnevno stavko na poziv dunajskih kolegov.¹¹¹

Leta 1914 so stavkali študenti stomatologije v Berlinu in Leipzigu, ker je pruska vlada odbila zobozdravnikom pravico, da bi dobili naziv doktorja medicine.¹¹²

12. marca 1914 pa so študenti živinozdravniške visoke šole na Dunaju sklenili, da bodo stavkali. Zahtevajo ukinitve tečajev za kovaške mojstre, rektorjev odstop in novo poslopje te visoke šole.¹¹³

Leta 1917 je Učiteljski tovariš poročal o nemirih na visoki šoli v Varšavi. Študenti se upirajo vseučiliški oblasti, nekaj so jih aretirali. Zato so uprizorili stavko, ki so se ji pridružili tudi študenti drugih šol. Nemški generalni gubernator je zato zaprl za nedoločen čas obe vseučilišči.¹¹⁴

Stavke staršev

Naši pedagoški listi so nekajkrat poročali tudi o stavki staršev. Že leta 1897 je Učiteljski tovariš objavil zapis, da v nekaterih gorskih deželah duhovniki ščuvajo starše naj ne pošiljajo otrok v šolo, kjer uče liberalni učitelji. Če se bo taka stavka izvedla, bo vlada verjetno vsaj v gorskih deželah odpustila liberalne učitelje.¹¹⁵

110 Afera prof. Plečnik-Bauer, *Učiteljski tovariš* 1913, (7. 11.), št. 45, str. 4.

111 Stavka na avstrijskih visokih šolah, *Učiteljski tovariš* 1913, (14. 11.), št. 46, str. 2-3.

112 Stavka zobozdravniških dijakov, *Učiteljski tovariš* 1914, (23. 1.), št. 4, str. 6.

113 Dijaško gibanje, *Učiteljski tovariš* 1914, (20. 3.), št. 12, str. 3.

114 Kratka slava varšavske visoke šole, *Učiteljski tovariš* 1917, (13. 7.), št. 14, str. 4.

115 Šolski štrajk, *Učiteljski tovariš* 1897, str. 114-115.

Leta 1908 se je začelo poročilo tako: »Ne samo pri nas, ampak tudi drugje trpijo Slovani najgroznejšo, najnekulturnejšo ter za našo državo in ošabno nemštvo najsrpnotnejšo bolečino: Ne dajo jim šol za deco.« Na Dunaju je veliko Čehov, ki ne najdejo šole za svoje otroke, zasebna šola Komenskega pa sprejme malo otrok. V opavskem predmestju Ervenci se Čehi že dolgo bore za svoje pravice. 13. avgusta so starši imeli shod, na katerem so proglasili, da otrok ne bodo več pošiljali v nemške šole pa tudi v zasebne ne. Zahtevali so učitelje in šolo z javnega denarja. Pri stavki bodo vztrajali še tudi naslednje šolsko leto, dokler ne dosežejo pravice. Dopisnik je na koncu dodal: »Ravno tako bi bilo dobro pri nas!«¹¹⁶

Tudi novembra istega leta je bilo poročilo, da za 500.000 Čehov na Dunaju ni niti ene šole. Za sprejem v šolo društva Komensky se je oglasilo 5000 otrok, sprejeli pa so jih le 57. Zastopništvo staršev se je šlo pritožiti ministrstvu in zapretilo s šolsko stavko.¹¹⁷

Leta 1913 so poljski starši v Moravskih Orlicah sklenili, da od 20. februarja otrok ne bodo več pošiljali v šolo. S stavko hočejo občino prisiliti, da prevzame zasebno ljudsko šolo.¹¹⁸

Leta 1915 je Slovenski učitelj med Raznoterostmi objavil: »V milanskem predmestju Binasco so sklenili socialisti, da se verouk odpravi iz šol. Starši so odgovorili na ta ukrep s tem, da so poslali svoje otroke v samostanske šole. V javnih šolah je ostalo samo 75 otrok.«¹¹⁹

Pedagoško časopisje o splošnih in drugih stavkah

Naši pedagoški listi so objavljali tudi poročila o stavkah drugih poklicev. Leta 1905 je Učiteljski tovariš poročal: »Francoski listi poročajo o shodih, kjer so sklepali, da stopi po sprejetju zakona za ločitev cerkve od države kat. duhovščina na Francoskem v štrajk ter ne bo izvrševala nikakih funkcij!«¹²⁰

Leta 1906 je organizacija zdravnikov v Spodnji Avstriji zagrozila s stavko, ker jim deželni odbor ni dovolil zvišati tarife, ki je že sto let ista. Na koncu je poročevalc zapisal: »Ako zdravniki, zakaj ne učiteljstvo?«¹²¹

Leta 1908 je Učiteljski tovariš maja poročal o nameravani stavki kmetov na Ogrskem. Tam so socialni demokrati ob žetvi nameravali uprizoriti stavko poljskih delavcev, če ne bodo do takrat izpeljali »načrt volilne reforme pred zbornico.«¹²²

Junija je spet poročal, da so ogrski kmetje imeli kongres, ki se ga je udeležilo 963 delegatov. Sklenili so, da bodo pripravili enodnevno stavko, če ne bo do jeseni predložen načrt o splošni volilni pravici.¹²³

116 Šolska mizerija za Slovane, *Učiteljski tovariš* 1908, (25. 9.), št. 39, str. 4.

117 Za 500.000 dunajskih Čehov ni niti ene šole, *Učiteljski tovariš* 1908, (20. 11.), št. 47, str. 5.

118 Šolska stavka, *Učiteljski tovariš* 1913, (14. 2.), št. 7, str. 4.

119 Šolski štrajk, *Slovenski učitelj* 1915, str. 48.

120 Francoska duhovščina v štrajku, *Učiteljski tovariš* 1905, str. 233.

121 Štrajk zdravnikov, *Učiteljski tovariš* 1906, str. 73.

122 Štrajk poljskih delavcev na Ogrskem, *Učiteljski tovariš* 1908, (8. 5.), št. 19, str. 5.

123 Ogrski kmetje za splošno volilno pravico, *Učiteljski tovariš* 1908, (19. 6.), št. 25, str. 4.

Istega leta pa so stavkali izvoščki v Innsbrucku, »ker magistrat ne pusti zvišati fijakerskega tarifa.«¹²⁴

Nekaj je bilo tudi poročil o delavskih stawkah. Leta 1907 so poljski socialni demokrati zborovali v Lvovu, kjer so govorili o »splošni, enaki, direktni in tajni volilni pravici za deželne zборе. Sklenili so, da bodo, če se ta pravica ne uveljavi, pričeli »splošni štrajk.«¹²⁵

O stawkah na železnicah in tiskarni v Turčiji je poročilo iz pariškega lista Humanité pod naslovom Socializem na Turškem.¹²⁶

Istega leta je bilo zanimivo poročilo: »V Terniju je bil štrajk, vsled katerega je bilo odpuščenih mnogo delavcev. Da bi pri vladi dosegli milost, naročili so si radikalci 55 učencev iz Ternija v Kim, kjer so otroci marširali glasno jokajoč pred demonstranti.«¹²⁷

Po varšavskem listu Varšavski Dnevnik je v rubriki Raznoterosti poročilo o začetkih ruske revolucije. Začelo se je v pribaltiških deželah s plenjenjem bank, atentati in napadi na vlake ter se širilo proti vzhodu vse do Črnega morja. Članek nato omenja, da je bila prva delavska stavka v Varšavi, stavkali pa so kočijaži.¹²⁸

Bila so tudi poročila o splošnih stawkah. Ena je bila izvedena na Švedskem, med katero so prepovedali alkohol. Uspeh, ki so ga dosegli je spodbudil zvezo švedskih abstinenčnih društev, da izvede ljudsko glasovanje o splošni prepovedi alkohola na Švedskem.¹²⁹

Trgovinsko ministrstvo v Avstriji je leta 1908 objavilo statistično poročilo o stawkah v letu 1906. Bilo jih je 1.083 na 6.049 obratih z 276.424 delavci. Največ jih je bilo v rudarstvu, nato v tekstilni industriji, tovarnah za predelovanje kovin in stavbeni stroki. Stavka je povprečno trajala 17 dni. Vzroki so bili nezadovoljstvo z mezdo in delavnim časom.¹³⁰

O stawkah v Avstriji je bilo leta 1910 objavljeno še eno poročilo. Zaradi delavskih stawk med letoma 1899 in 1908 je bilo izgubljenih okrog 12 in pol milijona delovnih dni. Delavstvo pa je pri 20 % stawk doseglo popolno, pri 40 % pa le delen uspeh.¹³¹

Leta 1913 je omenjena generalna stavka v Belgiji. Ta naj bi povzročila »neizmerno škodo«. Stavkalo naj bi okrog pol milijona ljudi, zato bodo morali opustiti mnogo plavžev in ugasniti peči v steklarnah.¹³²

124 Fijakerji štrajkajo, *Učiteljski tovariš* 1908, (19. 6.), št. 25, str. 5.

125 Poljski socialni demokrati, *Učiteljski tovariš* 1907, str. 415.

126 Socializem na Turškem, *Učiteljski tovariš* 1908, (9. 10.), št. 41, str. 1–2.

127 Demonstracije otrok, *Popotnik* 1907, str. 222.

128 Kje se je pričela ruska revolucija? *Učiteljski tovariš* 1907, str. 554.

129 Abstinenčno gibanje na Švedskem, *Učiteljski tovariš* 1910, (11. 2.), št. 6, str. 3.

130 Štrajki v Avstriji leta 1906, *Učiteljski tovariš* 1908, (10. 1.), št. 2, str. 5.

131 Stavke v Avstriji, *Učiteljski tovariš* 1910, (3. 6.), št. 22, str. 6.

132 Generalni štrajk ..., *Učiteljski tovariš* 1913, (18. 4.), št. 16, str. 3.

Sklep

Poročila o stavkah so bila navadno zelo kratka, včasih jim je bil dodan komentar dopisnika, ki je primerjal tuje razmere z domačimi. So pa stavke omenjali v nekaterih člankih in poročilih o delu učiteljske organizacije. Večkrat so z njo tudi samo zagrozili.

Učitelji so v tem obdobju največkrat stavkali zaradi slabih plač in draginjskih doklad, v enem primeru zato, ker so hoteli razpustiti učiteljsko društvo, v enem pa zato, ker so jim nastavili nesposobnega pisarja. S stavko so zagrozili, če ne bo ločena cerkvena in učiteljska služba, ko pa je bilo to sprejeto, so pa stavkali duhovniki.

Aktivnejši pri stavkah so bili dijaki in študenti. Ti so včasih stavkali zaradi prestrogih profesorjev, v Kopru italijanski dijaki tudi zato, ker profesorji niso dovolj obvladali italijanščine.

Zanimiva je bila stavka dijakov v Ljubljani leta 1914, ker v šolah niso praznovali petstoletnice ustoličenja zadnjega koroškega vojvode, na Hrvaškem pa leta 1912 zato, ker so aretirali nekaj dijakov, ki so protestirali. Veliko so pisali o stavki v Poznanju, kjer so dijaki ob podpori staršev stavkali proti pouku verouka v nemščini. Zahtevali so pouk v poljščini, pridružili pa so se jim tudi Čehi in Slovaki, ki so zahtevali šole v svojem jeziku.

Dijaki so včasih stavkali tudi zaradi slabih prostorov v šoli. Starši so zagrozili s stavko v Celju, ker so zahtevali novo poslopje, v Selah na Koroškem pa zaradi učitelja, ki je otroke pretepal. V tujini so se starši pridružili stavkam učencev in niso pošiljali otrok v nemške šole in jih zahtevali v svojem jeziku.

Študenti so stavkali zaradi slabih učnih prostorov, v semenišču tudi zaradi slabe hrane. Stavkali so tudi zaradi omejevanja avtonomije visokih šol, zahtevali ustanovitve univerze v Brnu, na Dunaju pa, ker na umetniški akademiji ni bil imenovan profesor Jože Plečnik.

Oblasti so različno reagirale na dijaške in študentske stavke. Dijake so kaznovali z grajami, slabim redom iz vedenja, skrajšanimi počitnicami, včasih so jih z ulice na silo strpali v razrede in jih zaklenili. Staršem so izrekli denarne kazni, v najslabšem primeru so starše in dijake tudi aretirali. Pri študentskih stavkah v Rusiji je prišlo tudi do spopadov s policijo.

Zdravniki so stavkali zaradi prenizkih honorarjev in zahtevali zvišanje tarife. Kmetje so s stavko zahtevali splošno volilno pravico, prav tako delavci, ki so zahtevali poleg tega višje mezde in krajši delovni čas.

Zapisi o stavkah nam kažejo, da so učitelji boljše pogoje za svoje delo tudi v preteklosti povezovali s položajem, ki so ga dosegli zdravniki, kar poudarja že omenjeni naslov »Ako zdravniki, zakaj ne učiteljstvo?«

Viri in literatura

Viri

Učiteljski tovariš 1861–1918

Popotnik 1880–1918

Slovenski učitelj 1899–1918

Domače ognjišče 1907–1914

Povzetek

Naši pedagoški časopisi Učiteljski tovariš, Popotnik, Slovenski učitelj in Domače ognjišče so do leta 1918 stavke pogosto omenjali. Prvič so bile omenjene leta 1895. Največkrat so bili to krajši zapisi v rubrikah Raznoterosti in Novice. Stavke so bile ponekod le zagrožene, redkeje pa izvedene. Bile so učiteljske, dijaške, študentske, starševske in stavke drugih poklicev.

V naših krajih je bila prva učiteljska stavka na učiteljišču v Kopru, kjer so zaradi slabih plač stavkali slovenski in italijanski učitelji. Bilo pa je več dijaških. V Kopru so zaradi nevzdržnih razmer stavkali tudi dijaki. Več pozornosti so listi posvetili stavki dijakov mariborskega učiteljišča, ki so zahtevali odhod profesorja Gabrijela Majcna in pa stavki v Črnem vrhu nad Idrijo. Tam so člani krajevnega šolskega sveta otroke spodili domov in zaklenili šolo, ker je bil njihov učitelj kazensko premeščen. Zanimiva je bila tudi dijaška stavka v Ljubljani leta 1914. Stavkali so zato, ker v šolah niso praznovali petstoletnico ustoličenja zadnjega koroškega vojvode. Uspešna je bila stavka staršev v Selah na Koroškem, ki niso poslali otrok v šolo, kjer je učitelj pretepal učence. Tudi staršem v Celju, ki so zagrozili s stavko zaradi slabih razmer v slovenski šoli, so obljubili novo šolsko stavbo.

Učiteljske stavke v tujini so bile največkrat zaradi slabih plač, dijaške in študentske pa zaradi slabih učnih prostorov, prestrogih profesorjev in omejevanja avtonomije visokih šol. Naši listi so posvetili več pozornosti dijaški stavki v Zagrebu, kjer so zaradi udeležbe na shodu aretirali več dijakov. Večkrat so pisali tudi o stavki staršev in učencev v Poznanju, ki so se uprli nemškemu pouku v verouku, vendar niso uspeli.

Zanimiva je bila tudi stavka študentov dunajske umetniške akademije, ki so stavkali zato, ker niso sprejeli profesorja Jožeta Plečnika.

Zdravniki so stavkali zaradi prenizkih honorarjev, delavci pa zaradi prenizkih mezd in zahtevali krajši delovni čas.

Oblasti so na stavke različno reagirale. Dijaki so dobili graje, slab red iz vedenja, krajše počitnice, včasih so bili tudi izključeni. Možno pa so bile tudi aretacije, denarne kazni staršev, ponekod so dijake tudi s silo spravili s cest v razrede in šolo zaklenili. Študentske stavke so se ponekod končale tudi s posredovanjem policije in aretacijami.

UDK 373.5(450.36=163.6)"18/19"
1.02 Pregledni znanstveni članek
Prejeto: 24. 8. 2018

Lidija Rupel*

***Srednješolsko izobraževanje tržaških
Slovencev za časa Avstro-Ogrske in
ustanovitev slovenske gimnazije leta 1945***
*Secondary school education of Slovenians in Trieste during
the Austro-Hungarian period and the foundation of the
Slovenian grammar school in 1945*

Izvleček

V drugi polovici 19. stol. so se tržaški Slovenci vpisovali predvsem na državno nemško klasično gimnazijo, in sicer v manjšem številu, tudi na nemško realko, medtem ko so italijanske občinske šole obiskoval le malokateri slovenski dijak. Ob koncu stoletja in pred prvo svetovno vojno je prišlo v obeh nemških zavodih do povečanja števila slovenskih učencev, še posebno na gimnaziji, ki je dajala kmečkim in delavskim otrokom boljše možnosti za družbeni vzpon. Obenem se je začelo politično in družbeno uveljavljati tudi slovensko meščanstvo, ki je v gimnaziji videlo pomembno izobraževalno pot za doseg svojih ciljev. Z večanjem števila slovenskih dijakov se je postopoma izboljševal tudi položaj slovenščine v okviru obeh šol, tako gimnazije kot realke. Tik pred koncem prve svetovne vojne je kazalo, da bodo tržaški Slovenci dobili svojo gimnazijo, kar pa se ni uresničilo zaradi zasedbe mesta s strani italijanske vojske. Tako je slovensko gimnazijo v Trstu ustanovila šele Zavezniška vojaška uprava leta 1945.

Abstract

In the second half of the 19th century, the Trieste Slovenians mostly enrolled at the state German classical gymnasia and, somewhat fewer, at the German secondary school dedicated to natural and technical sciences, while few Slovenian students attended the Italian municipal schools. At the end of the century and prior to World War One, the number of Slovenian students in both German institutions increased, particularly at the grammar school, which offered to the children of farmers and workers better possibilities for climbing the social ladder. At the same time the Slovenian bourgeoisie began to be politically and socially established and saw in the grammar school an important educational path to the achievement of their goals. With the increase in the number of Slovenian students, the position of the Slovenian language within the two schools also improved. Just before the end of World War One it seemed that the Trieste Slovenians would acquire their own gymnasia, but this did not happen due to the city's occupation by the Italian army. Thus, the Slovenian gymnasia in Trieste was first founded by the Allied Military Administration in 1945.

* Lidija Rupel, prof. latinščine in grščine, Državni znanstveni licej Franceta Prešerna, Trst, e-pošta: lidiarupel@alice.it

Ključne besede: Trst, italijanske šole, nemška gimnazija, nemška realka, tečaji slovenščine.

Key words: Trieste, Italian schools, German *Gimnasium*, German *Realschule*, course in Slovenian

Konec 19. in začetek 20. stoletja je bil čas gospodarskega, družbenega in političnega vzpona slovenske narodne skupnosti v Trstu: nastala so številna podjetja, hranilnice in posojilnice, kulturna in športna društva. Slovenci so bili aktivni na raznih področjih: v obrtništvu, trgovini, špediciji, gostinstvu, zadružništvu. Slovenski meščanski sloj je začel igrati v mestu vedno pomembnejšo vlogo. O tem hitrem napredku priča Narodni dom, ki so ga v samem mestnem jedru zgradili v letih od 1901 do 1904.

Gospodarski in kulturni razvoj je prinesel tudi vedno večje zahteve po izobraževanju v slovenskem jeziku. Ministrski odlok z dne 2. septembra 1848, ki je bil potrjen 22. oktobra 1861, je v osnovnih šolah določal pouk v materinščini.¹ Tako so tržaški Slovenci kljub nasprotovanju italijanske občinske uprave imeli v drugi polovici 19. stol. slovenske ljudske šole na podeželju in v predmestjih. V samem mestnem jedru pa je rastoči italijanski iredentizem onemogočal ustanovitev slovenskih osnovnih šol, tako da je do teh prišlo šele po nastanku Družbe sv. Cirila in Metoda (leta 1885). Ta je leta 1888 ustanovila prvo zasebno slovensko osnovno šolo pri Sv. Jakobu.² Leta 1916 pa so avstrijske oblasti dovolile pri Sv. Jakobu tudi ustanovitev meščanske šole Ciril-Methodove družbe,³ ki je omogočala vpis v poklicne šole in na učiteljišče. V šolskem letu 1918/19 je Ciril-Methodove osnovne šole v Trstu obiskovalo 2369 učencev, deško meščansko šolo pa 155.⁴

Po uspešno zaključenem osnovnem šolanju so se slovenski učenci lahko izobraževali v materinščini samo na poklicnih šolah: v tržaški bolnišnici je že od leta 1816 deloval slovenski babiški tečaj, ki so ga ukinili šele leta 1924, v Nabrežini je od leta 1891 do leta 1915 delovala obrtniška šola za klesarje, leta 1910 so ustanovili dveletno trgovsko šolo. Leta 1912 je vlada odobrila trgovsko obrtno trirazredno nadaljevalno šolo, na začetku leta 1918 pa so na državni obrtni šoli ustanovili slovenske tečaje za pomorske strojnike, mizarje, šivilje in krojače, ki pa jih italijanska oblast ni nikoli aktivirala.⁵ V okoliških vaseh so obstajale tudi pripravnice za učiteljišče in srednje šole. Pripravnica za učiteljišče je bila najprej na Proseku (1874), nato pa v Dolini od leta 1878 do leta 1880; na Proseku so leta 1879 ustanovili pripravnico za srednje šole, ki je delovala do leta 1918; takšna pripravnica je bila

1 Pahor, S., *Pregled zgodovine slovenskega šolstva*, str. 48.

2 Pahor, D., *Pregled razvoja osnovnega šolstva*, str. 281–283.

3 Pahor, S., *Pregled zgodovine slovenskega šolstva*, str. 59.

4 Pahor, D., *Pregled razvoja osnovnega šolstva*, str. 283.

5 Pahor, S., *Pregled zgodovine slovenskega šolstva*, str. 50, 59–60.

tudi v Rojanu, ta se je na začetku 20. stoletja preselila v mestno jedro in delovala do konca prve svetovne vojne.⁶

Na višji stopnji pa tržaški Slovenci niso imeli možnosti, da bi se šolali v materinščini: srednje šole v Trstu so bile samo nemške ali italijanske; nemške šole so bile državne, italijanske pa občinske, razen Pomorske šole, ki je bila edina državna šola z italijanskim učnim jezikom. Pregled izvestij najpomembnejših tržaških italijanskih srednjih šol, in sicer italijanske klasične gimnazije, realke, pomorske šole in ženskega liceja, je potrdil domnevo, da so se tržaški Slovenci v zelo skromni meri vpisovali na italijanske šole, saj italijansko iredentistično obarvan Trst sploh ni bil naklonjen Slovencem.⁷ V letopisih italijanske klasične gimnazije (Ginnasio Comunale Superiore),⁸ ki je začela delovati v šolskem letu 1863/64 in so jo 1. novembra 1912 poimenovali po Danteju Alighieriju,⁹ najdemo podatke o narodnosti dijakov šele v šolskem letu 1875/76. Takrat so bili na začetku šolskega leta skupno 203 dijaki, in sicer jih je bilo 197 italijanske narodnosti, 4 grške, 1 francoske in 1 »ilirske«. Oznaka »ilirski« materni jezik je bila v rabi skoraj deset let in število »ilirskih« dijakov je nihalo med 1 in 12. V šolskem letu 1885/86 so začeli uporabljati izraz »slovanski« materni jezik in prav v tem šolskem letu je bilo največ »slovanskih« učencev (18), v šolskem letu 1910/11 pa so uvedli oznako »slovenski« materni jezik. Prav v tem šolskem letu so obiskovali gimnazijo 4 Slovenci (na 692 dijakov), kar je najvišje zabeleženo število. Na italijanski gimnaziji »Francesco Petrarca«, ustanovljeni leta 1912, pa je v izvestjih v rabi samo izraz »slovanski« materni jezik.

Italijansko realko (Civica Scuola Reale Superiore)¹⁰ so ustanovili eno leto pred gimnazijo, pouk je namreč stekel v šolskem letu 1862/63. V nasprotju z gim-

6 Pahor, S., *Pregled zgodovine slovenskega šolstva*, str. 58.

7 V Gorici so bili odnosi med Slovenci in Italijani manj napeti kot v Trstu. V Gorici je leta 1910 avstrijska oblast dovolila ustanovitev italijanske paralelke v sklopu nemške državne gimnazije. Leto pozneje je profsorski zbor v celoti, z izjemo enega profesorja, v popolnem soglasju s starši predlagal, da bi pouk tujega jezika, v tem primeru francoščine, nadomestili s poukom slovenščine, kar je izzvalo zelo ostre kritike in napade s strani italijanskih profesorjev in izobražencev v Trstu (prim. Caporrella, *Strategie educative*, 3. pogl., str. 174–192, Caporrella, *Scuola, diritto linguistico*).

8 Navedeni podatki so zbrani na osnovi letopisov: *Programma oz. Annuario del Ginnasio Comunale Superiore di Trieste* (tudi *Annuario del Ginnasio Superiore Comunale di Trieste*) za šolska leta od 1863/64 do 1914/15; samo za šolsko leto 1875/76 se podatki nanašajo na število vpisov ob začetku šolskega leta, v preostalih primerih pa na število dijakov ob koncu šolskega leta. Leta 1912 so ustanovili drugo občinsko gimnazijo, ki je začela izdajati svoj letopis *Annuario del Ginnasio Superiore Comunale „Francesco Petrarca“* za šolski leti 1912/13–1914/15.

9 *Annuario del Ginnasio Comunale Superiore*, a. 50, 1913, str. 183; *Annuario del Ginnasio Superiore Comunale „Francesco Petrarca“*, a.1, 1913, str. 95.

10 Podatki so zbrani na osnovi izvestij realke, *Programma oz. Annuario della Civica Scuola Reale Superiore*, za šolska leta od 1862/63 do 1917/18. Do vključno leta 1873/74 se podatki o narodnosti učencev nanašajo na število vpisanih na začetku šolskega leta, potem pa so upoštevali samo število učencev ob koncu šolskega leta. Leta 1910 so ustanovili drugo italijansko občinsko realko, ki je dobila ime po kraju svojega sedeža, in sicer Civica Scuola Reale Superiore di S. Giacomo, ukiniли pa so jo oktobra 1915.

nazijo so že v prvih letopisih izpostavljali narodno pripadnost učencev: Slovenci so prvičkrat omenjeni v šolskem letu 1906/07, pred tem je bil v rabi izraz »slovanski« materni jezik. Samo v izvestjih realke najdemo posebej navedene učence iz mešanih zakonov (*nazionalità mista*), predvsem italijansko-nemških, italijansko-slovanskih, italijansko-grških. Slovenskih dijakov je bilo vedno zelo malo, najvišje zabeleženo število so 4 dijaki v šolskem letu 1915/16, največ »slovanskih« učencev pa je bilo prav v prvem šolskem letu (17), pozneje jih je bilo vedno manj kot 10.

Pomorska šola (I. R. Accademia di Commercio e Nautica) je bila v Trstu edina državna srednja šola z italijanskim učnim jezikom. V Izvestjih za šolsko leto 1892/93¹¹ prvič zasledimo podatke o narodni pripadnosti učencev navtične sekcije, leto pozneje tudi za učence trgovskega oddelka. Na Pomorski šoli so na začetku uporabljali izraz »slovanski« materni jezik, s šolskim letom 1901/02 pa »slovenski«. Čeprav je bila to edina tovrstna šola v mestu, je bilo slovenskih dijakov malo, po številu najboljši vpis beležimo v šolskem letu 1912/13 s 6 slovenskimi dijaki, na trgovskem oddelku akademije pa je bilo v šolskih letih 1907/08–1910/11 od 10 do 13 Slovencev. Tudi na trgovskem tečaju za dekleta je bilo vpisanih nekaj slovenskih učenk: v šolskem letu 1909/10 je pouku sledilo 61 deklet, od teh je bilo 52 Italijank, 2 Nemki in 7 Slovenk. Večje število vpisov na trgovski sekciji je treba verjetno pripisati dejstvu, da se je veliko Slovencev ukvarjalo s trgovino.

S šolskim letom 1881/82 se je žensko učiteljišče, ustanovljeno leta 1871, spremenilo v žensko gimnazijo (Civico Liceo Femminile).¹² V letopisih so od vsega začetka navedeni podatki o narodni pripadnosti učenk, slovenske dijakinje pa zasledimo šele v šolskem letu 1902/03, ko sta na 648 učenk prisotni 2 učenki slovenske narodnosti. Teh pa ni bilo v nobenem šolskem letu več kot 3.¹³

V primerjavi z nemškimi so bile italijanske šole narodnostno homogene in nacionalistično usmerjene, predvsem klasična gimnazija, ki je vzgajala bodoče zavedne italijanske intelektualce. V nasprotju z italijanskimi šolami pa so nemške srednje šole, predvsem klasična gimnazija, poudarjale svoj multietnični značaj, čeprav je tržaško glasilo *Edinost* označevalo te šole kot »ultranemške« in menilo, da »se po šolskih dvoranh tukajšnje c. kr. gimnazije in realke goji strogo ultranemški, celo malo po pruskem dišeči duh«.¹⁴ Na teh šolah pa so kljub temu delovali tečaji slovenskega jezika, ki na italijanskih zavodih niso bili niti predvi-

11 Podatki so zbrani na osnovi izvestij, *Prospetto degli studi dell'I. R. Accademia di Commercio e Nautica in Trieste*, za šolska leta od 1850/51 do 1917/18, razen letopisov za dobo od 1852/53 do 1858/59. Podatki o narodnosti učencev se nanašajo na število vpisanih na koncu šolskega leta.

12 *Prima relazione annuale del Civico Liceo Femminile di Trieste*, 1882, str. 1.

13 Podatki so zbrani na osnovi izvestij šole, *Prima relazione oz. Relazione Annuale del Civico Liceo femminile di Trieste*, za šolska leta od 1881/82 do 1914/15. V šolskem letu 1913/14 so zaradi velikega števila vpisov odprli še drugi ženski licej (Secondo Liceo femminile comunale), ki je začel izdajati svoja izvestja. Državne oblasti so ga ukinile 30. septembra 1915. Po ukinitvi drugega liceja so se izvestja od šolskega leta 1915/16 do šolskega leta 1917/18 preimenovala v *Annuario del Civico Liceo femminile di Trieste*.

14 *Edinost*, 17. 3. 1912, str. 2.

deni. Zaradi tega je razumljivo, da so se tržaški Slovenci raje vpisovali na nemške srednje šole, predvsem na nemško klasično gimnazijo, v manjši meri pa na realko in učiteljske.

Nemška klasična gimnazija¹⁵ in nemška realka sta imeli svoj sedež v isti stavbi na Lipskem trgu, današnjem Trgu A. Hortis, kamor sta se vselili v šolskem letu 1876/77. Nemška klasična gimnazija (K. K. Staatsgymnasium) je bila center državnega nemškega šolskega sistema: odpirala je pot do državnih služb in do kariere, zato je mnogo italijanskih družin vpisovalo svoje otroke na nemško gimnazijo tudi po ustanovitvi italijanske občinske klasične gimnazije. Nemška klasična gimnazija v Trstu je bila ustanovljena leta 1842, ko so ukiniili gimnazijo v Kopru in v Trst preselili ves profesorski zbor. Delovala je do leta 1918, ko je Trst prešel pod Italijo. V prvem šolskem letu 1842/43 je štela le 117 dijakov, v šolskem letu 1913/14, tik pred prvo svetovno vojno pa že 619. Sorazmerno s skupnim številom učencev je rasla tudi prisotnost slovenskih dijakov: njihovo število je bilo na začetku prav skromno, v letih pred prvo svetovno vojno pa to število ni nikoli padlo pod dvesto, kar je vplivalo tudi na vlogo slovenščine znotraj predmetnika. Na začetku so slovenščino poučevali na tečajih in je sodila med izbirne predmete. Prva dva tečaja po dve tedenski uri sta začela delovati jeseni leta 1848 na pobudo Ivana Macuna (1821–1883), slovenskega literarnega zgodovinarja in jezikoslovca. Po letu 1852, ko je slovenščina postala obvezna za dijake slovenske narodnosti pod pogojem, da so se na začetku šolskega leta prijavi k pouku slovenskega jezika, so začeli delovati trije tečaji (skupno pet ali šest ur na teden), vendar je v slovenščini potekal samo tretji tečaj. V 1. in 2. tečaju so obravnavali oblikoslovje in besedotvorje, v 3. tečaju pa zgodovino slovenskega slovstva. Uporabljali so Potočnikovo slovnico in različne čitanke, kot npr. Cvetje slovenskiga pesništva Ivana Macuna in Slovenska berila Frana Miklošiča. Pozneje (v šolskem letu 1884/85) so aktivirali tečaj za Neslovence oz. za dijake, ki so se hoteli učiti slovenščine kot neobveznega predmeta. Ta tečaj so potem organizirali vsako leto, če je bilo dovolj zainteresiranih dijakov. Na tečaju za Neslovence so uporabljali v nemščini napisano slovensko slovnico, čitanko in slovar profesorja Josipa Lendovška (1854–1895). V šolskem letu 1886/87 so delovali že štirje tečaji, leto pozneje, v šolskem letu 1887/88, je bila slovenščina vključena v razredni pouk, in sicer po dve uri tedensko, tako da sta zdaj slovenščina in italijanščina imeli enak status relativno obveznega predmeta, izbiro je pa pogojevala narodna pripadnost dijakov. Od šolskega leta 1909/10 se je začelo število tedenskih ur slovenščine postopoma večati (4), tečaja za Neslovence pa sta bila dva, vsak po tri ure tedensko.

Novemu položaju slovenščine so morali profesorji primerno prilagoditi tudi učni program. V nižjih razredih so obravnavali slovnico, v zadnjih treh razredih pa slovensko slovstvo od ljudskega pesništva do moderne slovenske literature. Tudi število učbenikov se je povečalo. V šolskem letu 1909/10 so bili predpisani Janežiče-

15 Za podatke o nemški klasični gimnaziji: Rupel, L. K. Moser, str. 39–48 in Rupel, *Nemška klasična gimnazija*, str. 18–23.

va Slovenska slovnica v priredbi J. Sketa in več Sketovih učbenikov (Staroslovenska čitanka, Slovenska čitanka I–IV., Slovensko berilo za 5. in 6. razred, Slovstvena čitanka za 7. in 8. razred). V letopisih so navedeni tudi naslovi slovenskih nalog za višje gimnazijske razrede, ki so obravnavali slovensko ljudsko literaturo, literaturo začetne dobe, Prešernovo in Župančičevo poezijo, antično književnost, znanstveno-socialne, moralno-vzgojne in državljansko domoljubne teme.

V vseh razredih za skupnih 16 ur tedensko je od šolskega leta 1889/90 učil slovenščino jezikoslovec in književni zgodovinar Karel Glazer (1845–1913), profesor na gimnaziji že od leta 1880, okrajni šolski nadzornik za pouk slovenščine na srednjih šolah na Primorskem pa je bil od šolskega leta 1885/86 Anton Klodič (1836–1914), vitez Sabladoski, rojen v Hlodičih v Beneški Sloveniji, šolski nadzornik od leta 1869 do leta 1902.¹⁶

V šolskem letu 1909/10 je na sedežu klasične gimnazije začela delovati tudi realna gimnazija, na kateri so v večji meri gojili znanstvene predmete in so grščino nadomestili s poukom modernega jezika. Na tej smeri so imeli v prvih dveh razredih takoj na začetku po štiri ure slovenščine.

Realka (K. K. Staats-Oberrealschule) je bila splošnoizobraževalna šola s poudarkom na matematiki in naravoslovju.¹⁷ Sedemrazredna realka je bila v Trstu ustanovljena s cesarskim dekretom z dne 20. oktobra 1870. V prvem šolskem letu se je na realko vpisalo 167 dijakov. Na koncu tega prvega šolskega leta so bili vpisani le štirje slovenski dijaki, v naslednjih treh letih pa uporabljajo v letopisih splošno oznako *Slaven*, tako da je težko ugotoviti resnično število slovenskih učencev.

Pouk slovenščine so prvič organizirali v šolskem letu 1875/76 z dvema tečajema po tri ure tedensko. Tečaje je vodil Johann Uschnig, prej asistent na Pomorski akademiji na Reki in učitelj znanstvenih predmetov. Od šolskega leta 1885/86 so na šoli delovali skoraj vedno trije tečaji slovenščine po dve uri tedensko, na njih pa je od šolskega leta 1884/85 do šolskega leta 1896/97 poučeval Viljem Urbas (1831–1900), etnolog in profesor.¹⁸ Do ponovnih sprememb je prišlo v šolskem letu 1910/11, ko so uvedli razredni pouk slovenščine s 4 urami v prvih dveh razredih in s 3 v preostalih razredih (Min. odlok z dne 29. avgusta 1910, št. 29119).¹⁹ Na realki je bil pouk slovenščine bolj jezikovno usmerjen, poudarek je bil predvsem na oblikoslovju in skladnji. Ko so uvedli razredni pouk slovenščine, so program razširili in poglobili po zgledu klasične gimnazije. V tem zadnjem obdobju so tudi na realki uporabljali Janežič-Sketovo Slovensko slovnico in Sketove čitanke.

Slovenski dijaki so se manj vpisovali na realko, čeprav je njihovo število stalno raslo tudi na tej šoli: če jih je bilo v šolskem letu 1880/81 le 8 (na gimnaziji v istem šolskem letu 57), jih je bilo v šolskem letu 1900/01 že 54 (na gimnaziji 137) in v šolskem letu 1910/11 kar 90 (na gimnaziji 199); v šolskem letu 1917/18 se je v 1.

16 *Primorski slovenski biografski leksikon*, 8. snopič, str. 67–70.

17 Za podatke o nemški realki: Rupel, *Nemška realka*, str. 25–28.

18 *Primorski slovenski biografski leksikon*, 16. snopič, str. 127.

19 Rupel, *Nemška gimnazija*, str. 27.

razred klasične in realne gimnazije vpisalo skupno 46 dijakov, v 1. razred realke pa 40, število vpisanih je bilo torej vsaj v prvih razredih enako.²⁰

Slovenske družine, večinoma delavskega in kmečkega izvora, so raje vpisovale svoje otroke na gimnazijo, ker je v primerjavi z realko dajala več možnosti za družbeno uveljavitev, in sicer zaradi lažjega vpisa na univerzo. Gimnazijci so se lahko vpisovali na vse fakultete, z opravljenim diferencialnim izpitom iz opisne geometrije in prostoročnega risanja tudi na visoke tehnične šole. Dijakom realk pa je matura odpirala možnost študija na visokih tehničnih šolah, od leta 1870 tudi na univerzi, a samo na matematiki, naravoslovju in tujih jezikih. Za vpis na tradicionalne fakultete (filozofija, teologija, medicina in pravo) pa so morali opravljati diferencialni izpit iz latinščine, grščine in filozofske propedeutike, kar je predstavljalo izredno hudo oviro.²¹ Dijaki realnih gimnazij so imeli tudi manj denarnih olajšav, medtem ko je gimnazijce večkrat gmotno podpirala duhovščina, ki je videla v njih svoj duhovni naraščaj.²²

Učiteljski poklic si je zaradi pomanjkanja primernih tečajev in nizkih plač le počasi utiral pot med tržaškimi Slovenci. Najprej je bil tečaj za učitelje v sklopu tržaške normalke. Leta 1848 je šestmesečni tečaj postal enoleten, naslednje leto pa dveleten. Med predmeti je bila tudi slovenščina.²³ Na samostojnem c. k. moškem učiteljišču je pouk slovenščine izpričan v letih 1849–1853.²⁴ V letih od 1859 do 1864 tam ni bilo pedagoških tečajev.²⁵ Po ponovnem odprtju učiteljišča v šolskem letu 1864/65 pa kljub prisotnosti slovenskih učencev pouka slovenščine niso vzpostavili.²⁶ V glavnem je bilo število učencev na šoli zelo skromno: v šolskem letu 1871/72 jih je bilo le 17, od teh 6 Slovencev.²⁷ Ker je bilo vzdrževanje treh učiteljišč, v Trstu, Kopru in Gorici, z majhnim številom vpisov za vlado predrago, so leta 1875 v Kopru ustanovili moško učiteljišče z italijanskim, slovenskim in hrvaškim oddelkom, ki je postalo edino moško učiteljišče za celotno Avstrijsko Primorje.²⁸ Slovenski odderek koprškega učiteljišča se je v Gorico preselil 16. septembra 1909 in je postal prva popolnoma slovenska šola v Avstriji.²⁹

Od šolskega leta 1854/55 do šolskega leta 1872/73, ko je začelo delovati italijansko občinsko žensko učiteljišče (Istituto magistrale femminile), so se tržaška dekleta izobraževala na zasebni šoli sester benediktink. Slovenskih učenk je bilo

20 *Edinost*, 16. 6. 1918, str. 2.

21 Hriberšek, *Klasični jeziki*, str. 90–91; Potočnik, *Šolski sistem v Avstro-Ogrski*, str. 35–36.

22 Schmidt, *Zgodovina šolstva*, 3. del, str. 433.

23 Plemič, *Slovensko šolstvo*, str. 2.

24 Marinaz, *Memorie scolastiche*, str. 42; Pahor, S., *Pregled zgodovine slovenskega šolstva*, str. 52.

25 Marinaz, *Memorie scolastiche*, str. 42.

26 Cencič, *Šola za znanje učiteljev*, str. 42.

27 Pahor, D., *Pregled razvoja osnovnega šolstva*, str. 298.

28 Pahor, D., *Pregled razvoja osnovnega šolstva*, str. 299; Kontestabile Rovis, *Slovenski oddelki*, str. 68.

29 Cencič, *Šola za znanje učiteljev*, str. 67.

zelo malo: v šolskem letu 1871/72 sta bili le 2, šolo pa je obiskovalo skupno 33 deklet.³⁰

Od šolskega leta 1908/09 naprej so slovenske družine svoje hčerke vpisovale na zasebno nemško šestrazredno žensko gimnazijo (Mädchenlyzeum der Schulschwester in Triest) in na strokovno šolo,³¹ ki so ju Šolske sestre sv. Frančiška Kristusa Kralja odprle 1. oktobra 1908 v Ul. Besenghi 14. Šola je delovala do leta 1912, ko so morale sestre prodati stavbo zaradi dolgov. Šolo so obiskovale predvsem Slovenke, med katerimi naj omenimo hčerki tržaškega odvetnika in politika Edvarda Slavika (1865–1931). Pouk je potekal v nemščini, slovenščina je sodila med neobvezne predmete: v prvem razredu so ji bile dodeljene 4 ure, v preostalih razredih pa 3.

Po zaprtju zavoda šolskih sester so v šolskem letu 1912/13 v šolski stavbi na Lipskem trgu (Ul. dell'Annunziata) ustanovili nemško zasebno dekliško gimnazijo in trgovski tečaj (Mädchenlyzeum und zweiklassige Handelsschule für Mädchen).³² Slovenščina je bila izbirni predmet, poučeval jo je gimnazijski profesor Ivan Merhar (1874–1915). Učenke na tej šoli so bile v veliki večini nemške narodnosti, Slovenk je bilo prav malo: v prvem šolskem letu 25 na 156 vpisanih, v naslednjih šolskih letih (1913/14 in 1915/16) pa nikoli več kot 23; na trgovskem tečaju je bilo v šolskem letu 1912/13 11 slovenskih učenk na 39 vpisanih; to število se kljub povečanemu vpisu ni spremenilo niti v naslednjih šolskih letih.³³ Iz člankov v sočasnem tisku lahko sklepamo, da je bila ta šola usmerjena izrazito nemško nacionalistično.³⁴

Ko je Italija 24. maja 1915 napovedala vojno Avstro-Ogrski, je Posočje naenkrat postalo bojišče. Zaradi preteče vojne nevarnosti so oblasti določile zaprtje goriških šol. V Trstu so že 9. decembra 1915 začeli delovati zaposlovalni tečaji goriških učiteljišč, od šolskega leta 1916/17 tudi pripravnica.³⁵ Število vpisanih je v zadnjem letu vojne naraslo z začetnih 47 v šolskem letu 1915/16 na 128. Pomembna novost je bilo skupno šolanje fantov in deklet. Predmetnik je bil podoben predmetniku zaposlovalnega tečaja v Ljubljani. Tako so zaposlovalni tečaji postali prva povsem slovenska srednja šola v Trstu, kjer italijanščine ni bilo niti med neobveznimi predmeti.

Od oktobra 1916 so v Trstu delovali tudi zaposlovalni tečaji goriške gimnazije, na katere pa so se v velikem številu vpisovali tudi tržaški in okoliški dijaki.³⁶ Po

30 Pahor, D., *Pregled razvoja osnovnega šolstva*, str. 298.

31 Debelli-Turk, *Ciril-Metodova šola*, str. 76–77; Pahor, S., *Pregled zgodovine slovenskega šolstva*, str. 63, *Od Tomaja do Trsta*, str. 19–22; Državni arhiv v Trstu (DAT): *I.I.R.R. Scuole del Litorale* (1842–1918), b. 595.

32 Cova, *Istituzioni scolastiche in Austria*, str. 82.

33 DAT: *I.I.R.R. Scuole del Litorale* (1842–1918), b. 596–597; *Erster Jahresbericht*, str. 22–23, 48–49, *Zweiter Jahresbericht*, str. 22–23, 47–48.

34 *Edinost*, 17. 3. 1912, str. 1–2; *Učiteljski tovariš*, 22. 3. 1912, str. 2.

35 Cencič, *Šola za znanje učiteljev*, str. 95–99.

36 *Edinost*, 26. 5. 1918, str. 2.

sklepu, da se goriška gimnazija vrne na Goriško, so slovenski starši začeli odločno zahtevati, da se slovenska gimnazija ustanovi tudi v Trstu.³⁷ O tem je podrobno poročal tržaški časopis *Edinost*.³⁸ Postavilo se je tudi vprašanje, ali naj bo novonastala gimnazija klasična ali realna. Starši in tudi *Edinost* so podpirali nastanek realne gimnazije, kar so utemeljevali z dejstvom, da »živimo v dobi tehnike in industrije, v mestu trgovine in obrti«³⁹ in da ta šola, nekakšen kompromis med klasično gimnazijo in realko, »odgovarja bolj modernim zahtevam in potrebam«,⁴⁰ in čeprav ni najboljša, je »od vseh tipov srednjih šol ta za nas ugodnejša«. ⁴¹ Ministrstvo za bogočastje in uk je nazadnje le dovolilo, da se zaposlovalni tečaji spremenijo v samostojen zavod s štirimi razredi s paralelkami in z določbo, da bo v naslednjih štirih letih zavod obsegal 8 razredov.⁴²

Tako se je do 21. septembra 1918 249 dijakov vpisalo v gimnazijske (provizorične) tečaje (1.–4. razred).⁴³ Zaradi epidemije španske gripe so oktobra 1918 morali zapreti vse tržaške šole in tudi slovensko gimnazijo. Te po končani epidemiji niso več odprli, čeprav je po razpadu Avstro-Ogrske in po zasedbi Trsta s strani italijanske vojske število vpisanih dijakov naraslo na 544, ker so se na slovensko gimnazijo vpisali tudi dijaki, ki so prej obiskovali nemške šole.⁴⁴ Z nastopom fašizma se je začel položaj slovenskega šolstva v Italiji naglo slabšati do dokončnega zaprtja vseh slovenskih šol. Slovenski dijaki so obiskovali italijanske šole, mnogi pa so se z družinami izselili v Kraljevino Jugoslavijo in se šolali v Ljubljani ali Mariboru.

Slovensko realno gimnazijo je v Trstu ustanovila šele Zavezniška vojaška uprava (ZVU) 8. oktobra 1945, tri leta pozneje, 11. oktobra 1948, pa je kljub ostremu nasprotovanju italijanskih oblasti ZVU dovolila ustanovitev klasične vzporednice.⁴⁵ Prvi sedež gimnazije je bil na Ul. Lazzaretto Vecchio št. 9, v starem predelu mesta blizu Trga Hortis, kjer je bil nekdanji sedež nemške klasične gimnazije. V prvem šolskem letu se je vpisalo na gimnazijo nad sto dijakov. Večina dijakov je prihajala iz mesta ali iz okoliških vasi, precej pa jih je bilo tudi iz bolj oddaljenih krajev ali celo iz begunskih naselij po Italiji. Profesorji so bili večinoma jugoslovanski državljani, ki so se izselili zaradi svojih protikomunističnih političnih idej.

37 O slovenski gimnaziji v Trstu: Pahor, S., *Pregled zgodovine slovenskega šolstva*, str. 62.

38 *Edinost*, 26. 5. 1918, str. 2; 28. 5. 1918, str. 2; 1. 6. 1918, str. 2; 16. 6. 1918, str. 2; 19. 6. 1918, str. 1; 5. 9. 1918, str. 2; 18. 9. 1918, str. 2.

39 *Edinost*, 16. 6. 1918, str. 2.

40 *Edinost*, 18. 9. 1918, str. 2.

41 *Edinost*, 16. 6. 1918, str. 2.

42 DAT, *Provveditorato agli studi di Trieste*, b. 110, cl. III: pismo Generalnemu civilnemu komisariatu v Trstu z dne 30. 9. 1919 (Commissariato Generale Civile).

43 DAT, *Provveditorato agli studi di Trieste*, b. 110, cl. III: pismo Generalnemu civilnemu komisariatu v Trstu z dne 30. 9. 1919 (Commissariato Generale Civile); *Edinost* z dne 21. 9. 1918 na str. 2 navaja skupno 240 dijakov.

44 DAT, *Provveditorato agli studi di Trieste*, b. 110, cl. III: pismo generalnemu komisariatu v Trstu z dne 30. 9. 1919 (Commissariato Generale Civile).

45 Navedeni podatki o tržaškem liceju so zbrani v Zborniku *Licej Prešeren*.

Kot tuji državljani niso mogli biti stalno nameščeni, zato so se mnogi v petdesetih letih prejšnjega stoletja izselili v ZDA, v Kanado, Argentino in Avstralijo. Prvi ravnatelj gimnazije je bil profesor Srečko Baraga. Predmetnik je vključeval tako humanistične predmete (slovenščino, italijanščino, latinščino, angleščino, zgodovino, filozofijo) kot znanstvene (matematiko, fiziko, kemijo, prirodopis). Velik problem je bilo pomanjkanje učbenikov v slovenskem jeziku, saj od leta 1925 ni bila v Italiji natisnjena nobena slovenska knjiga.⁴⁶ Izdajanje slovenskih knjig je takrat prevzela Zavezniška vojaška uprava. Profesorji so si prizadevali, da bi imeli dovolj učbenikov vsaj za pouk slovenščine. Prva tiskana knjiga za srednje šole je bila Zgodovina slovenskega slovstva, ki so jo leta 1946 sestavili Vinko Beličič, Martin Jevnikar in Alojzij Geržinič. Jevnikar in Beličič sta potem napisala še Slovensko čitanko in Slovensko slovnico.

Aprila 1965 se je Državni znanstveni licej preselil v novo poslopje na Vrdeški cesti pri Sv. Ivanu, decembra leta 1969 pa je bil poimenovan po največjem slovenskem pesniku Francetu Prešernu. Danes šteje nad 230 dijakov in ponuja štiri licejske smeri, ki segajo tako na znanstveno kot na humanistično področje.

Na začetku 20. stoletja so tržaški Slovenci začeli zahtevati tudi slovensko univerzo v Trstu kot protiutež italijanskim zahtevam po univerzi.⁴⁷ Vprašanje univerze je bilo za oblasti kočljivo politično vprašanje, ker je avstrijska vlada hotela ohraniti v mestu politično ravnovesje med Italijani in Slovenci. Slovenski odvetnik in publicist Henrik Tuma (1858–1953) je podpiral izbiro Trsta, ker je menil, da je treba ustanavljati univerze v velikih mestih, kjer se mladini odpirajo "širša obzorja".⁴⁸ Nastalo je tudi kompromisno stališče, po katerem naj bi ustanovili italijansko-slovensko oz. slovensko-italijansko univerzo. Leta 1912, ko se je razširil glas, da bodo v sklopu trgovskega zavoda Revoltella aktivirali italijansko pravno fakulteto, je slovenski pravnik in publicist Vladimir Knaflič (1888–1946) znova vneto branil nastanek univerze v Trstu, ker živi v Trstu zelo številna slovenska skupnost, ki se hitro razvija, dalje zaradi stalnega priliva slovenskih ljudi v Trst in ker že tretjina tržaških Slovencev pripada srednjemu sloju.⁴⁹ Posledično so se na omenjeni trgovski zavod vpisali številni slovenski in hrvaški študenti, da bi dokazali, da je nastanek dvojezične univerze opravičljiv na osnovi števila.⁵⁰ Kljub protestom in vnetim razpravam pa ni prišlo do ustanovitve niti italijanske niti slovenske univerze.

46 Jevnikar, *O pisanju in tiskanju slovenskih knjig*, str. 131.

47 Pierazzi (Pirjevec), *Problem slovenske univerze*.

48 Tuma, *Vseučiliško vprašanje*, str. 147.

49 Knaflič, *Vseučilišče v Trstu!*, str. 16–17.

50 Pierazzi (Pirjevec), *Problem slovenske univerze*, str. 260.

Viri in literatura

Arhivski viri

DAT= Državni arhiv v Trstu

I.I.R.R. Scuole del Litorale (1842–1918), b. 595, 596, 597.

Provveditorato agli studi di Trieste, b. 110, cl. III.

Časopisni članki

Edinost (Trst): 17. 3. 1912; 26., 28. 5. 1918; 1., 16., 19. 6. 1918; 5., 18., 21. 9. 1918.

Plemič (Kleinmayr), Ferdo, Slovensko šolstvo v tržaški okolici v dobi konkordata,

Učiteljski tovariš, 51 (št. 23), 9. 6. 1911, str. 1–2.

Tuma, Henrik, Vseučiliško vprašanje. *Omladina*, I, št. 10, januar 1905, str. 147–149.

Učiteljski tovariš: 22. 3. 1912.

Spletni viri

Caporrella, Vittorio, *Strategie educative dei ceti medi italiani a Trieste tra la fine del XIX sec. e il 1914*. Dissertation. Berlin, 2009. Url naslov: http://www.diss.fuberlin.de/diss/receive/FUDISS_thesis_000000007142.

Potočnik, Barbara, *Šolski sistem v Avstro-Ogrski monarhiji s poudarkom na šolstvu na Slovenskem*. Diplomaska naloga. Maribor: digitalna knjižnica Univerze v Mariboru, 2010. Url naslov: <https://dk.um.si/lzpisGradiva.php?id=13160>.

Literatura

Annuario del Ginnasio Superiore Comunale „Francesco Petrarca“, A. 1 (1912/13)–2 (1913/14). Trieste: Stabilimento artistico tipografico G. Caprin.

Caporrella, Vittorio: Scuola, diritto linguistico e identità nazionale. Il caso del Ginnasio di Gorizia, 1910–1912. Trento e Trieste. Percorsi degli italiani d'Austria dal '48 all'annessione. Atti del Convegno (Rovereto, 1–3 dicembre 2011) (ur. Fabrizio Rasera). Rovereto, 2014, str. 259–283.

Cencič, Majda, Šola za znanje učiteljev. Od učiteljskih tečajev do Univerze na Primorskem. Koper: Založba Annales, 2004.

Cova, Ugo: Istituzioni scolastiche in Austria e a Trieste da Maria Teresa al 1918. La lavagna nera. Le fonti per la storia dell'istruzione nel Friuli-Venezia Giulia. Atti del Convegno (Trieste-Udine, 24–25 novembre 1995) (ur. Grazia Tatò). Trieste, 1996, str. 61–84.

Debelli-Turk, Lida: Ciril-Metodova šola pri Sv. Jakobu. Sv. Jakob: zgodovinski razgledi po življenju Slovencev v tržaškem delavskem okraju. Zbornik ob poimenovanju šentjakobske osnovne šole po Josipu Ribičiču (ur. Lida Debelli-Turk). Trst, 1980, str. 51–91.

Erster Jahresbericht des öffentlichen deutschen Mädchenlyzeums und der zweiklassigen deutschen Handelsschule für Mädchen in Triest. Triest: Verlag des deutschen Mädchenlyzeums in Triest, 1913.

- Hriberšek, Matej, Klasični jeziki v slovenskem šolstvu 1848–1945. Zbirka Agora. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.
- Jevnikar, Martin, O pisanju in tiskanju šolskih knjig, Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem 1945–1985, Zbornik. Trst, 1986, str. 131–134.
- Knaflič, Vladimir, Vseučilišče v Trstu! Spomenica slovenski javnosti. Gorica: Goriška tiskarna A. Gabršček, 1912.
- Kontestabile Rovis, Mirjana, Slovenski oddelki Cesarsko-kraljevega moškega učiteljišča v Kopru 1875–1909. Arhivi 34, št. 1, 2011, str. 65–80.
- Marinaz, Francesco, Memorie scolastiche. Cenni storici sull'istruzione pubblica di Trieste in genere e sullo sviluppo della scuola popolare in ispecie. Trieste: Tipografia Tomasich, 1891.
- Od Tomaja do Trsta. Šolske sestre sv. Frančiška Kristusa Kralja v službi Cerkve na Primorskem ob bisernem jubileju province. Zbornik. Gorica, 1985.
- Pahor, Drago: Pregled razvoja osnovnega šolstva na zapadnem robu slovenskega ozemlja. Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969 (ur. Schmidt, Vlado, Melik, Vasilij, Ostanek, France). Zbornik. Ljubljana, 1970, str. 235–337 (separat).
- Pahor, Samo: Pregled zgodovine slovenskega šolstva na današnjem ozemlju italijanske republike do leta 1945. Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem 1945–1985. Zbornik. Trst, 1986, str. 47–85.
- Pierazzi (Pirjevec), Jože, Problem slovenske univerze v Trstu v avstrijski dobi. Zgodovinski časopis 29, 1975/3–4, 1975, str. 255–261.
- Prima relazione oz. Relazione annuale del Civico Liceo femminile di Trieste, A. 1 (1881/82) – 34 (1914/15). Trieste: Stabilimento artistico tipografico G. Caprin; potem Annuario del Civico Liceo femminile di Trieste, 1915/16–1917/18. Trieste: Stabilimento artistico tipografico G. Caprin.
- Primorski slovenski biografski leksikon, 8. snopič. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1982.
- Primorski slovenski biografski leksikon, 16. snopič. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1990.
- Programma della Civica Scuola Reale autonoma in Trieste oz. (od leta 1871) Programma della Civica Scuola Reale Superiore in Trieste, A. 1863/64–1908/09; (od leta 1910) Annuario della Civica Scuola Reale Superiore in Trieste, A. 1909/10–1917/18. Trieste: Stabilimento artistico tipografico G. Caprin.
- Programma del Ginnasio Comunale Superiore di Trieste, A. 1 (1863/64)–43 (1905/06), Trieste: Stabilimento di C. Coen; potem Annuario del Ginnasio Comunale Superiore di Trieste, A. 44 (1906/07)–50 (1912/13); (od leta 1914) Annuario del Primo Ginnasio Superiore Comunale di Trieste, A. 51 (1913/14)–52 (1914/15). Trieste: Stabilimento artistico tipografico G. Caprin.
- Prospetto degli studi dell'I. R. Accademia e Nautica in Trieste, A. 1851/52–1913/14. Trieste: Tipografia Governiale di L. Herrmanstorfer.
- Rupel, Lidija: L. K. Moser: „Aus meinem Leben“ – Iz mojega življenja“. Ludwig Karl Moser (1845–1918) med Dunajem in Trstom (ur. Flego, Stanko, Rupel,

- Lidija). Zbornik mednarodnega študijskega dne, Trst, 21. novembra 2008. Ljubljana, 2012, str. 31–62.
- Rupel, Lidija: Nemška klasična gimnazija (Staatsgymnasium) in nemška realka (Staats-Oberrealschule) v Trstu. Licej Prešeren, Trst (ur. Rupel, Lidija, Zaghet, Neva). Zbornik. Trst, 2016, str. 18–29.
- Schmidt, V., Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem (1848–1870), III. del. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966.
- Licej Prešeren, Trst (ur. Rupel, Lidija, Zaghet, Neva). Zbornik. Trst: Državni znanstveni licej France Prešeren, 2016.
- Zweiter Jahresbericht des öffentlichen deutschen Mädchenlyzeums und der zweiklassigen deutschen Handelsschule für Mädchen in Triest. Triest: Verlag des deutschen Mädchenlyzeums in Triest, 1914.

Povzetek

V Trstu se je slovenska narodna skupnost začela politično, ekonomsko in kulturno uveljavljati v drugi polovici 19. stoletja. V tem času so v Trstu nastale tudi prve zasebne slovenske osnovne šole, ki jih je ustanovila Ciril-Metodova družba in ki so kljub naraščajočemu italijanskemu iredentizmu imele močen razmah. Leta 1916 so avstrijske oblasti dovolile tudi ustanovitev slovenske zasebne meščanske šole.

V slovenskem jeziku so potekali tudi razni poklicni tečaji (babiški, klesarski, trgovski), ni pa bilo slovenskih srednjih šol, tako da so se morali Slovenci vpisovati na državne nemške šole ali na občinske italijanske. Tržaški Slovenci so se v veliki večini odločali za nemške šole, predvsem za nemško klasično gimnazijo in realko, zelo malo pa so se vpisovali na italijanske srednje šole. Šole z italijanskim učnim jezikom so bile zelo nacionalistično usmerjene: na začetku na italijanski občinski gimnaziji sploh niso beležili narodne pripadnosti oz. maternega jezika, od šolskega leta 1875/76 do šolskega leta 1884/85 so uporabljali oznako »ilirski« materni jezik, nato »slovanski« in šele v šolskem letu 1910/11 so prvič uvedli izraz »slovenski«.

Državne šole, predvsem gimnazija, so poudarjale svoj nadnacionalni značaj in kazale večjo odprtost do drugih mestnih skupnosti. Na gimnaziji in na realki so najprej organizirali tečaje slovenskega jezika, potem pa so slovenščino vključili v razredni pouk. Poudariti je treba, da je število slovenskih dijakov na nemški klasični gimnaziji pred začetkom prve svetovne vojne večkrat prekosilo število nemških in italijanskih: ob koncu šolskega leta 1911/12 je bilo tam 230 slovenskih dijakov. Po zaprtju slovenske gimnazije v Gorici leta 1915 in ustanovitvi gimnazijskih zaposlovalnih tečajev v Trstu oktobra 1916, so tržaški Slovenci začeli zahtevati, da se tudi v Trstu ustanovi slovenska gimnazija, in sicer realna gimnazija, ki se je za mesto »trgovine in obrti« zdela modernejša in primernejša. Leta

1918 je Ministrstvo za bogočastje in uk končno dovolilo ustanovitev prvih štirih razredov gimnazije, ki naj bi v naslednjih štirih letih obsegala osem razredov. Zaradi epidemije španske gripe pa je prišlo že takoj oktobra do zaprtja zavoda, ki ga italijanske oblasti kljub velikemu povečanju števila vpisanih dijakov niso več aktivirale po razpadu avstro-ogrske monarhije. Šele Zavezniška vojaška uprava je po drugi svetovni vojni, in sicer 8. oktobra 1945, dovolila ustanovitev slovenske realne gimnazije v Trstu.

Tržaški Slovenci so se na začetku prejšnjega stoletja zavzemali tudi za ustanovitev slovenske univerze v Trstu ali vsaj slovensko-italijanske oz. italijansko-slovenske. To nastopanje je bilo v prvi vrsti reakcija na italijanske zahteve po univerzi, obenem pa posledica večjega političnega in ekonomskega vpliva tržaških Slovencev.

Helena Jaklitsch*

***Mentaliteta je za kakovost šolstva
pomembnejša od razmer; Slovensko
šolstvo v begunskih taboriščih v Italiji in
Avstriji po 2. svetovni vojni***

*Mentality is more important in the quality of education than
the conditions; Slovenian schools in the refugee camps in
Italy and Austria after World War Two*

Izvleček

Del Slovencev se je po drugi svetovni vojni znašel v begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji. Kljub vsesplošnemu pomanjkanju so v taboriščih vzpostavili šolstvo, ki je doseglo zavidljivo raven. Ustanovili so ljudske in srednje strokovne šole ter begunsko gimnazijo. Spodbujali so interdisciplinaren pristop in razvijanje družbene odgovornosti posameznika. Ne glede na skrajno slabe razmere, so profesorji zahtevali od dijakov visoko znanje. Formalno izobraževanje so močno povezovali z neformalnim. Nezanemarljiv je bil njihov vpliv na ponovno vzpostavitev oz. revitalizacijo slovenskega zamejskega šolstva.

Abstract

After World War Two, some Slovenians found themselves in refugee camps in Austria and Italy. In spite of the general deprivation, camps managed to establish schools that reached an enviable level. Primary and secondary technical schools were founded, as well as a refugee grammar school. An interdisciplinary approach was encouraged and the development of the individual's sense of social responsibility. Irrespective of the exceptionally bad conditions, the teachers demanded a high degree of knowledge from the pupils and students. There was a great emphasis on the connection between formal and informal education. Their influence on the re-establishment and revitalisation of Slovenian schools across the borders was significant.

Ključne besede: Slovenci, šolstvo, povojna begunska taborišča, Avstrija, Italija

Key words: Slovenians, educational system, refugee camps after the war, Austria, Italy

* Helena Jaklitsch, dr. zgodovinskih znanosti, Ministrstvo za kulturo, Ljubljana,
e-pošta: helenajaklitsch@gmail.com

Proti koncu druge svetovne vojne je bilo vedno bolj očitno, da bodo v Sloveniji v zavezništvu s sovjetsko Rdečo armado in pod vodstvom Komunistične partije zmagali partizani, kar je med mnogimi Slovenci, še posebej na Dolenjskem in Notranjskem, ki so že med vojno najmočnejše občutili njihovo nasilje,¹ sprožilo strah pred novo oblastjo. Zaradi tega so se mnogi odločili, da se za štirinajst dni, morda nekaj tednov umaknejo bodisi na Koroško bodisi v Italijo. Slovenijo je tako v prvi polovici maja 1945 zapustilo več kot dvajset tisoč Slovencev. V tej številki so zajeti domobranci, ki so bili konec maja vrnjeni in nato izvensodno pomorjeni, in več kot deset tisoč civilistov, med katerimi je bilo izredno veliko otrok in mladine. Odhajala je tudi slovenska gospodarska, politična, kulturna, družbena in prosvetna elita.

Od maja 1945 do odhoda v Argentino, Kanado, ZDA, Brazilijo ter druge države, odhajati so začeli konec leta 1947, so slovenski begunci preživel v taboriščih v Avstriji in Italiji. Razsežnost verske, kulturne in šolske dejavnosti, ki so jo razvili v vseh taboriščih, še danes preseneča po svoji žlahtnosti, ob tem pa smemo zatrditi, da je prav šolstvo pomenilo vrhunec prizadevanj slovenskega taboriščnega vodstva, da mladim, kljub begunskemu življenju, omogoči ustrezno izobrazbo in znanje. Da so slovenski begunci pri tem res izstopali, lahko med drugim razberemo iz številnih poročil UNRRA, organizacije, ki je skrbela za poveljna taborišča po Evropi.

Po izročitvi slovenskih domobrancev partizanom konec maja 1945 je v vetrinjskem taborišču ostalo še skoraj šest tisoč Slovencev, od tega 868 otrok v starosti do petnajst let.² Razmere v taborišču so bile izredno slabe, saj ni šlo za taborišče v pravem pomenu besede. Zaradi množice beguncev, ki so prihajali na Koroško, ter s tem povezanim pomanjkanjem bivalnih kapacitet, so se zavezniške oblasti odločile, da vetrinjski travnik spremenijo v zasilno taborišče. Do konca junija, ko so taborišče zaprli, so ljudje bivali na prostem, pri čemer se je vsak znašel po svoje. Nekateri so iz odej, rjuh ali drugih večjih kosov blaga postavili zasilne šotore, tisti srečnejši, ki so se pripeljali z vozovi, so si začasno domovanje uredili na njih ali pod njimi, spet drugi so si zasilna bivališča naredili iz smrekovega lubja, vej, desk ali kosov pločevine ter drugih odpadnih materialov, ki so jih našli v okolici, večina pa jih je spala na golih tleh. V taborišču je primanjkovalo hrane, prvih nekaj dni so jedli tisto, kar so prinesli seboj, ter vode. Ker je zaradi razmer obstajala velika nevarnost epidemije, so se britanske okupacijske oblasti odločile, da taborišče ukinemo, begunce pa razselijo po drugih taboriščih po Avstriji. Slovenski begunci so bili razseljeni v štiri taborišča, in sicer Peggez (2600), Špital (1600), Št. Vid na Glini (600) ter v Judenburg (400), kjer so, z izjemo Št. Vida, ki so ga zaradi slabih razmer (spanje v šotorih) že v nekaj mesecih ukinili, preživel naslednja leta.³

1 Prim.: Hančič, *Revolucionarno nasilje v Ljubljani*. Jaklitsch, *Seznam žrtev revolucionarnega nasilja*.

2 Taboriščni arhiv priča, 4. zvezek, str. 14.

3 Slovenski begunci v Avstriji. *Koledar Svobodne Slovenije*, 1949, str. 111. Tako v Peggetzu kot v Špitalu je bila večina taboriščnikov Slovencev. Konec novembra 1946 so se zavezniški sicer odločili, da Slovence iz bolj urejenega taborišča v Peggetzu preselijo v Špital, pri čemer naj bi bila »selitev odločena predvsem s ciničnega vidika, češ beguncem je tu tako udobno, da nočejo iti domov; nekoliko neudobnosti jim bo zelo dobro delo in jih opogumilo za vrnitev«. Corsellis, *O Slovencih*, str. 99.

Nekoliko drugače je bilo s približno štiri do pet tisoč Slovenci, ki so se po vojni znašli v taboriščih v Italiji.⁴ Ti so bili namreč nastanjeni v več različnih taboriščih, poleg tega pa so jih tudi pogostejše selili, kar je vplivalo tudi na njihovo taboriščno življenje. Poleg tega so bila taborišča, v katerih so se znašli Slovenci v Italiji, pomaknjena daleč v notranjost države (taborišča v Avstriji, v katerih so bili Slovenci, so bila na Koroškem, blizu meje). Ne glede na vse to pa je največja slovenska skupina, večino med njimi so Angleži prepeljali 11. oz. 12. maja 1945 s Koroške, ostajala bolj ali manj skupaj. Ta skupina, v kateri je bilo okoli 1500 Slovencev,⁵ je bila sprva poslana v taborišče Monigo, od tam so jih konec avgusta 1945 z vmesnim nekajdnevni postankom v taborišču v Forliju, kjer je bilo že prej okoli sedemsto slovenskih beguncev, predvsem primorskih domobrancev in štajerskih četnikov,⁶ preselili v Servigliano, nato pa poleti 1946 v Senigalijo, kjer so jih poslali v dve taborišči, okoli štiristo beguncev pa je bilo kasneje preseljenih v taborišče v Barletto. Po dobrem letu in pol so jih spet selili, tokrat v zbirno taborišče v Bagnoliju pri Neaplju, od koder je večina odšla v Južno Ameriko. Kot že omenjeno, so bili Slovenci razpršeni tudi po drugih taboriščih v Italiji, in sicer v Riccioneju (300),⁷ Jesiju (50),⁸ Lammie Campu (400),⁹ Eboliju (700),¹⁰ Traniju (400)¹¹ in v Modeni (150).¹² Posamezne manjše skupine pa najdemo tudi po drugih taboriščih. Tako v Avstrijo kot v Italijo je odšlo tudi kar nekaj študentov. Tem je slovensko taboriščno vodstvo v nekaj mesecih uspelo zagotoviti vpis na graško univerzo oziroma na univerzo v Bologni in Padovi.

Razmere v taboriščih

Če želimo razumeti, zakaj je bilo slovensko begunsko šolstvo tako zelo posebno, moramo naprej vedeti, v kakšnih razmerah je to delovalo. Slovenci so se ob prihodu v taborišča večinoma srečali s slabimi bivalnimi razmerami. Barake so bile prepišne, brez oken ali pa so bila ta poškodovana, nekatere so še nekaj dni pred njihovim prihodom služile za hlev ali konjušnico. Barake so bile večinoma lesene, kar je povzročalo veliko nevšečnosti zlasti v zimskem času, saj niso bile ne izolirane ne prav posebej ogrevane. Nema lokrat je bil v prostoru, kjer je potekal pouk, le maj-

4 Zaradi razpršenosti taborišč, slabih taboriščnih evidenc, kjer so Slovenci le redkoma omenjeni kot samostojna narodna skupnost, temveč se 'skrivajo' pod Jugoslovani, je težko ugotoviti natančnejše številke. Prim.: UNRRA, S-0527-0120, Monthly Statistical Reports. Bogdan Kolar, *Salezijanci med begunci*, str. 176.

5 *Domači glasovi*, 7. 7. 1945.

6 Arnež, *SLS*, str. 266–267.

7 UNRRA, S-0527-0998, Number of DP in Camps. V tem taborišču je bil tudi dr. Tine Debeljak.

8 *Zedinjena Slovenija*, 3. 1. 1946.

9 Strgar, *Šolstvo v taboriščih po Italiji*, str. 87.

10 Slovenski begunci v Eboli, str. 154.

11 *Zedinjena Slovenija*, 7. 3. 1947.

12 Strgar, *Šolstvo v taboriščih po Italiji*, str. 87.

Begunsko taborišče v Senigalliji pozimi 1946 (Arhiv avtorice, foto Lojze Erjavec)

hen gašperček, ki so ga zaradi pomanjkanja drv prižgali šele, ko so otroci že prišli v šolo. V Senigalliji so taboriščniki bivali v pločevinastih barakah, ki »komaj nekoliko zabranjujejo vstop nadležni burji. Ta se le prečesto zadovoljuje tudi s prav ozkimi špranjami, da pride do nas in nas nemilo boža s svojo raskavo roko po drgetajoči koži in kurji koži«, ¹³ v poletnih mesecih pa se je temperatura v notranjosti povzpela tudi prek štirideset stopinj. Prostori, ki so jih taboriščne oblasti sicer namenile za šolo, so bili večkrat neustrezni in slabo opremljeni. Mize in klopi so večinoma (in postopoma, saj je primanjkovalo materiala) izdelali slovenski obrtniki, ki so prav tako bili v taborišču; učenci in dijaki so se znašli tudi tako, da so za pisalno mizo uporabili lesene škatle, namenjene hrambi ročnih granat. ¹⁴

Begunci so se praktično ves čas soočali s pomanjkanjem hrane, pogosto pa je bila tudi zelo enolična in nekvalitetna. Nič presenetljivega torej ni, da je zdravnik ob vsakoletnem zdravniškem pregledu, ki ga je opravil med šolskimi otroki v Peggetzu, ugotavljal, da je polovica šolskih otrok podhranjena. ¹⁵

¹³ *Zedinjena Slovenija*, 9. 12. 1946.

¹⁴ Bajuk, *Iz nič smo začeli*, str. 200.

¹⁵ Na splošnem pregledu avgusta 1945 je bilo ugotovljeno, da je od 285 pregledanih otrok ljudske šole kar 68 % podhranjenih. Na pregledu novembra 1945 je bilo od 311 pregledanih še vedno 49 % podhranjenih, skoraj enako (48 %) jih je bilo podhranjenih aprila 1946, ko so pregledali 287 otrok, ki so obiskovali ljudsko šolo. Arhiv Aleksandra Majhna, *Underweight of the children of the Elementary School in the D. P. Camp Peggez – Spittal*.

Veliko težavo, s katero so se soočali v vseh taboriščih, v katerih so Slovenci ustanovili svoje šole, je predstavljalo pomanjkanje osnovnih učnih pripomočkov, kot sta tabla ali kreda, ter drugih učnih sredstev, učbenikov, zvezkov, pisal in papirja. Vsaj nekaj prvih mesecev je večjo oviro predstavljalo tudi različno predznanje otrok. Zavedati se je treba, da so bile šolske razmere med vojno v nemški okupacijski coni drugačne od razmer v Ljubljanski pokrajini. Mnogi otroci, ki so prišli z Gorenjske, med vojno niso imeli (rednega) pouka ali pa je ta potekal v nemščini, kar se je odražalo tudi v njihovem znanju ob prihodu v taborišče. Da bi čim prej vsaj zmanjšali, če že ne odpravili te razlike, so zanje sprva ustanovili pripravljalni razred, kasneje pa so jih združili z drugimi sošolci ter zanje po šoli organizirali dopolnilni pouk.¹⁶

Pri razumevanju izjemnosti slovenskega begunskega šolstva je treba omeniti tudi različen odnos oziroma (ne)naklonjenost taboriščnih oblasti do vzpostavitve šolstva. Medtem ko so nekateri prizadevanja slovenskega taboriščnega vodstva, da bi otrokom (pa tudi nekaterim otrokom drugih narodnosti)¹⁷ omogočili dostojno izobrazbo, pozdravljali, pa so drugi v tem videli nebodigatreba oziroma enega pomembnih razlogov, zakaj se slovenski begunci kljub stalnim pritiskom tako taboriščnih oblasti kot jugoslovanskih repatriacijskih komisij, niso množičneje odločali za vrnitev v domovino. Zanimivo, da sta tako v Avstriji kot Italiji še poseben trn v peti predstavljali slovenski begunski gimnaziji, zaradi česar so ju za nekaj časa celo prepovedali oziroma je bilo njuno delovanje močno oteženo, večino profesorskega zbora pa so iz taborišča celo izgnali.

Vzpostavitev šolstva in skrb za kvaliteto

O čem torej govorimo, ko govorimo o slovenskem povojnem begunskem šolstvu? Kot smo omenili, je bilo v vetrinjskem taborišču skoraj devetsto otrok, mlajših od 15 let, in njim je bila namenjena prva skrb slovenskega taboriščnega vodstva. Ker niso želeli, da bi otroci izgubili še eno šolsko leto, so le nekaj dni po prihodu na vetrinjsko polje ustanovili prvo slovensko begunsko ljudsko šolo (skrb zanje je prevzel Aleksander Majhen, kasneje odgovoren za organizacijo slovenskih ljudskih šol po vseh taboriščih na Koroškem), v katero se je vpisalo 280 otrok, pouk pa se je začel 22. maja 1945.¹⁸ Kasneje se je število otrok, ki so obiskovali slovenske begunske ljudske šole v Avstriji, povzpelo celo na petsto.¹⁹ Še bolj presenetljivo je to, da so že v vetrinjskem taborišču ustanovili prvo sloven-

¹⁶ Arhiv Aleksandra Majhna, *Zapisniki ljudske šole v Peggezu*, 31. 8. 1945.

¹⁷ V slovenske šole so se vključili nekateri hrvaški, srbski pa tudi ruski otroci. V ljudski šoli v Peggetzu so znotraj šole organizirali tudi en hrvaški oddelek. Arhiv Aleksandra Majhna, *Zapisniki ljudske šole v Peggezu*, 15. 5. 1946.

¹⁸ Arhiv Aleksandra Majhna, *Ljudska šola*.

¹⁹ Prim.: Jaklitsch, *Begunsko šolstvo v Avstriji in Italiji*.

sko begunsko gimnazijo, obiskovalo pa jo je 144 dijakov²⁰ (v Špitalu, kamor se je gimnazija iz Peggetza kasneje preselila, se je število dijakov povzpelo skoraj na dvesto).²¹ Tako eni kot drugi so imeli pouk v zavetju dvorišča opuščenega benediktinskega samostana, ki je stal ob robu vetrinjskega polja, za potrebe šole pa so zasilno uredili tudi zapuščeno hišo v bližini. Marko Bajuk, ki je postal ravnatelj gimnazije, se je takole spominjal teh začetkov: »*Nikjer ni bilo prostora, ni bilo knjig, ne papirja, ne svinčnikov. Za učilnico smo ocedili zapuščeno hišo ob taborišču in sosednji listnjak. Za klopi smo porabili vse, kar je moglo temu namenu služiti. Za mize smo nabrali nekaj desk. Tablo nam je priskrbel angleški major, komandant taborišča Barre, ki nam je bil zelo naklonjen, pa je kmalu odšel na drugo mesto. Knjig ni bilo. Nekaj lat. in grških tekstov sem izposodil v jezuitskem samostanu, Božidar jih je sam prepisoval na kolenih in »kištah« za dijake. Papirja in nekaj svinčnikov smo dobili od tabor. vodstva, nekaj smo kupili v Celovcu, pa ni bilo lahko dobiti ne enega ne drugega. Vse to delo je bilo herojsko, kot ga je pravilno označil polkovnik Baty.*«²² Tudi kasneje so v skoraj vseh taboriščih (odvisno od starostne strukture taboriščnikov) ustanovili ljudske šole, v okviru katerih so delovali tudi otroški vrtci. Tudi v Italiji so takoj ob prihodu v taborišče v Monigu ustanovili tako ljudsko šolo, v katero se je vpisalo 41 otrok, kot slovensko begunsko gimnazijo, ki jo je obiskovalo 95 dijakov in jo je sprva vodil Srečko Baraga, po njegovem odhodu v Trst konec julija 1945, kjer je na pobudo zavezniških oblasti prevzel organizacijo zamejskega šolstva,²³ pa Ivan Prijatelj, nekdanji ravnatelj učiteljskega v Ljubljani. V okviru ljudske šole je prav tako deloval otroški vrtec z 21 otroki.²⁴ Profesorski zbor na obeh begunskih gimnazijah je bil zavidljiv.²⁵ Kot že omenjeno, je maja leta 1945 Slovenijo zapustila tudi prosvetna elita. Na gimnaziji so tako poučevali ne le usposobljeni srednješolski profesorji in nekdanji ravnatelji, temveč tudi univerzitetni profesorji. *Imeli smo odlične profesorje in vrhunske strokovnjake; nekateri bi prej sodili na univerzo kot na gimnazijo,*«²⁶ je o njih zapisal akad. dr. Kajetan Gantar, nekdanji dijak slovenske begunske gimnazije v Peggetzu. Med temi, ki so poučevali na gimnaziji bodisi v Avstriji bodisi v Italiji, najdemo imena, kot so dr. Kajetan Gantar (1901–1965), dr. Rajko Ložar, dr. Valen-

20 *Letno poročilo I.*, str. 21. Letna poročila so na zahtevo taboriščnega vodstva natisnili tudi v angleškem jeziku ter jih pošiljali tudi v Anglijo.

21 *Letno poročilo III.*, str. 25.

22 Bajuk, *Spomini*, str. 152.

23 Prim.: Geržinič, *Boj za slovensko šolstvo*. Dr. Baragi je v naslednjih mesecih, skupaj še z nekaterimi begunskimi profesorji (med drugim z Martinom Jevnikarjem in Jožetom Peterlinom), uspelo v Trstu in Gorici kljub hudemu nasprotovanju komunistov, ki so bili v teh krajih, ter močni protipropagandi iz Slovenije postaviti temelje slovenskih srednjih in ljudskih šol v zamejstvu. Prim.: Slovenski poročevalec, 13. 12. 1945, str. 3; 14. 2. 1946; str. 2, 16. 2. 1946, str. 1; 3. 3. 1946, str. 1; 27. 3. 1946, str. 1.

24 Arhiv Zedinjene Slovenije, *Slovenska gimnazija v Monigu*, Zapisnik št. 3, 20. junij 1945.

25 Kasneje je v Senigaliji nastala še tretja slovenska begunska gimnazija, ki pa je bila »majhna in manj pomembna«. Izjava Božidarja Finka, 24. 11. 2010.

26 Gantar, *Utrinki ugaslih sanj*, str. 94.

Peggetz, otroški vrtec z vzgojiteljicama Jerco Kobentar in Slavico Pozne (Arhiv Rafaelove družbe, foto Marjan Hočevar)

tin Meršol, Ivo Kermavner, Franc Gorše in Vinko Beličič. Profesorji so bili strogi in dosledni, od dijakov so zahtevali znanje, pri ocenjevanju niso popuščali, kot bi sicer pričakovali, glede na težke razmere, v katerih sta gimnaziji (in ljudske šole) delovali. Tako lahko v okrožnici ravnatelja Prijatelja, namenjeni dijakom, preberemo: »Ravnateljstvo opozarja vse učence, da bodo v bodoče vsi črtani, kateri ne bodo mogli svojega izostanka zadostno upravičiti. Isto velja tudi glede zamujanja pouka. Od danes naprej se bo izvajala največja strogost, kar se tiče zamud, nerednosti in slabega vedenja.«²⁷

Poleg, kot že omenjeno, splošnega pomanjkanja papirja, zvezkov in pisal²⁸ je eno večjih težav predstavljalo pomanjkanje učbenikov. Ko so odhajali iz Slovenije, prepričani, da odhajajo le za nekaj tednov, praktično nihče ni vzel s seboj učbenikov ali drugih pripomočkov za poučevanje ali učenje. Slovensko taboriščno

²⁷ Arhiv Milana Magistra, Okrožnice ravnatelja Prijatelja, 20. 6. 1945.

²⁸ Pogosto so zvezke naredili dijaki sami tako, da so nekaj listov papirja preprosto sešili skupaj, nato pa jih popisali od roba do roba. Milan Magister, ki je bil v taboriščih v Italiji, še vedno hrani papirje, ki so jih našli ob prihodu v taborišče v Femu, in sicer v baraki, ki je bila očitno namenjena administraciji. Te papirje, ki so bili na eni strani že popisani, so zaradi pomanjkanja papirja med drugim uporabljali tudi za šolo. Kasneje se je izkazalo, da so bili ti papirji v resnici poimenski sezname med vojno zaprtih ljudi, predvsem Angležev, Kanadčanov in Grkov. Ker so begunci te papirje shranili in vzeli seboj v Argentino, so se na ta način ohranili tudi ti sezname.

vodstvo je zato skupaj z učitelji pozivalo taboriščnike, da knjige, ki so jih morda prinesli seboj, šoli podarijo ali posodijo. V Avstriji je nekaj slovenskih knjig zagotovila celovška Mohorjeva družba, nekaj knjig so dobili pri slovenskih kmetih, ki so živeli v okolici, eden od dijakov je, kljub veliki nevarnosti, na skrivaj odšel čez Karavanke, doma nabral knjig in se zopet vrnil nazaj v taborišče.²⁹ Njegovo hrabro dejanje so občudovali tudi Angleži. O tem, kaj je storil, je v svojo okrožnico, namenjeno učiteljem v Angliji ob začetku šolskega leta, vključil tudi tajnik britanskega združenja Prijateljev Strachan. V okrožnici je med drugim napisal: »Pred nekaj dnevi sem izvedel o nekem Slovencu, ki je pobegnil iz svoje domovine, se srečno izognil vojaškim mejnim stražam in na svoji dolgi poti čez visoke gorske grebene nosil na hrbtu težko breme za svoje sonarodnjake begunce v velikem tirolskem taborišču. Ta tovor so tvorili šolski učbeniki za slovensko begunsko šolo na tirolskih tleh. To je duh požrtvovalnosti, s katerim moramo biti zdaj pripravljeni vršiti svoje vzgojiteljske naloge.«³⁰ V Italiji so nekaj slovenskih knjig prinesli predvsem Primorci, ki so se umaknili v cono A. Kljub vsemu pa bilo to daleč od tega, da bi zadostovalo za potrebe pouka tolikšnega števila otrok. Da bi nadoknadili ta manko, so začeli profesorji sami pisati učbenike ter jih razmnoževati na ciklostilu. Zaradi pomanjkanja ustreznih pripomočkov so se morali pri delu opreti predvsem na lastno znanje ter spomin, nekoliko so si pomagali z nemškimi ali latinskimi knjigami, ki so jih postopno dobili. Učbenike so sicer pisali in pripravljali predvsem slovenski učitelji v taboriščih v Avstriji. V treh letih so izdali prek štirideset različnih učbenikov, namenjenih tako za potrebe ljudske šole in gimnazije kot srednjih strokovnih šol.³¹ V taborišču v Špitalu je prof. Roman Pavlovčič izdelal Zgodovinski atlas Slovenije, ki je zagotovo najpomembnejše delo, narejeno v taboriščih, saj se šlo za prvi tovrstni atlas za Slovence sploh.³² Pri najmlajših, ki še niso znali brati, so si pomagali tako, da so slovenski taboriščniki, ki so znali lepo risati, na stene učilnice narisali različne otroške like ter pravljice.

Profesorji za svoje obsežno delo – poučevanje, priprave na posamezne šolske ure, pisanje učbenikov in skript, vodenje različnih krožkov, izvedbo številnih predavanj za druge taboriščnike, priprave na maturo ter dodatne ure za tiste učence in dijake s slabšim učnim uspehom – niso bili plačani oziroma so za svoje delo

29 Dijak Franc Jerman se je, potem ko je bil pri pouku oštet, ker ni znal (profesor Marko Bajuk ni sprejel njegovega opravičila, da se ni mogel naučiti, ker ni imel ustreznih učbenikov), odpravil v domovino ter se vrnil z nahrbtnikom, polnim knjig. Ker domači oblastem niso prijavili, da se je sin vrnil, so družino celo zaprli. Prim.: Intervju z Johnom Corsellisom, 23. 5. 2005.

30 Domači glasovi, 6. 11. 1945.

31 Prim.: Arnež, *Slovenski begunski tisk*. V Italiji sta v celotnem obdobju, glede na do sedaj znane podatke, nastala le dva učbenika, in sicer učbenik za zgodovino ter španska vadnica. Slovenski begunci v Italiji so zato učbenike naročali tudi pri Slovencih v taboriščih v Avstriji.

32 Pavlovčič si je pri izdelavi pomagal z materialom, ki ga je kot edino prtljago vzel s seboj, ko je zapuščal Slovenijo; vire, literaturo in zemljevide zanj je nabiral tudi v knjižnicah na Koroškem. Zemljevidi so bili vsak posebej prerisani, teksti natipkani na ciklostil in nato razmnoženi ter vezani v taboriščni knjigoveznici.

prejemali le skromno finančno nagrado,³³ ki pa so jim jo začeli izplačevati šele po nekaj mesecih. V nekaterih taboriščih so učitelji namesto plačila dobili dodatek k hrani (kruh in mesno konzervo). Kasneje so tudi te materialne nagrade ukinili, saj je želelo taboriščno vodstvo pritisniti na učiteljski zbor, da bi prenehali izvajati šolanje, v katerem so, kot že omenjeno, videli enega temeljnih razlogov, zakaj se slovenski begunci množičneje ne odločajo za vrnitev v domovino. Taboriščno vodstvo je tudi sicer na begunce pritiskalo na različne načine, saj so se zavedali, da bi z njihovim odhodom obenem rešili tudi problem beguncev. Prav v tem delu se vidi velika požrtvovalnost in skrb učiteljev za mladino. Učitelji bi lahko (ko so se razmere nekoliko stabilizirale) v taboriščni upravi ali v bližnji okolici zaprosili za kakšno delo, za katerega bi prejeli skromno, vendar redno plačo ter bi si tako olajšali življenje, vendar so dali prednost šolajočim se otrokom. Da bi lahko pokrili vsaj del stroškov, ki so jih imeli z organizacijo tako razvejanega šolstva, so uvedli tudi šolnine, pri čemer je treba dodati, da je vodstvo pri tem upoštevalo tudi gmotno stanje dijakov, saj so bili tisti dijaki, katerih starši so bili brez sredstev, plačila šolnine oproščeni.³⁴

Javno priznanje gimnazije

Tako Marko Bajuk kot Ivan Prijatelj sta si prizadevala, da bi slovenski begunski gimnaziji, ki sta ju vodila, dobili javno priznanje, kar bi pomenilo, da bi se dijaki po opravljeni maturi na slovenski begunski gimnaziji lahko vpisali na univerzo. Bajuk je s tem namenom avgusta 1945, tik pred opravljanjem prve mature, pisal zavezniški upravi v Celovec s prošnjo, če lahko pošljejo predstavnika, pred katerim bi dijaki četrtega in osmega razreda opravljali nižji oz. višji tečajni izpit, s čimer bi maturitetna spričevala dobila večjo veljavo. Zavezniška uprava se je odločila nekoliko drugače, saj je namesto predstavnika, ki bi predsedoval maturitetni komisiji, v taborišče poslala poverjenika za izobraževanje pri britanski vojaški upravi v Celovcu polkovnika Charlesa Witcomba Batyja z nalogo, da oceni celotno gimnazijo. Na podlagi opravljenega inšpekcijskega nadzora je polkovnik, po izobrazbi klasični filolog, ravnatelj šole v Londonu ter pisec vrste latinskih učbenikov za Oxford University Press,³⁵ pripravil poročilo, v katerem je izpostavil red in disciplino dijakov ter resno delo vseh, tako dijakov kot profesorjev. Poročilo je zaključil: *»Ta šola ohranja, kljub velikim težavam, najboljše tradicije evropskega izobraževanja in kulture. Glede na okoliščine [v katerih je šola] lahko ta podvig*

33 Tako je na primer učitelj za 37 ur pouka prejel 74 šilingov (za primerjavo: zemljevid Koroške, ki ga je tiskala begunska tiskarna, je stal 2 šilinga, slovensko-nemški slovar, natisnjen v taborišču, je stal 15 šilingov).

34 Letno poročilo II., str. 16.

35 Movrin, *Latinščina v katakombe*, str. 33.

Dijaki slovenske begunske gimnazije v Serviglianu. V sredini v prvi vrsti sedi ravnatelj gimnazije Ivan Prijatelj. (Arhiv avtorice, foto Lojze Erjavec)

imenujemo herojski in si zasluži vsa možna priznanja in podporo.«³⁶ Angleška komisija je po tem nadzoru slovenski begunski gimnaziji v Peggetzu podelila javno priznanje, njeni dijaki pa so se lahko z njenim maturitetnim spričevalom vpisali najprej na graško univerzo, kasneje pa tudi na različne univerze v Evropi in po svetu. Slovenski begunski gimnaziji v Italiji sicer nikoli ni uspelo pridobiti enakega javnega priznanja, vendar je Prijatelj poročal, da maturanti, ki so se s spričevalom slovenske begunske gimnazije vpisovali na italijanske univerze, niso imeli nobenih težav.³⁷ Dijaki obeh gimnazij so bili kasneje med najboljšimi študenti, mnogi so naredili tudi izredno uspešne kariere (številni so postali profesorji na uveljavljenih univerzah, mednarodno priznani zdravniki, uspešni podjetniki, inženirji pri Nasi ipd.), kar govori o kvaliteti obeh begunskih gimnazij.³⁸

Ko govorimo o slovenski begunski gimnaziji, bi bilo morda dobro omeniti še dve stvari. Tako v Avstriji kot v Italiji je slovensko šolsko vodstvo ustanovilo tudi dijaški konvikt (danes bi rekli dijaški dom), v katerem so bivali dijaki, ki so bili v taborišču brez staršev, ter dijaki, ki so prišli iz drugih taborišč. V konviktu je bil poseben prostor namenjen tudi študiju, v njem pa so se lahko učili tudi tisti

³⁶ AS 2023, John Corsellis, Poročilo o šolstvu v D. P. Camp, Peggez 1945, str. 5–6.

³⁷ Arhiv Zedinjene Slovenije, Slovenska gimnazija v Monigu, Zapisnik št. 9, 28. 2. 1946.

³⁸ Obe gimnaziji sta predstavljali tudi svojevrstni fenomen v evropskem smislu, saj ničesar podobnega ne najdemo med drugimi taboriščniki.

dijaki, ki so sicer stanovali v taborišču (v barakah sta v eni sobi praviloma živeli vsaj dve ali celo več družin, kar je oteževalo učenje). Skoraj neverjetno se sliši, da so znotraj obeh slovenskih begunskih gimnazij izvajali kar tri različne programe oziroma smeri: klasično gimnazijo, realko ter učiteljišče. Še posebej strogi in dosledni so bili prav do učiteljiščnikov, saj so se zavedali, da bodo ti nekoč dijake tudi sami poučevali. Dijaki na učiteljišču so imeli ob že tako obsežnem predmetniku ter dodatnih pedagoških predmetih še hospitacije, o katerih so morali skrbno voditi zapisnike in poročila.³⁹ V okviru gimnazije je delovala tudi šolska knjižnica, ki so jo postopoma dopolnjevali in urejali.⁴⁰

Poleg skrbi za kvaliteten pouk so velik poudarek dajali tudi interdisciplinarnemu pristopu. Kot je razvidno iz ohranjenih hospitacij, so, posebej še v ljudski šoli, skrbeli za to, da so se obravnavane vsebine povezovale z vsemi predmeti. Tako so, ko so npr. obravnavali tematski sklop, povezan z gozdovi, med drugim pri slovenščini brali Jakličovo povest V graščinskem jarku ter obravnavali Antona Aškercarja in njegovo Staro pravdo, se učili prislove kraja; pri matematiki so obravnavali površino Slovenije z vidika odstotkov, ki padejo na posamezne kmetijske panoge, ter imeli razne naloge iz gozdarstva in lesne trgovine; pri prirodoopisu so se učili o vrstah dreves, gozdnih živalih in rastlinah, s poudarkom na zdravilnih zeliščih, pri zgodovini o gozdarskih razmerah v času tlačanstva ter pregled geoloških dob, pri glasbi so se naučili dvoglasno zapeti pesem Na tujih tleh, pri telovadbi pa so načrtovali tek »čez drn in strn«, plezalne vaje.⁴¹

Učiteljski zbor je zelo spodbujal mlade k vključevanju v številne obšolske dejavnosti, kot so bili različni krožki, dramske skupine, pevski zbori, sodelovanje pri šolskem časopisu,⁴² literarnih natečajih, pripravljali pa so tudi zelo odmevne in dobro obiskane šolske razstave in predstave. Toda, če so učitelji opazili, da je zaradi teh dejavnosti pri mladem človeku trpel šolski uspeh, so mu omejili ali celo prepovedali sodelovanje pri teh aktivnostih. Skrb učiteljev do otrok se kaže tudi v tem, da so zanje pripravljali posebne programe tudi v času šolskih počitnic,

39 O tem, da bi zaradi velike obremenitve nekoliko skrčili število ur in predmetov na učiteljišču, so na eni izmed sej učiteljskega zbora tudi razpravljali, vendar se za to niso odločili. Prim.: Arhiv Zedinjene Slovenije, Slovenska gimnazija v Monigu, Zapisnik št. 8, 26. 1. 1946.

40 Da bi omogočili taboriščnikom dostop do knjig, še posebno slovenskih, so začeli te sistematično zbirati in urejati, gimnazijski učiteljski zbor v Peggetzu pa je na svoji redni seji 25. avgusta 1945 sprejel sklep, da se ustanovi javna taboriščna knjižnica, v katero se vključijo tudi tiste knjige iz šolske knjižnice, ki jih učitelji ne bodo potrebovali za svoje delo. Na seji so obenem sklenili, da mora knjižnica, čeprav bo javna, ostati formalno znotraj gimnazije, s čimer so jo želeli obvarovati pred tem, da bi jo taboriščno vodstvo kdaj razglasilo za skupno taboriščno last. Prim.: Bajuk, Spomini, str. 159.

41 Arhiv Aleksandra Majhna, Hospitacije.

42 Med drugim so izhajali naslednji šolski časopisi: Cvetje v tujini (za dijake), Lepša bodočnost (časopis dijakov kmetijske poklicne šole), Begunska mladina (za učence ljudske šole), Potoček (za dijake, člane KA), Triglav (časopis nižješolskega literarnega krožka), Šola in dom (za učitelje in vzgojitelje), Nova doba – glasilo slovenske akademske mladine v emigraciji, Begunčkova lučka (izšlo samo šest števil).

ko bi sicer lahko imeli prosto oziroma bi se lahko pripravljali na novo šolsko leto. Namesto tega oziroma ob tem so za otroke redno organizirali različne športne aktivnosti (v Senigaliji so imeli, ker je bilo taborišče postavljeno ob morju, plavalne tečaje ter različne vodne igre), pripravljali dopolnilne tečaje, na katerih so slabši otroci utrjevali letno snov ter se tako pripravljali na pouk, ipd.

Brez srednjih strokovnih šol ne gre

Toda vsi mladi se po zaključku ljudske šole niso odločili za gimnazijo. Zanje so organizirali različne srednje strokovne šole, odvisno od števila mladih v taborišču in možnosti zagotavljanja ustreznega učiteljskega kadra. Da bi vsem zagotovili čim bolj kvaliteten pouk, so s posebnim soglasjem taboriščnega vodstva nekateri profesorji učili tako v matičnem taborišču kot v drugih taboriščih, kjer so slovenski taboriščniki ustanovili strokovne šole. Dijaki so se lahko odločili za srednjo obrtno šolo, kmetijsko šolo ter gospodinjsko šolo, v taborišču v Peggettzu pa je v okviru gimnazije nekaj časa delovala celo trgovska akademija.⁴³

*Gospodinjska šola, najbrž v otroški kuhinji, ki je bila v Špitalu do leta 1949.
(Arhiv Rafaelove družbe, foto Marjan Hočevnar)*

⁴³ Na akademijo se je vpisalo 16 dijakov, pogoj za vpis pa je bil narejen nižji tečajni izpit ali zaključni izpit meščanske šole. Akademijo, ki jo je vodil prof. Rajman, so morali februarja 1947 zaradi pomanjkanja sredstev ukiniti. Rajman je namreč stanoval v Dellachu, ne v taborišču, vendar, ker učitelji po odredbi taboriščne uprave niso več prejeli plačila za svoje delo, je pot zanj postala predraga. Letno poročilo III., str. 6.

Na Koroško oziroma v Italijo so se po vojni umaknili tudi številni študentje, ki so želeli nadaljevati študij. Ker je sprva kazalo, da vpis na fakulteto ne bo mogoč, je učiteljski zbor v Peggetzu naredil načrt visokošolskega študija, ki bi ga izvajali v taborišču,⁴⁴ vendar je po Bajukovem posredovanju senat graške univerze, čeprav niso imeli seboj ustreznih dokazil, študentom dovolil vpis na fakultete. Po posredovanju dr. Mihe Kreka so se na univerzo v Bologni uspešno vpisali tudi slovenski študenti iz taborišč v Italiji.⁴⁵

Neformalno izobraževanje za taboriščnike

Slovenski taboriščniki so formalno izobraževanje močno povezovali tudi z neformalnim, ki pa ni bilo namenjeno zgolj mladim, temveč vsem slovenskim taboriščnikom. Tako so vsak teden organizirali več različnih predavanj, strokovnih in poljudnih.⁴⁶ Množično so se udeleževali jezikovnih tečajev, ki so jih organizirali slovenski taboriščniki.⁴⁷ Izbirali so lahko med španščino, nemščino, angleščino, italijanščino, najdemo celo tečaje češčine, francoščine, poljščine in ruščine. Tečaje angleščine je na pobudo beguncev organiziralo tudi taboriščno vodstvo. Organizirali so različne druge tečaje, na primer knjigovodski tečaj, tečaj slovenske stenografije, fotografski tečaj, tečaj za strežnice in zdravstvene pomočnike, zadrufne tečaje, tečaj za pritrkovalce, šoferski tečaj ipd.

Slovensko taboriščno vodstvo v Peggetzu je pozivalo vse slovenske begunce, da naj znotraj posameznih barak organizirajo bralne večere, »*da nam bodo zimski večeri krajši in da jih bomo koristno prebili*«. ⁴⁸ Poleg bralnih večerov, ki so potekali po barakah, so tako v Peggetzu kot v Serviglianu (po selitvi pa v Špitalu in Senigaliji) organizirali tudi skupne bralne večere, s katerimi so želeli »*ljudi ne le zabavati, marveč tudi zbuhati smisel za pravo, dobro branje, širjenje razumevanja za književnost in učenja pravilnega razumnega branja*«. ⁴⁹ Te večere so organizirali tudi zaradi splošnega pomanjkanja knjig in zaradi želje približati leposlovna dela tudi tistim, ki zaradi ostarelosti niso mogli več brati.

Z namenom širjenja in poglobljanja splošnega znanja (pa tudi, da bi taboriščniki kvalitetno preživljali čas v taborišču) so organizirali ljudsko univerzo, v okviru katere so prav tako imeli različna tematska predavanja. V Peggetzu so po-

⁴⁴ Bajuk, Naše šolstvo v Avstriji, str. 171.

⁴⁵ UNRRA, S-0527-0997, F.E.S.E. and policy on Student care.

⁴⁶ Odvisno od možnosti, ki so jih imeli. V tem pogledu so bili posebej aktivni v taborišču v Peggetzu (po preselitvi pa v Špitalu) in Serviglianu (po preselitvi pa v Senigaliji), ki sta bili tudi največji »slovenski« taborišči.

⁴⁷ V Senigaliji je zaradi visokega vpisa tečaj španščine v nekem trenutku potekal celo prek taboriščnega ozvočenja.

⁴⁸ Novice, 20. 12. 1945, str. 2.

⁴⁹ Arhiv Zedinjene Slovenije, Poročilo o prosvetnem delu v naših taboriščih na Koroškem, 30. 10. 1945, str. 4.

Cvetje v tujini

GLASILO • DIJAŠKE • BEGUNŠKE • MLADINE • MAREC • 1948

POTOPLJENI ZAKLAD

Zlata reka mi vre iz saka,
biserni grad se na dru lesketa.

V globinah se pravljico mesto iskri,
ob sončnem poljubu vse v zlatu gori.

Za grajskim obzidjem so v jami neznani
zakladi zlata in srebra zakopani.

V blesteči dvorani so zbrani dvorjani,
dragulji iskreči po tleh so nastlani.

Cvetoče poljane se širijo v dalj,
med njimi spreha ukleti se kralj.

Po bajni zaklad so že mnogi veslali,
a zlati valovi so jih pokončali.

Ko sonce utone, zaklad zagori,
z zakietim sijajem omamlja ljudi.

Čez zlate vrtince čolniček ravnam,
v iskrebih valovih se z veslom igram.

V globinah voda
je grad iz zlata,
v prepadih brez dna
zaklad trepeti.

A v mavričnih daljah so skalni bregovi,
tam v moji deželi so moji gradovi.

Oziram se proti visokim goram,
v neznane daljave za ciljem veslam.

Željko.

Prva stran glasila begunske dijaške mladine Cvetje v tujini, ki je izhajalo mesečno, prva številka je izšla decembra 1945; v njem so objavljali dijaki, ki so skrbeli tudi za slikovno podobo glasila.

leg vsega organizirali še poseben socialni tečaj, namenjen predvsem delavcem.⁵⁰ Izobraženci so se radi udeleževali različnih tematskih krožkov (filozofski, pravni, sociološki, kulturno-zgodovinski idr.), prirejali so tudi literarne večere. Marsikdo se je prav tu začel tudi uveljavljati (npr. Prešernov nagrajenec Vladimir Kos).

Ob (nekdanjih) državnih ali cerkvenih praznikih ter ob začetku ali koncu šolskega leta so organizirali odlično obiskane akademije, ki so vključevale – pogosto zelo zahteven – kulturni program (gledališke predstave, nastope pevskih zborov, deklamiranje poezije v več jezikih ipd.) ter športne nastope.

Slovensko begunsko šolstvo je bilo tako po obsegu kot kvaliteti svojevrsten fenomen v povojnem evropskem prostoru. Tu so bile podane zgolj bistvene značilnosti, so se pa taborišča seveda med seboj razlikovala, podrobneje pa bi bilo treba omeniti vsaj še pomembno vlogo slovenskih beguncev pri obuditvi kulturnega in prosvetnega življenja zamejskih Slovencev, ki je bilo po prvi svetovni vojni tako v Avstriji kot Italiji oteženo oziroma prekinjeno. V nekaj letih delovanja so pokazali, da je kakovostno šolstvo predvsem stvar mentalitete in ne toliko razmer. Pri tem je treba izpostaviti še tisto, kar je bistveno zaznamovalo ne le slovensko begunsko šolstvo, temveč celotno slovensko begunsko skupnost. Vse njihovo delo je bilo prepleteno z zvestobo slovenskemu narodu in katoliški veri, skrbi za krepitev narodne zavesti ter vzgoje posameznika in celotne skupnosti k odgovornosti za skupno dobro. Ali kot je že avgusta 1945 Majhen položil na srce svojim učiteljem: *»Ta deca nam bodo morala pomagati pri delu v domovini in če nje ne bomo vzgajili po moralno visoko stoječih in versko trdnih načelih, nam pri delu doma pozneje ne bo mogla pomagati.«*⁵¹ Če sledimo zgodbam slovenskih beguncev po odhodu v svet, lahko ugotovimo, da je kakovostno begunsko šolstvo mladim resnično dalo odlično popotnico za nadaljnjo pot. Da je bila skrb zanje in njihovo izobrazbo bistvenega pomena, se kaže tudi v tem, da so ob prihodu v Argentino, kamor je odšla večina slovenskih beguncev, praktično takoj začeli organizirati slovensko šolstvo, katerega cilj je bil ohranitev in krepitev slovenske narodne zavesti. Pri teh naporih pa je prav slovensko begunsko šolstvo predstavljalo njegov bistveni temelj in izhodišče.

Viri in literatura

Viri

Arhiv Aleksandra Majhna, Hospitacije.

Arhiv Aleksandra Majhna, Ljudska šola.

Arhiv Aleksandra Majhna, Underweight of the children of Elementary School in the D. P. Camp Peggez – Spittal.

Arhiv Aleksandra Majhna, Zapisniki ljudske šole v Peggezu.

⁵⁰ Pernišek, Prosvetno delo v Avstriji, str. 111.

⁵¹ Arhiv Aleksandra Majhna, Zapisniki ljudske šole v Peggezu, 1. 8. 1945.

- Arhiv Milana Magistra, Okrožnice ravnatelja Ivana Prijatelja.
- Arhiv Zedinjene Slovenije, Poročilo o prosvetnem delu v naših taboriščih na Koroškem.
- Arhiv Zedinjene Slovenije, Slovenska begunska gimnazija v Monigu.
- AS 2023, John Corsellis, Poročilo o šolstvu v D. P. Camp, Peggez.
- Bajuk, Marko, *Omnia ad maiorem Dei gloriam – Spomini*.
- Domači glasovi, Lienz, 1945–1949.
- Novice, 1945–1946.
- Slovenski poročevalec, 1945–1946.
- Slovenska begunska gimnazija v Peggezu pri Lienzu, Letno poročilo za šolski leti 1944/45 in 1945/46, sestavil Marko Bajuk, Peggez, 1946.
- Slovenska begunska gimnazija v Spittalu na Dravi, Letno poročilo za šolsko leto 1946/47, sestavil Marko Bajuk, Spittal, 1947.
- Slovenska begunska gimnazija v Špitalu ob Dravi, Letno poročilo za šolsko leto 1947/48, sestavil prof. Jeglič Mirko, Spittal, 1948.
- Slovenski taboriščnik, 1945.
- Taboriščni arhiv priča, 4. zvezek, uredil Filip Žakelj, Buenos Aires, 1975.
- UNRRA, S-0527-0120, Monthly Statistical Reports.
- UNRRA, S-0527-0997, Education and Recreation.
- UNRRA, S-0527-0998, Number of DP in Camps.
- Zedinjena Slovenija, 1945–1948.

Literatura

- Arnež, A. Janez, *Slovenski tisk v begunskih taboriščih v Avstriji 1945–1949*. Ljubljana – Washington, Studia Slovenica, 1999.
- Arnež, Janez A.: Slovensko šolstvo v begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji od 1945 do 1949, *Begunsko šolstvo v 20. stoletju – naše in pri nas*, Ljubljana 2002, str. 29–47.
- Arnež, A. Janez, *SLS = Slovenian people's party : 1941–1945*. Ljubljana; Washington, 2002.
- Bajuk, Božidar, Iz nič smo začeli: Nekaj spominov na početke Slovenske begunske gimnazije v Vetrinju. *Vestnik*, letnik XXVI, 1975, št. 9–10, str. 197–205.
- (B)ajuk (M)arko, Naše šolstvo po taboriščih v Avstriji. *Koledar Svobodne Slovenije*, 1952, str. 160–180.
- Corsellis, John, O Slovencih v begunskih taboriščih. *Zbornik Svobodne Slovenije 1973–1975*, 1975, str. 61–105.
- Gantar, Kajetan, Spomini na begunsko gimnazijo v Peggezu pri Lienzu, *Begunsko šolstvo v 20. stoletju – naše in pri nas*, Ljubljana 2002, str. 47–57.
- Gantar, Kajetan, *Utrinki ugaslih sanj: spomini na mladost*. Ljubljana, Slovenska matica, 2005.
- Hančič, Damjan, *Revolucionarno nasilje v Ljubljani 1941–1945*. Ljubljana, Študijski center za narodno spravo, 2015.
- Intervju z Johnom Corsellisom. *Mladina*, 23. 5. 2005, str. 39–43.
- Jaklitsch, Helena, Seznam žrtev revolucionarnega nasilja pred ustanovitvijo prve

- vaške straže. *Temelj prihodnosti*. Ljubljana, 2015, str. 107–126.
- Jaklitsch, Helena, *Slovensko begunsko šolstvo v taboriščih v Avstriji in Italiji od 1945 do 1950: doktorska disertacija*. Ljubljana, 2015.
- Kolar, Bogdan, *Salezijanci med begunci: Delo salezijancev med slovenskimi begunci v begunskih taboriščih Avstrije in Italije 1945–1950*. Ljubljana, Salve, 2008.
- Movrin, David, Latinščina in grščina na poti v katakombe: Josip Osana, dr. Joža Lovrenčič, Marko Bajuk, Ivan Dolenc in dr. Josip Ilc. *Šolska kronika*, let. 25, št. 1/2, str. 11–55.
- Pernišek, Franc, Prosvetno delo v taboriščih v Avstriji. *Koledar Svobodne Slovenije*, 1953, str. 110–124.
- Slovenski begunci v Avstriji. *Koledar Svobodne Slovenije*, 1949, str. 109–120.
- Slovenski begunci v Eboli. *Koledar Svobodne Slovenije*, 1949, str. 154.
- Strgar, Milica, Šolstvo in prosvetno-kulturno delo slovenskih beguncev v taboriščih po Italiji (v Španiji in na Tržaškem) 1945–1948. *Borec*, letnik XL, 1988, št. 1, str. 83–112.

Povzetek

Od maja 1945 do odhoda v Argentino, Kanado, ZDA in druge države, večina so odšli leta 1948, je nekaj več kot deset tisoč slovenskih beguncev živelo v taboriščih v Avstriji in Italiji. Razsežnost kulturne, šolske in verske dejavnosti, ki so jo razvili v vseh taboriščih, še danes preseneča, ob tem pa smemo zatrditi, da je prav šolstvo pomenilo vrhunec prizadevanj slovenskega taboriščnega vodstva, da mladim, kljub begunskemu življenju, omogoči ustrezno izobrazbo in znanje. Tako so v taboriščih, kljub vsesplošnemu pomanjkanju, ustanovili ljudske šole, znotraj katerih so delovali otroški vrtci, ter strokovne šole (kmetijska, obrtna, gospodinjstva). Že na vetrinjskem polju je slovensko taboriščno vodstvo ustanovilo slovensko begunsko gimnazijo, ki je kasneje delovala v taborišču v Peggetzu (po preselitvi pa v Špitalu), o njej pa je britanska komisija, ki je odločala o tem, ali jo javno prizna, zapisala: »*Ta šola ohranja, kljub velikim težavam, najboljše tradicije evropskega izobraževanja in kulture.*« Po kvaliteti in zahtevnosti je izstopala tudi slovenska begunska gimnazija, ki so jo ustanovili slovenski begunci v taborišču Monigu v Italiji, po preselitvi pa je delovala v taborišču v Serviglianu in nato Senigaliji. Dijaki, ki so zaključili šolanje na obeh gimnazijah, so se lahko vpisovali na univerze po svetu ter tudi tam dosegali odlične rezultate. Profesorski zbor na obeh gimnazijah je bil zavidanja vreden, profesorji, ki so svoje delo večino časa opravljali zastonj, do dijakov pa so bili kljub okoliščinam zahtevni, so v taborišču napisali prek štirideset učbenikov ter tako ublažili njihov manko. V Špitalu je nastal prvi Zgodovinski atlas Slovenije. Poleg skrbi za kvaliteten pouk so velik podatek dajali interdisciplinarnemu pristopu, mlade pa spodbujali k vključevanju v številne obšolske dejavnosti. Posebno skrb so namenjali neformalnemu izobraževanju, ki je bilo namenjeno vsem slovenskim taboriščnikom, ne le šolajoči se

mladini. Skozi vsa tri, štiri leta so organizirali številna strokovna in poljudna predavanja iz zgodovine, filozofije, prava, sociologije, ekonomije ter drugih področij, organizirali ljudske univerze ter različne krožke. Izvedli so številne jezikovne ter druge tečaje, organizirali bralne ter literarne večere. Poleg tega so prispevali še k obuditvi kulturnega in prosvetnega življenja zamejskih Slovencev, vse njihovo delo pa je bilo prepleteno z zvestobo slovenskemu narodu in katoliški veri ter z vzgojo k odgovornosti za skupno dobro.

UDK 37(497.4-114)"19/20"(091)
1.02 Pregledni znanstveni članek
Prejeto: 24. 8. 2018

Nevenka Hacin*

Vpliv spremenjene vloge gospodarstva na območju Zasavja na izobraževanje mladostnikov po končani osnovni šoli v obdobju poveljne Jugoslavije

The influence of the altered role of the economy in the Zasavje region on post-primary education during the post-war period in Yugoslavia

Izveček

V prispevku je predstavljen razvoj družbeno organiziranega izobraževanja otrok po končani osnovni šoli na območju Zasavja v obdobju druge Jugoslavije.

Pri prikazu delovanja treh šol, tipičnih za t. i. »črni revir« v obdobju socializma, so opredeljene spremembe na področju gospodarstva in s tem v organizaciji podjetij, ki so vplivale, da so poleg obstoječih poklicnih šol iz obdobja kraljevine Jugoslavije, ki so se spreminjale v skladu s potrebami družbe in spremembami zakonodaje, ustanovljale nove strokovne kakor tudi t. i. industrijske šole.

Abstract

The article presents the development of the socially organised education of children after primary school in the Zasavje region in the post-war Yugoslavia. By showing the activities of three schools, characteristic of this mining region under socialism, the article defines the changes in the economy and the organisation of companies that led, in addition to the existing vocational schools inherited from the Kingdom of Yugoslavia, which were changing in line with the social needs and legislation changes, to the founding of new schools, both technical and so called "industrial" schools.

Ključne besede: Zasavje, socialistično gospodarstvo, industrijska šola, strokovno izobraževanje, usmerjeno izobraževanje

Key words: Zasavje, socialist economy, industrial school, vocational education, career-oriented education

* Nevenka Hacin, prof. zgod. in soc., muzejska svētnica, Zasavski muzej Trbovlje, e-pošta: nevenka.zmt@siol.net

Razprava

Uvod

V prispevku bom predstavila vpliv spremenjene vloge zasavskega¹ gospodarstva v novonastali Jugoslaviji² na lokalne potrebe strokovnega izobraževanja otrok po končani osnovni šoli. Vzporedno s spremembami v gospodarski politiki v obdobju socializma so se spreminjale potrebe po usposobljenosti delavcev v proizvodnji kakor tudi pri organiziranju dela in vodenju tovarn. Zato so poleg obstoječih poklicnih šol iz obdobja kraljevine Jugoslavije, ki so se spreminjale v skladu s potrebami družbe in spremembami zakonodaje, ustanavljali nove, tako strokovne kot tudi poklicne oz. t. i. industrijske šole.³

Prvih pet let po vojni (1945–1950), ko je industrializacija potekala v skladu z državno planirano in centralno vodenno gospodarsko politiko, je država urejala šolstvo z različnimi odloki, ki pa, razen ukinitve meščanskih šol (leta 1945) in krajših tečajev poklicnega izobraževanja (za učence, ki niso uspešno zaključili osnovnih šol), niso prinašali bistvenih sprememb.

Tako se je še naprej ohranjalo paralelno osnovno šolsko, splošno gimnazijsko in poklicno izobraževanje, ki je kljub uvedbi treh vrst šol leta 1945, t. i. vajenske,⁴ strokovne⁵ in mojstrske,⁶ nadaljevalo tradicijo predvojnih obrtnih šol. To je bilo za Zasavje povsem sprejemljivo, saj se potrebe po strokovnem znanju niso bistveno spremenile kljub krepitvi rudarstva, obnovi obstoječih tovarn in povezovanju sorodnih dejavnosti, kot npr. Centralnih rudarskih delavnic v Strojni tovarni Trbovlje (od tu dalje STT). Tako so se ohranile obrtne šole, delujoče pod različnimi nazivi

- 1 Zasavje predstavlja danes območje občin Hrastnik, Trbovlje in Zagorje ob Savi. Po drugi svetovni vojni je bilo del okraja Trbovlje, ki se je leta 1955 združil z okrajem Krško in je deloval do 1. julija 1958, ko je bil kot okraj ukinjen. Občine Trbovlje, Zagorje in Hrastnik ter večji del občine Radeče so nato priključili okraju Ljubljana, preostale občine bivšega okraja Trbovlje pa okraju Novo mesto oz. delno tudi okraju Celje.
- 2 Po drugi svetovni vojni ustanovljena Jugoslavija, med sodobniki znana kot nova ali druga Jugoslavija, je v času svojega obstoja, to je do leta 1992 (razpad: 25. 6. 1991–27. 4. 1992), večkrat spreminjala ime: 10. 8. 1945 DFJ, 11. 11. 1945 FLRJ, 7. 4. 1963 SFRJ.
- 3 Industrijska šola v času socializma: ime zaradi ustanovitelja oz. pobudnika ustanovitve. Dejansko pa so bile to sprva vajenske šole, ki so imele teoretični pouk na šoli, praktičnega pa v gospodarski organizaciji (največkrat ustanoviteljice), v 60. letih pa so prerasle v strokovne šole s teoretičnim in praktičnim poukom na šoli oz. v šolski delavnici. Še vedno pa so delovale pod vodstvom ustanovitelja (večinoma podjetja). Situacija se je začela spreminjati v 70. letih, ko so šole oblikovali kot samostojne temeljne organizacije združenega dela znotraj delovnih organizacij.
- 4 Vajenska šola oz. šola za učence v gospodarstvu: teoretični pouk v šoli, praktični pa v gospodarski organizaciji.
- 5 Strokovna šola s praktičnim poukom za pridobitev izobrazbe kvalificiran delavec: teoretični in praktični pouk na šoli oz. šolski delavnici.
- 6 Mojstrska šola za izobraževanje odraslih oz. pridobitev izobrazbe za visokokvalificiranega delavca in mojstra.

(Strokovno nadaljevalna šola, Vajenska šola raznih strok, Šola za učence v gospodarstvu raznih strok ...), ki so še vedno izvajale pouk v prostorih osnovnih šol.

Šele po letu 1950 pa so se začele pojavljati hkrati z odpiranjem novih tovarn potrebe po *pestrejšem strokovnem izobraževanju* tudi v Zasavju.

Temu je sledilo ustanavljanje ustreznih šol, ki je potekalo v skladu s spremembami izobraževanja v obdobju od petdesetih do osemdesetih let 20. stoletja oz. hkrati s procesom decentralizacije in uvajanjem delavskega upravljanja, ki je postopoma preraščalo v družbeno samoupravljanje (v skladu z Zakonom o združenem delu leta 1976).

Izobraževanje je doživelo prvo vidnejšo spremembo leta 1958, ko je Splošni zakon o šolstvu uveljavil enotno obvezno osemletno osnovno šolo (od tu dalje OŠ) ter zato ukinil paralelno izobraževanje (višja OŠ ali nižja gimnazija) in popolno osemletno gimnazijo (nižja in višja gimnazija) oz. preoblikoval višje štiri razrede gimnazije v šolo druge stopnje. Na področju poklicnega šolanja pa spet dopuščal krajše tečaje poklicnega izobraževanja za učence z nedokončano osnovno šolo (intenzivno spodbujanje zaposlenih za pridobitev kvalifikacij).

Prvo bistveno spremembo pa je *poklicnemu izobraževanju* prinesla reforma leta 1967 oz. Zakon o srednjem šolstvu, ki je namesto vajenskih in strokovnih šol s praktičnim poukom uvedel enotne poklicne šole, ki so formalno dobile status srednjih šol. Novi zakon je razlikoval celoletno oz. periodično organizacijo pouka (pri prvi je praktično izobraževanje organizirala šola sama, pri drugi pa delovna organizacija; za kakovost obeh pa je bila odgovorna šola), ki je začela zmanjševati vlogo mojstrov.

Celotno srednje šolstvo pa je največje spremembe doživelo po letu 1974 v procesu t. i. *reformiranega usmerjenega izobraževanja*,⁷ ki naj bi poenotil splošno izobraževanje na srednji stopnji (dveletni program skupne vzgojno-izobraževalne osnove naj bi bil podlaga za vsako nadaljnje šolanje) in poudaril produkcijsko vlogo šole (proizvodno delo je postalo obvezen sestavni del vsakega izobraževanja po OŠ). Temelj naj bi bila t. i. skupna vzgojno-izobraževalna osnova. Medrepubliška komisija je sprejela dve različici razumevanja te osnove: dveletni program enotne šole, ki naj bi bil podlaga za vsako nadaljnje šolanje, ter enoinpolletna skupna vzgojno-izobraževalna osnova kot enotna vsebina vseh srednješolskih programov. Prvo so uporabile vse federalne enote, razen Slovenije, ki je praktično ohranila poprejšnjo programsko zgradbo srednjega šolstva (z minimalnimi spremembami), ne glede na spremembe uradnih poimenovanj.

7 Usmerjeno oz. t. i. reformirano izobraževanje po osnovni šoli v SFRJ od leta 1974 do konca osemdesetih let. Zasnovo reforme je s posebno resolucijo uveljavil 10. kongres ZKJ (1974); za njeno uresničitev in koordinacijo v posameznih federalnih enotah je bila ustanovljena Medrepubliška komisija za reformo izobraževanja ...' [ES 14:103]

Kljub uzakonitvi leta 1981⁸ pa Slovenija usmerjenega izobraževanja ni realizirala v celoti. Tako je npr. vsebinsko gledano (primerjava predmetnikov), ohranila gimnazijsko izobraževanje (kljub ukinitvi mature) v t. i. srednjih šolah s široko strokovno usmeritvijo (npr. srednja šola splošno-kulturne, naravoslovno-matematične, družboslovno-jezikovne ali pedagoške usmeritve), pri poklicnem izobraževanju pa omogočila izbor za različne strokovne programe že pri vstopu v srednjo šolo oz. pri vpisu v 2. letnik za raven poklicnega, strokovnega ali tehniškega izobraževanja. Zaradi tendenc večanja obsega splošne in strokovno teoretične izobrazbe pa ji ni uspelo preprečiti zmanjšanja praktičnega izobraževanja. Tako nastali minus iz praktičnega znanja je poskušala prenesti na čas pripravništva, žal pa neuspešno, saj delovne organizacije te naloge niso bile pripravljene niti sposobne prevzeti.

UI je s številnimi novostmi prinašalo pozitivne in negativne posledice na področju srednjega šolstva. Pomanjkljivosti oz. najočitnejše enostranskosti in napake so začeli odpravljati po letu 1987, ko je bila končana evalvacijska študija.

Kako so se te in že vse predhodne spremembe odražale v praksi, pa je razvidno iz predstavitve treh šol oz. oblik izobraževanja za mladostnike, tipičnega za Zasavje v obdobju povojne Jugoslavije.

Razvoj rudarskega izobraževanja zaradi potreb rudnikov v Zasavju (1905–1992)

Zaradi potreb modernizacije rudarstva v Zasavju⁹ po zahtevnejšem strokovnem znanju zaposlenih, kot ga je dajalo osnovnošolsko izobraževanje, je bila leta 1905 na pobudo domačinov (rudarjev, rudniškega ravnateljstva, lokalnega šolstva, revirnega rudarskega urada v Celju) ustanovljena dveletna Rudarska nadaljevalna šola v Trbovljah. Odlok o njeni ustanovitvi je izdal Štajerski deželni šolski svet v Gradcu.¹⁰ Za uspešno delovanje je šola dobivala subvencije od države, lokalnih oblasti, Trboveljske premogokopne družbe (od tu dalje TPD). Koristila je prostore na OŠ Trbovlje. Šolajoči se (povprečno okrog 40), stari od 15 do 36 let, med katerimi so bili tudi izobrazbe željni rudarji (če so opravili sprejemni izpit), so se po končanem šolanju oz. opravljenem zaključnem izpitu lahko zaposlili kot kvalificirani delavci ali pa nadaljevali izobraževanje v Celju na Državni rudarski šoli za jamske nadzornike. Tako so pridobili ustrezno izobrazbo za delovno mesto obratovodje oz. obratnega nadzornika.¹¹

8 Usmerjeno oz. reformirano izobraževanje po OŠ je bilo v SLO uzakonjeno leta 1981 (v preostalih jugoslovanskih republikah pa od leta 1974 do 1976), v celoti odpravljeno pa leta 1996 s sprejetjem Zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja ter s sistemskimi zakoni o osnovnih šolah, gimnazijah ter poklicnem in strokovnem izobraževanju.

9 Začetki organiziranega rudarjenja v Zasavju: Zagorje 1755, Trbovlje 1804, Hrastnik 1822.

10 ZAC, *Trbovlje 1875–1945*, AŠ 57.

11 Zakon iz leta 1893 je zahteval, da rudniki zaposlijo rudarske paznike z ustrezno končano rudarsko šolo zaradi večanja količin nakopanega premoga in s tem posledično manjše varnosti.

Šola je prve organizacijske spremembe doživela v času *okupacije*. Postala je triletna. Dobila pa je svoje prostore. Najprej v opuščeni rudarski kopalnici, nato pa na istem mestu v namensko zgrajenem poslopiju, t. i. »Schulbarake«, v Trbovljah.

Triletno rudarsko šolo (Bergberufsschule der Energieversorgung Süddeutscher aktiengesellschaft Kohlenbergbaue Werkschule Edlingen) pa je nemški okupator ustanovil 18. januarja 1942¹² še v Zagorju. Delovala je pod okriljem zagorskega rudnika. Šola je dobila prostore v adaptirani zgradbi skladišča nekdanje steklarne v Toplicah.

Obe šoli sta odražali okupatorjevo politiko šolskega sistema in tendence po usposobljenem rudarskem kadru, ki bi zadostil njegovim potrebam po premoгу v vojnih razmerah.

Rudarski šoli, ukinjeni ob koncu vojne, sta nadaljevali pouk že jeseni leta 1945. V skladu s potrebami povojnega rudarstva pa sta poleg rudarskega oddelka vpisovali še kovinarski in elektro oddelek (zagorska: kovinarski od 2. 11. 1945,¹³ elektro pa od leta 1955/56,¹⁴ trboveljska pa od leta 1945 kovinarski in elektro oddelek).¹⁵ Leta 1947¹⁶ se jima je, čeprav samo za tri leta in le z rudarskim oddelkom, pridružila še šola v Hrastniku (leta 1950¹⁷ so šolajoče se učence preusmerili na šolo v Zagorju).

Rudarske šole so v povojnem obdobju spadale v pedagoškem pogledu pod pristojnost ministrstva za prosveto. Njihova ustanovitev, organizacija in izgradnja pa so bile pogojene s potrebami razvijajočega se rudarstva, interesi rudnika in pristojnega ministrstva. Organizacijske spremembe in posledično oblike financiranja (lastni dohodki, ki so jih ustvarjali učenci, dotacije rudnika in države, npr. Okrajnega ljudskega odbora Ljubljana,¹⁸ pa so šole doživljale vse do ukinitve leta 1992.¹⁹

Rudarske šole oz. od leta 1968 po združitvi ena sama,²⁰ na kar je vplivala integracija Rudnika Trbovlje-Hrastnik (od tu dalje RTH) z zagorskim rudnikom, pa so se vse od leta 1945 srečevale s *problemom vpisa dijakov*. Ne glede na vse prostorske izboljšave (gradnja novih, sodobno opremljenih šolskih poslopij v Trbovljah leta 1960, v Zagorju pa že leta 1959) in številne bonitete (štipendije, nagrade, delovna oblačila, letovanja, sindikalni domovi ...), ki so jih imeli šolajoči se otroci iz lokalnega okolja, čeprav so številni živeli v socialno šibkih družinah,²¹

12 ASŠZ, IIRŠZ/oS 1952, str. 1.

13 ASŠZ, IIRŠZ/oS 1945/46, GV.

14 ASŠZ, IIRŠZ/oS 1955/56, GV.

15 AZ, Letno spričevalo, 1945/46.

16 ZU 1948, št. 3.

17 ASŠZ, IIRŠZ/oS 1952, str. 24.

18 ZAC, o183, AŠ 69.

19 Zadnja naslednica rudarskih šol v Zasavju je bila Delovna organizacija Srednja šola za rudarstvo in geologijo v Zagorju, ustanovljena 19. 9. 1990, in ukinjena 27. 2. 1992.

20 1968 ustanovitev Rudarskega šolskega centra Zasavskih premogovnikov (združitev Rudarskega šolskega centra Rudnika Zagorje in Šolskega centra Rudnika Trbovlje-Hrastnik) s sedežem v Zagorju.

21 ZAC, o183, AŠ 69.

*Novo zgrajeno poslopje Rudarske industrijske šole leta 1959 v centru Zagorja.
(hrani Arhiv ZMT)*

niso množično odločali za rudarski poklic. Zato je bil velik delež šolajočih se iz drugih, pretežno kmetijskih predelov Slovenije (Dolenjska, Prekmurje), vojnih sirot iz Bosne, kakor tudi iz drugih, manj razvitih predelov Jugoslavije. Takšno stanje se je ohranjalo celotno obdobje delovanja šole (in je bilo mdr. tudi posledica uspešne propagande šole in zasavskih premogovnikov), kar potrjuje do leta 1960 število gojencev internata (tabela 1), za zadnje obdobje pa število prijav v prvi letnik, npr. »za šolsko leto 1987/88, ko je bilo od 115 prijavljenih le 39 iz Slovenije in 76 iz drugih jugoslovanskih republik«. ²²

Takšna struktura šolajočih se je postavljala pred šolo zahtevo po *internatu*. Zato je bil že leta 1948 zgrajen internat za potrebe dijakov Industrijske rudarske šole v Trbovljah ²³ in iz istih razlogov po sklepu uprav zasavskih premogovnikov avgusta 1948 ustanovljen še internat oz. Dom RIŠ Zagorje v Kisovcu (prenovljeni prostori bivšega rudniškega obrata v Kisovcu). ²⁴ Ta je deloval vse do leta 1983, ko so gojence preselili v novo zgrajen Dom Rudarskega šolskega centra ²⁵ v Hrastniku. Gradnja novega poslopja internata s kapaciteto 240 ležišč kaže, da se struktura vpisanih mladostnikov in s tem gojencev internata od šestdesetih do osemdesetih let 20. stoletja ni bistveno spreminjala. Tako je bilo npr. v »šolskem

²² Ivančič Lebar, *Zasavski premogovniki ...*, str. 394.

²³ Ukinitve internata v Trbovljah leta 1968 za učence Šolskega centra RTH (naslednik Industrijske rudarske šole v Trbovljah) zaradi njegove združitve z RŠC Rudnika Zagorje v Rudarski šolski center Zasavskih premogovnikov s sedežem v Zagorju.

²⁴ ASŠZ, *IIRŠZ/oS 1952*, str. 87.

²⁵ Dom Rudarskega šolskega centra, od 1984 pa TOZD-a Srednje šole rudarske usmeritve Zagorje, je deloval do ukinitve šole (DO Srednja šola za rudarstvo in geologijo) leta 1992 (od leta 1995 deluje kot Dom starejših Hrastnik).

*Internat Industrijske rudarske šole Trbovlje, zgrajen 1948/49, ukinjen leta 1968.
(hrani Arhiv ZMT)*

letu 1983/84 v domu 207 gojencev oz. 7 skupin dijakov Rudarskega šolskega centra iz Zagorja».²⁶

Tabela 1: Število dijakov na RIŠZ²⁷ in število gojencev Doma v Kisovcu²⁸

Leto	1. letnik	2. letnik	3. letnik	Skupaj	Gojenci internata
1945/46	31			31	
1946/47	34	36		70	
1947/48	70	28	21	119	
1948/49	120	59	27	206	77
1951/52	85	58	59	202	143
1955/56	114	55	34	203	123
1959/60 ²⁹	125	109	90	324	216

²⁶ ZAC, 1436, AŠ 190.

²⁷ Število učencev: rudarski, kovinarski in elektro oddelki na RIŠZ.

²⁸ ASŠZ, IIRŠZ/oŠ: 1945–1951, 1956, 1959.

²⁹ Število učencev v novi šolski zgradbi v Zagorju (Cesta zmage 5).

Šola je kot poklicna strokovna šola³⁰ izobraževala za *poklic rudar* (končana OŠ, 3 leta šolanja) in poklic rudar kopač (končanih vsaj 6 razredov OŠ, 2 leti šolanja) vse do leta 1981/82, ko je prvič v času svojega delovanja zaradi uvajanja UI in s tem uvajanjem novih VIP začela izobraževati še za V. stopnjo zahtevnosti, tj. rudarski tehnik³¹ (iz triletne šole oz. IV. stopnje zahtevnosti postane štiriletna šola oz. V. stopnja zahtevnosti). Temu so v letu 1984/85 sledile še organizacijske spremembe: Srednja šola rudarske usmeritve Zagorje je postala ena izmed temeljnih organizacij združenega dela (od tu dalje TOZD) delovne organizacije (od tu dalje DO) Zasavski srednješolski center Miha Marinko (od tu dalje ZSC MM). Kot taka je delovala do leta 1990, ko se je kot druge šole, združene v centru, znova osamosvojila. Sledila je ustanovitev njene pravne naslednice, t. i. DO Srednje šole za rudarstvo in geologijo,³² ki pa je zaradi težav v premogovništvu (mdr. tudi zaradi razpada Jugoslavije) in s tem posledično še zmanjševanja že tako problematičnega števila vpisanih (ne glede na uvajanje novih VIP je bilo npr. leta 1990/91 prijav za vpis le za 1 oddelek), delovala samo dve leti. Leta 1992 jo je nasledila Srednja šola Zagorje,³³ ki pa se je obvezala, da bo poleg na novo registriranih programov za poklice v drobnem gospodarstvu izvajala tudi iztekaajoče se programe svoje predhodnice (pomočnik rudarja, rudar, rudarski tehnik) še tri leta potem, ko bo izobraževanje zaključila zadnja redno vpisana generacija 1991/92. Leto 1992 pomeni tako konec skoraj 90-letnega uradnega strokovnega izobraževanja za potrebe rudnikov v Zasavju.

Od Industrijske kovinarske šole Strojne tovarne Trbovlje leta 1952 do Srednje strojne šole Trbovlje leta 1990

Ena prvih na novo ustanovljenih strokovnih šol, vezanih na potrebe prednostne vloge zasavske industrije v začetku 50. let 20. stoletja, je bila *kovinarska šola*. Z razvojem STT³⁴ v »veliko industrijsko podjetje za proizvodnjo strojev in naprav za rudarstvo, industrijo in gradbeništvo, se je zaradi pomanjkanja kvalificiranega kovinarskega kadra pokazala nujna potreba po njeni ustanovitvi«,³⁵ saj kovinarski oddelek, ki je deloval v sestavu Industrijske rudarske šole, ni zadoščal

30 Rudarski šolski center Zasavskih premogovnikov, ustanovljen leta 1968, je imel formalno status srednje šole, kar je bilo v skladu z Zakonom o srednjem šolstvu iz leta 1967, ki je namesto vajenskih in strokovnih šol s praktičnim poukom uvedel enotne poklicne šole, ki so imele formalno status srednjih šol, dejansko pa so še vedno izobraževale za IV. stopnjo zahtevnosti.

31 Njihova izobrazba naj bi ustrezala izobrazbi, pridobljeni na nadzorniški šoli, ki je delovala v Velenju oz. omogočala nadaljnje šolanje na višjih in visokih šolah.

32 Hacin, *Kam po končani ...*, str. 51.

33 Hacin, *Kam po končani ...*, str. 68.

34 Vlada FLRJ je 15. 10. 1948 izdala odločbo o ustanovitvi samostojnega podjetja Centralne rudarske delavnice (do tedaj so delovale v sklopu Rudnika Trbovlje), ki se je leta 1952 preimenovalo v Strojno tovarno Miha Marinko Trbovlje oz. 12. 11. 1953 v Strojno tovarno Trbovlje/STT.

35 ZAC, 0183/0231, AŠ 22.

Učenci pri praktičnem pouku, Industrijske kovinarske šole STT, leto 1963 (hrani Arhiv STPŠ).

za naraščajoče potrebe razvijajočega se podjetja. Zato je STT leta 1952 ustanovila t. i. Industrijsko kovinarsko šolo (od tu dalje IKŠ) STT. Šola je začela pouk jeseni, čeprav je bila uradno potrjena z »odločbo delavskega sveta STT z dne 2. novembra 1952«³⁶ oz. z »Odločbo Vlade LRS, Sveta za prosveto in kulturo, Odbora za strokovno šolstvo 26.12.1952«.³⁷ Šola je bila vpisana v register finančno samostojnih zavodov pri občinskem ljudskem odboru (od tu dalje ObLO) Trbovlje, oddelek za družbeni plan in finance »15.2.1958«³⁸ in znova »24.8.1964«.³⁹

Šola je imela ob ustanovitvi svoje prostore v »baraki«, ki je bila v lasti RTH in ni ustrezala potrebam šole, saj jo je nemški okupator zgradil za vojne ujetnike. Zato in zaradi naraščanja števila učencev oz. interesa lokalnih otrok za kovinarsko stroko (od 114 leta 1952/53 na 153 leta 1956/57), je prišlo do *gradnje nove šolske zgradbe*. Financiral jo je okrajni in republiški sklad za gospodarske kadre, planiranje in čiščenje zemljišča, ki pa je bilo v lasti STT, so opravili učenci s prostovoljnim udarniškim delom, ki ga je organizirala mladinska organizacija. Stavba, namenjena samo za izvajanje teoretičnega pouka, je bila izročena svo-

³⁶ ZAC, 0183/0231, AŠ 80.

³⁷ ZAC, 0183/0231, AŠ 22.

³⁸ ZAC, 0183/0231, AŠ 102.

³⁹ ASTPŠ, ZR IKŠ STT 1964.

jemu namenu 6. septembra 1959, v naslednjem desetletju (60. leta) pa je šola pridobila dodatne prostore,⁴⁰ t. i. šolske delavnice za izvajanje praktičnega pouka.

Šola je vse od ustanovitve izvajala reden triletni program z zaključnim izpitom, za potrebe STT pa organizirala tečaje za pridobitev internih kvalifikacij zaposlenih (tabela 2), ki jih je vsebinsko oblikovala sama na podlagi analiz dela delovnih mest in potreb ustanovitelja Strojne tovarne Trbovlje.

Delavski svet STT je v letu 1965 zaradi potreb širše družbene skupnosti po strokovnem izobraževanju preoblikoval IKŠ v poklicno šolo druge stopnje s praktičnim poukom in jo vključil v Izobraževalni center (od tu dalje IC) STT.⁴¹ Tako je šola postala družbeno priznana vzgojno-izobraževalna inštitucija (višji nivo strokovne usposobljenosti učiteljev teoretičnega in praktičnega pouka, sprememba v organizaciji pouka po letu 1967), ki je za plačilo šolala učence tudi za potrebe drugih delovnih organizacij. Povezanost šole s podjetji Zasavja se je odražala še pri organiziranju praktičnega pouka, ki ga je zaradi prostorske stiske kljub pridobitvi dveh šolskih delavnic še vedno izvajala tudi v podjetjih, ki so za lastne potrebe šolala kader na IC STT. Poleg tega je šola organizirala številne tečaje, seminarje, cikle predavanj, praktično usposabljanje po programih, ki jih je oblikovala sama (interne kvalifikacije oz. PK za učence z nepopolno osemletko – tabela 2), kakor tudi po programih, ki so spadali pod pristojnost drugih šol, npr. Delovodske šole kovinarske stroke Maribor. »V takšnih primerih je matična šola izdala potrdila, spričevala in diplome.«⁴²

Tabela 2: Dopolnilno izobraževanje in izpopolnjevanje, izvedeno na IC STT do leta 1968⁴³

Dopolnilno izobraževanje in izpopolnjevanje	Število delavcev
Tečaj za kvalificiranega strugarja	13
Tečaj za avtogene rezalce in metalizerje	21
Osnovni in nadaljevalni tečaj za elektro varilce	60
Tečaj za specializacijo za remontne ključavničarje	14
Tečaj za priučene žerjavovodje	6
Enoletni tečaj za mojstre	30
Tečaj za instruktore	6
Pomoč za pripravo kadrov za delo v tujini	Preko 100 ustreznih potrdil

40 Pridobitev dveh šolskih delavnic leta 1964 in iz lastnih sredstev zgrajeni novi delavnice za ključavničarje leta 1968.

41 IC STT pa se leta 1974 preimenuje v TOZD IC Trbovlje in deluje v sestavi DO STT.

42 ASTPŠ, ZR IC STT 1969.

43 ASTPŠ, ZR IC STT 1969.

Od srede 70. let 20. stol., ko se je šola preoblikovala v TOZD IC Trbovlje v sestavi DO STT, pa je izvajala praktično izobraževanje iz kovinske stroke tudi za dijake drugih srednjih šol v Trbovljah (leta 1975: za dijake Tehniške strojne in elektro šole, in sicer strojnega oddelka po 6 dijakov enkrat tedensko 5 ur oz. elektro oddelka po 7 dijakov enkrat na 14 dni po 6 ur; leta 1981 pa tudi za dijakinje dislociranega oddelka Gimnazije pedagoške smeri iz Ljubljane na TOZD Gimnazija-Ekonomska šola Trbovlje 14 dni po 4 ure za posamezno skupino z 8 do 11 udeleženci, ki so poleg spoznavanja osnov kovinarskega poklica naredile še nekaj izdelkov⁴⁴), kar je bilo vezano na uvajanje usmerjenega izobraževanja. Tako je bil npr. septembra 1983 sklenjen sporazum med TOZD Srednja šola naravoslovno-matematične in ekonomske usmeritve ter TOZD Srednja šola kovinsko-strojne usmeritve o uporabi specialne učilnice - šolske delavnice za izvajanje pouka osnov tehnike in proizvodnje.⁴⁵

Temu procesu so sledile statusne in organizacijske spremembe šole: šola se je kot TOZD IC Trbovlje leta 1982 združila s TOZD Tehniško strojno in elektro šolo⁴⁶ v TOZD Srednja šola kovinsko strojne usmeritve Trbovlje, vzporedno s tem in v skladu z zakonom o UI in Zakonom o združenem delu pa se je preoblikovala iz poklicne šole druge stopnje v srednjo šolo z rednim dveletnim skrajšanim programom II. stopnje zahtevnosti ter srednjim triletnim in štiriletnim programom IV. oz. V. stopnje zahtevnosti; leta 1984/85 pa je uvedla še t. i. nadaljevalni program – smer tehnolog in energetik oz. obratni strojni tehnik. Poleg rednega izobraževanja v zavodu pa je šola kot »dislocirana enota vzgajala in izobraževala pri Prevzgojnem domu Radeče skrajšani program, smer obdelava kovin in upravljanje strojev, ...«⁴⁷ kakor tudi organizirala in izvajala različne oblike funkcionalnega izobraževanja že zaposlenih delavcev, ki se je posebej vrednotilo in financiralo v soglasju s posebnimi izobraževalnimi skupnostmi za metalurgijo in kovinsko predelovalno industrijo v SRS ter v skladu s potrebami ZD (izobraževanje ob delu in iz dela za zasavsko regijo po programu rednega izobraževanja). Konec osemdesetih let pa je začela uvajati nove programe za različne tehnične poklice, tako npr. leta 1988 program mehanik vozil in voznih sredstev. Šola je status srednje šole z vsemi uveljavljenimi programi kljub organizacijskim spremembam (ukinitev ZSC MM), preimenovanju v Srednjo strojno šolo Trbovlje leta 1990⁴⁸ in registriranju kot javni zavod (30. 1. 1992⁴⁹) ohranila tudi v samostojni Sloveniji.

44 ASTPŠ, *ZR IC STT 1976, 1982: PP.*

45 AGESŠ, *Dokument šole: Samoupravni sporazum o uporabi specialnih učilnic ..., september 1983.*

46 1961: Srednja tehniška šola Trbovlje, 1971: Tehniška strojna in elektro šola Trbovlje, 1975: TOZD Tehniška strojna in elektro šola (v sestavi DO Šolski center Trbovlje), 1982: TOZD Srednja šola kovinsko-strojne usmeritve Trbovlje (v sestavi DO ZSC Trbovlje od 1983 DO ZSC Miha Marinko).

47 ASTPŠ, *LDN ZSC MM 1986*, str. 4.

48 ASTPŠ, *LDN SSŠT 1993/94*, str. 1.

49 ASTPŠ, *DN SSŠT 1996*, str. 1.

Od Ekonomske srednje šole 1956 do Delovne organizacije Gimnazija-Ekonomska šola leta 1990

Spremembe v gospodarski politiki pa niso prinašale samo sprememb in novosti na področju proizvodnje, pač pa so zahtevale tudi drugačno organizacijo in poslovanje novo nastajajočih

podjetij. Zato se je pojavila potreba po strokovno izobraženih kadrih *ekonomske smeri*. V Zasavju je bilo to znanje omejeno, saj je bilo vezano le na osnovna vedenja, pridobljena na obrtnih in trgovskih šolah iz časa Kraljevine Jugoslavije. Nastali problem so poskušali reševati s t. i. gospodarskimi šolami, ki jih je nova oblast organizirala po vojni, mdr. leta 1947 tudi v Trbovljah. Šola je delovala na pobudo poverjenišтва za trgovino in preskrbo OLO Trbovlje (vpisovala je dva oddelka, gostovala pa je v prostorih OŠ Trbovlje II). Že v letu 1948 pa je v skladu s sprejeto zakonodajo prerasla v ekonomski tehnikum,⁵⁰ ki je bil že po dveh letih ukinjen zaradi ugotovitev pristojnih oblasti v Ljubljani, da je tovrstnih šol v Sloveniji preveč, in združen z istovrstno šolo v Novem mestu (dijaki iz Trbovelj so se nastanili v dijaškem domu Šmihel).⁵¹

Kljub temu pa ni bilo zadostnega znanja, potrebnega za nov način poslovanja. Vodilni v gospodarstvu in politiki (posamezniki, zastopani v uradnih inštitucijah) v Zasavju so si zato še naprej prizadevali za ustanovitev šole, ki bi zadostila sodobnim strokovnim potrebam na lokalni oz. regijski ravni. Prizadevanja so bila uspešna. Leta 1956 je okrajni ljudski odbor (od tu dalje OLO) Trbovlje izdal odločbo⁵² o ustanovitvi Ekonomske srednje šole (15. 8. 1956), ki se je leta 1971 preimenovala v Ekonomsko šolo. Ustanovitelske pravice šole so se menjale vzporedno s političnimi spremembami v kraju in tako leta 1958 z ukinitvijo okraja Trbovlje prešle na OLO Ljubljana, leta 1961 na ObLO Trbovlje oz. konec 60. let na skupščino občine Trbovlje.⁵³ Spremembe so se nadaljevale tudi v 70. letih. Tako se je šola leta 1973 v skladu z Zakonom o združenem delu konstituirala kot DO s firmo Ekonomska šola Trbovlje (saj ni imela nobenih posebnih delov, da bi se lahko organizirala kot TOZD) in kot taka delovala samo dve leti, saj se je že leta 1975 združila s DO Gimnazija Trbovlje v TOZD Gimnazija-ekonom-

50 Delavski tehnikum: v zvezi z uresničevanjem petletnega gospodarskega načrta je vlada FLRJ izdala med številnimi drugimi odredbami tudi odredbo o ustanovitvi delavskih tehnikumov, ki naj bi se v letu 1948 ustanavljali v večjih industrijskih središčih po vsej državi. Njihov cilj je bil iz vrst kvalificiranih delavcev vzgojiti srednji strokovni kader, zato je bila stopnja delavskih tehnikumov enaka stopnji srednje šole.

51 ESŠ 40 let, str. 15, 17.

52 AGEŠŠ, Odločba 1956.

53 AGEŠŠ, Sklep 1968 in Zapisnik 1971.

Ekonomska srednja šola, pogled v učilnico, 1960 (hrani GESŠ).

ška šola Trbovlje. Kot TOZD je šola delovala v sestavi Šolskega centra Trbovlje⁵⁴ (predhodnik ZSC MM), ki se je konstituiral leta 1975. Z njegovo ustanovitvijo naj bi zagotovili ugodnejše eksistenčne pogoje srednjim šolam v regiji, enake pogoje izobraževanja za vse dijake, ne glede na smer šolanja, in omogočili hitrejšje prilagajanje potrebam združenega dela. Proces je potekal v duhu UI, kar se je potrdilo leta 1981⁵⁵ z uradnim preimenovanjem v TOZD Srednja šola naravoslovno-matematične in ekonomske usmeritve ter njeno združitvijo v DO ZSC leta 1983. To je trajalo do leta 1990, ko se je šola znova preimenovala v DO Gimnazija-Ekonomska šola oz. 1992, ko je RS kot ustanoviteljica VIZ potrdila spremembo imena šole v Gimnazijo in ekonomsko srednjo šolo.⁵⁶

Ekonomska šola je ob ustanovitvi leta 1956 gostovala v prostorih II. OŠ Trbovlje. Pouk se je odvijal v dveh izmenah, saj se je že prvo leto delovanja zaradi

54 Šolski center Trbovlje, konstituiran 1. 9. 1975, s sedežem na Gimnazijski 10, je združeval: TOZD Gimnazijo-Ekonomska šola Trbovlje, TOZD Tehniško strojno in elektro šolo oz. od 1982 TOZD Srednjo šolo kovinsko strojne usmeritve Trbovlje (po odcepitvi elektro smeri in priključitvi TOZD Izobraževalni center Trbovlje/kovinarska) in Revirsko delavsko univerzo. Po vključitvi obeh srednjih šol iz Zagorja: TOZD Srednje šole elektro usmeritve in TOZD Rudarski šolski center oz. od 1984 TOZD Srednje šole rudarske usmeritve, pa se je leta 1982/83 preimenoval v Zasavski srednješolski center oz. leta 1985 v Zasavski srednješolski center Miha Marinko.

55 AGEŠŠ, *Sklep*, 1983.

56 AGEŠŠ, *Sklep*, 1994.

Ekonomska srednja šola, sprevod maturantov, leto 1969 (hrani GESS).

ažurne obveščenosti osnovnošolcev vpisalo v 1. letnik 66 otrok iz delavskih in kmečkih družin. Interes za šolo pa se je nadaljeval, kar je mdr. zagotavljala tudi njena preselitev leta 1958 v dogovorjene prostore šolskega poslopja gimnazije (Šolski zakon 1958: ukinitve nižje gimnazije). Tako je šolo leta 1959/60 obiskovalo 245 otrok.⁵⁷ Število učencev, ki se je gibalo med 200 in 250, se je nadaljevalo tudi v naslednjih letih. Izjema je bilo leto 1975/76, ko je šolo obiskovalo 299 otrok. Število vpisanih je bilo posledica programov, ki jih je izvajala šola oz. neposrednih potreb DO, ki so dajale štipendije za šolanje na ekonomski šoli (RTH leta 1965: za šolanje na ekonomski šoli domačinom osem tisoč dinarjev, za vozače pa deset tisoč dinarjev),⁵⁸ kakor tudi zaposlenih, ki so sami ali pa zaradi narave svojega dela čutili potrebo po dodatnem izobraževanju iz ekonomije, računovodstva, knjigovodstva ... Tako je šola poleg rednega štiriletnega ekonomskega izobraževanja, ki se je končalo z zaključnim izpitom, že od leta 1958/59 organizirala v sodelovanju z delavskimi univerzami izobraževanje ob delu: večerno EŠ, poslovodsko šolo, administrativno šolo, tečaje (administrativni, strojepisni) in seminarje (gostinski).

V času svojega delovanja pa šola kljub številnim reorganizacijam ni uvajala bistvenih vsebinskih sprememb. Tako je ves čas svojega obstoja izobraževala tehniški kader ekonomske smeri, redne učence in odrasle, usposabljala za gospodarstvo

⁵⁷ 20 let ekonomske ..., str. 139.

⁵⁸ ZAC, 1436, AŠ 3.

in javne službe ter za višji in visokošolski študij.⁵⁹ Nekaj vsebinskih sprememb je šola doživela z UI, ki pa niso bistveno vplivale na njen osnovni program.

Situacija se je začela spreminjati šele po letu 1990, kar pa je vezano na politične in gospodarske spremembe v Republiki Sloveniji in posledično tudi na potrebe po ekonomsko izobraženem kadru v Zasavju. Kljub zmanjšanju potreb po tovrstni izobrazbi pa se je šola ohranila vse do današnjih dni.

Šolstvo danes

Začetno usklajevanje ponudbe in povpraševanja po izobraženem kadru v povojnem obdobju je v osemdesetih letih 20. stoletja prekinilo usmerjeno izobraževanje, ki ni več zagotavljalo ustreznih poklicnih kvalifikacij, ki so jih narekovale potrebe gospodarstva. Zato ne preseneča, da se je že v letu 1988 začel povsem spontan proces v smeri *vračanja k opuščenim oblikam poklicnega izobraževanja*. Podoben proces pa po letu 1990 spremljamo tudi na področju splošnega, t. i. gimnazijskega izobraževanja (uvedba mature junija 1995). Oba procesa sta se uradno zaključila s sprejetjem zakona leta 1996, ki je v celoti odpravil usmerjeno izobraževanje, in uvedel novosti, npr. tri vrste poklicnega in strokovnega izobraževanja, ki omogočajo udeležencem pridobitev različnih stopenj kvalifikacije v času rednega ali izrednega šolanja (2-letni program – II. stopnja kvalifikacije, 3-letni program – IV. stopnja kvalifikacije, 4-letni program ali diferencirani program 3 + 2 – V. stopnja kvalifikacije), opravljanja poklicnih tečajev, mojstrskega ali drugega ustreznega izpita; na področju gimnazijskega izobraževanja pa uvedel splošne, klasične in strokovne gimnazije.

Spremembe v izobraževanju so tudi v zadnjem desetletju socialistične Jugoslavije potekale vzporedno s spremembami oz. pod vplivom dogajanj na gospodarskem in družbeno-političnem področju. Tako je mdr. neučinkovitost pri vodenju gospodarstva vplivala na razpad jugoslovanskega trga leta 1989 (SR Srbija je zaradi političnih nasprotij uvedla gospodarsko zaporo proti SR Sloveniji) in posledično v devetdesetih letih 20. stoletja sprožila proces gospodarskega in političnega osamosvajanja nekdanjih jugoslovanskih republik (SLO: 25. 6. 1991).⁶⁰

Nastanek samostojne Slovenije, spremembe v družbeni ureditvi in s tem tudi na področju gospodarstva so vplivale na spremenjeno vlogo zasavskega gospodarstva v novonastali državi. Propadanje številnih tovarn (STT) in posledično zmanjševanje ali celo ukinjanje potreb po izobraževanju kadra za določene sme-

⁵⁹ AGESŠ, *Sklep 1975*.

⁶⁰ 25. junija 1991 je slovenski parlament sprejel ustavni zakon za uresničitev Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije, Deklaracijo o neodvisnosti in več zakonov, s katerimi je Slovenija prevzela prejšnje pristojnosti federacije na svojem ozemlju; novembra je bil sprejet zakon o denacionalizaciji, decembra pa nova ustava. Evropska unija je Republiko Slovenijo priznala sredi januarja 1992, OZN pa jo je sprejela med članice maja 1992.

ri, npr. rudarstvo (zaradi zapiranja Zasavskih premogovnikov) je zahtevalo hitro odzivnost šol na nastalo situacijo. Tako je:

- *Ekonomska šola* (tudi po letu 1990 kot del GEŠ oz. od 1992 kot sestavni del GESŠ) začela prilagajati obstoječe programe novim poklicnim standardom (poslovno-finančna in trgovska smer, ekonomsko-komercialni tehnik, ekonomska gimnazija, ekonomski tehnik).
- *Srednja šola za rudarstvo in geologijo* je leta 1992 dobila pravno naslednico Srednjo šolo Zagorje⁶¹ z na novo registriranimi vzgojno-izobraževalnimi usmeritvami (gospodinjstva dela od leta 1992, gostinska dela do leta 2009 ..., zdravstvena nega od leta 2008 ...), saj je zaradi razpada Jugoslavije (izguba učencev iz drugih republik, zmanjšana vloga rudarstva v gospodarstvu in posledično zapiranje rudnikov v Zasavju) prišlo do drastičnega upada zanimanja za rudarski poklic.
- *Srednja strojna šola* oz. danes STPŠ⁶² kot pravna naslednica različnih strokovnih in poklicnih šol Zasavja, mdr. tudi kovinarske šole pa z uvajanjem novih, aktualnih programov znotraj obstoječih usmeritev (tabela 3).

Tabela 3: Vzgojno-izobraževalni programi SSŠ Trbovlje leta 1996⁶³.

Usmeritev	Program	Poklic
Strojništvo	II/11 pridobivanje, predelava in obdelava kovin, 2-letni program	Obdelovalec kovin
Strojništvo	IV/18 oblikovalec kovin, 3-letni program	Strugar Frezalec Brusilec Orodjar
Strojništvo	IV/19 preoblikovalec in spajalec kovin, 3-letni program	Konstrukcijski ključavničar Varilec Avtoklepar
Strojništvo	IV/22 mehanik vozil in voznih sredstev, 3-letni program	Avtomehanik
Strojništvo	V/25 strojni tehnik, 4-letni program	Strojni tehnik
Strojništvo	V/25 D diferencirani program 3 + 2, 4-letni program	Strojni tehnik
Trgovci	IV/14 trgovec, 3-letni program	Prodajalec
Elektrotehnika	IV/17 električar, 3-letni program	Električar elektronik
Elektrotehnika	V/23 elektrotehnik, 4-letni program	Elektrotehnik elektronik

⁶¹ ASŠZ, *Odločba oz. statut*, 1992.

⁶² Srednja strojna šola Trbovlje od 9. 10. 1990 oz. od 1999 Srednja tehniška in poklicna šola Trbovlje (pravni naslednik Srednje strojne šole Trbovlje in dela Srednje šole za elektrotehniko in gostinstvo Zagorje).

⁶³ ASTPŠ, *DN SSŠT 1996*, str.1,2,8.

Tabela 4: Upadanje števila učencev na Srednji tehniški in poklicni šoli Trbovlje

Danes STPŠ	1988/89 ⁶⁴	1994/95 ⁶⁵	1996/97	1999/2000	2006/07	2010/11	2015/16
Strojništvo	477	369	338	209	85	57	64
Elektrotehnika ⁶⁶	-	-	94	269	175	113	70
Trgovec ⁶⁷	-	74	131	-	-	-	-
Tehniška gimnazija ⁶⁸	-	-	-	34	99	47	-
Tehnik računalništva ⁶⁹	-	-	-	-	-	32	101
Avtomehanik ⁷⁰	-	-	-	-	48	-	-
Skupaj	477	443	563	512	407	249	235

Tabela 5: Upadanje števila učencev na Gimnaziji in ekonomski srednji šoli Trbovlje

Danes GESŠ ⁷¹	1989/1990	1993/94	1999/2000	2006/07	2010/11	2013/14
Gimnazija ⁷²	277	393	407	350	281	246
EŠ ⁷³	350	345	306	254	133	86
Skupaj	627	738	713	604	414	332

Kljub fleksibilnosti šol sledimo, zlasti po letu 2000, *upadanju vpisanih otrok* (tabela 4, 5), kar je posledica manjše rodnosti in odseljevanja, predvsem pa slabih možnosti za zaposlitev v lokalnem okolju. Ne glede na trenutno stanje, pa se vodstva zasavskih srednjih šole uspešno borijo za njihovo ohranitev, saj se zavedajo: »Ne tistim, ki imajo, ampak tistim, ki znajo, je namenjena prihodnost.«

64 ASTPŠ, LDN SŠKU 1988/89, str. 27.

65 ASTPŠ, Podatki po telefonu.

66 Smer elektrotehnika od 1996/96...

67 Smer trgovec od 1994/95 do 1997/98.

68 Tehniška gimnazija od 1999/2000 do 2011/12.

69 Tehnik računalništva 2010/11 ...

70 Avtomehanik 2002/03 do 2009/10 in avtoklepar 2003/04 do 2007/08.

71 AGEŠŠ, *Šolske kronike*, posamezna leta.

72 Gimnazija: upoštevani različni VIP (naravoslovno-matematična smer, splošna gimnazija) v posameznem šolskem letu.

73 Ekonomska šola: upoštevani različni VIP (poslovno-finančna in trgovska smer, ekonomsko-komercialni tehnik, ekonomska gimnazija, ekonomski tehnik) v posameznem šolskem letu.

Viri in literatura

Viri

Arhiv Gimnazije in ekonomske srednje šole Trbovlje – AGESŠ:

Odločba števil. 01/1-6701/2, OLO Trbovlje, 1956.

Odločba o prenosu pravic in dolžnosti OKLO do šol na OB LO Ljubljana, 4. 11. 1960.

Priglasitev za vpis v register finančno samostojnih zavodov Trbovlje, 1. marec 1963.

Sklep: Okrožno gospodarsko sodišče v Ljubljani, Ljubljana 1968.

Zapisnik o komisijskem pregledu, Trbovlje, 20. 1. 1971.

Sklep o organiziranju temeljne organizacije združenega dela, Trbovlje, 6. 5. 1975.

Sklep o spojitvi v DO Šolski center Trbovlje, 22. 4. 1975.

Sklep o preimenovanju, SRG. 1596/82, Temeljno sodišče, Ljubljana, 1. 1. 1983.

Samoupravni sporazum o uporabi specialnih učilnic in telovadnice, Trbovlje, september 1983.

Sklep o preimenovanju, SRG. 1713/94, Temeljno sodišče v Ljubljani, 25. 3. 1994.

Šolska kronika (ŠK): 1984–1995, 1995–2000, 2000–2009, 1. 9. 2009–2014.

Arhiv Srednje šole Zagorje ob Savi – ASŠZ:

Izvestja Industrijske rudarske šole Zagorje ob Savi (IIRŠZ/oS): letniki od 1945/46 do 1959/60 in glavne vpisnice (GV).

Dokument srg. 241/85 (1/1605/14): Zaznamba o izločitvi ..., Temeljno sodišče v Ljubljani. Enota v Ljubljani, 20. 5. 1985.

Dokument srg. 1/1809/05: Sklep ..., Temeljno sodišče v Ljubljani, 19. 9. 1990.

Odločba št. 022-01/92-5/7-8, Statut SŠZ 1992.

Arhiv Srednje tehniške in poklicne šole Trbovlje – ASTPŠ:

Zaključni računi Industrijske kovinarske šole Strojne tovarne Trbovlje/ZR IKŠ STT: letniki od 1958 do 1965 (in polletna poročila – PP).

Zaključni računi Izobraževalni center Strojne tovarne Trbovlje/ZR IC STT: letniki od 1966 do 1974.

Letni delovni načrt ZSC Miha Marinko Trbovlje/ TOZD SŠKUT, Trbovlje: oktober 1986.

Letni delovni načrt SŠKU, 1988/89, ZSC Miha Marinko Trbovlje, Trbovlje: 10. 11. 1988.

Letni delovni načrt Srednje strojne šole Trbovlje, Trbovlje: 1993, 1994.

Delovni načrt SSŠT, Trbovlje: 1996, 1997.

Poročilo (P) o delu na šoli – STPŠ v šolskih letih: 2001/02, 2005/06, 2009/10, 2012/13

Odločba št. 13/1-14024, OLO Ljubljana, 27. 11. 1958.

Odločba št. 10/P-16372/, OLO Ljubljana, 28. 6. 1960.

Izpisek št. 1/422/04, Register zavodov, Okrožno sodišče Ljubljana, 12. 12. 2002.

Zgodovinski arhiv Celje – ZAC:

Fond Občina Trbovlje 1875-1945

– AŠ 57: Odlok o ustanovitvi pod št. 1510, Gradec, 23. 2. 1905.

Fond ObLO Trbovlje 1945-1961(SI-ZAC 0183/0231)

– AŠ: 22, 69, 80, 102.

Fond Rudnik Trbovlje-Hrastnik: SI_ZAC 1436, več AŠ.

Arhivi zasebnikov – AZ:

Letno spričevalo Industrijske rudarske, kovinarske in elektro šole/oddelek kovinarski, Trbovlje, 1. 8. 1946. Lastnik Dani Tori.

Literatura

Enciklopedija Slovenije, 1987–2001. Ljubljana: MK

– Zvezek 14: geslo Usmerjeno izobraževanje.

20 let ekonomske šole Trbovlje: Poročilo 1956–1976. Trbovlje: TOZD Gimnazija-Ekonomska šola, 1977.

Ekonomska srednja šola: 40 let. Trbovlje, 1996.

50 let STPŠ. 2011. Trbovlje: STPŠ Trbovlje, 2011.

Pripravljalni odbor za proslavo 200-letnice rudnika Zagorje, 1755–1955, *Dvesto let rudnika Zagorje*, Zagorje, 1955

Hacin, Nevenka ... et al. *Srečno-črne doline [katalog razstave]*. Trbovlje: Zasavski muzej Trbovlje, 2001.

Hacin, Nevenka. Kam po končani osnovni šoli: poklicno in srednje šolstvo v Zasavju. Trbovlje: Zasavski muzej Trbovlje, 2014.

Ivančič Lebar, Irena. *Zasavski premogovniki danes in nikoli več.* Trbovlje: Zasavski muzej Trbovlje, 2004.

Časopisni članki

Zasavski udarnik, leto 1948 (več števil).

Zasavski vestnik, leto 1953 (več števil).

Zasavski tednik, leto 1957, 1961, 1962 (več števil).

Glasilo Rudnika rjavega premoga Trbovlje-Hrastnik, 1966, 1967 (več števil).

Glasilo Srečno, leto 1968, 1974, 1984, 1991 (več števil).

Kratice:

DFJ – Demokratična federativna Jugoslavija

DO – Delovna organizacija

FLRJ – Federativna ljudska republika Jugoslavija

IC – Izobraževalni center

IKŠ – Industrijska kovinarska šola

IRŠ – Industrijska rudarska šola

ObLO – Občinski ljudski odbor

OLO – Okrajni ljudski odbor

OŠ – osnovna šola

RTH – Rudnik Trbovlje, Hrastnik

SFRJ – Socialistična federativna republika Jugoslavija

STT – Strojna tovarna Trbovlje

TOZD – Temeljna organizacija združenega dela

TPD – Trboveljska premogokopna družba

UI – Usmerjeno izobraževanje

ZSC MM – Zasavski srednješolski center Miha Marinko

Povzetek razprave

V prispevku je predstavljeno izobraževanje otrok po končani osnovni šoli, od leta 1967 imenovano srednješolsko izobraževanje, ki je doživelo na lokalnem območju pravi razmah po drugi svetovni vojni zaradi vloge zasavskega premogovništva in prednostne vloge industrije (npr. proizvodnja strojev in naprav za rudarstvo) v drugi (socialistični) Jugoslaviji. Tako triletno poklicne kot štiriletno srednje strokovne šole, ki so se ustanovljale na občinski ravni, so bile v skladu z interesi in potrebami gospodarstva ter družbe kot celote in v skladu s številnimi sistemsko uveljavljenimi reformami. Zaradi povezanosti šol z neposrednimi uporabniki, ki so dijakom med drugim dajali denarne nagrade in jim po uspešno zaključenem šolanju zagotavljali zaposlitev, je bilo šolanje dosegljivo praktično vsakemu otroku (ne glede na socialni status), ki je uspešno ali pa celo neuspešno (krajši programi posameznih smeri strokovnih šol) zaključil osnovnošolsko izobraževanje.

Kako je to potekalo v praksi, prikazano s predstavitev treh šol:⁷⁴ rudarske (1905–1992), kovinarske (1952–1990 oz. od 1999 kot sestavni del Srednje tehniške in poklicne šole Trbovlje) in ekonomske šole (1956–1990 oz. od 1992 v sestavu Gimnazija in ekonomska srednja šola Trbovlje), tipičnih za Zasavje v obdobju socializma. Z analizo zapisov v kronikah, dokumentih in časopisu so predstavljene lokalne okoliščine, ki so omogočale njihovo ustanovitev, delovanje in vzpon oz. povzročile proces upadanja in celo ukinitve v obdobju samostojne Slovenije. Trenutna slika ni rožnata, a glede na fleksibilnost vodstev šol in hitro spreminjajoče se potrebe sodobne družbe, predvsem pa zavedanja, da prihodnost pripada – ne tistim, ki imajo, ampak tistim, ki znajo, ohranjamo upanje na boljše čase tudi za šolajočo se mladino Zasavja.

74 Rudarska, kovinarska, ekonomska šola – poimenovanja ne glede na spreminjanje uradnega naziva, ki je bilo bolj posledica organizacijskih in statusnih sprememb ustanov kot pa temeljnih vzgojno izobraževalnih programov.

UDK 37(497.4-14)(091)
1.02 Pregledni znanstveni članek
Prejeto: 24. 8. 2018

Lucija Čok*, Salvator Žitko**

Od renesančnih akademij do primorske univerze

From the Renaissance Academies to the University of Primorska

Izvleček

Avtorja v prispevku podajata prerez razvoja šolskih ustanov v Kopru in slovenski Istri od akademij 16. stoletja do danes. Zgodovinski pogled v članku predstavlja prizadevanja primorskih intelektualcev, ki so utemeljila nastanek visokega šolstva na Primorskem. Interesne skupine, od gospodarstvenikov in politikov do civilne družbe, so ustvarjale konec 20. stoletja pospešeno dinamiko dogajanja. Na osnovi dokumentov za ustanovitev tretje javne univerze na Slovenskem je Državni zbor Republike Slovenije 29. januarja 2003 sprejel Odlok o ustanovitvi Univerze na Primorskem.

Abstract

The authors of this paper give us a cross section of school institutions and their development in Koper and Slovene Istria from academies of 16 century to the present times. The historical view represents the actions of the intellectuals and the wider society to justify the formation of higher education in this area. The dynamics in the second half of the 20th century created by stakeholders, from businessmen and politicians to the civil society, accelerated further developments. On the basis of documents needed the National Assembly of Slovenia adopted a Decree on the establishment of the University of Primorska on 29 of January 2003.

Ključne besede: renesančne akademije, trojezično učiteljske, visoko šolstvo, Univerza na Primorskem

Key words: Renaissance Academies, trilingual Teachers' College, Higher Education, University of Primorska

Prispevek sta avtorja predstavila na 38. zborovanju Zveze zgodovinskih društev Slovenije v Ravnah na Koroškem, 28.–30. septembra 2016

* Lucija Čok, doktorica znanosti, znanstvena svetnica, Koper, e-pošta: lucija.cok@zrs-kp.si

** Salvator Žitko, doktor znanosti, Portorož, e-pošta: salvator.zitko@gmail.com

Uvod

V interesu vsake univerze je, da ne glede na svojo starost in okoliščine nastanka prouči svojo zgodovino in vlogo v prostoru, v katerem deluje. V primerjavi z najbolj znanimi evropskimi univerzami so slovenske mnogo mlajše; ljubljanska se približuje stoti obletnici, mariborska šteje dobra štiri desetletja, goriška v sedanji obliki organiziranosti stara eno, primorska s sedežem v Kopru pa nekaj let več. Ima pa za razliko od drugih morda najstarejše korenine. Zgodovinski pogled na čas koprskih akademij od 16. do 18. stoletja, delovanje beneškega *Collegia dei Nobili*, francoskega liceja, avstrijske C. K. gimnazije, ki se ji je v drugi polovici 19. stoletja pridružilo še trojezično učiteljsišče (1875/6–1909), so tiste osnove, na katerih se je kasneje gradilo visokošolsko izobraževanje na območju Koprškega primorja.

V omenjenem obdobju je postalo dokaj aktualno tudi vprašanje visokošolskega študija oziroma ustanovitve univerze v Trstu, odnosno v Ljubljani. Ustanovitev univerze v Trstu se je pokazala že na samem začetku kot vsedržen in političen problem, ki je bil tesno povezan z vprašanjem sožitja med narodi habsburške monarhije in celo z vprašanjem njene teritorialne celovitosti. Tako se je v zadnjem desetletju pred prvo svetovno vojno razprava o visokoškolskem študiju v tem okolju zaostila do te mere, da je postala ena najvidnejših značilnosti hudih nacionalnih antagonizmov, ki so dajali pečat avstrijskemu političnemu življenju. Propad Avstro-Ogrske leta 1918, zlasti pa rapalska meja 1920, sta odrezala Primorsko od matične Slovenije, vzpostavitev fašističnega režima med obema vojnoma pa je z Gentilejevo reformo privedla do uničenja slovenskega šolstva in zrinjenja slovenskega jezika iz javne rabe. V povojnih letih je bilo potrebno slovensko šolstvo na Primorskem graditi povsem na novo. Toda šele v 70. letih 20. stoletja so tu nastajali prvi centri visokega šolstva izven slovenske prestolnice. Tako lahko v luči zgodovinskega razvoja in danih okoliščin trdimo, da je ustanovitev Univerze na Primorskem med največjimi projekti, ki jih je država Slovenija namenila primorskemu prostoru po osamosvojitvi. Država je s tem projektom v obmejnem prostoru postavila središče in stičišče znanja in vedenja posameznikov, ki utrjujejo skupnost na lokalni, nacionalni in tudi širši ravni.

Od beneškega Collegia dei nobili do avstrijske C. K. gimnazije in trojezičnega učiteljsišča v Kopru

Beneški Koper je bil že v času zgodnjega humanizma in renesanse, kakor tudi v potridentskem obdobju, središče kulturnega življenja in stičišče intelektualne moči na tleh beneške Istre. V 14. stoletju je v Kopru že obstajala mestna šola gramatike, na kateri so poučevali učitelji iz italijanskih dežel, Istre, Kvarnerskih otokov in Dalmacije. Zlasti renesančno obdobje se je v Istri odprlo novim tokovom v umetnosti in kulturi; na istrske humaniste, predvsem Koprčana Petra Pavla Vergerija st. (1370–1444), pa sta zlasti vplivali Padova in Firenze. Med

Istro in Padovo ter drugimi univerzitetnimi središči so se stkali številni stiki in izmenjavali predavatelji. Potujoči učitelji so postali poglavitni nosilci novih filozofskih, estetskih, pedagoških in etičnih nauk. Dotok italijanskih humanistov v Istro pa tudi v Dalmacijo seveda ni bil le posledica geografske bližine, pač pa tudi drugih dejstev, npr. težav pri zaposlovanju velike množice šolnikov iz številnih italijanskih izobraževalnih središč. Takšna možnost je bila zlasti zagotovljena v deželah, kjer je imela svojo jurisdikcijo in suverenost Beneška republika. Z druge strani so istrske in dalmatinske mestne komune iz prestižnih razlogov raje sprejemale v službo »tujce z imenom in slovesom«, ne moremo pa izključiti niti tega, da klic razvite istrske in dalmatinske obale za tuje humaniste ni bil nič manj vabljev kot klic evropskih univerz za istrske in druge humaniste (Čvrljak, 1991, 81), med drugim tudi za Petra Pavla Vergerija st. V obeh središčih, se pravi v Padovi in Firencah, si je Vergerij največji ugled in slavo pridobil na področju pedagoških znanosti, zlasti z delom »*De ingenuis moribus*«, napisanim v letih 1402/3.¹ A vendar, govoriti o Vergeriju st. v odnosu do humanizma v Istri, pomeni govoriti predvsem o njegovem prispevku od zunaj, saj Koper v njegovem času še ni bil osrednje politično in kulturno središče beneške Istre. To je postajal ob koncu 15. stoletja, ko mu je *Serenissima* s centralizacijo svoje oblasti podeljevala vse obširnejše upravne, sodne in gospodarske pristojnosti, blaginja in ekonomska moč pa sta z razcvetom humanizma in renesanse mestu omogočila, da je v novem ustvarjalnem zagonu prestopilo v novi vek.

V času reformacije je s svojim delom zapustil globoko sled koprski protestantski škof Peter Pavel Vergerij ml. (1498–1565), ki se je v izgnanstvu v nemških deželah povezal s Primožem Trubarjem. Njuni osebnosti in povezave so v ožjih in širših evropskih krogih spodbujale nove poglede mislecev 16. stoletja o izvirnem razumevanju in tolmačenju stare biblične književnosti in celo do nasprotujočih si stališč do geneze obsežnega knjižnega opusa slovenskih protestantskih piscev. Pomen delovanja velikega reformatorja Petra Pavla Vergerija ml. lahko pripišemo tudi dejstvu, da je poznal multikulturno in večjezično strukturo Istre in se zavedal, kako pomembno je bogoslužje v materinem jeziku, poleg tega pa je dokaj zaslužen tudi za razcvet in ohranjanje glagoljšta.²

Že od sredine 16. stoletja dalje so v Kopru pod vplivom živahnega književnega ustvarjanja v italijanskih deželah, začela nastajati posebna združenja, ki so jih poimenovali akademije: po Akademiji *della Calza* (1478–1553), ki še ni imela

1 O delu in življenju P. P. Vergerija st. zlasti F. Semi, *Istria e Dalmazia, uomini e tempi*, I: Istria e Fiume. Le figure più rappresentative della civiltà istriana e fiumana nei diversi momenti della storia, Udine 1991; D. Robey, *Aspetti dell'Umanesimo vergeriano*, v: L'Umanesimo in Istria, Firenze 1983, 7–18.

2 P. P. Vergeriju ml. in njegovemu vplivu na P. Trubarja je bil leta 1998 posvečen mednarodni simpozij z naslovom »Peter Pavel Vergerij ml. Polemični mislec v Evropi 16. stoletja ob 500-letnici rojstva«, ki se je v organizaciji Zgodovinskega društva za južno Primorsko in Znanstveno-raziskovalnega središča R. Slovenije, odvijal v Kopru v dneh 1.–2. oktobra 1998. Referati so zbrani in objavljeni v zborniku *Acta Histriae* VIII., Koper 1999.

pravega značaja akademije, lahko vrsto koprskih akademij pričnemo z Akademijo *dei Desiosi* (1553–1554), ki je nastala ob zatonu reformacije oziroma po izgonu protestantskega škofa P. P. Vergerija ml. iz koprške škofije. Sledila ji je Akademija *Palladiana* (1569–1637), katere član je bil npr. ugledni zdravnik Santorio Santorio (1561–1636), avtor znamenitega dela *De Statica medicina* in zgodovinar ter krajepisec Nicolò Manzuoli, avtor znanega krajepisa z naslovom *Nova descrizione dell'Istria* (1611). Leta 1646 je zaživela tretja akademija z imenom Akademija *dei Risorti*, v kateri je deloval ugledni zdravnik Prospero Petronio, ki je zaslovel s svojim delom *Memorie sacre e profane dell'Istria* (1681). Razsvetljensko 18. stoletje je v letih 1739–1742 vdahnilo življenje Akademiji *degli Operosi*, s katero so v provincialno koprsko okolje pronicali prvi poskusi kulturne prenove, ki jo je vanjo vnašal rod mlajših izobražencev z Gian Rinaldom Carlijem (1720–1795) in Girolamom Gravisijem (1720–1812) na čelu. Akademsko življenje je pod Carlijevim vodstvom doseglo svoj višek v letih 1758/59–1764, ko so se akademiki z obravnavo ekonomskih in družbenih problemov svoje dežele začeli bližati evropskim akademskim področjem in interesom, Carliju pa je uspelo v težnjah po hitrejšem prilagajanju evropskim intelektualnim gibanjem 18. stoletja, prenovljeno Akademijo *dei Risorti* spremeniti v pravo študijsko središče ne le za domoznanstvo in ekonomske vede, temveč za znanstvene panoge na splošno.³

K velikim spremembam na področju izobraževanja in kulture je doprinesel tudi Tridentinski koncil (1545–1563), ki je v Kopru že leta 1612 spodbudil nastanek laičnega semenišča oziroma *Collegia dei Nobili*, ustanova pa je dokončno zaživela šele leta 1675. S stalno delujočo šolsko ustanovo se je pričela pedagoška dejavnost v okviru načrtovanega programa, ki so ga izvajali domači in tuji učitelji. Ustanovo so vodili šolski bratje *scolopi*, po letu 1708 pa *piaristi* (očetje ubožnih šol), ki so poučevali gramatiko, humanistiko, retoriko, poezijo, logiko, filozofijo in matematiko, od jezikov pa razen italijanščine in latinščine, tudi francoščino in nemščino. S prihodom *scolopov* je ugled koprškega *Collegia* močno narasel, tako da so učenci prihajali iz Dalmacije in celo iz oddaljenih Jonskih otokov, Koper pa se jim je zdel kot Padova v miniaturi. Na šoli so poučevali najboljši predstavniki tega reda in je njihovim učnim metodam koprsko meščanstvo povsem zaupalo. Na teh temeljih je *Collegio* deloval vse do nastopa francoske oblasti leta 1806, s tem, da so francoske reforme spremenile njegov verski značaj. Nekdanji *Collegio* je s šolskim letom 1807/8 postal samostojni licej, ki je vključeval štiri srednje in višje razrede ter bil povezan s semeniščem *piaristov*, ki pa so imeli le skromen vpliv in delež med učitelji. Avstrija je sicer po letu 1814 nekdanjemu *Collegiu* povrnila nekdanjo podobo, vendar je leta 1817 dokončno prenehal z delovanjem.⁴

3 O nastanku in delovanju koprskih akademij B. Ziliotto, *Accademie e accademici di Capodistria (1478-1807)*, Archeografo Triestino, R. LVII NS, Trieste 1944; glej tudi S. Žitko, *Carlijevo delovanje v koprskih akademijah 18. stoletja*, Acta Histriae V., Zgodovinsko društvo za južno Primorsko-Koper, Znanstveno-raziskovalno središče R. Slovenije, Koper, Koper-Capodistria 1997, str. 59–78.

4 O delovanju *Collegia dei Nobili* podrobneje G. Vidossich, *Nuovi materiali per la storia del Collegio di Capodistria*, AMSI, vol. XV, Parenzo 1899, 265–275; S. Žitko, *Vloga in pomen Collegia dei Nobili v Kopru*, Acta Histriae, III, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko-Koper, Koper 1994, str. 123–132.

Že v 18. stoletju se je na območju koprške škofije zaradi slovanskega zaledja čutila potreba po izobrazbi duhovnikov – glagoljašev. Zlasti koprskemu škofu Paolu Naldiniju gre pripisati zaslugo za razvoj slovanskega bogoslužja v Istri. Že v letih od 1691 do 1705 je večkrat poudarjal, da je nujno potrebno v Kopru ustanoviti semenišče za študij bogoslovcev, ki bi obvladali slovanski jezik, zato je večkrat gregorite tretjerednike zadolžil za poučevanje ljudstva v verskih naukih. Leta 1710 je končno z njegovo materialno pomočjo v Kopru zraslo ilirsko semenišče *Seminarium Italo-Sclavum Naldinianum*, ki je delovalo vse do leta 1818, ko je bilo prestavljeno v Gorico.⁵

Pomen Kopra je po letu 1814/15 začel upadati, naraščati pa pomen sosednjega Trsta kot središča gubernija oziroma Avstrijskega primorja. Avstrija je glede šolskega jezika vodila politiko germanizacije, glede na tedanji etnični sestav prebivalstva v Istri pa je predpisala italijanščino kot uradni jezik v uradih in na sodiščih. Na območju Istrskega okrožja s središčem v Pazinu je bilo zasnovanih 6 glavnih šol z nemškim učnim jezikom, od teh po ena tudi v Kopru in Piranu. Na podeželju so na sedežih dekanij oziroma župnij začele nastajati že tudi prve slovenske oziroma hrvaške osnovne šole. V letih 1814–1841 je delovala v Kopru nemška gimnazija (*Imperial Regio Ginnasio Giustinopolitano*) s 6 razredi, ki jo je obiskovalo tudi precej slovenskih in hrvaških učencev, vendar so jo oblasti leta 1842 preselile v Trst skupaj s šolsko knjižnico in ostalim inventarjem. Ob zavzemanju in finančni podpori meščanstva je koprskemu županstvu leta 1848 vendarle uspelo ponovno odpreti nižjo gimnazijo s štirimi razredi, ki so se v letih 1856–1858 uspeli razširiti na 8 razredov. Gimnazija se je takrat preimenovala v »*Imperial Regio Ginnasio Superiore*«, ki je z nenehnim povečevanjem števila učencev, usposobljenim učnim kadrom in solidno opremo za skoraj pol stoletja postala ne le najbolj cenjena šola v Avstrijskem primorju, temveč tudi v širšem prostoru tedanje monarhije. Poučevanje je ob italijanskem, potekalo tudi v slovenskem in hrvaškem jeziku, nemški jezik pa je bil zgolj fakultativen.

V drugi polovici 19. stoletja je z nastopom ustavne dobe (1861) in modernejšo šolsko zakonodajo (1869) šolstvo znatno napredovalo. Tabor v Kubedu pri Kopru leta 1870 je postavil zahtevo po ustanovitvi slovenske glavne šole v Kopru. V skladu s šolskim zakonom iz leta 1869, ki je določal, da mora imeti vsaka dežela svoje štiriletno učiteljsiše, je leta 1875/76 v Kopru nastalo trojezično učiteljsiše, ki je neprekinjeno delovalo do leta 1909, ko so hrvaški oddelek premestili v Kastav, slovenskega v Gorico, italijanski pa je ostal v Kopru vse do leta 1923. Kljub izredno težkim političnim okoliščinam in razmeram, ki so vladale v tedaj nacionalno napetem ozračju Kopra, je izpolnilo svoje poslanstvo, saj je v 34 letih svojega delovanja dalo 426 slovenskih in 117 hrvaških učiteljev, ki so bili na Primorskem in

5 O delovanju in pomenu škofa Paola Naldinija boljše v zborniku *Eremita doctus – Episcopus Iustinopolitanus Paulus Naldini (1686–1713)*. Zapuščina koprškega škofa Paola Naldinija (ur. V. Kamin Kajfež), Ognjišče d.o.o., Koper, 2014; glej tudi D. Darovec, *Koprška škofija in Slovani od srednjega do novega veka*, Acta Histriae, 9, 2001, 1, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko-Koper, Znanstveno-raziskovalno središče R Slovenije-Koper, Koper 2001, str. 73–110.

v Istri nosilci narodne prebuje in prosvetno-kulturnega dela med prebivalstvom. Poleg tega je koprsko učiteljišče odigralo pomembno vlogo pri vzpostavljanju enakovrednih razmerij med uradnim nemškim jezikom in jeziki okolja, se pravi italijanskim, slovenskim in hrvaškim jezikom. Tako je bilo ravno koprsko učiteljišče dokaz, da je možno sobivanje različnih etničnih skupnosti, različnih jezikov in kultur, hkrati pa je na določen način simptomatično, da je v Istri že v času zgodnje slovensko-hrvaške narodne prebuje na eni strani in italijanskega iredentizma na drugi, prišlo do tako pogumne odločitve državnih oblasti o večjezičnem učiteljišču, kjer so se vsi trije oziroma štirje jeziki in kulture vrsto let enakovredno uveljavljali predvsem po zaslugi številnih uveljavljenih učiteljev in učencev, kot so bili npr. France Bevk, Fran Barbalić, Ivan Matečić Ronjgov, Srečko Kumar, Josip Ribičič oziroma njihovih profesorjev, kot so bili Ivan Markelj, Viktor Bežek, Saša Šantel, Vladimir Nazor, Vjekoslav Spinčić, Ivan Koštial in mnogi drugi.⁶

S preselitvijo slovenskega oddelka koprskega učiteljišča v Gorico, je v Istri nastala precejšnja praznina na šolskem področju. Kljub temu, da se je tu v osemdesetih letih 19. stoletja povečalo število hrvaških in slovenskih osnovnih šol, so italijanski nacionalno-liberalni krogi s svojo prevlado v večini občin še nadalje uspešno preprečevali snovanje slovenskih in hrvaških šol. Nič boljši ni bil položaj v Trstu, kjer niso imeli Slovenci do ustanovitve Ciril-Methodove družbe nobene lastne šole in so bili slovenski otroci prisiljeni obiskovati italijanske ali pa nemške šole. Zato je Politično društvo Edinost na zborovanju v Trstu, 27. marca 1904 zahtevalo ureditev šolstva v Trstu, Gorici in Istri, da se slovenskemu prebivalstvu nudi možnost vzgajati in šolati otroke v materinem jeziku tako v osnovnih kot srednjih šolah.

Vprašanje visokošolskega študija in težnje po ustanovitvi univerze v Trstu oziroma v Ljubljani

Čeprav so se razprave in težnje po ustanovitvi univerze v Trstu pričele že v revolucionarnem letu 1848/49, kamor med drugim sodijo tudi prizadevanja Ivana Blažirja⁷, uradnika policijskega ravnateljstva v Trstu, da bi na pravni fakulteti,

6 O nastanku koprške c. k. gimnazije glej Krmar, D., *L'Imperial regio Ginnasio Giustinopolitano (1814–1918). Breve profilo storico*. V: *L'insegnamento della fisica nell'Ottocento a Capodistria. La storia, la scuola, il contesto europeo, il museo scolastico*, Capodistria, 2008. O koprskem trojezičnem učiteljišču in njegovi vlogi podrobneje M. Konestabile Rovis - J. Čebren (ur.), *Cesarsko-kraljevo možko učiteljišče v Kopru 1875–1909. Slovenski oddelek*, Pokrajinski arhiv Koper, 2011; glej tudi S. Vilhar, *Slovensko učiteljišče v Kopru 1875–1909*, Koper 1976.

7 Tržaški Slovenec Ivan Blažir je bil leta 1848 zaposlen pri policijski upravi v Trstu; italijanska historiografija ga označuje za začetnika politične aktivnosti tržaških Slovencev, obenem pa tudi za proavstrijsko usmerjenega konservativca. Kljub nekaterim njegovim dvoumnim dejanjem in stališčem v časopisu »*Giornale del Lloyd*«, gre pri Blažirju za prvi poskus nacionalne uveljavitve slovenskega elementa v Trstu oziroma celo italijansko-slovenskega sporazuma in sodelovanja proti germanizacijskim težnjam osrednje vlade (Granda, S. *Prepir o nacionalni in državnopravni pripadnosti Istre v revolucionarnem letu 1848/49*, Kronika, 37, št. 1–2, str. 66–75).

ki bi jo tu ustanovili, predavali procesualno pravo v slovenskem jeziku, pa se je boj za slovensko univerzo znova razmahnil šele v šestdesetih letih 19. stoletja, v obdobju taborskega gibanja. Tako je tabor v Šempasu 18. oktobra 1868, npr., postavil zahtevo po ustanovitvi pravne fakultete v Ljubljani.

Mnogo bolj akutno je bilo univerzitetno vprašanje avstrijskih Italijanov, ki se je pojavilo kmalu po letu 1866, ko je z vključitvijo Benečije oziroma Padove v okvir Italijanskega kraljestva, prebivalstvo na Tridentinskem, v Dalmaciji in Avstrijskem primorju ostalo brez možnosti po visokošolskem študiju v lastnem italijanskem jeziku. Problem je bil sprva bolj čustvene in psihološke narave, saj tudi pred tem obdobjem število študentov z vzhodnojadranskih pokrajin ni bilo ravno visoko. Tudi iz praktičnih razlogov so mnogi mladi Tržačani raje obiskovali avstrijske univerze, medtem ko je bila Padova bolj privlačna za nekdanja beneška ozemlja Istre in Dalmacije. Toda ne glede na relativno majhno število študentov je ločitev Padove boleče odjeknila v javnem mnenju avstrijskih Italijanov.

V sedemdesetih letih so se pojavile že tudi prve zahteve po ustanovitvi pravne fakultete oziroma univerze v Ljubljani; ena od takih zahtev naj bi se uvrstila na tabor v Fernetičih leta 1869, ki pa je bil prepovedan. Leta 1874 je Radoslav Razlag, ki je jeseni 1871 v času Hohenwartove vlade postal deželni glavar na Kranjskem, v dunajskem državnem zboru predlagal ustanovitev »internacionalne univerze južnih dežel v Ljubljani« s predavanji v nemškem, slovenskem, italijanskem in »ilirskem« jeziku.⁸

Na začetku zadnjega desetletja 19. stoletja, ko so nacionalni antagonizmi postajali čedalje hujši in ko je tudi nemški odpor do ustanovitve nenemških univerz na avstrijskih tleh (primer češke univerze) postajal nevzdržen, je vprašanje italijanske univerze preseglo prvotne regionalne okvire in začelo predstavljati vsedržavni problem. Na vladni ravni so videli rešitev predvsem v tem, da bi osnovali vzporedno katedro za študij prava pri univerzi v Innsbrucku, kar pa je v nemških krogih vzbudilo bojazen, da bo to sčasoma privedlo do utrakvizacije tamkajšnje univerze in izpodkopavanja nemškega elementa na Tirolskem.⁹

Italijanski pritisk je odslej nenehno naraščal, oblasti pa so v iskanju izhoda še vedno vztrajale pri povečanju obsega predavanj na pravni fakulteti v Innsbrucku, kamor naj bi po novem dotekalo tudi večje število slušateljev iz jadranskih provinc. Italijanska prizadevanja so dosegla višek v letu 1901, ko je tržaški mestni svet odredil zbiranje sredstev za ustanovitev lastne univerze v Trstu, temu pa je sledila velika javna manifestacija s predstavniki italijanskih provinc v Avstriji. Ob tem tedanja Koerberjeva vlada ni imela ne dovolj močne parlamentarne

8 R. Razlag je nameraval že jeseni 1871 v Ljubljani v nemškem jeziku izdajati list *Adria*, ki naj bi po napovedih Raičevega *Primorca* »obdeloval politiko, narodno gospodarstvo in društveno življenje s posebnim ozirom na jugoslovanske kraje jadranskega morja in bližnje dežele« (Pleterski, 1979, str. 13).

9 Ara, A., *La questione dell'Università italiana in Austria*. V: *Ricerche sugli austro-italiani e l'ultima Austria*, Editrice Elia, Roma 1974, str. 21.

zaslombe ne prave politične volje, da bi zasnovala organski načrt za rešitev visokošolske problematike. Zadovoljevala se je z obljubami, s polovičnimi ukrepi, ki pa so vso stvar še bolj zapletli in zaostрили, čeprav je načelno priznavala Italijanom pravico do lastne univerze in je leta 1901 italijanske zahteve celo predložila v razpravo v državnem zboru.

Vladne poteze so nemudoma odjeknile med južnoslovanskimi študenti pa tudi njihovimi političnimi predstavniki, ki sicer niso nasprotovali italijanskim zahtevam po lastni univerzi, odločno pa so se uprli njihovim pretenzijam po univerzi v Trstu kot političnem in upravnem središču Avstrijskega primorja z večinskim slovenskim in hrvaškim prebivalstvom. Tržaška *Edinost* je ob tem v članku »Italijanska univerza in naše stališče« tudi zapisala, da gre pri tej italijanski zahtevi zgolj za politično, ne pa kulturno vprašanje, oziroma za njihove pretenzije, »da Trst s svojo univerzo postane močno italijansko središče v okviru sestrskih provinc Istre, Tridentinske, Goriške in Dalmacije, ter da bo lahko še intenzivneje pletel vezi z Italijo, kot doslej«. ¹⁰

Nasprotovanje Trstu kot italijanskemu univerzitetnemu sedežu, se je v teh letih kazalo ne le v vladnih vrstah, pač pa tudi pri c. k. namestnikih v Trstu, zlasti pri Leopoldu Goëssu in princu Konradu Hohenloheju. Goëss je naglašal, da je Trst med vsemi avstrijskimi mesti z italijanskim prebivalstvom najbolj izpostavljen napadom iredente, tudi zaradi velikega števila »*regnicolov*«, ki živijo in delajo v mestu. Ustanovitev italijanske pravne oziroma filozofske fakultete bi po njegovem okrepila iredentistične težnje in prizadela lojalni del prebivalstva, zlasti Slovence in Nemce, katerih anti-iredentizem je bil vitalnega pomena za avstrijsko prisotnost v tem velikem jadranskem pristaniškem mestu.

S tem vprašanjem se je pričela ob avstrijskih Italijanih ukvarjati tudi slovenska politika, ki pa je bila že od samega začetka strankarsko razdeljena med klerikalno in liberalno opcijo, vedno očitnejša pa so postajala tudi nihanja med Ljubljano in Trstom kot sedežem bodoče univerze. *Edinost* je tako sredi januarja 1905 v vrsti člankov predstavljala zlasti prednost Trsta in med drugim poudarjala, »da univerze sodijo tja, kjer je težišče narodove moči in veljave. Trst ima velike knjižnice, kjer lahko mladina pridobiva široko izobrazbo, poleg tega pa je italijanski živelj po svojem bistvu slovenskemu bližji kot nemški, v Ljubljani pa se niso znali otresti germanskega vpliva. Majhni univerzi v Ljubljani, ki se zgleduje po graški in innsbruški zato že v samem začetku preti nevarnost, da podleže nemškemu vplivu. V Trst bi z ustanovitvijo univerze pritegnili celoten primorski živelj in mu odprli pot do izobrazbe, do obvladanja italijanskega jezika in javne uprave s čemer bi lahko postopno izpodrinili italijansko uradništvo.« ¹¹

Tržaška *Edinost* je tudi po polemikah s Slovencem in Slovenskim narodom še nadalje objavljala razmišljanja Henrika Tume o univerzi, ki jih je objavil v glasilu slovenskega nacionalno-radikalnega dijaštva *Omladina* in kjer se je zavzemal za

¹⁰ *Edinost*, 26. november 1902, str. 270.

¹¹ *Edinost*, 13. januar 1905, str. 13.

»utrakvistično italijansko-slovensko trgovsko-pravno akademijo«, saj naj bi po njegovem Trst zagotavljal vse pogoje, da se tu ustanovi »modernejša univerza, združena z višjo trgovsko akademijo, torej univerza, ki bi imela nekako novo trgovsko industrijsko fakulteto«. Svoja stališča je utemeljeval zlasti zaradi razmišljanj in postopanj Italijanov na eni in avstrijskih Nemcev na drugi strani; predvsem poslednji »se boje«, kot navaja, »slovenske univerze v Trstu bolj kot one v Ljubljani! Iznebe se z njo večjega dela slovenskega dijaštva v Grazu ter obenem preprečijo, da se slovenstvo ne bo moglo razvijati s hitrejšim korakom ob Adriji, to je tam, kamor merijo končni cilji germanstva in kjer smo jim nevarni mi, ne pa Italijani. Le-ti bi nas z vso silo podpirali pri naših stremljenjih za univerzo v Ljubljani, ker bi se nas tako odkrižali ob Adriji in je morda torej zahteva po slovensko-italijanski univerzi v Trstu le taktična pot, da dobimo čisto slovensko v Ljubljani«, zaključuje Tuma.¹²

Za slovensko univerzo so se potegovala tudi slovenska akademska društva; na občnem zboru dne 21. avgusta 1904 je Akademsko društvo Adrija na Goriškem razpravljalo o slovenskih šolah, o slovenski gimnaziji v Gorici pa tudi o slovenski univerzi v Ljubljani.¹³

Medtem je pritisk volilnega telesa pri italijanskih poslancih povzročil vidnejši in odločnejši nastop glede sedeža bodoče univerze tudi s pretnjo obstrukcionizma, če oblasti ne bi sprejele italijanske zahteve po sedežu v Trstu. Vse to je vlado prisililo, da je popustila pri svojih stališčih glede Rovereta, s tem pa se je na območju Avstrijskega primorja odprla nova faza univerzitetnega vprašanja. Italijanska stran se je namreč v izogib prevelike odgovornosti zadovoljila tudi s tem, da bi za sedež bodoče pravne fakultete izbrali Koper, kar bi bilo zanje manjše zlo kot Rovereto. Dokler pa ne bi prišlo do ustanovitve popolne univerze v Trstu, naj bi italijanskim študentom priznavali študij oziroma diplome nekaterih italijanskih univerz.

Klerikalni list *Slovenec* je že ob koncu marca 1905 v članku »Ali je Koper pripraven za italijansko vseučilišče?« izrazil precejšen dvom o njegovi ustreznosti, saj bi s tem ob Trstu tudi to mesto postalo gnezdo iredente, v članku »Italijanske zvijače« pa je ob koncu julija 1905 povzel zahteve in stališča tržaškega *Il Piccolo*, ki je glede Kopra kot sedeža pravne fakultete kazal določene simpatije, čeprav bi italijanskim težnjam posebej ne koristil.

Svoje stališče do tega perečega vprašanja je izrazila tudi tedanja socialdemokratska stranka, ko je meseca maja 1905 v Trstu prišlo do skupnega sestanka s predstavniki italijanskih socialistov. Delegaciji sta se strinjali, da je univerzitetno vprašanje velikega pomena, saj razpihuje nacionalno mržnjo in nudi militarističnim krogom v eni in drugi državi izgovor za nenehno oboroževanje. Zato so se zavzeli za ustanovitev italijanske univerze v Trstu, na kateri pa bi bilo potrebno uvesti, kakor je podčrtal slovenski delegat Etbin Kristan, tudi predavanja v slovenskem jeziku.¹⁴

12 *Edinost*, 10. februar 1905, str. 41.

13 Kramar, J., *Narodna prebujala istrskih Slovencev*, Založba Lipa-Založništvo tržaškega tiska, 1991, str. 331.

14 Pirjevec, J., *Problem slovenske univerze v Trstu v avstrijski dobi*, ZČ, 29, 3–4, 1973, str. 257.

Ob koncu leta 1905 naj bi glede univerze v Trstu vendarle prišlo do sporazuma med vlado in italijanskim poslanskim klubom. Predsednik vlade, baron Paul Gautsch jim je, kot navaja *Slovenec*, obljubil, da bo vlada umaknila predlog glede Rovereta in pričela neposredna pogajanja s tržaško občino glede univerze. Ob tokratnih vladnih odločitvah so si bila mnenja in stališča *Slovenca* in *Edinosti* dokaj blizu: *Edinost* je odločno izjavila, da se bo slovansko prebivalstvo Primorja odločno uprlo morebitnemu vladnemu predlogu, da bi na njegov račun ustregla italijanskim zahtevam, oziroma, da bi tržaška občina nosila stroške za italijansko univerzo, *Slovenec* pa izraža začudenje glede kompromisa med vlado in Italijani glede na to, da tržaški Slovenci brezuspešno že več kot 20 let prosijo in zahtevajo slovenske ljudske šole, vlada pa Italijanom obljublja kar ustanovitev univerze. Nekoliko taktično potem zaključuje, da bo počakala na vladno odločitev glede univerze v Ljubljani, glede priznanja izpitov na zagrebški univerzi, zlasti pa glede na vladno razdelitev novih volilnih okrajev, povezanih s pripravo zakona o volilni reformi.¹⁵

Volilna reforma, sprejeta ob koncu leta 1906, državnozborske volitve 14. maja 1907 in potrditev nagodbe z Ogrsko, so dodobra zaposlovale novo Beckovo vlado ter potisnile nekoliko ob stran druga vprašanja, med drugim tudi vprašanje visokošolskega študija oziroma ustanovitev novih univerz.

Ko so jeseni 1908 na Dunaju ponovno izbruhnili krvavi spopadi zaradi univerze v Trstu in je to povzročilo tudi vrsto nemirov po drugih mestih cesarstva, se je nov Bienenrthov vladni kabinet (tudi zaradi zunanjepolitičnih razlogov) odločil, da bo enkrat za vselej rešil vprašanje italijanske univerze in je vlada za nasvet med drugim zaprosila tudi nekatere vplivne tržaške kroge in osebnosti. Po mnenju večine bi nekaj stotin študentov iredentizmu ne moglo dati večjega zagona, celo obratno, popustljiva politika do italijanskih zahtev bi vladi dovoljevala, da bolj odločno nastopi proti rovarjenju iredente. Večina pa je tudi poudarila, da bi bilo treba obenem igrati tudi na slovensko karto in opogumljati dvojezične Slovence, da se vpišejo na univerzo, ter jo na ta način iztrgajo prevelikemu italijanskemu vplivu.

Toda kot odločen nasprotnik tržaške rešitve univerzitetnega vprašanja, se je v tem obdobju pokazal c.k. namestnik princ Konrad Hohenlohe, najbrž pod vplivom nadvojvode Franca Ferdinanda, ki Italijanom ni bil naklonjen. V svojem poročilu vladi je Hohenlohe navedel, da Trst ni izključno italijansko mesto, kar so zgovorno pokazale parlamentarne volitve 1907, ko je bil italijanski liberalno-nacionalni tabor hudo poražen. »V mestu živi«, navaja Hohenlohe, »močna slovenska nacionalna skupnost, ki zaradi nenehnega pritoka iz zaledja stalno narašča. V takšnih okoliščinah bi se vpisalo na univerzo veliko Slovencev, kar bi zaostriло že tako hude nacionalne napetosti v Primorju.«¹⁶ Hohenlohe se je torej bal stanja nenehne italijansko-slovanske napetosti in naraščanja iredentističnih teženj med italijanskim prebivalstvom, zato je raje podprl izbiro Dunaja kot sedeže italijanske pravne fakultete, kar pa se je zaradi nemškega odpora pokazalo za neuresničljivo.

¹⁵ *Edinost*, 14. december 1905, str. 343; *Slovenec*, 14. december 1905, str. 285.

¹⁶ Ara, A., *La questione dell' Università italiana in Austria*, cit., str. 104.

Novi vladni predlogi in parlamentarne razprave so se tako zavlekli tudi v naslednja leta. V okviru iskanja kompromisa z južnoslovanskimi poslanci, je zanimiv predlog, ki je prišel iz Gorice. Tu je deželni zbor izglasoval resolucijo, v kateri je zahteval istočasno ustanovitev italijanske univerze v Trstu in slovenske v Ljubljani. Prišlo je tudi do srečanja med italijanskimi in slovenskimi parlamentarci, ki so celo pristali na ustanovitev univerze v Trstu, a le pod pogojem, da dobijo svoje osnovne in srednje (poklicne) šole v samem mestu in v Istri. Cena je bila za italijansko stran previsoka, saj so menili, da je to vprašanje v pristojnosti deželnih oziroma lokalnih političnih oblasti.¹⁷

V začetku leta 1911, se je v iskanju kompromisa znova, kot poroča *Edinost*, pojavil Koper kot sedež italijanske pravne fakultete. *Edinost* si pri tem postavlja vprašanje, »ali bi nam italijanska fakulteta v Kopru škodovala, ali ne?«. V nadaljevanju ugotavlja, da so si glede Trsta na jasnem in vanj ne bomo nikoli privolili, saj dobro vemo, da bi se v tem slučaju italijanski element znatno okrepil.¹⁸ Leta 1912 je publicist in časnikar dr. Vladimir Knaflič napisal »Spomenico slovenski javnosti«, v kateri v imenu tržaških Slovencev pravi: *Slovinci soglasno in nujno zahtevamo slovensko pravno-trgovinsko fakulteto v Trstu sočasno z laško fakulteto, ki se brez junktima s to našo ne sme realizirati!* V nadaljevanju z zgodovinskimi in statističnimi podatki dokazuje, da Slovenija teži k Trstu, kjer tudi raste ugledna slovenska manjšina, in ki je »največje slovensko mesto« z okrog 70.000 rojaki. Kar je pri tem pomembno, Knaflič italijanskega elementa v Trstu ne le, da ne zanika, marveč vidi v njem posebno prednost. »V sožitju narodov raste kultura«, piše. »Nemška je, ki nas je doslej dojila. Ali nekoliko romanske bi nam koristilo. Bližja nam je, lažje razumljiva... Dubrovnik je zacvetel pod laškim činkvečentom. Mi moramo zacvesti v moderni kulturi germansko-romansko-slovanski, sledeč češkemu vplivu. In: »Malemu narodu treba širokega obzorja! Le v mestu, kakor je Trst, si ga more mladenič pridobiti, ali pa mora v tujino«.¹⁹

Po nekajletnem relativnem zatišju se je polemika ponovno zaostрила leta 1914, ko so se znova pojavile govorice o skorajšnji ustanovitvi italijanske univerze v Trstu. Slovenski in hrvaški študentje so se v precejšnjem številu vpisali v tržaško trgovsko akademijo Revoltella z namenom, da dokažejo svojo številčno moč in podprejo svoje poslance, ki so se zavzemali za to, da mora biti univerza v Trstu dvojezična. Z Italijani je prišlo do hudih spopadov, ki so glasno odjeknili tudi na Dunaju med južnoslovansko mladino; vneli so se novi nemiri in žolčne časopisne polemike, ki so se zavlekly tja do izbruha prve svetovne vojne.

Boj za slovensko šolo v Trstu – od osnovne do univerze – se je tako zavlekel vse do prve svetovne vojne, ko so prizadevanja za ustanovitev take ali drugačne univerze v Trstu usahnila, propad habsburške monarhije leta 1918 in italijanska zasedba Primorske, pa sta usodno zarezala v nadaljnja prizadevanja po njeni uresničitvi.

17 Pirjevec, J., *Problem slovenske univerze v Trstu v avstrijski dobi*, cit., str. 260.

18 *Edinost*, 16. februar 1911, str. 47.

19 Pleterski, J., *Trst v slovenski politični misli do prve svetovne vojne*. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, XVII, 1–2, Ljubljana-Trst, str. 21.

Od slovenskih srednjih šol do prvih visokošolskih ustanov

Potrebe po visokoškolskem izobraževanju primorskega prebivalstva sta v obdobju med obema vojnama in pred ustanovitvijo Univerze v Ljubljani (1919) zadovoljevali predvsem univerzi v Trstu in Padovi, slovenski izobraženci iz Istre in Primorske pa so študirali tudi v Pragi, na Dunaju in v Budimpešti. Zgodovina ustanavljanja ljubljanske univerze je za razumevanje kasnejšega dogajanja ob ustanovitvi Univerze na Primorskem zanimiva. Slovenski katoliški politiki so 1919 izrabili ugodne razmere in ustanovili Univerzo v Ljubljani, vendar je politika skupne države Srbov, Hrvatov in Slovencev nasprotovala njenemu delovanju in jo ovirala vse do leta 1927, ko se je ljubljanska univerza utrdila kot simbol slovenskih kulturnih pridobitev.²⁰

Zanimivo je tudi šolanje slovenskih pomorščakov. Ti so se do 1918 šolali v Bakru, Dubrovniku ali Kotorju. Prva slovenska pomorska šola je pričela delovati 1. 3. 1947 v Smedeli pri Kopru pod imenom *Slovenska pomorska trgovska akademija*. Ta je nastala na tradiciji preteklosti, na različnih oblikah šolanja v pomorstvu v različnih obdobjih: od habsburške srednje šole za matematiko in navtiko, ustanovljene 1754 v Trstu (*Scuola di matematica e nautica Trieste*) do Slovenske pomorske trgovske akademije. Prosvetljena cesarica Marija Terezija je namreč želela ustvariti avstrijsko navtično floto na Jadranu in zanjo usposobiti mornarje že leta 1753. Na njeno pobudo jezuitski duhovniki ustanovijo "šolo matematike in plovbe" v Trstu, ki uspešno deluje do 1760. Ker ima slab vpis jo 1773 cesarica preimenuje v Šolo filozofije in matematike in kasneje pridruži liceju. Šele pod ponovno avstrijsko oblastjo lahko zaživi v okrilju *Akademije za trgovino in navtiko*, ustanovljene tudi v Trstu 1817.²¹

Postavitev šolstva v Slovenski Istri po koncu II. svetovne vojne je naletelo na mnoge zgodovinsko zaznamovane ostaline. Na zgodovinskih dejstvih zasnovano pisanje tega dogajanja predstavlja Fulvio Tomizza v svojem prologu romana *Zlo prihaja s severa* (1984: 7–63). Ob italijanskih izobraževalnih ustanovah je bila ob koncu oktobra 1945 ustanovljena slovenska gimnazija, novembra istega leta osnovna šola, leta 1946 pa je sprejel prve gojence Dijaški dom Koper. Po London-skem memorandumu 1954. leta sta bili ustanovljeni še Srednja ekonomska in Industrijsko-kovinarska šola.²²

Začetek poti do visokega šolstva v slovenski Istri po drugi svetovni vojni sega v šestdeseta leta, ko je bila ustanovljena Višja pomorska šola Piran. Vendar šele sedemdeseta leta 20. stoletja predstavljajo zagon visokega šolstva v Sloveniji (Oddelka Pedagoške akademije v Kopru in Novi Gorici), kajti Kavčičev²³ policentrizem je spodbujal lokalni razvoj. V šolskem letu 1974–75 je zaživel v Kopru tudi

20 Dolenc v Borak et al., 2006, str. 285–287.

21 Twrdy et al., 2010.

22 Marušič, M., 1996.

23 Stane Kavčič, predsednik slovenskega Izvršnega sveta R. Slovenije (1967–1972).

višješolski študij strojništva, ki pa je kasneje zamrl.²⁴ Visokošolsko izobraževanje je na Primorskem ponujala Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, predvsem v obliki izrednega študija. Vendar to dejstvo ni zaustavilo prizadevanj primorskih intelektualcev, da pridobijo svoje visokošolsko središče. Med drugim Miro Kocjan, koprski župan (1967–1974), omenja v svojem intervjuju z avtorico več zanimivih pobud in podpore nastajanju intelektualnega središča v Istri tudi v povezovanju s Trstom. V njem tudi pove, da je Marcello Spaccini, tržaški župan (1967–1978), govoril sicer o tržaški univerzi, vendar je bil prepričan, da bi bilo potrebno utrditi tudi zono B z neko izobraževalno ustanovo. Z razvojem Luke in gospodarstva, je menil Spaccini, bo ostal Koper brez intelektualnega jedra. V razgovoru Mira Kocjana s predsednikom Izvršnega sveta Stanetom Kavčičem o potrebi po tretjem izobraževalnem središču je Kavčič menil, da sta v Sloveniji že dve univerzi in bi bilo zelo težko ustanoviti novo visokošolsko središče na hitro. Glede na zgodovinska dejstva je Kavčič soglašal, da bi bilo dobro za Primorsko, da dobi univerzo. S podporo Kopru pri tem bi predsednik izvršnega sveta imel težave z Goričani, ki so tudi gojili zamisel o univerzi v Novi Gorici.²⁵

V sedemdesetih letih se je Obalna skupnost, povezovalno telo obalnih občin, začela temeljiteje ukvarjati z ustanavljanjem višjih in visokih šol na Obali in zadolžila Alda Černigoja v svoji analitični službi, da vzpostavi delovanje posebne skupine strokovnjakov v ta namen. Poleg tega je v podporo dejavnosti za vzpostavitev visokega šolstva na Primorskem tudi ugodno vplivalo dejstvo, da je vodenje Sekretariata za prosveto in kulturo v Kavčičevi vladi leta 1972 prevzel Primorec Tomaž Bizajl, ki je podpiral ta proces.²⁶ Proti sleherni državni politiki, ki s pogledom iz centra ni videla v geografskem in strateško pomembnem obrobju Slovenije svoje lastne usode je sredi osemdesetih let pesnik in domoljub Ciril Zlobec zapisal: »Naš geopolitični položaj je očitno tak, da v modernem svetu moramo, če se hočemo ohraniti kot narod, živeti odprto in hkrati strnjeno v sebi, kajti za nas sta enako smrtni tako zakrnelost kot razpršenost. Biti moramo odprto jedro!«²⁷

Vse večja gospodarska razvitost občin Koper, Izola, Piran je zahtevala od vseh dejavnikov na slovenski obali, da so začeli hitreje razvijati šolsko mrežo srednjih, višjih in visokih šol. Dokumentom so sledila tudi stvarna prizadevanja, saj je Obalni svet Komisiji za razvoj in koordinacijo višjega in visokega šolstva naložil, da izoblikuje akcijski program za to področje.²⁸

Za poznavanje prizadevanj na poti do visokega šolstva v Slovenski Istri je vzorčen primer razvoj izobraževanja za potrebe pomorstva. Višja pomorska šola je nastala na tradiciji šolanja slovenskih pomorščakov v preteklosti na različnih oblikah in v različnih obdobjih: od habsburške srednje šole za matematiko in

24 Bizajl, 1972.

25 Kocjan, Miro v Čok: Hic et nunc aude, 2013. Strukturiran intervju, avtorizacija 4. 1. 2011.

26 Bizajl, 2009.

27 Zlobec: Beseda, dve iz arhivskega spomina. 2011, str. 13.

28 Bizajl: Policentrični razvoj Slovenije, 1972, str. 191.

navtiko 1754 v Trstu (Scuola di matematica e nautica Trieste) in Akademije za trgovino in nautiko 1817 tudi v Trstu, do Slovenske pomorske trgovske akademije 1947 v Kopru, ki se je 1949 preselila v Piran. Ljudska skupščina RS je 24. junija 1960 sprejela Zakon o ustanovitvi Višje pomorske šole Piran. S širjenjem študijske ponudbe in kapacitet se višja pomorska šola leta 1986 preimenuje v Višjo pomorsko in prometno šolo in leta 1992 v Visoko pomorsko in prometno šolo. 27. decembra 1995 pa je Državni zbor RS sprejel odlok o preoblikovanju visoke šole v Fakulteto za pomorstvo in promet Univerze v Ljubljani.²⁹

V začetku sedemdesetih let je usmeritev k policentrizmu tudi sicer dala prve rezultate. 1972 sta nastala dislocirana oddelka ljubljanske Pedagoške akademije v Novi Gorici in Novem mestu, 1974 pa v Kopru. V Mariboru se je Združenje visokošolskih zavodov intenzivno pripravljalo na ustanovitev univerze, ki je bila 1975. leta tudi ustanovljena. Tega leta je Ljudska republika Slovenija dobila nov visokošolski zakon, katerega botra je bila Aleksandra Kornhauser. S tem zakonom so poleg fakultet postale članice univerze tudi akademije in višje šole. Po mnenju nekaterih je s tem univerza izgubila notranjo homogenost.³⁰ Zakon so pozdravili v Mariboru, saj jim je bila s tako organiziranostjo odprta pot do ustanovitve univerze, pa tudi v Portorožu, saj je 1975. leta Univerza v Ljubljani pod svoje okrilje sprejela tedaj Višjo pomorsko šolo.

Na Skupnosti obalnih občin je bila 1992 ustanovljena delovna skupina za pripravo strokovnih gradiv za nadaljnji razvoj visokošolskega izobraževanja³¹. V okviru delovanja komisije sta nastala dva dokumenta: študija Dragana Marušiča *Obala ni več provinca* (1991)³² in projektna naloga skupine avtorjev *Razvoj visokega šolstva na Obali* (1992). Študija med drugim poudarja, da je kulturno izročilo obmorskega prostora osnova za oblikovanje visokošolskih programov. Ti naj bi poleg obstoječih (pomorstvo in promet, hotelirstvo in turizem ter visokošolski pedagoški študij) ponujali še programe računalništva, uporabne matematike in prevajalstva. Pokazala se je tudi potreba po programih humanistike etnološke in lingvistične vsebine, kmetijstva, turizma, prometa in zvez. V svet odprta univerza naj bi bila organizirana v oddelkih za naravoslovje, humanistiko in družboslovje, metaznanosti, umetnosti in svobodne dejavnosti.

Dodatni spodbudi k prizadevanjem za nastanek univerze sta dve nameri: *Pismo o namerah za ustanovitev visokošolskega središča na Slovenski obali*, ki so ga 30. 3. 1993 podpisali župani obalnih občin, predsednik obalne skupščine in predstavniki primorskega gospodarstva in *Pismo o namerah za zagotavljanje pogojev razvoja visokega šolstva v občinah Izola, Koper in Piran*, ki so ga 20. 11. 1995 podpisali predstavniki obalnih občin in gospodarstva ter tedanji minister za

29 Twrdy et al., 2010.

30 Bizajl, *Čas velikih pričakovanj*, 2009.

31 Gradivo SOO: Ugotovitve, stališča in sklepi. 23. 7. 1992.

32 Marušič, *Obala ni več provinca*. Ekspertiza. Skupnost obalnih občin (1991).

šolstvo, Slavko Gaber. Državna in lokalna politika sta si bili edini: najprej postavi-
ti visokošolsko središče, koordinacijsko telo obstoječih visokošolskih programov
različnih izvajalcev, kasneje pa, po doseženih materialnih, kadrovskih in razisko-
valnih pogojih razmišljati o ustanovitvi univerze.

Več poti do univerze

Nekaj desetletij trajajoča dogovarjanja o tem, kako in kdaj ustanoviti univer-
zo, so se vlekla od sredine sedemdesetih do začetka devetdesetih let prejšnjega
stoletja. Izobraženci, ki so se 1. 2. 1995 v Ankaranu združili v Akademsko dru-
štvo Univerze Zahodne Slovenije, so si prizadevali za njeno takojšnjo ustanovitev.
Razhajanja tedaj prodirajočih vizij, kako do univerze, so bila predvsem v različ-
nem videnju časa in načina za njeno ustanovitev. Razlika v viziji, ki je nastajala s
podporo lokalnih oblasti in je želela postaviti z Visokošolskim središčem odskoč-
no desko do skupnosti visokih šol in univerze, z drugo - društveno, ki je želela
s premočrtno potjo do univerze, ni bila le v poimenovanju univerze, temveč v
dilemi o njeni naravi. Za začetek si je Marušič zamislil manjšo univerzo s tisoč ali
dva tisoč študenti, notranja struktura organiziranosti naj bi bila oddelčna, njen
status (javna ali zasebna univerza) pa bi določali dosegljivi viri (državni prora-
čun ali denarni sklad). Mesto v mednarodnem prostoru bi si univerza pridobila z
gostujočimi profesorji iz tujine in izmenjavo študentov med univerzami ter pou-
čevanjem v angleškem jeziku³³. Kampus univerza anglosaksonskega modela, kot
si jo je zamišljal Marušič, bi lahko nastala le po spremembi slovenske področne
zakonodaje. Vendar na Ministrstvu za šolstvo niso kazali pripravljenosti za spre-
membo zakonodaje, po ukinitvi SOO leta 1993 pa so zamisel o hitrejšem razvoju
visokega šolstva na Obali celo opustili.³⁴

Več odzivov slovenskih izobražencev o tem, kakšno naj bo poslanstvo uni-
verze, ki bi delovala na severozahodnem delu države, je bilo tedaj objavljenih.
Ciril Zlobec je v svojem pisanju razmišljal: *»Petdeset let po osvoboditvi, ko smo
prvikrat v svoji zgodovini prisiljeni razmišljati kot država, bi bil skrajni čas, da
pritegnemo samo srčiko slovenskega življenja tudi primorsko intelektualno kom-
ponento, ki sicer že dolgo obstaja, s premalo korenin v lastnem prostoru. Univerza
je zmeraj bila žarišče, ljubljanska premalo žareča v primorski prostor. Primorstvo
kot način življenja, kot mišljenje in natura je toliko specifično, da ima naravno
pravico do svoje polne notranje organiziranosti, do polnega razmaha, tako zaradi
lastnega dobrega počutja kot zaradi koristi celote. In Slovenija si ne more privo-*

33 Zapisnik konstitutivne seje Akademskega društva zahodne Slovenije. Kobjeglava na Krasu,
28. 6. 1996.

34 Černigoj, Aldo: Ustanovitve Univerze na Primorskem v času in prostoru. Strukturirani vprašal-
nik, avtorizacija 17. 6. 2010.

*ščiti nobenega civilizacijskega obrobja, še zlasti pa ne na tako dinamični meji, kot je meja z Italijo!*³⁵

Tako sta bili v primorskem prostoru prisotni alternativni viziji ustanavljanja univerze. Mnogi zastavljeni cilji in oris poslanstva bodoče univerze so bili sicer za obe enaki ali vsaj podobni, združiti primorski prostor pod okriljem ene univerze z dvema kampusoma, v Kopru in Novi Gorici, izkoristiti strateško lego obmejnega prostora in oblikovati sodobno univerzo, ki bi se razlikovala od ljubljanske ali mariborske. Še posebej v poudarkih, da je izobraževanje temelječe na raziskovanju prava bodočnost tretje univerze, sta se obe viziji strinjali.³⁶

Dejavnosti, kako do univerze, so se razlikovale: akademsko društvo je želelo postaviti univerzo na osnovi akreditiranih študijskih programov, ki bi jih pripravljale programske skupine v sodelovanju z učitelji ljubljanske univerze, zamejstva in iz tujine. Z zasebnimi visokošolskimi zavodi, ki so se ustanavljali v primorskem prostoru so bili pripravljeni sodelovati na osnovi proste volje in konstruktivne udeležbe pri ustanavljanju univerze. Izhodišče za ustanovitev univerze bi bile po prvem predlogu tri fakultete³⁷ po drugem pa pet fakultet, ki bi pokrivale naslednja področja: 1) družboslovje, 2) naravoslovje, 3) tehnika, 4) jeziki in pravo, 5) interdisciplinarne vede. Zametek goriškega kampusa bi bila tedanja Fakulteta za znanosti o varstvu okolja (kasneje sestavni del Politehnike), ki bi s prehodom na univerzo kot njena članica ustrezala zamisli o univerzi.³⁸ Glede na nadaljnji razvoj dogodkov bi lahko prva članica koprškega kampusa bila Fakulteta za humanistične študije, saj sta tudi Danilo Zavrtanik in Boštjan Žekš iz goriškega visokega šolstva sodelovala pri njenem ustanavljanju. V prepletenem sodelovanju posameznih strokovnjakov v dogajanjih okrog ustanavljanja primorske univerze, po eni strani v prizadevanjih Akademskega društva ter dejanjih pobudnikov oblikovanja visokošolskega središča kot osnovne celice po drugi strani, je bilo precej nejasnosti, kdo kaj hoče. Kljub obojestranskemu soglasju, da je potrebno univerzo ustanoviti, je bilo med skupinama več vzkrižnih in nasprotujočih si dejanj.

V odboru za pripravo programskih in organizacijskih osnov za ustanovitev Visokošolskega središča, torej uresničevanja druge vizije, so sodelovali predstavniki obeh skupin.³⁹ *Visokošolsko središče (VSK)*, ustanovljeno 1995 v samem osrčju starega mesta Koper, je poleg *Znanstveno-raziskovalnega središča Koper (ZRS)*, ustanovljenega v istem času, postalo referenčni dejavnik pridobivanja

35 Zlobec: *Primorska univerza – glasujem zanjo*. 1995:4.

36 Bufon, Čok *Pomen razvoja znanosti in univerzitetnega izobraževanja v zahodni Sloveniji*. 1997, str. 89.

37 *Kako bomo ustanovili Univerzo zahodne Slovenije*. Delovno gradivo Akademskega društva Univerze zahodne Slovenije. 29. 11. 1995. Arhiv društva.

38 Zapisnik konstitutivne seje senata Akademskega društva za univerzo zahodne Slovenije, Kobje-glava na Krasu, 28.06.1996. Arhiv društva.

39 Sklep Občin Izola, Koper, Piran št. 108-5/95 o imenovanju Odbora za pripravo programskih in organizacijskih osnov za ustanovitev Visokošolskega središča. 14. 2. 1995.

informacij, urejanja potreb ter ponudba uslug novim vpisnim generacijam študentov ter motor nastajajoče visokošolske in raziskovalne dejavnosti.

Čeprav se je število študentov in učiteljev v primorskih visokošolskih zavodih povečevalo iz leta v leto, je država zelo previdno pisala svoje obete o razvoju visokega šola na Primorskem. Šele 1997 najdemo konkretnije opredelitve: »Ob uspešnem nadaljnjem kadrovskem in prostorskem razvoju obalnega visokošolskega središča in ob kakovostnem delu sedanjih visokošolskih zavodov je tako zaradi razvojnih ciljev visokega šolstva kot zaradi skupnih nacionalnih interesov to (obalno, op. avtorice) območje potencialni prostor za ustanovitev tretje slovenske univerze.«⁴⁰

Predsedniki Upravnih odborov območnih zbornic GZS Koper, Nova Gorica in Postojna ter župani mestnih občin Koper, Nova Gorica in občine Postojna so 23. 5. 1998 podpisali v Lipici pismo o namerah za podporo izvedbenemu projektu *Univerza na Primorskem*⁴¹. Projekt naj bi postavil strokovne podlage za sprejemanje organizacijskih, programskih, kadrovskih in prostorskih rešitev v procesu ustanavljanja Univerze. Poleg stvarnih rešitev za krajše obdobje pa naj bi nosilci projektnih nalog izdelali tudi strategijo razvoja visokošolskega šolstva za tretje tisočletje. Spodbujali in vodili pa naj bi tudi aktivnosti, ki bi pripomogle k nastajanju ugodne strokovne, politične in družbene klime v prid ustanovitvi nove slovenske univerze. V ta namen je Mestna občina Koper financirala razvojni projekt *Koper 2020*, v katerem je področje družbenih dejavnosti, kulture in zdravstva koordiniralo Znanstveno raziskovalno središče Koper in predstavilo razvojne vizije tako visokošolskega izobraževanja kot drugih primerjalnih prednosti obalnega območja v publikaciji z istim naslovom.⁴²

Tvorci podlag za ustanovitev univerze pa so pričakovali večjo podporo politike in države. Volilni program Liberalne demokracije Slovenije, tedaj najmočnejše politične stranke, ki ji je predsedoval dr. Janez Drnovšek, je v svoj volilni program leta 2000 zapisala: *V tem desetletju se je izven Ljubljane in Maribora visoko šolstvo še zlasti okrepilo na Primorskem, med Portorožem in Koprom ter v Novi Gorici: tu se je število študentov v tem času povečalo kar za desetkrat, tako da jih je zdaj že preko 5.000. Študenti na šestih visokošolskih zavodih ter dveh raziskovalnih inštitutih z rastočim številom visokošolskih učiteljev, asistentov in raziskovalcev že tvorijo močno visokošolsko središče s perspektivo preraščanja v tretjo slovensko univerzo. Namesto velikih besed, ki na tem zahtevnem področju ne pomenijo dosti, se bomo usmerili v zagotovitev nujnih pogojev za to preraščanje, zato smo v ta namen že pripravili predlog posebnega razvojnega zakona.*⁴³

40 Ministrstvo za šolstvo in šport, 1997. *Poročevalec DZ*, št. 58: 33.

41 Univerza na Primorskem, razvojni projekt. Arhiv Visokošolskega središča Koper. Maj 1998.

42 Čok et al.: *Razvojni projekt Koper 2020*. 1998.

43 *Slovenija gre naprej*. Volilni program LDS 2000.

Znanstveni tisk je dobil svoj okvir in zagon že leta 1991 z rojstvom revije *Annales*. Izdajatelj, Zgodovinsko društvo za Južno Primorsko, je postavil podlage za kasnejšo založbo *Annales*. Vendar je publiciranje že v tej zgodnji dobi, čeprav s poudarkom na znanstvenih vsebinah, bilo usmerjeno tudi v promocijo vsebin, človeških virov in potreb uporabnikov bodoče Univerze na Primorskem. V tem smislu je založba *Annales* organsko nastajala kot univerzitetna založba bodoče univerze.

Policentrizem in nove programske usmeritve izobraževalne politike

V okviru tedanjih programskih usmeritev slovenskega visokega šolstva in uveljavljanje potreb primorskega prostora so na Obali in v Novi Gorici nastali novi dodiplomski in podiplomski programi na področjih: šolstva, kulture in zdravstva, humanistike in naravovarstva, turizma, hotelirstva, prometa in zvez, ekonomije ter poslovnega in okoljskega managementa. V času zgoščene delovanja za nastanek univerze se je, na primer, v študijskem letu 1996/97 v obstoječih visokošolskih ustanovah izobraževalo nad 2000 študentov, dve leti kasneje je samo vpis v redni študij presegel to število. V študijskem letu 1996/97 je bilo na obalnih visokošolskih ustanovah zaposlenih 65 visokošolskih učiteljev in sodelavcev. Površina prostorov, namenjena izvajanju visokošolskih programov, je v istem študijskem letu obsegala 6.390 m². Študentski dom Korotan v Portorožu je to površino obogatil z dodatnimi 8.000 kvadratnimi metri⁴⁴ K nastajanju temeljev visokega šolstva je doprineslo delovanje več zasebnih in javnih zavodov, ki jih na kratko predstavljamo v nadaljevanju.

Visokošolsko središče Koper

Visokošolsko središče v Kopru so 1995 ustanovile občine Izola, Koper in Piran.⁴⁵ Spodbuda za njegov nastanek je bilo *Pismo o namerah za ustanovitev visokošolskega središča na Slovenski obali*, ki so ga 30. 3. 1993 podpisali župani obalnih občin, predsednik obalne skupščine in predstavniki primorskega gospodarstva. V tesnem sodelovanju z lokalnimi skupnostmi, gospodarstvom, obema univerzama in drugimi visokošolskimi zavodi je povezovalo obstoječe in razvijalo nove visokošolske programe in temu namenu povezane dejavnosti. Zaupano mu je bilo, da pripravi, koordinira in stimulira razvoj visokega šolstva na Obali in pripravi formalno pravne podlage za nastanek Univerze na Primorskem. Znotraj Visokošolskega središča je bil ustanovljen Projektni svet Univerze na Primorskem, zadolžen za konkretno pripravo posameznih projektov ustanovitve novih visokošolskih zavodov (Fakulteta za Humanistične študije, Visoka šola za management, Visoka šola za zdravstveno nego) in pripravo elaborata o ustanovitvi Univerze na Primorskem. Njegova prva direktorica je bila Nada Trunk Širca.

⁴⁴ Čok, *Hic et nunc aude!* 2013, str. 55.

⁴⁵ Uradne objave PN št. 22, 17. 11. 1995.

Znanstveno-raziskovalno središče Koper

Nastajanje Znanstveno-raziskovalnega središča in njegovo rojstvo ni šlo brez težav. Znanstveni tisk okrog revije *Annales* je oral ledino, na kateri naj bi gradili ustanovo za raziskovalno delovanje bodoče univerze. Poleg iniciativnega odbora za ustanovitev "Inštituta za mediteranske študije", ki ga je sestavljal intelektualni krog okoli Darka Darovca in so ga podpirali raziskovalci ZRC SAZU z direktorjem Otom Lutharjem in sodelavci Instituta humanitatis (ISH) z direktorjem Bracom Rotarjem, so si tudi druge iniciativne skupine prizadevale za podporo Ministrstva za znanost in tehnologijo pri ustanavljanju prve raziskovalne inštitucije na Slovenski obali. Razhajanja so bila predvsem v obliki organiziranosti in vsebini dela bodočega raziskovalnega središča. Darovčeva skupina je vztrajala pri samostojnem javnem raziskovalnem zavodu širokega raziskovalnega področja s poudarkom na mednarodni vpetosti; skupina Duše Krnel-Umek pa je v soglasju s sodelavci Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani želela postaviti enoto Znanstvenega inštituta FF UL (ZIFF). Ta naj bi raziskovala in preučevala predvsem državotvorne in domovinske teme ter na ta način ohranjala in krepila identiteto, jezik in kulturo slovenstva v obmejnem prostoru. Ciril Baškovič, tedaj državni sekretar Ministrstva za znanost in tehnologijo in minister Rado Bohinc sta poskušala razumeti razliko med omenjenimi iniciativnimi odbori in pripeljati zgodbo do srečnega konca.

Prvi projekti domačih naročnikov (Bolnišnica Izola, Oljkarji Slovenske Istre) so utrjevali pot bodoči znanstveni ustanovi. Po ustanovitvi, 1994. leta⁴⁶ je bilo Duši Krnel-Umek in Darku Darovcu naloženo, da pripravita njene pravne in materialne podlage (registracijo, statut, lokacijo). Konec leta 1995 je ZRS Koper po javnem razpisu in izboru predlagal ministru Bohincu imenovanje Lucije Čok za direktorico novega raziskovalnega zavoda.⁴⁷

S postavitvijo *Znanstveno raziskovalnega središča* v Kopru je v slovenskem Primorju nastala institucija, katere temeljni cilji so bili: raziskovati, spodbujati raziskovanje in širiti dosežke raziskovalnega dela v jugozahodni Sloveniji ter s tem prispevati k razvijanju intelektualnega potenciala na tem območju, njegovemu povezovanju v okviru skupnega slovenskega kulturnega prostora ter potrjevanju in uveljavljanju v mednarodnem znanstveno-raziskovalnem sobesedilu. S tem poslanstvom je ZRS Koper od samega začetka sodelovalo pri organizaciji in ureničenju podlag za nastanek in razvoj visokega šolstva na Primorskem, saj je iz njegovih raziskav in kasneje istega zavoda kot članice Univerze na Primorskem nastala cela vrsta študijskih programov (vsi študijski programi Fakultete za humanistične študije, aplikativna kineziologinja, sredozemsko kmetijstvo) in vsaj dve fakulteti: Fakulteta za humanistične študije in Fakulteta za grajeno okolje. Upravičeno lahko trdimo, da je bilo Znanstveno-raziskovalno središče tudi inkubator raziskovalnih podlag Univerze na Primorskem.

46 Sklep o vpisu v sodni register števil. 2562/94. 24. 1. 1994. Ustanovitelji: Vlada RS, Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Izvršni svet Skupnosti obalnih občin.

47 Sklep 5. Redne seje UO ZRS Koper, 21. 12. 1995.

Visoka šola za hotelirstvo in turizem - Turistica

Leta 1990 je Obalni izvršni svet naročil prvi elaborat o študiju hotelirstva in turizma⁴⁸ po pričevanju Marjana Tkalčiča, kasneje prvega dekana visoke šole. Pot do uresničitve pa je bila trnova, saj so morali pred nastankom Zakona o visokem šolstvu (1994)⁴⁹ ustanovitelji samostojnih visokih šol dokazovati upravičenost svojega delovanja državnim oblastem. Kljub zavlačevanju šolskih oblasti je s pomočjo Obalne skupnosti in konzorcija gospodarstva CIRT (Center za izobraževanje in razvoj turizma, d.o.o Portorož) bila 28. 11. 1994 *Visoka šola za hotelirstvo in turizem – Turistica* ustanovljena. Bila je to prva samostojna visoka šola v Sloveniji, primer in model za ustanavljanje drugih visokih šol na Obali. Prva generacija študentov se je vpisala v njen študijski program v študijskem letu 1995 /96.

Visoka šola za management

Delovanje Visokošolskega središča je dalo prve sadove z ustanovitvijo Visoke šole za management. 13. 10. 1995 je v Uradnih objavah primorskih občin izšel sklep o ustanovitvi samostojnega visokošolskega zavoda Visoka šola za management⁵⁰. Prvi dekan visoke šole je bil Cene Bajc, direktorica pa Nada Trunk Širca. Visoka šola za management se je 2003 pridružila univerzi. Vsebina Odloka o ustanovitvi UP je v prehodnih določbah vključevala tudi sklep o preoblikovanju visoke šole v Fakulteto za management.

Primorski inštitut za naravoslovje in tehnologijo (PINT)

PINT je ustanovila *Primorska znanstvena fundacija*, 17. junija 1999 je sklep o ustanovitvi javnega raziskovalnega zavoda sprejela tudi Vlada⁵¹. Ta je s ciljem prispevati k ustanovitvi in razvoju Univerze na Primorskem želela pospeševati sodelovanje z gospodarstvom in lokalnimi skupnostmi pri vzpostavitvi pogojev predvsem za naravoslovno in tehnično raziskovanje in visokošolsko izobraževanje. Njegova prva direktorica je bila Norma Mankoč-Borštnik. Inštitut je osem let po pristopu k UP (2011) spremenil ime v *Inštitut Andrej Marušič*.

Visoka šola za zdravstvo

Visoka šola za zdravstvo v Izoli je bila ustanovljena 2001. V letu 2002 /2003 je objavila v publikaciji Visokošolskega središča Koper⁵² 60 vpisnih mest za redni študij v visokošolski strokovni program 1. stopnje Zdravstvena nega. Visoka zdravstvena šola je že ob ustanovitvi načrtovala priključitev k univerzi. Po spre-

48 M. Tkalčič, *Ustanovitev Univerze na Primorskem v času in prostoru*. Strukturiran vprašalnik, avtorizacija 23. 9. 2010.

49 ZViS, *Uradni list RS*, št. 67/93 z dne 17. 12. 1993.

50 *Uradne objave PN*, številka 25:162.

51 Iz prepisa 114, seje Vlade, 17. 6. 1999 v *Primorski inštitut za naravoslovne in tehnične vede* (1999).

52 *Všeč mi je modro*. Študijsko leto 2002/2003. Glasilo VSK, zanj Robert Brsa.

jemu statuta na novo ustanovljene univerze leta 2003 je visoka zdravstvena šola sprejela na svojem senatu Pravila o organizaciji in delovanju članice ter izvolila dekanjo. Ker rektor univerze še ni bil izvoljen je prva dekanja visoke šole Nadja Plazar prejela soglasje rektorice šele 13. novembra 2003.

Prve, na novo ustanovljene fakultete

Ustanovitelji Univerze na Primorskem so vse do 2001 načrtovali, da bo Fakulteta za pomorstvo in promet ljubljanske univerze (UL FPP) bodoča članica UP in centralna os izobraževalne vertikale bodoče univerze. Vendar je 20. 2. 2002 senat UL FPP sprejel sklep, da fakulteta ostaja pod okriljem Univerze v Ljubljani⁵³. Kasneje se je razprava o tej odločitvi še nadaljevala in 26. 6. 2002 je senat še enkrat sklepal o priključitvi k Univerzi na Primorskem.⁵⁴ Drugo glasovanje ni spremenilo predhodne odločitve in fakulteta je ostala članica Univerze v Ljubljani. V nastajanju pa sta bili dve fakulteti: Fakulteta za interkulturne študije, kasneje preimenovana v Fakulteto za humanistične študije in Pedagoška fakulteta, ki se je preoblikovala iz koprške enote Pedagoške fakultete ljubljanske univerze.

Fakulteta za humanistične študije Koper

Prvo na novo nastalo fakulteto na Primorskem, Fakulteto za humanistične študije, je leta 2000 ustanovilo Visokošolsko središče Koper.⁵⁵ S tem dejanjem je Znanstveno-raziskovalno središče v Kopru v sodelovanju z Znanstvenoraziskovalnim centrom Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani dokončalo razvojno nalogo *Ustanovitev Fakultete za humanistične študije Koper*, ki je bila tema dvema javnima raziskovalnima zavodoma zaupana. Fakulteta je bila še vedno vpeta v postopke ustanavljanja univerze, ki naj bi združevala primorske visokošolske ustanove. V okviru sodelovanja med na novoustanovljeno fakulteto in Politehniko v Novi Gorici naj bi nastajala zasnova krovne univerze, kar je bilo tudi dogovorjeno na osnovi posebnega sporazuma. Tega je v podpis v.d. dekanji fakultete Luciji Čok in predsedniku Politehnike Danilu Zavrtaniku 19. 9. 2000 predlagal akademski zbor FHŠ. V okviru tega sodelovanja naj bi nastala tudi združitev obeh fakultet. Zaradi kasnejše odločitve Politehnike, da se ne pridruži Univerzi na Primorskem, je sodelovanje med obema institucijama zastalo.

Pedagoška fakulteta Koper

Koprski oddelek Pedagoške fakultete v Ljubljani je nastal leta 1974, ko je usmerjeno izobraževanje ukinilo učiteljišča. Da je oddelek v Kopru pridobil

53 Zapisnik 10. Redne seje senata FPP, 20. 2. 2002. 3. točka dnevnega reda: Sklepanje o priključitvi v UP.

54 Zapisnik 15. redne seje Senata FPP, 26. 6. 2002. 7. Točka dnevnega reda Sklepanje o Univerzi na Primorskem.

55 Sklep o vpisu v sodni register, 14. 9. 2000.

poseben položaj tudi kot enota v Kopru in utrdil svoj obstoj znotraj svoje matične fakultete v Ljubljani, so predvsem doprinesli: ohranjanje kvalitete študija v primerjavi z ljubljanskimi oddelki Pedagoške fakultete ter prilagojene vsebine programa razredni učitelj za potrebe zamejskega šolstva in šolstva italijanske narodnosti. Na oddelku se je razvijalo tudi znanstveno-raziskovalno delo in se je v okviru matične fakultete začel uveljavljati tudi kot nosilec nacionalnih projektov. Posledično dogovoru med rektorjem Univerze v Ljubljani Jožetom Mencingerjem in ministrico Lucijo Čok ter sklepu senata ljubljanske univerze o podpori ustanovitvi Univerze na Primorskem v februarju 2002 so se začela mnoga in zapletena opravila za preoblikovanje oddelka v fakulteto in s tem njegovo razdružitve od matične fakultete ljubljanske univerze. Senat Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani je potrdil njegovo samostojnost v okviru Univerze na Primorskem. Koordinacijo postopnega prehajanja oddelka v članico primorske univerze je senat zaupal Radu Pišotu.⁵⁶ Ta je v okviru projekta Univerza na Primorskem izdelal elaborat *Pedagoška fakulteta Koper*. 22. aprila 2003 se je konstituiral akademski zbor in s tem je bil storjen temeljni korak k ustanovitvi nove fakultete UP PEF. Rektor univerze v Ljubljani Jože Mencinger, ministrica za šolstvo Lucija Čok, dekan Pedagoške fakultete Pavel Zgaga in predstojnik koprškega oddelka Rado Pišot so 30. aprila 2003 podpisali pogodbo med Univerzo na Primorskem in Univerzo v Ljubljani o prevzemu programov, delavcev in študentov. 2003 je na prvi seji senata po izvolitvi rektorice bil imenovan Rado Pišot za dekana Pedagoške fakultete v Kopru.

Obalni model univerze med zamislijo in uresničitvijo

Društvo 2000 je leta 1997 zbralo v 105. številki revije 2000 več člankov, iz katerih razberemo poglede slovenskih intelektualcev na ustanavljanje primorske univerze. V njej so ključna vprašanja, ki zadevajo organizacijo in vsebine o tem, kakšna naj bi bila univerza bodočnosti.

V uvodniku Peter Kovačič – Peršin zaključuje: *Primorska univerza ne bi bila nikakršna Potjomkinova vas, ampak samo logičen nasledek sedanjega stanja, hkrati pa, zaradi narave stvari same, začetek nove kvalitete življenja na tem prostoru in posledično tudi mlade slovenske države, ki doslej, žal, še ni zadovoljivo definirala položaja in pomena geografskega obrobja svojega nacionalnega prostora.*⁵⁷

V svojem prispevku pa Matjaž Kmecl pripominja: *Skorajšnja ustanovitev zahodnoslovenske univerze se zdi eno najpomembnejših dejanj naše države, celo samohranitvenih. Organizacijske podrobnosti, značaj, notranje prioritete, kje kaj in podobno so ob takšnem temeljnem imperativu nepomembna bižuterija. Skoraj nujno je, da se bodo ob njih udarili različni drobni lokalni interesi in da bo država*

⁵⁶ Izvleček iz zapisnika 8. seje senata Pedagoške fakultete v Ljubljani, 10. 5. 2001. 20.

⁵⁷ Kovačič-Peršin, *Uvodnik*, 1997:13. Društvo 2000. Ljubljana.

*(se pravi uradništvo) stokalo, kdaj pa je šlo brez tega; toda to so le ošpice, ki jih mora preboleti sleherni otrok; veliko pomembnejše je, če že govorimo o otroku, da ga ob pravem času pošljemo na pravo pot.*⁵⁸

V letih, ki so sledila se je zamisel o integrirani obliki univerze - kampusa na Obali sicer razvijala, vendar stihijsko in brez pravega strokovnega pristopa. Veliko zazidalno območje, ki ga je Izola podarila univerzi je bilo primerno za območje univerzitetnega kampusa, za njegovo uresničitev je kmalu po ustanovitvi univerze nastala investicijska dokumentacija do gradbenega dovoljenja. Najmanj dve fakulteti, bivalne in športne površine za študente in profesorje, knjižnica in laboratoriji, ki jih je načrtal idejni projekt naj bi bili namenjeni naravoslovju, matematiki in računalništvu, športnim vedam in tehnologijam. Načrtovani so bili tudi programi naravovarstva in kmetijstva. Tudi zdravstvo naj bi ostalo v Izoli, usmerjeno v povezovanje z ostalimi študijskimi programi, kot na primer dietetika in nutricionizem. Visokošolski kompleks v Portorožu naj bi bil namenjen programom turizma, poletnim šolam in delavnicam. Raziskovalni in študijski prostor pa so ponujala tudi druga okolja, na primer Piran, Sežana in Komen. Večina načrtov se je v prvem petletju delovanja univerze uresničila, zaradi pomanjkanja sredstev za investicije pa sta odpadli načrtovani lokaciji v Sežani in Komnu, namenjeni visokošolskim programom. Iz enakega razloga so dela v kampusu Izola zastala, oziroma se razpotegnila na daljše obdobje.

Zaradi vse večje podpore širjenju visokošolske mreže je Bajukova vlada (7. 6. 2000–30. 11. 2000) imenovala strokovno skupino, ki naj bi se lotila pravnih podlag za ustanovitev nove univerze. Prva strokovna delovna skupina za ustanovitev Univerze na Primorskem (13. 7. 2000–1. 3. 2001), ki jo je vodila Duša Krnel-Umek, je bila zadolžena, da pripravi predlog Odloka za njeno ustanovitev in elaborate za postavitve Fakultete za naravoslovje in tehnične vede Koper, Fakultete za matematiko in računalništvo Koper in Podiplomsko ekonomsko šolo za Jugovzhodno Evropo. Odlok je nastal v veliki naglici, bil je pomanjkljiv in ni bil skladen z visokošolsko zakonodajo.

Po padcu Bajukove vlade je bila 2001 imenovana druga vladna strokovna skupina, ki jo je vodil Livij Jakomin. V tesnem sodelovanju z MŠZŠ se je vladna skupina lotila temeljnih vprašanj od ustanoviteljstva, do organizacijskega in pravnega vidika delovanja univerze ter financiranja njenih izobraževalnih in raziskovalnih dejavnosti, do pregleda študijskih programov in raziskovalnih projektov in določitve časovnih terminov in faz ustanovitve. Pripravila je osnutek Odloka o ustanovitvi UP in ga dala v širšo razpravo bodočim članicam, ministrstvu pa izročila osnutek Pogodbe o ureditvi ustanoviteljskih razmerij. Med usklajevanji, ki so bila večkrat težavna, so nastala tudi izhodišča za statut UP. Septembra 2002 so člani komisije predali vso pripravljeno dokumentacijo ministrstvu v pravno presojo. Predsednik vladne strokovne skupine Livij Jakomin

⁵⁸ Prav tam.

je županom in občinskim svetnikom predstavil temeljni okvir odloka, s katerim naj bi bila univerza ustanovljena v Državnem zboru. UP naj bi bila pravna oseba javnega prava, ustanovitelj Republika Slovenija, soustanoviteljice mestni občini Koper in Nova Gorica ter občini Izola in Piran. Članice UP naj bi bile združene v dveh univerzitetnih središčih, eno v Kopru in eno v Novi Gorici. Predstavil je tudi dolžnosti soustanoviteljev organe univerze in njihove pristojnosti ter dileme okrog sedeža univerze. Kljub različnim željam, razmišljanjem in predlogom je osnutek odloka prinesel model univerze, ki jo je bilo mogoče ustanoviti, saj je moral slediti določilom obstoječe zakonodaje na področju visokega šolstva.⁵⁹ Občinski sveti so vsak posebej soglasno sprejeli sklep o pristopu k soustanoviteljstvu Univerze na Primorskem in potrdili osnutek odloka o njeni ustanovitvi.

Občina Nova Gorica ni pristopila k soustanoviteljstvu, saj je njen Občinski svet nekaj dni pred tem to zavrnil. Po odločitvi svetnikov je novogoriški župan potrdil podporo ustanovitvi univerze na Goriškem, saj je - po njegovih besedah - tedaj Politehnika Nova Gorica že imela vse elemente univerze.⁶⁰ Obudil se je stari antagonizem med Severno in Južno Primorsko. Septembra 2002 je Forum za Goriško organiziral posvet z naslovom *Univerza za danes in jutri*. Civilnodružbena skupina je predstavila svoja nasprotovanja vključitvi goriških visokošolskih zavodov v univerzo, ki bi nastala na Obali. Zaradi mnogih razhajanj je soustanoviteljstvo univerze prevzela država Slovenija, kar so župani obalnih občin sprejeli z razumevanjem, vendar so se trdno zavezali, da nadaljujejo z vzpostavljanjem pogojev delovanja bodoče univerze⁶¹, kar so jeseni istega leta tudi dokazali s predajo premoženja, namenjenega univerzi, državi v last. Obalne občine Koper, Izola, Piran in primorsko gospodarstvo so podpisovali namere o pomoči pri ustanavljanju in jih dejansko tudi uresničevale na več načinov, predvsem pa z dodeljevanjem nepremičnin v last ter sredstev za izvedbo študijskih programov in raziskovalnih projektov. Na osnovi poročila direktorja VSK Danijela Božiča so do 1996 obalne občine in občina Nova Gorica vložile v visoko šolstvo 166.277.000 SIT.⁶² Ministrica Lucija Čok je v letu 2002 uspela vključiti v državni proračun postavko z večjim deležem sredstev, namenjenih za investicije Univerze na Primorskem. Dokumentacija, ki je v Državnem zboru nastajala kot »tretji šolski tolar«, je bila strukturirana odrto glede na bodoče lokacije v obeh regijah.

Politehnika Nova Gorica, ki je dejavno sodelovala v procesu ustanavljanja UP, se je prva odločila drugače kot je bilo pričakovano. Po prejemu prvega osnutka Odloka o ustanovitvi UP je Politehnika seznanila predsednika vladne strokovne skupine s ključnim pogojem za pristop k univerzi, ki ga je njen senat sprejel na svoji 10. seji, 31. 8. 2001, in sicer polna avtonomija Politehnike znotraj UP.⁶³ 5. 9.

59 Jakomin, Livij: Nagovor na skupni seji občinskih svetov, 24. 10. 2001.

60 Vroča primorska univerza. Dnevnik, 19. 10. 2001.

61 Občinski prostori za univerzo. Primorske novice, 18. 1. 2002.

62 Poročilo. VSK 26. 1. 2001.

63 Zavrtanik in Žekš, Pismo ministrici Luciji Čok, 16. 10. 2001. Arhiv MŠZŠ.

2001 je v svojem pismu enako zahtevo postavil župan Nove Gorice Črtomir Špacapan.⁶⁴ 7. 12. 2001 je senat Politehnike nadgradil svojo odločitev: *Osnutek odloka o ustanovitvi Univerze na Primorskem, ki nam ga je poslalo Ministrstvo za šolstvo znanost in šport skupaj z vabilom, da se vključimo v univerzo, pa na žalost ni v skladu z našim konceptom razvoja, saj ne daje nobenih zagotovil, da se bo Politehnika Nova Gorica še naprej razvijala v skladu s svojimi razvojnimi usmeritvami.*⁶⁵

Tako v vladni skupni kot na ministrstvu so poskušali preseči zakonodajo na področju visokega šolstva, ki je bila narejena po meri ljubljanske univerze in se sklicevali na zakon o zavodih. Vendar je Zakon o visokem šolstvu omejeval nove oblike organiziranja. Glede na možnosti doseganje konsenza za pripravo nove zakonodaje je MŠZŠ sklenilo pripraviti odlok čim prej in nadaljevati s postopki ustanovitve Univerze na Primorskem z visokošolskimi zavodi, ki so predlagano rešitev sprejeli.

Vlada je v 15. 11. 2001 poslala v Državni zbor Nacionalni program visokega šolstva. V poglavju Cilji visokega šolstva pod točko 2.3.5.1. je bila utemeljena ustanovitev Univerze na Primorskem. V odstavku te točke je med drugim zapisano: *Ob nadaljnjih vlaganjih države, pa tudi ob uspešnem nadaljnjem kadrovske in prostorskega razvoju visokošolskih zavodov, pa tudi inštitutov, ob njihovem tesnejšem sodelovanju in krepitvi skupnih prizadevanj za kakovostni razvoj je tako zaradi razvojnih ciljev visokega šolstva kot zaradi skupnih nacionalnih interesov to območje (op. Obala in Nova Gorica) potencialni prostor za ustanovitev tretje slovenske univerze. Njen ustanovitelj bo Republika Slovenija. Preučiti je treba tudi vse možnosti za sodelovanje lokalnih skupnosti. Pogoj za ta korak, ki jih v okviru zakonskih pooblastil spremlja Svet za visoko šolstvo, so postopno doseganje mednarodno primerljivih akademskih standardov na več znanstvenih področjih na sedanjih in na novo oblikovanih visokošolskih zavodih, njihovo tesnejše organizacijsko povezovanje, oblikovanje skupne razvojne strategije in poslanstva bodoče univerze ter postopno vzpostavljanje skupnih infrastrukturnih služb (na primer za informacijski sistem, mednarodno sodelovanje, študentski standard ipd.), ki so smiselne ob zadostni "kritični masi".*⁶⁶

Obe slovenski javni univerzi, še posebej Univerza v Ljubljani, sta opazovali dogajanje na Primorskem od daleč, odkrito podporo k ustanovitvi nove univerze je najprej dala Univerza v Mariboru, posamezni učitelji obeh univerz pa so sodelovali na študijskih programih samostojnih visokošolskih zavodov. Ob nastajanju Fakultete za humanistiko pa sta poleg ZRC SAZU sodelovali tudi obe univerzi in druge ustanove iz Slovenije in tujine. 30. 1. 2002 sta rektor Univerze v Ljubljani Jože Mencinger in ministrica Lucija Čok sklenila dogovor, s katerim je Univerza v Ljubljani potrdila, da je pripravljena v prehodnem obdobju s svojimi visoko-

64 Špacapan, pismo Liviju Jakominu in MŠZŠ, dopis števil 64-2/00-6.

65 Stališča senata Politehnike Nova Gorica, 12. seja senata, dne 14. 12. 2001.

66 Predlog Nacionalnega programa visokega šolstva v Republiki Sloveniji – EPA 319-II. Tretja obravnava 15. 11. 2011.

šolskimi učitelji, znanstvenimi delavci in visokošolskimi sodelavci sodelovati pri izvajanju sprejetih študijskih programov. Dogovor je nadalje omogočal Fakulteti za pomorstvo in promet ter koprski enoti Pedagoške fakultete izstop iz Univerze v Ljubljani in potrjeval prenos pravic in obveznosti obeh v obsegu in vsebini, ki ju ti dve članici imata na Univerzi v Ljubljani.⁶⁷ Fakulteta za pomorstvo in promet je torej imela blagoslov svoje matične univerze za pridružitve k UP, kar se pa na osnovi odločitve njenega senata ni zgodilo.

Uresničevanje dogovora pa ni šlo brez težav, saj so opozorila ljubljanskih visokošolskih učiteljev v odprtem pismu ministrici zaradi nižanja proračunskih sredstev, ki niso sledila Nacionalnemu programu visokega šolstva, izzvenela kot nasprotovanje. Skrbelo jih je, da ob ustanavljanju novih visokošolskih zavodov⁶⁸ brez dodatnih sredstev v proračunu, bi bila sredstva za Univerzo v Ljubljani okrnjena. Ministrica Čokova se je odzvala s podatki, da je krčenje proračunskih sredstev v letu 2002 še najmanj ogrozilo visoko šolstvo⁶⁹. Nasprotovanja so se zgladila in v zadnjih letih ustanavljanja primorske univerze je bilo sodelovanje med MŠZŠ in UL zelo dobro. Skupaj so pri dogovarjanjih z Ministrstvom za finance dosegli marsikateri premik v prid visokemu šolstvu, ki je kasneje na področju investicij dal dobre rezultate (tretji šolski tolar, investiranje v visoko šolstvo z jamstvom države, posebni sklad za gradnjo študentskih domov, idr.).

Čeprav je gospodarstvo Primorske skupaj z območnimi zbornicami šele 1998 v Lipici podpisalo pismo podpore k ustanovitvi Univerze na Primorskem, so nekatere gospodarske družbe že prej finančno podpirale posamezne dejavnosti visokega šolstva in znanosti pa tudi študentske športne prireditve (Banka Koper, Luka Koper, Istrabenz Koper, Adriatic). Tedaj je tesno sodelovanje Lucije Čok z ministri v Vladi, predvsem pa ministrice za gospodarstvo Tee Petrin in ministra za kmetijstvo Francija Buta, dalo prve rezultate. Ustanovitev Sveta zaupnikov UP je bil stvarni korak k tesnejšemu sodelovanju med univerzo in gospodarstvom. Svoje mesto kot svetovalni organ je svet dobil tudi v prvem statutu Univerze na Primorskem. Sestavljeno poslanstvo univerze pri oblikovanju in prenosu novih znanj naj bi bilo s Svetom zaupnikov bolj neposredno in uspešneje uresničljivo v sodelovanju z uporabniki. Ob tej priliki je direktor Banke Koper Vojko Čok povedal: *Svet zaupnikov, kot posvetovalno telo univerze, prevzema častno nalogo usmerjevalca, mecena in mentorja v tistih postopkih, ko univerza nova znanja prenaša v življenje, v procesu dela in vzajemne družbene odgovornosti pa nastajajo nove dodane vrednosti.*⁷⁰

Svet zaupnikov je uspešno sodeloval z univerzo in sofinanciral njene projekte in študijske programe naslednjih deset let. Za Vojkom Čokom so Svet zaupnikov

67 Sklepi senata ljubljanske univerze. Delo, 22. 2. 2002.

68 Poleg ustanavljanja Univerze na Primorskem je bila v ustanavljanju tudi Medicinska fakulteta Univerze v Mariboru.

69 Delo, 22. 4. 2002.

70 Vojko Čok, nagovor članom Sveta Zaupnikov.

vodili: Bruno Korelič, Igor Bavčar in Tomaž Može. Iz njegovega uspešnega delovanja so zrasli mnogi projekti, posveti in izobraževanja. Leta 2006 je bil v Spodnji Idriji ustanovljen tudi *Konzorcij za naravoslovno in tehniško izobraževanje Primorske*, ki pa nikoli ni polno zaživel. Visokošolska središča so nastajala tudi na Krasu, na Dolenjskem, v Posavju in Pomurju. Pobude za nastanek novega visokošolskega zakona, ki bi omogočal širitev visokošolske mreže, so se množile.

Posebej zanimivo je bilo opazovati, kako motivirani za vzpostavljanje študentskega utripa bodoče univerze so tedaj bili študentje visokošolskih zavodov na Obali in na Goriškem. Športne ekipe in organizatorji športnih dejavnosti so letno organizirali športni dogodek *Čista desetka*, lotevali pa so se tudi velikih skupnih projektov. Na evropskem univerzitetnem prvenstvu v košarki *European University Basketball Championship*, 27. 6.–1. 7. 2002 v Kopru, je ekipa študentov »Univerze na Primorskem v ustanavljanju« v finalu dvanajstih ekip z grško ekipo University of Athens zasedla drugo mesto.

Temeljno dejanje - ustanovitev Univerze na Primorskem

Javna podpora primorskih poslancev v Državnem zboru ustanovitvi UP je bila posebno izrazita po državnih volitvah 1996. Udeleževali so srečanj z župani, sodelovali na okroglih mizah in se vključevali v polemiko o vsebini Odloka za ustanovitev UP. Skupina poslancev: Aurelio Juri, Mario Gasparini, Borut Pahor, Aleksander Merlo, Samo Bevk in prvopodpisani Davorin Terčon je 31. julija 2000 vložila v parlamentarno proceduro *Predlog zakona o zagotavljanju sredstev za razvoj visokega šolstva in vzpostavitev pogojev za nastanek univerze na Primorskem*⁷¹. V zakonu, ki je bil razvojne narave, so popisali dolgoletna prizadevanja za razvoj in kakovostno okrepitev visokega šolstva na Primorskem, predlagali dodatna namenska sredstva v višini 3,96 milijarde SIT ob ustanovitvi univerze, in sicer za investicije v dodatne prostore, informacijsko tehnologijo in drugo opremo ter za zagotavljanje kadrov (zaposlitve in študijske dopuste za doseganje akademskih nazivov). Opisali so način črpanja sredstev iz proračuna in določili nadzor Vlade nad kakovostjo in namenom njihove uporabe. Ob padcu Drnovškove Vlade je Bajukova vlada predlog tega zakona umaknila.

Bistvene pospeške temu procesu sta dala februarja 2002 sprejeta Nacionalni program visokega šolstva, ki posebej omenja ustanovitev UP ter predlog zakona, ki naj zagotavlja zagonska sredstva novi univerzi. Na Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport, Sektor za investicije, so skupaj s poslanci v DZ pripravljali tudi predlog temeljnih razvojnih programov 2003–2006 *Tolar za znanje*, ki je v postavki *Novi strukturni in investicijski programi v visokem šolstvu* nameraval podpreti investiranje iz državnega proračuna v Univerzo na Primorskem 2 mi-

71 Državni zbor RS, štev. 411-01/00-63/1, Ljubljana 31. 7. 2000.

lijardi 900 mio SIT. Temu zakonu se je nadelo ime "Tolar za znanje" ali "Tretji šolski tolar"⁷².

Med tem je Svet za visoko šolstvo obravnaval Elaborat o ustanovitvi univerze na dveh sejah, 15. marca in 25. oktobra 2002. Posebej je bil obravnavan Elaborat o preoblikovanju koprskega oddelka Pedagoške fakultete v Ljubljani v Pedagoško fakulteto Univerze na Primorskem. Svet se je tudi seznanil z osnutkom odloka o ustanovitvi univerze, ki ga je pripravilo Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport ter izhodišča za statut, ki so ga podpisale vse bodoče članice univerze.⁷³ 25. oktobra je Svet za visoko šolstvo sklepal o soglasju k ustanovitvi univerze. Po razpravi je bilo izglasovano z 9 glasovi za, 1 vzdržanim in 1 proti pozitivno mnenje Sveta za visoko šolstvo o izpolnjevanju z zakonom določenih pogojev za ustanovitev Univerze na Primorskem⁷⁴.

Novembra 2002 je bil Janez Drnovšek izvoljen na predsedniških volitvah in je posledično moral zapustiti Vlado. Pred zadnjo redno sejo Drnovškove vlade, 28. 11. 2002⁷⁵ so predlog odloka obravnavala vladna delovna telesa, predsednik Vlade pa vključil njegovo obravnavo na sam začetek seje. Ministri so soglasno podprli Odlok in odločili, da gre v Državni zbor v obravnavo. S tem dejanjem je Janez Drnovšek jasno pokazal podporo ustanovitvi Univerze na Primorskem.

Skrb odhajajoče ministrice Lucije Čok za projekt ustanavljanja UP je bila upravičena: zožilo se je ustanovno članstvo, stranke so začele iskati možnosti ustanavljanja visokošolskih središč v drugih okoljih, na zaslišanju pred izvolitvijo v Državnem zboru je kandidat za ministra za šolstvo Slavko Gaber izrazil pomisleke k odloku o ustanovitvi univerze. *Verjamem, da bi Odlok lahko bil boljši, je povedal Gaber in, vsi skupaj si želimo, da bi prišlo do integracije moči celotne Primorske.*⁷⁶

Na 22. seji Državnega zbora republike Slovenije, 29. januarja 2003, je bilo sprejemanje Odloka za ustanovitev Univerze v 11. točki dnevnega reda. Sejo je vodil predsednik Borut Pahor, vsebino odloka in pomen ustanavljanja javne univerze za Slovenijo je predstavil minister Slavko Gaber. Spet je zagotovil, da se bo zakonodaja na področju visokega šolstva v kratkem spremenila in omogočila oblikovanje univerzitetnih središč: *"Kar zadeva naše ministrstvo lahko tukaj izrazim pripravljenost na to, da tudi dopolnimo zakon, ki bi omogočil ustanovitev središč, ki bi omogočil spodobno avtonomijo teh univerzitetnih središč tako organizacijsko, kot finančno".*⁷⁷

72 Tretji šolski tolar, zakon podoben prvima dvema, je nastal z velikim prizadevanjem Rudija Mogeta, predsednika Komisije Državnega zbora za kulturo, šolstvo, mladino, znanost in šport. Prvega med njimi se je prijelo tudi ime Mogetov zakon.

73 Svet za visoko šolstvo R Slovenije: Mnenje za Vlado RS Štev. 601-1-003/2000, z dnem 4. 11. 2002.

74 Zapisnik 29. seje Sveta za visoko šolstvo, 25. 10. 2002, sklep 4.

75 99. redna seja Vlade RS, 28. 11. 2002.

76 Odbor Državnega zbora RS za kulturo, šolstvo, mladino, znanost in šport, 7. nujna seja 16. 12. 2002. Prepis magnetograma.

77 Iz magnetograma 22. Seje Državnega zbora, 29. 1. 2003.

Predsednik Odbora za kulturo, šolstvo, mladino, znanost in šport Rudolf Moge je poslancem predstavil amandmaje poslanskih skupin in sklep odbora, da se odlok sprejme. Pomenljivo je zaključil: *Odbor je rodil primorsko univerzo s 17 glasovi za in nobenim proti. Sedaj ste vi na vrsti, da jo kot botrice in botri krstite. Želim, da bi krst potekal svečano!*⁷⁸

Ob 12.12 uri so poslanci glasovali za sprejem odloka. Od navzočih 64 poslancev jih je 59 glasovalo za in eden je bil proti. Ustanovitev Univerze na Primorskem so podprle vse poslanske skupine. Odlok je stopil v veljavo 15 dni po objavi v Uradnem listu RS, 7. 2. 2003.

Za Primorske novice je po ustanovitvi univerze Lucija Čok zapisala:⁷⁹

Prostor, ki ima univerzo, ima višjo raven kulturnega, izobraževalnega in znanstvenega potenciala v svoji sredi in s tem omogoča večje uveljavljanje družbe znanja doma in v svetu. Primorska stopa v nacionalno univerzitetno mrežo, ki se v obsegu in vsebini povezanem delovanju in kakovostni ponudbi ustrezno pripravlja za vstop v skupni evropski visokošolski prostor.

V komentarju Primorskih novic pa je novinar Sašo Dravinec pomenljivo zapisal⁸⁰: *Čeprav univerzi v "slovenski Kaliforniji" vsaj v prvih letih ne bo lahko, pa jo vendarle osvetljuje niz zadev, ki podoba delajo svetlo. Zrasla je iz potrebe, ne iz prestiža. V desetletjih razvoja visokega šolstva v Zahodni Sloveniji so se se izoblikovali pogoji za povezavo akademskih ustanov, čeprav vseh, ki bi po logiki stvari morale biti zraven, v univerzi ni. Svoj komentar zaključuje: Razumeti jo je potrebno kot točko, skozi katero se bo tudi iz Primorske vstopalo v svet. Suvereno in z lastnim znanjem. Torej ne z lastnimi rokami, tudi z lastno glavo!*

Viri in literatura

Literatura

- Ara, Angelo. La questione dell'Università italiana in Austria. V: *Ricerche sugli austro-italiani e l'ultima Austria*, Editrice Elia, Roma, 1974, str. 9–140.
- Bizajl, Tomaž. Policentrični razvoj Slovenije – višje in visoko šolstvo na Slovenski obali. *Obala*, št. 15 – 16. Založba Lipa Koper, 1972, str. 191–193.
- Bizajl, Tomaž. Čas velikih pričakovanj, *Moja pot*. Samozaložba, 2009.
- Bufon, Milan – Čok, Lucija. Pomen razvoja znanosti in univerzitetnega izobraževanja v zahodni Sloveniji. *Primorska univerza*. Društvo 2000, Ljubljana, 1997, št. 105, str. 89–96.
- Čok, Lucija (ur.), Plazar Mlakar, M. (ur.), Mikolič, Vesna.. (ur.). *Razvojni projekt Koper 2020*. 11. Zvezek, Razvoj družbenih dejavnosti. Koper: Mestna občina Koper, 1998.

⁷⁸ Prav tam.

⁷⁹ *Primorske novice*, 4. 2. 2003: Uveljavitev znanja.

⁸⁰ *Primorske novice*, 31. 1. 2003: Naša univerza. Komentar Saša Dravinec.

- Čok, Lucija. *Hic et nunc aude! Ustanovitev Univerze na Primorskem v času in prostoru*. Knjižnica Annales Majora, Univerzitetna založba Annales, Koper 2013.
- Čvrljak, Krešimir, Padovanski humanist Palladio Fosco v Dalmaciji in Istri (1493-1520), *Annales / Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin*, 1/91, Koper 1991, str. 81-90.
- Darovec, Darko. Koprška škofija in Slovani od srednjega do novega veka. *Acta Histriae*, 9. Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Koper, Znanstveno raziskovalno središče Koper, Koper, 2001, str. 73-110.
- Dolenc, Ervin. Vprašanje ljubljanske univerze. *Slovenska novejša zgodovina 1848-1992*. V Borak et al. (ur.). Mladinska knjiga Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino, 2006, str. 285-287.
- Eremita doctus – Episcopus Iustinopolitanus Paulus Naldini (1686-1713)*. Zapuščina koprškega škofa Paola Naldinija (ur. Vesna Kamin-Kajfež), Ognjišče d.o.o., Koper, 2014.
- Granda, Stane. Prepis o nacionalni in državnopravni pripadnosti Istre v revolucionarnem letu 1848/49, v: *Kronika »iz zgodovine Primorske«*, 1989, 1-2, 37, str. 66-75.
- Kmecl, Matjaž. Alma mater pri zahodnem slovenskem oknu. *Primorska univerza*. Društvo 2000, Ljubljana. 1997, št. 105, str. 18.
- Konestabile, Rovis Mirjana. – Čebren, Jasna. Cesarsko-kraljevo možko učiteljske v Kopru 1875-1909. Slovenski oddelek. Pokrajinski arhiv Koper, 2011.
- Kovačič-Peršin, Peter. K podobi primorske univerze. *Primorska univerza*. Društvo 2000, Ljubljana, 1997, št. 105, str. 3-6.
- Krmac, Dean. L'imperial regio Ginnasio Giustinopolitano (1814-1918). Breve profilo storico. V: *L'insegnamento della fisica nell'Ottocento a Capodistria*. La storia, la scuola, il contesto, Capodistria, 2008.
- Krnel Umek, Duša. (ur.), *Kultura narodnostno mešanega ozemlja slovenske Istre*. Zbornik. Razprave Filozofske fakultete. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Koper, 1993.
- Krnel Umek, Duša. (ur.). *Univerza na Primorskem*. Pot do prvega vladnega odloka leta 2000. Samozaložba, 2004.
- Marušič, Milan. *Korenine slovenske šole v Istri*. Samozaložba. 1996.
- Pirjevec, Jože. Problem slovenske univerze v Trstu v avstrijski dobi, *Zgodovinski časopis*, Ljubljana, 1973, 29, 3-4, str. 260.
- Pleterski, Janko. Trst v slovenski politični misli do prve svetovne vojne. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, XVII, 1 – 2, Ljubljana-Trst, Ljubljana, 1979, str. 9-23.
- Robey, David. Aspetti dell'Umanesimo vergeriano, V: *L'Umanesimo in Istria*, Firenze, 1983, str. 7-18.
- Schiffrier, Carlo. Le origini dell'irredentismo Tiestino (1813-1860), *Civiltà del Risorgimento*, 9, Verona, 1978, str. 136-157.
- Semi, Francesco. *Istria e Dalmazia, uomini e tempi*, I: Istria e Fiume. Le figure più rappresentative della civiltà istriana e fiumana nei diversi momenti della storia, Udine, 1991.

- Tomizza, Fulvio. *Il male viene dal Nord*. Quattrocento anni dopo. Arnaldo Mondadori Editore, Milano, 1984.
- Tuma, Henrik. *Iz mojega življenja – spomini, misli, izpovedi*. Naša založba, Ljubljana. 1997.
- Twrdy, E. (ur.), Fabjan, D. (ur.), Hočevnar, M. (ur.), Cibic, B. (ur.), Hvalič Erzetič, B. (ur.). *Po morju in kopnem v višave: zbornik ob 50. obletnici*. Portorož, Fakulteta za pomorstvo in promet, 2010.
- Vidossich, Giorgio. *Nuovi materiali per la storia del Collegio di Capodistria*, AMSI, vol. XV., Parenzo, 1899, str. 265–275.
- Vilhar, Srečko. *Slovensko učiteljsiše v Kopru 1875–1909*, Koper, 1976.
- Ziliotto, Bacio. *Accademie e accademici di Capodistria (1478–1807)*, *Artcheografo Triestino*, R. LVII NS, Trieste. 1944.
- Zlobec, Ciril. Primorska univerza – glasujem zanjo. *Odmevnik Študentske organizacije Univerze v Ljubljani*. Sreda 26. 4. 1995:4.
- Zlobec, Ciril. *Beseda, dve iz arhivskega spomina*. Pismo avtorici monografije. Ljubljana, 13. 3. 2011.
- Žitko, Salvator. Vloga in pomen Collegia dei Nobili v Kopru, *Acta Histriae, III*, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko Koper, Koper, 1994, str. 123–132.
- Žitko, Salvator. Carlijevo delovanje v koprskih akademijah 18. stoletja, *Acta histriae V*, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko-Koper, Znanstveno raziskovalno središče R Slovenije, Koper-Capodistria, 1997, str. 59–78.
- Žitko, Salvator. Koprška škofija in njeno ozemlje ob koncu srednjega veka, *Diocesis Iustinopolitana*. Spomeniki gotske umetnosti na območju koprške škofije. Pokrajinski muzej Koper, Koper, 2000, str. 13–26.

Časopisni članki

- Edinost*, 10. februar 1905, 41.
- Edinost*, 10. marec 1905, 69.
- Edinost*, 13. januar 1905, 13.
- Edinost*, 14. december 1905, 343. *Slovenec*, 29. julij 195, 172.
- Edinost*, 26. november 1902, 270.
- Edinost*, 26. november 1902, 270.
- Lucija Čok odpisala Jožetu Mencingerju. *Delo*, 22. 4. 2002.
- Naša univerza. Komentar Saša Dravinec. *Primorske novice*, 31. 1. 2003.
- Občinski prostori za univerzo. *Primorske novice*, 18. 1. 2002.
- Slovenec*, 14. december 1905, 285.
- Slovenec*, 29. julij 1905, 172.
- Slovenija gre naprej. *Volilni program LDS 2000*. Terciarno izobraževanje (višje in visoko šolstvo).
- Uradne objave. *Primorske novice*. 25:162.
- Uveljavitev znanja. *Primorske novice*, 4. 2. 2003.
- Vročja primorska univerza. *Dnevnik*, 19. 10. 2001.
- Všeč mi je modro. Robert Brsa. *Glasilo VSK*. Študijsko leto 2002/2003.

Zakonodaja

Mnenje za Vlado RS o izpolnjevanju pogojev za ustanovitev Univerze na Primorskem. Svet za visoko šolstvo R Slovenije Štev. 601-1-003/2000, z dnem 4. 11. 2002.

Odlok ustanovitvi javnega zavoda Visokošolsko središče v Kopru - *Uradne objave PN* št. 22, 17. 11. 1995.

Poročilo o vlaganjih občin v razvoj Primorske univerze v obdobju 1991–2000. VSK 26. 1. 2001.

Predlog Nacionalnega programa visokega šolstva v Republiki Sloveniji – EPA 319-II. Tretja obravnava.

Predlog zakona o zagotavljanju sredstev za razvoj visokega šolstva in vzpostavitev pogojev za nastanek univerze na Primorskem. *Državni zbor RS*, štev. 411-01/00-63/1, Ljubljana 31. 7. 2000.

Sklep Občin Izola, Koper, Piran štev. 108-5/95 o imenovanju Odbora za pripravo programskih in organizacijskih osnov za ustanovitev Visokošolskega središča. 14. 2. 1995.

Strokovna izhodišča za Nacionalni program visokega šolstva v Republiki Sloveniji, Ministrstvo za šolstvo in šport. Ljubljana, 1997. *Poročevalec DZ*, št. 58: 33.

Zakon o visokem šolstvu – ZViS (*Uradni list RS*, št. 67/93 z dne 17. 12. 1993), 15. 11. 2011.

Povzetek

Avtorja v prispevku podajata prerez razvoja šolstva oziroma šolskih ustanov v Kopru od akademij 16. stoletja do danes. Uvajanje slovenščine kot učnega jezika v šole v času Ilirskih provinc, delovanje beneškega Collegia dei Nobili, kasnejšega liceja oziroma c. k. gimnazije in trojezičnega učiteljskega središča v Kopru (1875/76 – 1909), so osnove, na katerih se je kasneje razvijalo visokošolsko izobraževanje na tem območju. Ustanavljanje prve slovenske univerze leta 1919 in predhodna prizadevanja, da se prva slovenska univerza ustanovi v Trstu, so predstavljali prve stvarne dosežke na tej poti. Pospešeno dinamiko dogajanja v drugi polovici 20. stoletja devetdesetih let so ustvarjale interesne skupine, podpisovale so se pobude in oblikovali prvi študijski programi. Znanstveno-raziskovalno središče, ustanovljeno 1995 je postalo inkubator prvih študijskih programov, Visokošolsko središče Koper pa je bilo interesno jedro najrazličnejših pobud in koordinator pri ustanavljanju prvih visokošolskih zavodov. Leta 2000 je bila ustanovljena prva fakulteta, Fakulteta za humanistične študije, 29. januarja 2003 pa je Državni zbor RS Slovenije sprejel Odlok o ustanovitvi Univerze na Primorskem.

Monika Govekar-Okoliš*

Educational role and activities of the Slovenian School Museum

– Views, experiences and suggestions of university students concerning school lessons from the past in the study years from 2014 to 2018

Izobraževalna vloga in dejavnosti Slovenskega šolskega muzeja

– Pogledi, izkušnje in predlogi univerzitetnih študentov o učnih urah iz preteklosti v študijskih letih od 2014 do 2018

Abstract

The educational role and activities of museums have a great and unique significance. Museums are open to the public, community, and in particular to individuals, to their needs and interests. They implement new activities in relation to education, not only through exhibitions and lectures, but also through museum simulated school lessons from the past and other activities. The article uses the Slovenian School Museum as an example, and describes the educational activities it offers. The purpose of this study is to determine the views, experiences and suggestions of university students concerning school lessons from the past they had chosen and visited. Diverse museum lessons were evaluated with a questionnaire for university students visiting from four different Faculties at the University of Ljubljana in study years from 2014 to 2018. The survey showed that museum school lessons are effective educational activities since they enable students to be actively involved and to experience the past. The findings are important for improving the quality of museum education in the future.

Izvleček

Izobraževalna vloga in dejavnosti muzejev imajo velik in edinstven pomen. Muzeji so odprti za javnost, skupnost in zlasti za posameznike, njihove potrebe in interese. Izvajajo nove dejavnosti izobraževanja, ne samo z razstavami, predavanji itd., temveč tudi z muzejsko simuliranimi učnimi urami iz preteklosti. Kot primer smo v članku uporabili Slovenski šolski muzej in opisali njegove izobraževalne dejavnosti. Namen raziskave je določiti poglede, izkušnje in predloge univerzitetnih študentov o učnih urah iz preteklosti, ki so jih izbrali in obiskali. Študenti s štirih različnih fakultet z Univerze v Ljubljani so različne učne ure ocenjevali po vprašalniku za obiskovalce v študijskih letih od 2014 do 2018. Raziskava je pokazala, da so učne ure v muzeju učinkovite izobraževalne dejavnosti, saj študentom omogočajo, da se vanje aktivno vključijo in doživijo preteklost. Ugotovitve so pomembne za izboljšanje kakovosti muzejskega izobraževanja v prihodnosti.

* Izr. prof. dr. Monika Govekar-Okoliš, PhD, Associate Professor, Oddelek za pedagogiko in andragogiko/ Department of Educational Sciences, Univerza v Ljubljani/ University of Ljubljana, Filozofska fakulteta/ Faculty of arts, e- mail: monika.govekar-okolis@guest.arnes.si

Key words: educational activities, Slovenian School Museum, university students, school lessons from the past, views, experiences and suggestions of visitors

Ključne besede: izobraževalne dejavnosti, Slovenski šolski muzej, univerzitetni študenti, učne ure iz preteklosti, pogledi, izkušnje in predlogi obiskovalcev

Introduction

The role of museums is different to what it was in the days when it was considered that they were like “books” through which we can walk, a place of learning.¹ Although opinions about the role of museums are still divided. Nuissl² states that museums are primarily cultural and not educational institutions, since education in museums has a secondary role. He says that the notion of education in museums is as old as that of the museum itself. In modern times, the development of museums across Europe has often acknowledged these roots and sought to nurture them.³ Chadwick⁴, on the other hand, says that the separation of different museums in the cultural and educational sector is organisationally and professionally logical, since they must meet the needs of visitors. For that reason, cross-professional connections are necessary, which primarily serve to support education.

Supporters of the educational role of museums see education as their main goal: i.e., providing educational and aesthetic enrichment⁵. Organisationally speaking, this means that the educational role manifests itself with the development of libraries, school museums, collections being lent, etc., and, above all, in collaboration with adult education institutions. For example, in the UK museum activity has spread to include participation in teacher education.⁶

In the United States, a survey of various museums programmes for older adults showed that they increased their socialisation and improved their sense

1 Ekkehard Nuissl, Germany, *Adult education and the museum*: Final report on the Socrates Project TM-AE-1-95-DE-1 (Ed. Martin, Brian), Bonn 1999, p. 22.

2 Ibid., p. 26.

3 Ekkehard Nuissl, *Adult Education in Museums: Museums as ‘Educational Tools’*. *Museums and Galleries as Learning Places*. Published for the LERNMUSE project of European Commission, December 2004, 84 pages. https://www.engage.org/downloads/152E2087D_ee-1.3-Ekkehard%20Nuissl.pdf (Accessed: July 16, 2018)

4 Alan Chadwick, England, *Adult education and the museum*: Final report on the Socrates Project TM-AE-1-95-DE-1 (Ed. Martin, Brian), Bonn 1999, (pp. 48-101), p. 54.

5 AlmaDís Kristinsdóttir, *Toward Sustainable Museum Education Practices: Confronting Challenges and Uncertainties*, *Museum Management and Curatorship*, 32 2017, No. 5. pp. 424-439. doi.org/10.1080/09647775.2016.1250104 (Accessed: July 23, 2018).

6 Alan Chadwick, England, *Adult education and the museum*: Final report on the Socrates Project TM-AE-1-95-DE-1 (Ed. Martin, Brian), Bonn 1999, (pp. 48-101), pp. 16-17.

of well-being.⁷ In the United States there are college museums, campus museums and student museums, which are a teaching instrument and a foundation for research. The museum has become a learning centre, which offers a special educational experience.⁸

In museums in Germany there are organised education and incidental learning activities⁹, which means that visitors benefit from obtaining a unique experience, a specific impression and new skills. Thinesse-Demel¹⁰ states that the educational role of museums in Germany is carried out in cooperation with related institutions, and that museum curators are aware that a museum is a place of learning, for questioning and promoting creativity in the field of culture. He stresses the importance of dialogue in museums with regard to how to help people in discovering their identity, eliminating cultural inequalities, introducing local diversity into the transnational dialogue and offering solutions to the problems of our times. In addition, it is expected that a modern museum will develop a pedagogical approach, making it a place of leisure and lifelong education.

It is important that education in museums stimulates the visitors' emotions and senses, creating a climate conducive to the recollection of the past and of common roots, and in general offering visitors a good learning experience.¹¹

We recognise that the role of museums has changed and expanded. While they continue to be concerned with the preservation of cultural heritage¹² and richness, they are also increasingly process-driven, which means that their essence is in their educational capacity, because through this museums connect with the community and adapt to visitor needs. Today, with the continuously growing information flow, society needs, more than ever before, to get targeted, verified and comprehensible information. Museums, which have been accumulating the records of our civilizations and human experience for centuries, along with universities and scientific and research institutions, represent valuable sources of such information. Education is one of the key activities of museums,

7 Christina Smiraglia, Targeted Museum Programs for Older Adults: A Research and Program Review. *Curator: The Museum Journal*, Vol. 59, 2016, No.1, pp. 39-54.

8 Laurel Bradley, *Curricular Connections: The College/University Art Museum as Site for Teaching and Learning*, 2009, <http://www.caareviews.org/reviews/1309#.V4ouQ8doVQM> (Accessed: July 6, 2018).

9 Ekkehard Nuißl, Germany, *Adult education and the museum: Final report on the Socrates Project TM-AE-1-95-DE-1* (Ed. Martin, Brian), Bonn 1999, p. 22.

10 Jutta Thinesse-Demel, Museum education as a tool for museums, In: Thinesse-Demel, J. (Ed.), *Museum as a learning place*, Budapest: BVV (Bayerischer Volksch Hochschulverband e.V), 2001, p. 10.

11 Alan Chadwick, *The Role of The Museum and Art Gallery in Community Education*, Nottingham: The Department of Adult Education, University of Nottingham, 1980, pp. 16-17.

12 Nathaniel Prottas, Does Museum Education Have a Canon? *Journal of Museum Education*, Vol. 42, 2017, No. 3, pp. 195-201. doi.org/10.1080/10598650.2017.1343018 (Accessed: June, 29, 2018).

together with keeping, researching and presenting museum objects¹³. This is especially true of school museums. School museums establish different educational activities and programmes, although one common feature is the use of school lessons from the past, where visitors (acting as pupils) learn about school history. These programmes with school lessons are held in various places, such as the Croatian School Museum in Zagreb¹⁴, in the UK in the Black Country Living Museum in Dudley¹⁵ and the Ragged School Museum in London¹⁶, in the USA in the Old Sacramento Schoolhouse Museum in California¹⁷ and in Australia at Sydney Living Museums in Sydney¹⁸. In Slovenia, school lessons from the past are performed in the Slovenian School Museum in Ljubljana¹⁹, along with other educational activities.

Educational activities of the Slovenian School Museum

The Slovenian School Museum in Ljubljana has been focused on its educational role since it was first established. This role further developed in the promotion of school learning through the history of education in Slovenia. The Slovenian School Museum was founded in 1898 by the Union of Slovenian Teachers' Societies, and is one of the oldest national, specialised museums in Slovenia. By collecting teaching aids and presenting their use, the museum's activities initially aimed at the additional training of teachers. Later, the museum started focussing on collecting, preserving, exhibiting and studying museum objects and other non-material, school-related cultural heritage. In recent times, the museum has become best known for its pedagogical activities, and especially for its simulated school lessons from the past.²⁰

Every year, visitors from a variety of schools and universities come to the museum, including, as well as children, adults, older adults and foreigners from

-
- 13 Role of Museums in Education and Cultural Tourism Development, *Policy Brief*, Kyiv 2012. <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002201/220143E.pdf> (Accessed: June 9, 2018).
 - 14 Croatian School Museum in Zagreb, 2018, Croatia. https://www.inyourpocket.com/zagreb/croatian-school-museum_4037v (Accessed: July 9, 2018).
 - 15 Black Country Living Museum in Dudley, 2018, England. <http://www.bclm.co.uk/activities/have-a-school-lesson/3.htm#.Wi5jDWUcVQM> (Accessed: May 5, 2018).
 - 16 Ragged School Museum in London, 2018, England. <https://www.timeout.com/london/museums/ragged-school-museum> (Accessed: June 9, 2018).
 - 17 Old Sacramento Schoolhouse Museum in California, 2018, USA. <http://oldsacschoolhouse.scoe.net/index.html> (Accessed: May 11, 2018).
 - 18 Sydney Living Museums in Sydney, 2018, Australia. <https://sydneylivingmuseums.com.au/education/programs/lessons-past> (Accessed June 21, 2018).
 - 19 Slovenian School Museum in Ljubljana, 2018, Slovenia. https://www.inyourpocket.com/ljubljana/slovenian-school-museum_148056v (Accessed: June 15, 2018).
 - 20 Stane Okoliš, *Welcome to the Slovenian School Museum*, Ljubljana: Slovenian School Museum, 2012, p. 1.

different countries. The museum's educational goal is to inform such visitors what school was like in the past, the roles of the teacher and pupils in the classroom, discipline at school in days gone by, and the materials used in teaching that no longer exist or are today interpreted in a completely different way.

The base for the educational activities that occur in the Slovenian School Museum are the objects relating to the history of education in Slovenian ethnic territories. The museum's fundamental collection is the "exhibition collection", and this groups objects by their function: most can be classified as teaching aids and materials, school equipment and school documentation. The second collection is the "archival collection". This includes mainly private archival materials donated to the museum by former teachers, students and pupils or their descendants, aware of the importance of preserving items touching on cultural heritage in the history of Slovenian schools. The third is the "documentation collection", which includes statistical and other important data concerning the history of Slovenian schools. Most of this material consists of a register of schools, annual reports, and school folders, whilst there is also an index of biographical teacher data, a collection of newspaper articles, brochures, etc.²¹

The most important part of the Slovenian School Museum is the pedagogical library, which collects and supplements school and pedagogical materials in Slovenia. This includes expert literature, textbooks, journals on the history of schools and pedagogy aimed at young people and teachers. The museum also maintains a photo library. It includes approximately 4,500 photographs of school buildings, teachers and pupils. This is a very attractive documentary source for studying the history of schools. In addition to photographs, the photo library contains postcards, stereoscopic images and various films.²²

The restoration workshop has become a vital component of the museum in recent years. In addition, the museum has a shop where it sells replicas of museum objects (school slates, fountain pens, inkwells, pencil cases, notebooks and other school requisites and aids).²³ The shop also sells literature on the history of schools in Slovenia, such as *Šolska kronika* (*School Chronicle*), the only journal dealing with the history of schooling and education in Slovenia.²⁴

Of particular importance is the permanent exhibition entitled *School in Slovenia through the Centuries*, where selected museum objects from various historical periods give visitors an insight into the history of schooling and education in the country, with the use of pictures, texts, maps, graphs, models, drawings, video and audio recordings.²⁵ Besides the permanent exhibition, the

21 Ibid., p. 1.

22 Ibid., p. 1.

23 Ibid., p. 1.

24 *Slovenian School Museum - About Museum*, Ljubljana, 2018. <http://www.ssolskimuzej.si/eng/aboutmuseum.php> (Accessed: June 21, 2018).

25 Stane Okoliš, *Welcome to the Slovenian School Museum*, Ljubljana: Slovenian School Museum, 2012, p. 2.

museum stages various temporary exhibitions intended to present a certain period, revealing the special nature and importance of the exhibits and the history of education during a specific time, which enriches and complements the permanent exhibition²⁶, while attracting visitors over and over again to the temporary exhibitions because they are interesting and staged in an original and professional manner. These collections are related to the museum's educational goals and complement the permanent exhibition.

Another important form of education is the nine museum workshops that happen every year. For example, in the 2017-2018 school year the following workshops were held: "Making School Bells", designed for children from grades 1 to 3 at elementary school, where they make school bells from clay pots, decorate them with paint and take them home. Also for children, there was the "Workshop for Making Bird Houses" and the "Embroidery Workshop", where in the latter they learned various different embroidery techniques. Especially popular among elementary school children is the "Sumerian Workshop", where they are taught how to write using a different alphabet on clay tablets with a stick made of reed. In addition, the museum offers a "Roman Workshop" for children and adults where Latin writing is taught, as well as a comic strip workshop, called "The Ninth Art is Not the Ninth Concern". There is also a workshop for "Handwriting", where visitors learn how to write properly. The workshop called "The Council of Antiquity" is one that introduces the Roman Empire and Roman mythology to visitors, based on Ljubljana's status as a former Roman city, Emona. Finally, "Mandala – Thanking the Earth" is another interesting workshop. Here visitors can learn about different types of seeds and natural materials with which they work in groups to make mandalas. The target groups for all these activities vary, with workshops being designed for both children and young people, adults and older adults – anyone wishing to learn writing and manual skills from the past.²⁷

Another interesting activity relating to the history of schools in Slovenia are puppet plays adapted for the youngest visitors.²⁸ The museum also offers various other activities to attract and educate different audiences. For example, "parent meetings" for teachers, parents and pupils are held to celebrate the "anniversary of the completion of primary or secondary school", where visitors can experience their earlier school days in the museum, while children's birthdays can also be celebrated in the museum. One special activity offered by the museum is that after a visit people can go on an organized boat ride on the Ljubljanica River, which runs close to the museum.²⁹

26 Ibid., p. 2.

27 *Pedagoški programi v šolskem letu 2017/2018 [Educational Programmes in School Year 2017/2018]*, 2017, pp. 25-27

28 Ibid., p. 9.

29 Ibid., p. 28.

Simulated school lessons from the past

There are also 13 simulated school lessons from the past which have been an important form of education at the Slovenian School Museum for years. These are educational activities in which visitors of different ages, children through to adults, directly encounter the past in an engaged way. These lessons provide non-formal education, lifelong learning and intergenerational education; at the same time, they present specific school lessons from a particular time period in Slovenia. The content of such school lessons is planned in line with the curricula and school literature from specific periods, and the participants play the role of pupils and are taught using the method of the past. While acting as pupils, the participants also recall their own memories of when they were students. The participants' active role in these lessons appears to be strongly linked to the emotional involvement they experience when they recount (or relive) their own school memories. This emotional experience depends on the age group, with older people obviously feeling closer to the lessons from earlier times.

Especially interesting are those lessons based on those in *Ancient Emona* from the 1st century AD (Emona being the Roman name given to the settlement located where Ljubljana stands today), the *Illyrian Provinces* from 1809 to 1815 (Vodnik's School from 1811) and in the *Austrian Empire* (Sunday School from 1865). From the *Austro Hungarian Empire* from 1867 to 1918 there are lessons like: Physics from 1900, The Emperor's Song from 1901, Arithmetic from 1905, School Lesson for Foreigners from 1906, Good Manners from 1907, and Natural Sciences from 1907. From the *Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians* from 1918 to 1929 there is a lesson on Handwork from 1926, and from the *Kingdom of Yugoslavia* from 1929 to 1945 on Handwriting from 1930, Gymnastics from 1932 and Hygiene from 1932.³⁰

These lessons combine spontaneous learning and entertainment. They are good examples of how museum can connect visitors with the past in an original, interesting and cooperative way in order for them to have a pleasant experience and obtain new knowledge. Many visitors from different institutions come to the Slovenian School Museum for such lessons every year, often on their own initiative. There are also groups coming at the initiative of their professor in order to complement a lecture with a visit. Among these have been groups of students who will be future educators and teachers from the Faculty of Arts, students of mathematics and physics from the Faculty of Mathematics and Physics, students of chemistry of Faculty of Chemistry and Chemical Technology, and of students of biology from the Biotechnical Faculty, all from the University of Ljubljana.

³⁰ Pedagoški programi v šolskem letu 2017/18 [Educational Programmes in School Year 2017/18], 2017, 10-24.

All these students, while studying various subjects, learn not only educational skills and knowledge, but also learn about the history of education, how it was in school in the past (with regard to education and discipline, teaching tools, teaching didactics, the role of teachers, the relationship between the teacher and pupils, etc.). At the museum such students can actively learn about the history of teaching and education, first taking a guided tour of the permanent and temporary exhibitions and then a school lesson from the past, where they can experience the history of teaching. What school lessons were visited and what views, experiences, and knowledge the students gained at the school lessons from the past, as well as suggestions they shared about their visits, will be analysed later in this paper.

Methodology of the research on school lessons from the past

Aim

The main aim of this study is to determine the views, experiences and suggestions of university students concerning the school lessons from the past they had chosen and visited in the Slovenian School Museum in study years from 2014 to 2018.

Research method

This research study was based on an analysis of the results of anonymous questionnaires completed by 160 university students from four different faculties at the University of Ljubljana in study years from 2014 to 2018. A descriptive method of research was applied in this project.

Participants

The participants were students from various faculties of the University of Ljubljana: from the Faculty of Arts (Department of Educational Sciences), from the Faculty of Mathematics and Physics (educational studies of mathematics and physics), from the Faculty of Chemistry and Chemical Technology (educational studies of chemistry) and from the Biotechnical Faculty (educational studies of biology) – with 160 students in total, including 133 women and 27 men. These are future teachers and educators (all at the first level in their undergraduate study programmes), and future adult education professionals and teachers of mathematics, physics, chemistry and biology (all at the second level in their master's study programmes). These students visited the Slovenian School Museum with the specific intention to learn about the history of schools in Slovenia, the history of teaching and education, and especially to experience a school lesson from the past, which they selected. All students who attended school lessons completed the questionnaire.

Table 1: The number of students from various faculties of the University of Ljubljana who visited the Slovenian School Museum in the study years from 2014 to 2018

Faculty \ Study year	2014/15 f	2015/16 f	2016/17 f	2017/18 f	Total f
Faculty of Arts	20	14	35	31	100
Faculty of Mathematics and Physics	13	10	9	6	38
Faculty of Chemistry and Chemical Technology	/	9	/	/	9
Biotechnical Faculty	/	6	/	7	13
Total f	33	39	44	44	160

The visitors were students from four different faculties of the University of Ljubljana. Analysing the numbers we can see that the majority of students came from the Faculty of Arts ($f = 100$), followed by students from the Faculty of Mathematics and Physics ($f = 38$) and then from the Biotechnical Faculty ($f = 13$), with the lowest number from the Faculty of Chemistry and Chemical Technology ($f = 9$).

Looking at the separate study years, we find that the majority of students visited the museum in the years 2016/17 and 2017/18, and that they came in equal numbers in these periods ($f = 44$). The year 2015/16 follows with a smaller number ($f = 39$), while the lowest number was in 2014/15 ($f = 33$).

Data collections

The descriptive method of research was used, based on the students' questionnaire responses. Anonymous questionnaires were used to evaluate the students' views, experiences, knowledge of and suggestions for the school lessons from the past at the museum, with the students having chosen which lessons to attend before visiting.

The questionnaires were completed provided by the students at the end of the school lessons in the Slovenian School Museum, when their impressions were strongest. In the questionnaire wanted to determine whether the students had visited the museum prior to this occasion, which school lessons from the past they selected, their opinions on it, such as whether they enjoyed the lesson

and why, whether they would like to return to the museum for a different school lesson, and if so, why, and whether they had any suggestions for a new school lesson from the past.

The questionnaire thus included the following five questions:

1. Have you been to the Slovenian School Museum before today's visit?
2. Which school lesson from the past did you select?
3. Did you enjoy the school lesson, and if so, why?
4. Do you want to attend another school lesson, and if so, why?
5. Do you have any suggestions for a new school lesson from the past, and if so, what?

Data Analysis

The data gathered from student groups were analysed qualitatively³¹ with a view to answering the research questions. Each student group was analysed separately. The questionnaire had four open-type questions and one closed-type question. All the answers (f) to the questionnaire were transcribed. With regard to the description of each group for a particular lesson, there is a short summary of the main findings for the groups. The answers (f) obtained from the questionnaire were thus presented in descriptive form. **Then** a conventional content analysis based on the responses in the text data **was used, but without coding**. The data were analysed for all study years (2014/15 - 2017/18) and for all students (n = 160) from the four different faculties of the University of Ljubljana.

Results of the research

1. Had the participants been to the Slovenian School Museum before today's visit?

The students could answer the question "yes" or "no" to his question. Out of all the students (n = 160), 43 responded (f = 43) with "yes" and 117 (f = 117) with "no". This means that most of the students (f = 117) had visited the Slovenian School Museum for the first time.

31 Hsiu-Fang Hsieh and Sarah E. Shannon, Three Approaches to Qualitative Content Analysis, *Qualitative Health Research*, 15, 2005, No. 9, p. 1277, <https://doi.org/10.1177%2F1049732305276687> (Accessed: September 28, 2018).

2. Which school lessons from the past did the participants select?

Table 2: School lessons from the past that the participants selected in the study years 2014/15 – 2017/18

School lesson from the past	2014/15 f	2015/16 f	2016/17 f	2017/18 f	Total f
Ancient Emona from the 1st century AD	8	8	35	31	82
Sunday School from 1865	/	6	/	/	6
Arithmetic from 1905	13	/	/	/	13
Natural Sciences - Home Cat from 1907	/	12	/	/	12
Handwriting from 1930	12	13	9	/	34
Gymnastics from 1932	/	/	/	13	13
Total f	33	39	44	44	160

The Table 2 shows that in the years studied (2014/15 – 2017/18) the students mostly selected the school lesson from Ancient Emona ($f = 82$) followed by Handwriting ($f = 34$). In third place, with the same number of students are ($f = 13$) the lessons Arithmetic and Gymnastics. The Gymnastics lesson was first performed in the study year 2017/18. The school lesson Natural Sciences – Home Cat was selected by 12 ($f = 12$) students, while Sunday School was attended by six ($f = 6$) of them.

3. Did the participants enjoy the school lesson, and if so, why?

In the study years 2014/15 - 2017/18, the students selected and visited six different school lessons from the past (see Table 2). We are interested in whether the participants enjoyed the school lessons, and if so, why, and thus analyse the results for each lesson separately.

Ancient Emona from the 1st century AD

The school lesson Ancient Emona was visited every year, and out of all the university students ($n = 160$) a total of 82 ($f = 82$) attended and enjoyed this lesson.

The respondents said that they (as pupils) had fun as the teacher was a good “actor” and the lesson was interesting ($f = 80$). They indicated the lesson was lively, interesting and very well planned ($f = 34$), and the teacher really stepped into the role from the past ($f = 29$). They also indicated that they had a very good learning experience throughout the lesson, and that they were excited by it ($f = 11$), with the teacher following a great script that included the students ($f = 5$).

The “Ancient Emona” school lesson (Slovenian School Museum, photo library)

The respondents also said that the school lesson was a new and good experience from the past ($f = 57$), and that they found the lesson interesting and liked the way it was conducted ($f = 23$).

The respondents also stated that the teacher effectively demonstrated what teaching and learning was like in Ancient Emona ($f = 73$), and that the teacher-pupil relationship was good, specifically mentioning the importance of direct communication ($f = 32$). The respondents said that the teacher’s attitude to the pupils was authentic, and thus that they had the feeling they really were in the town of Emona ($f = 67$). The teacher was also said to be authoritative, strict, respectful and demanded knowledge, order and discipline ($f = 51$).

The students also enjoyed the opportunity to learn something new the class based on Ancient Rome (especially writing with a stylus on a wax tablet) ($f = 71$). They stated that they learned a few basic words in Latin (how to introduce themselves, the names of the months, the numbers and the names of gods) ($f = 41$) and that the motto “repetition is the mother of learning” continues to be important to this day ($f = 21$). For most of the participants this school lesson was a new and good experience ($f = 57$).

Sunday School from 1865

This lesson was selected only once in 2015/16 and visited by six students ($f = 6$), all of whom enjoyed it.

They wrote that this school lesson from the past was enjoyable because it

was a realistic, interesting, realistic game and genuine ($f = 5$), and that it was an excellent simulation with a more detailed explanation of the content that was new to them ($f = 2$). The students emphasized that this was a good experiential lesson, with active collaboration and an appropriate learning environment, as it used to be in school in the mid-19th century ($f = 4$). They loved this lesson because they could experience “to their own cost” what it was like in the past ($f = 3$).

More specifically, the students liked the lesson because they learned more about the era's the methods of punishment, and the hierarchical relationship between the teacher and pupils ($f = 2$), learning about the strict authority of the teacher, who just teaches and disciplines pupils with a stick ($f = 4$). The students also liked the solutions to some of the tasks they were given ($f = 4$), and learned that they had to be quiet during the lesson, with their hands kept behind their backs ($f = 3$).

Arithmetic from 1905

This lesson was selected only once in 2014/15, and was visited by 13 students ($f = 13$).

Most of these ($f = 12$) liked the Arithmetic lesson from the past, stating that it was authentic ($f = 3$) and showed the atmosphere and discipline of the time in which it was set ($f = 5$). It thus presented a good demonstration of the severity of

The “Arithmetic” school lesson (Slovenian School Museum, photo library)

the teacher ($f = 6$), who was strict and so the pupils had to behave according to the rules ($f = 4$).

The students liked this lesson because they learned the old Slovenian names of the months and from where these originated ($f = 7$), as well as the learning aids (abacuses) used for learning arithmetic ($f = 8$). The students mentioned that they learned how the teaching methods and teaching of that time were different from those of today ($f = 7$).

Only one student stated that he did not like the lesson, "because of the teacher's inconsistency and unequal treatment of students."

Natural Sciences - Home Cat from 1907

The school lesson Natural Science was selected and visited only once in 2015/16, by 12 students ($f = 12$), all of whom enjoyed it.

They stated that they lesson was enjoyable because it was an experiential, realistic illustration of the era ($f = 6$). They also felt that it was very interesting ($f = 5$), because they learned how to use different learning aids (a learning leaf, "stuffed" animal – home cat, etc.).

The teacher was strict and respectful, and the pupils were quiet and diligent ($f = 7$). The students mentioned that they enjoyed the lesson because they experienced how a teacher with using strict discipline managed to create respect in class ($f = 6$).

The students also stated that they learned new characteristics about the home cat through the puzzles used in class ($f = 4$), and that they read a story about the cat, its attachment to home (because it gets food), and its cat's anatomy ($f = 8$).

Handwriting from 1930

The school lesson Handwriting was visited in the years 2014/15, 2015/16 and 2016/17 (see Table 2) by a total of 34 students ($f = 34$), and the answers show that all the students enjoyed the lesson.

They said that it was fun because it was realistic, well presented and well-acted ($f = 28$), and thus they saw and experienced what school lessons were like in the past ($f = 19$). The participants also liked the clothes they put on to take part in the lesson, including the sleeve protectors ($f = 18$).

The respondents liked the way the teacher spoke and behaved, just like a teacher would in the past ($f = 15$). They stated that the atmosphere was intimidating, but that is how it really was in 1930 ($f = 26$), and they valued the fact the teacher led the lesson in a very realistic manner ($f = 17$) and that now they could more easily imagine how strict school used to be in the past ($f = 23$). They appreciated that they had learned first-hand about what they already knew in theory from their university course concerning how children were once taught ($f = 11$). The school lesson on handwriting was authentic and very interesting ($f = 30$).

*The “Handwriting” school lesson
(Slovenian School Museum, photo library)*

The students also learned about punishment in school in 1930 (for example, kneeling for a few minutes on corn grains), which they found particularly interesting, as during their own school years they had not experienced such strictness and severity from their teachers ($f = 24$).

Gymnastics from 1932

The Gymnastics school lesson from the past was first performed in the Slovenian School Museum in the study year 2017/18, and was visited by 13 students ($f = 13$), all of whom enjoyed it.

They liked this lesson because they felt that it was a genuine reflection of education at this time ($f = 11$), and because today there are no such classes ($f = 5$). They felt the lesson was fun and interesting ($f = 10$), and found it exciting how people used to exercise in former times ($f = 6$).

In this class the participants said they learned about the gymnastic language, rules, and attitude of the teacher to the students ($f = 12$). The teacher, who conducted gymnastic under the Sokol rules (Sokol was a gymnastic society), prepared the lesson well and also delivered it well ($f = 4$). The teacher was inspiring, authoritarian, strict and respectful ($f = 9$). The students learned that pupils behaved differently than today, because they were afraid of the teacher ($f = 3$). The teacher addressed the pupils very formally ($f = 2$), and no hesitation or mockery

were allowed ($f = 8$). Some exercises were only for boys and some only for girls ($f = 6$). An authoritarian form of education and the feeling of developing a "healthy spirit in a healthy body" were shown to be important in this era ($f = 9$).

The participants learned a seasonal greeting, correct posture, coordinated marching, walking in doubles, triplets, and other physical exercises that were performed in the past ($f = 10$). Some students stressed ($f = 3$) that they were happy that they chose this school particular lesson from the past, because it was completely new and different from other options.

4. Did the participants wish to attend another school lesson, and if so, why?

It was expected that answers to the question as to whether the participants wanted to attend another school lesson, and if so, why, would vary, as the experience of such classes as completely new.

The experience of the school lessons from the past filled the students with enthusiasm for history, as their answers were generally positive, and most ($f = 143$) replied with a 'yes', and the that they wanted to attend another such class. They gave the following reasons for this:

- the museum school lessons from the past are very interesting ($f = 140$),
- because it would be interesting to see and experience other lessons in various subjects from the past ($f = 139$),
- the lessons were a fun and educational experience ($f = 137$)
- they gained experience of various teaching methods from the past ($f = 135$),
- because a great deal of knowledge and new information was gained in these lessons ($f = 129$),
- because they were interested in the relationship between the teachers and pupils in other lessons ($f = 119$),
- because it was good to experience the role of teachers in the past ($f = 71$),
- because it was fun and experiential ($f = 68$),
- it was a good experience, and the attitude and atmosphere in the classroom bring a feeling of strict discipline that is intimidating ($f = 59$),
- because it is interesting to see how the relationships between pupils and teachers and the methods used in the lessons have changed completely ($f = 57$),
- in order to compare the lessons ($f = 43$),
- because I believe it will be interesting and well presented ($f = 21$),
- to experience how the school lessons from the past were conducted and also to enhance the knowledge acquired from studying books ($f = 19$).

Five students ($f = 5$) said they would 'not' attend another lesson. Two students, both in 2014/15 gave no reason for this, while the other three students gave the following reasons:

- I have visited the same school lesson (Handwriting in 2015/16) three times already, and I do not want to go anymore.

- One visit to the lesson (Natural Sciences in 2015/16) was enough.
- With one hour's school lesson I think I got enough insights into what it was like (Ancient Emona in 2016/17).

Some students ($f = 12$) did 'not' answer this question.

The number of 'yes' answers imply that most students were enthusiastic about the school lessons and would attend again. Students found the school lessons in the Museum interesting with regard to both their content and experience of teacher-pupil relationships from the past. They learned how the discipline was severe and how the teacher was a strict authority figure, and this was a new experience.

5. Did the participants any suggestions for a new school lesson from the past, and if so, what?

The analysis of the questionnaire showed that many of the students ($f = 99$) did not answer this question. Nevertheless, we received some interesting suggestions for new school lessons from the past, which could be carried out at the Slovenian School Museum.

The students who answered this question ($f = 61$) proposed the following learning content for school lessons from the past:

- Knights education ($f = 2$),
- School lesson in Prehistory ($f = 5$),
- School lesson in the Stone Age ($f = 3$),
- Mathematics ($f = 5$)
- Physics ($f = 3$),
- School lesson of natural science ($f = 2$),
- Citizenship education ($f = 4$),
- Lesson about how to operate a machine ($f = 3$),
- Religious education in school ($f = 4$),
- Homeland education at school ($f = 2$),
- School lesson from the Middle Ages ($f = 6$),
- Lessons in chemistry, alchemy, and chemical experiments ($f = 5$)
- Socrates' school ($f = 3$),
- School lesson in biology ($f = 3$),
- A reading lesson in Latin ($f = 2$),
- School lesson in Greek ($f = 4$),
- School lesson from the Reformation period ($f = 5$).

It can be seen that the students' suggestions for new school lessons from the past for the Slovenian School Museum are varied, with lessons from different historical periods. We believe that their proposals are related not only to their interest in history, but also to their subjects of study.

Discussion of the findings

The study findings show that all the analysed school lessons from the past are good educational activities for school museum visitors, and especially for university students, because they gain new, additional, knowledge and personal experience about the history of teaching and schooling in Slovenia. An analysis of the university students answers to the questionnaire showed that the majority ($f = 117$) had come to the Slovenian School Museum for the first time, and that they liked the school lessons from the past very much.

Most of the respondents mentioned that they enjoyed the new experience of a school lesson from the past, the strict discipline and the authoritarian teacher. The students emphasized that this was a good experiential lesson, with active collaboration and an appropriate learning environment, as it used to be. They wrote that the school lesson from the past was an excellent and unique experience, because it was interesting and realistic. We must emphasise that these students had already received theoretical knowledge about school history in Slovenia, and thus they sought to experience such a school in the museum. Therefore, they were very attentive to the course of instruction, the methods and forms of education, the learning resources, the content, the communication and the role of the teacher, as we have seen in their answers.

The responses also showed that the school lessons from the past were effective, because the students' answers indicated that they learned something new. They mentioned that they acquired new experiences and knowledge about the history of schooling in Slovenia, directly experiencing what learning in school was like in the past and the characteristics of the lessons. In each school lesson, they experienced and learned something new. In the **Ancient Emona** school lessons they experienced and learned a few basic words in Latin (names of the months, numbers and Roman gods), writing with a stylus on a wax tablet, and the importance of learning by heart. They found out that the motto "repetition is the mother of learning" is still valid. In the **Sunday School** lesson they experienced the strict authority of the teacher, who teaches and disciplines the pupils with a stick, and learned that they had to be quiet during the lesson with their hands held behind their backs. In the **Arithmetic** lesson students learned about the old Slovenian names of the months and where these originated, as well as the use of abacuses for learning arithmetic. They also mentioned that they learned how the teaching methods of that time were different from today's. In the **Natural Sciences - Home Cat** school lesson students experienced and learned how to use different learning aids (learning leaves, "stuffed" animal – home cat, etc.). They experienced how the teacher used strict discipline to create respect in class, learned new characteristics about the home cat through the puzzles they solved, and so on. In the **Handwriting** school lesson they experienced and learned the basics of handwriting, writing individual letters with a pen like those used in the past, they learned to sit upright and also to be submissive with regard to the teacher. The effect of this school lesson on the participants was also shown by their answers on how they had experienced their relationship with the teacher.

They noted in particular the teacher's strict and authoritarian attitude to the pupils, and the pupils' inferior position. They felt this when they were permitted to speak only when called on by the teacher, whereas at all other times they had to be silent and listen; they had to sit still, and there were many insults and punishments, including physical ones, such as kneeling for a few minutes on corn. In the *Gymnastic* school lesson the students learned about the gymnastic language, rules, and attitude of the teacher to the students. They experienced and learned the seasonal Sokol greeting, correct posture, coordinated marching, walking in doubles, triplets, and other physical exercises as were performed in the past, as well as about authoritarian education and the idea that a "healthy spirit in a healthy body" was important.

We note here that the students' views and experiences relate to the efforts of the museum's employees in portraying a teacher from a particular historical time. The school lessons from the past have different educational goals and use different forms of discipline, with the teachers acting very strictly and authoritatively. This was an important experience for the students, who felt the educational role of the teacher was based on her dominance, the control exercised over the pupils, their intimidation and punishment. The students were thus educated through strictness and gained new knowledge via their active roles as pupils in the lesson from the past.

Through the education provided in these lessons the students gained experience and knowledge about school in the past. This supplemented the knowledge they already possessed, and made it easier for them to understand the characteristics of education in earlier times. The school lessons were effective, because they filled the participants with enthusiasm for the subject, and most students indicated they would like to attend other lesson with the intention of gaining more interesting historical experiences and knowledge. The lessons left a strong impression on the respondents, and they are thus an effective living form of education, offering university students an active experience and a unique view of the past by connecting with the present in an interesting, participatory, even playful way, while also imparting new knowledge, a better understanding and a greater incentive to research the history of schooling and teaching.

What were the students' suggestions about school lessons from the past? The analysis of the questionnaire showed that the students most often proposed the following new school lessons from the past: School lesson from the Middle Ages, School lesson in Prehistory, Mathematics, Lesson in chemistry, alchemy, chemical experiments and School lesson from the Reformation period. We found that the students proposals were not only related to their interest in history, but also to the subjects they were studying. Students from the Faculty of Mathematics and Physics, Faculty of Chemistry and Chemical Technology and Biotechnical Faculty suggested old school lessons on mathematics, physics, chemistry and biology. In contrast, students from the Faculty of Arts suggested classes from other eras, such as Prehistory, or other subjects, such religious education or homeland education. We believe that these responses were based on their own views and experiences, as well as their interests.

On the basis of the students' views and suggestions about school lessons from the past, as obtained from the questionnaires, we believe that the findings of this study are important for improving the quality of students' learning, the experiences of all visitors to the museum, and the process of museum education in the Slovenian School Museum.

Conclusion

This analysis seeks to highlight the important educational role and activities in the Slovenian School Museum, especially school lessons from the past. The active role of visitors to this museum is vital, since the experience can leave a lasting impression while encouraging them to explore the past, seek their own identity and integrate the past with the present. Students from different faculties at the University of Ljubljana thus complemented their formal knowledge about the history of teaching and schooling and the role of teachers and attitudes in school, as they learn directly from their own experiences in the museum. As a consequence they much better understood the importance of the old discipline in the school and the related role of the teacher. In addition, they became more aware of the role of punishment in the past, as they experienced this in the school lessons. They liked these lesson because they enabled them to familiarise themselves with old school methods by actually experiencing them. Most of the students stated that they would like to attend other school lessons with the aim of gaining more interesting historical experiences and knowledge. They also suggested other school lessons drawn from Slovenian history.

We found that school lessons from the past are becoming increasingly popular as museum-based educational activities, because they provide very well organised educational experiences along with incidental learning for visitors, who benefit from a unique experience of history. We believe that the Slovenian School Museum is and should remain a lifelong learning centre offering a special educational living experience that is open to everyone.

References

- Black Country Living Museum in Dudley*, England, 2018. <http://www.bclm.co.uk/activities/have-a-school-lesson/3.htm#.Wi5jDWUcVQM> (Accessed May 5, 2018).
- Bradley, Laurel, *Curricular Connections: The College/University Art Museum as Site for Teaching and Learning*, 2009, <http://www.caareviews.org/reviews/1309#.V4ouQ8doVQM> (Accessed: July 6, 2018).
- Chadwick, Alan, England, *Adult education and the museum: Final report on the Socrates Project TM-AE-1- 95-DE-1* (Ed. Martin Brian), Bonn 1999, pp. 48-101.

- Chadwick, Alan, *The Role of The Museum and Art Gallery in Community Education*, Nottingham: The Department of Adult Education, University of Nottingham, 1980.
- Croatian School Museum in Zagreb, Croatia, 2018. https://www.inyourpocket.com/zagreb/croatian-school-museum_4037v (Accessed: July 9, 2018).
- Hsieh, Hsiu-Fang and Shannon, Sarah E., Three Approaches to Qualitative Content Analysis, *Qualitative Health Research*, 15, 2005, No. 9. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687> (Accessed: September 28, 2018).
- Kristinsdóttir, AlmaDís, Toward Sustainable Museum Education Practices: Confronting Challenges and Uncertainties, *Museum Management and Curatorship*, 32 2017, No. 5. doi.org/10.1080/09647775.2016.1250104 (Accessed: July 23, 2018).
- Nuissl, Ekkehard, Germany, *Adult education and the museum*: Final report on the Socrates Project TM-AE-1-95-DE-1 (Ed. Martin Brian), Bonn 1999.
- Nuissl, Ekkehard, Adult Education in Museums: Museums as 'Educational Tools'. *Museums and Galleries as Learning Places*. Published for the LERNMUSE project of European Commission, December 2004, 84 pages. https://www.engage.org/downloads/152E2087D_ee-1.3-Ekkehard%20Nuissl.pdf (Accessed: July 16, 2018).
- Old Sacramento Schoolhouse Museum in California, USA, 2018. <http://oldsac-schoolhouse.scoe.net/index.htm> (Accessed: May 11, 2018).
- Okoliš, Stane, *Welcome to the Slovenian School Museum*, Ljubljana: Slovenian School Museum, 2012.
- Pedagoški programi v šolskem letu 2017/18 [Educational Programmes in School Year 2017/18]*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej [Slovenian School Museum], 2017.
- Prottas, Nathaniel, Does Museum Education Have a Canon? *Journal of Museum Education*, 42, 2017, No. 3. doi.org/10.1080/10598650.2017.1343018 (Accessed: June, 29, 2018).
- Ragged School Museum in London, England, 2018. <https://www.timeout.com/london/museums/ragged-school-museum> (Accessed: June 9, 2018).
- Role of Museums in Education and Cultural Tourism Development, *Policy Brief*, Kyiv 2012. <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002201/220143E.pdf> (Accessed: June 9, 2018).
- Smiraglia, Christina, Targeted Museum Programs for Older Adults: A Research and Program Review, *Curator: The Museum Journal* 59, 2016, No.1.
- Slovenian School Museum in Ljubljana, Slovenia, 2018. https://www.inyourpocket.com/ljubljana/slovenian-school-museum_148056v (Accessed: June 15, 2018).
- Slovenian School Museum - About Museum, Ljubljana, 2018. <http://www.ssolski-muzej.si/eng/aboutmuseum.php> (Accessed: June 21, 2018).
- Sydney Living Museums in Sydney, Australia, 2018. <https://sydneylivingmuseums.com.au/education/programs/lessons-past> (Accessed June 21, 2018).
- Thinesse-Demel, Jutta, Museum education as a tool for museums, In: Thinesse-Demel, J. (Ed.), *Museum as a learning place*, Budapest: BVV (Bayerischer Volkschochschulverband e.V), 2001.

Summary

This article describes educational role and activities in the Slovenian School Museum, especially school lessons from the past. The purpose of this study is to determine the views, experiences and suggestions of university students concerning the school lessons from the past they had attended. The results showed that students from different faculties at the University of Ljubljana were able to enhance their knowledge of the history of teaching and schooling by attending school lessons from the past in the museum in years 2014/15 - 2017/18. More specifically, the survey showed that the lessons were effective educational activities since they enabled the students to be actively involved and experience the past. They thus much better understood the importance of earlier forms of discipline and punishment in school, and the related role of the teacher, which they liked, because they were able to familiarise themselves with old school methods and experience them. Most of the students state that they would like to attend other school lessons with the intention of gaining more interesting historical experiences and knowledge. They also suggested other school lessons from Slovenian history. The findings of this work are valuable for supporting efforts to improve the quality of education for visitors and museum education in general in the future.

Zusammenfassung

Bildungsrolle und Aktivitäten des Slowenischen Schulmuseums - Ansichten, Erfahrungen und Anregungen von Universitätsstudenten in Bezug auf Schulstunden aus der Vergangenheit in Studienjahren von 2014 bis 2018 **Monika Govekar-Okoliš**

Der Beitrag beschreibt die Bildungsrolle und Aktivitäten im slowenischen Schulmuseum, insbesondere Schulstunden aus der Vergangenheit. Der Zweck dieser Studie besteht darin, Ansichten, Erfahrungen und Vorschläge von Universitätsstudenten bezüglich der Schulstunden aus der Vergangenheit, an denen sie teilgenommen haben, zu ermitteln. Studenten verschiedener Fakultäten der Universität Ljubljana ergänzten auf diese Weise in den Studienjahren 2014/15 bis 2017/18 ihr Studienwissen in der Lehr- und Schulgeschichte, indem sie direkt aus ihren eigenen Erfahrungen im Museum lernten. Diverse Museumsschulstunden wurden mit einem Fragebogen für Besucher ausgewertet. Die Umfrage zeigte Ansichten und Erfahrungen von Studenten, wie Museumsschulstunden effektive Bildungsaktivitäten darstellen, da sie den Studenten eine aktive Teilnahme und Erfahrung der Vergangenheit ermöglichen. Sie verstanden viel besser die Wichtigkeit der alten Disziplin, Bestrafungen und die damit verbundene Rolle des Lehrers, die sie mochten, weil sie sich mit der alten Schule vertraut machen und sie erfahren konnten. Die meisten Studenten würden gerne an anderen Schulstunden teilnehmen, um interessante historische Erfahrungen und Kenntnisse zu gewinnen. Sie schlugen auch andere Schulstunden aus der slowenischen Geschichte vor. Die Ergebnisse sind wertvoll für die Unterstützung von Bemühungen, die Qualität der Bildung für Besucher und die museumspädagogische Ausbildung in der Zukunft zu verbessern.

Vilma Brodnik*

Pričevanja otrok o vojnah pri pouku zgodovine

Children's testimonies about war in history lessons

Izvleček

V prispevku je predstavljena didaktična vrednost virov prve roke – pričevanj pri obravnavi učne teme o značilnostih okupacijskih sistemov med drugo svetovno vojno na Slovenskem na primeru nacistične raznarodovalne politike in dogajanja ob koncu vojne. V izbrana pričevanja, ki se pri pouku zgodovine uporabijo kot študijski primer, so vtakane življenjske zgodbe otroka izgnanca, dveh ukradenih otrok, dveh otrok, žrtev holokavsta, in otroka s Petrička, ki so mu ob koncu vojne ubili starše. Otroci so svoja pričevanja na krute vojne izkušnje zapisali kot odrasli. Namen takšnega pouka je pri učencih spodbuditi sočutje in spoštovanje do žrtev vojnega nasilja ter jih opozoriti, da se je treba na kršenje človekovih pravic pravočasno odzvati in ga preprečiti. Učenci se tudi navajajo na delo z viri prve roke, ki se kot zgodovinski vir uporabljajo skupaj z drugimi ohranjenimi zgodovinskimi viri za obravnavano tematiko.

Abstract

The article presents the didactic value of primary sources – testimonies – in the treatment of the theme of the characteristics of the occupation of Slovenia during World War Two, using the example of the Nazi racial policies and the events after the war ended. The chosen testimonies, which are used as a study example in history lessons, include the life stories of an exiled child, two stolen children, two children who were victims of the Holocaust, and a child in the Petriček children's camp whose parents were killed at the end of the war. The children wrote their testimonies of the cruelties of war as adults. The aim of this kind of teaching is to promote in pupils compassion and respect for the victims of the violence of war, and to warn them that we should promptly react to and prevent any violation of human rights. Pupils also get used to working with primary sources which are used as historical sources, together with other preserved historical sources for this theme.

Ključne besede: pouk zgodovine, viri prve roke, genocidi, holokavst, človekove pravice

Key words: history lessons, first-hand sources, genocide, Holocaust, human rights

* Vilma Brodnik, dr. zgodovinskih znanosti, Zavod RS za šolstvo, OE Ljubljana, e-pošta: vilma.brodnik@zrss.si

Uvod

Učne teme o drugi svetovni vojni na Slovenskem kljub vse večji časovni oddaljenosti ni lahko obravnavati. Slovensko ozemlje so si razdelili štirje okupatorji, katerih skupni cilj je bil potujčenje oz. uničenje slovenskega naroda kot posebne narodne entitete (etnoid). Za uresničitev tega cilja so uvedli proti Slovincem različne ukrepe ter izvajali pritiske in množično nasilje. Zaradi revolucionarnih prizadevanj je na delu slovenskega ozemlja potekala še državljanska vojna, ki je globoko zarezala v slovensko samobit. Slovenski Judje in Romi so doživeli holokavst oz. genoid. Žrtve različnih oblik nasilja in množičnega kršenja človekovih pravic so bili tudi otroci. Preživeli otroci so večinoma v odraslih letih krute življenjske preizkušnje zapisali kot spomin in opomin, da se kaj takšnega ne bi več ponovilo. Takšna pričevanja otrok lahko vključimo kot poučno učno gradivo v pouk zgodovine. V prispevku predstavljamo primere in možnosti, ki jih vključevanje pričevanj otrok, žrtev vojnega nasilja v času druge svetovne vojne in takoj po njej, omogoča pri pouku zgodovine.

Otroci, žrtve vojnega nasilja

V Evropi je bilo v času druge svetovne vojne med otroki okrog dvajset milijonov žrtev, na Slovenskem pa okrog štirideset tisoč. Število zajema preživele žrtve vojnega nasilja in otroke, ki so izgubili življenje.¹ Med otroki, žrtvami vojnega nasilja na Slovenskem, gre na nemškem okupacijskem območju zlasti za otroke izgnance, ukradene otroke, judovske in romske otroke, ki so bili žrtve holokavsta oz. genocida; na italijanskem okupacijskem območju pa za internirance v koncentracijska taborišča, begunce z nemškega okupacijskega območja, ilegalčke (otroci iz partizanskih družin ali podpornikov OF, ki so jim ubili starše, zato so jim poiskali nadomestne družine) idr. Nekateri otroci in mladostniki so bili vključeni tudi v spopade (npr. kurirčki so prenašali pošto). Veliko otrok je postalo sirot brez enega ali obeh staršev, brez doma, brez možnosti izobraževanja.

V članku obravnavamo ohranjena pričevanja otrok, žrtev vojnega nasilja z nemškega okupacijskega območja, ki so status žrtev vojnega nasilja prejeli šele po osamosvojitvi Slovenije, in sicer na primerih otrok izgnancev, ukradenih otrok in otrok, žrtev holokavsta. Vključeno pa je še pričevanje otroka, ki so mu po vojni v množičnih izvensodnih pobojih ubili starše.

¹ Ott, Ivan, *Otroci, žrtve vojne*, str. 26.

Pričevanja otrok o drugi svetovni vojni

Čeprav se čas druge svetovne vojne vse bolj oddaljuje, jo je treba pri pouku zgodovine obravnavati z ustreznimi didaktičnimi pristopi s poudarkom na ideoloških in rasnih temeljih nacizma in fašizma, ki sta jo povzročila, na množično kršenje človekovih pravic, namen pa je tudi učence ozaveščati, da bodo pravočasno prepoznavali in preprečevali ideje in teorije, ki so vodile v svetovni spopad. Namen obravnave je pojasnjen v učnih ciljih učnih načrtov za zgodovino. V osnovnih šolah se druga svetovna vojna obravnava v devetem razredu z obvezno temo *Slovenci v 20. in 21. stoletju* in z izbirno temo *Vojne v 20. in 21. stoletju*.² V gimnazijah pa se druga svetovna vojna na slovenskem ozemlju obravnava v okviru obvezne teme *Razvoj slovenskega naroda v 20. stoletju*.³ Vzgojni cilji obravnave so tako v osnovni šoli kot gimnaziji podobni, in sicer, da so učenci/učenke zmožni:

- »obsoditi zločine proti človeštvu, genocide, holokavst in druge oblike množičnega kršenja človekovih pravic;
- obsoditi politične sisteme, ki ne spoštujejo človekovih pravic;
- razvijati dojemljivost za vrednote, pomembne za življenje v sodobni demokratični družbi: strpnost v medsebojnih stikih in odnosih, spoštovanje drugačnosti in različnosti, medsebojno sodelovanje, spoštovanje človekovih pravic in demokratičnega državljanstva«.⁴

V sodobni didaktiki zgodovine se za obravnavo težkih tem, kot so vojne z nasiljem in kršenjem človekovih pravic, priporoča didaktični pristop, ki temelji na vključevanju virov prve roke v pouk. Za vire prve roke je značilno, da je imela priča neposreden stik z zgodovinskim dogajanjem. Gre za različna ohranjena osebna ali družinska pričevanja. Pričevanja so lahko dnevniki, pisma, zapiski, lahko so pisani literarni viri, kamor spadajo spomini, biografije, avtobiografije,⁵ pesmi, črtice, lahko so različne druge oblike pričevanj, kot so intervjuji, televizijski portreti oseb, dokumentarne oddaje ipd. Če so vključena pričevanja otrok in mladostnikov, bo zgodovinsko dogajanje še bolj približano učencem, saj so bili iste starosti. Spodbujali pa bomo tudi empatijo in spoštovanje do žrtev vojnega nasilja. Učence je treba opozoriti, da so pričevanja viri za proučevanje zgodovine in da na njihovem temelju zgodovinarji razlagajo, kaj se je zgodilo (pišejo zgodovino). Učenci pričevanja in osebna doživetja tudi primerjajo s splošnim zgodovinskim dogajanjem, sklepajo o vplivu širšega zgodovinskega ozadja na osebno doživljanje, z osebnih perspektiv lahko raziščejo različne vidike vojne kot celote, primerjajo lahko tudi več različnih pričevanj o istem dogajanju (večperspektivnost) in presojaajo o pomenu virov prve roke kot zgodovinskih virov.⁶

² Učni načrt za osnovno šolo, str. 23–26.

³ Učni načrt za gimnazijo, str. 40–41.

⁴ Učni načrt za osnovno šolo, str. 6 in podobno v: Učni načrt za gimnazijo, str. 9.

⁵ Povzeto po: Grafenauer, Bogo, *Struktura in tehnika zgodovinske vede*, str. 252.

⁶ Brodnik, Vilma, *Pouk zgodovine v evropskih oddelkih*, str. 7–8.

Pričevanja kot viri prve roke so pomemben zgodovinski vir in učno gradivo. Učenci lahko povprašajo o zgodovinskem dogajanju tudi svoje starše, sorodnike ali znance. Učitelj pa za pouk izbere takšna pričevanja, ki ne vključujejo nazor-nih opisov trpljenja in mučenja. S takšnim izborom pričevanj izkaže obzirnost in spoštovanje do žrtev in učencev, saj bi preveč nazorna pričevanja pri učencih lahko povzročila stres, tesnobo ali celo odpor do zgodovine, nekatere učence lahko trpljenje žrtev preveč prevzame, spet drugi lahko izrazijo neprimerne opazke, del pa jih celo simpatizira s storilci oz. z močjo totalitarnih sistemov. Izbrana pričevanja pa naj vseeno dovolj povedno prikažejo kruta osebna doživetja.⁷ Z učenci je treba proučiti motive in vzroke za ravnanje storilcev, ki naj bodo prikazani kot navadni ljudje v izjemnih okoliščinah (del storilcev pa je spadal tudi v skupino psihopatov).⁸ Učence je treba opozoriti na razlikovanje med nacistično in sodobno Nemčijo, naj se ne ustvarja vtisa, da so bili vsi Nemci nacisti⁹ (izpostavi se npr. življenjsko zgodbo vidnega nemškega državnika Willyja Brandta).

Pričevanja so bogat vir informacij, saj učenci v njih poiščejo informacije, zgodovinska dejstva ter dokaze o dogajanju, na njihovem temelju pojasnijo značilnosti, primerjajo in opišejo podobnosti in razlike, oblikujejo razlage, sklepe, mnenja, argumente ipd. Napišejo pa lahko tudi poročilo, v vlogi novinarja napišejo časopisni članek, v vlogi aktivista ali borca za človekove pravice napišejo apel idr.

Pričevanja pa se lahko uporabijo tudi kot učno gradivo za razvijanje in spodbujanje veščin kritičnega mišljenja. Pri tem učenci ugotavljajo:

- ali gre za vire prve ali druge roke, kdo je avtor/priča – kaj je videl, slišal, čutil, zakaj je tako razmišljal;
- kakšne možnosti je imel avtor – kaj je vplivalo na njegove odločitve;
- v zgodovinskem besedilu učenci ločujejo med zgodovinskimi dejstvi in mnenji;
- pri mnenjih ugotavljajo, ali je avtor za, proti ali je nevtralen, ugotavljajo, ali so navzoči predsodki, stereotipi, pristranskosti;
- ugotavljajo, kakšen je namen pisanja (ali poroča, razlaga, prepričuje, napada in utemeljuje);
- ugotavljajo, kateri zgodovinski vir je bolj verodostojen (bolj verodostojen je tisti, ki vključuje objektivna dejstva in informacije ter nevtralen slog pisanja);
- zgodovinsko dogajanje presoja z več perspektiv, če o njem pričata vsaj dve pričevanji;
- na temelju zbranih informacij interpretirajo zgodovinsko dogajanje in ugotovitve podprejo z argumenti;
- presodijo, ali so zgodovinska dejstva in dokazi uporabni za razlago značilnosti okupacije slovenskega ozemlja.¹⁰

7 Zakaj poučevati o holokavstu, str. 13.

8 Prav tam, str. 15.

9 Prav tam, str. 15.

10 Stradling, Robert, *Poučevanje evropske zgodovine 20. stoletja*, str. 144–145. Glej tudi: Brodnik, Vilma, *Delo z zgodovinskimi viri in spodbujanje bralne pismenosti*, str. 33–45.

Pričevanja ohranjajo dragocene spomine, na katere pa vpliva proces pozabe, preoblikovanja, zamolčevanja, zato jih je treba dopolnjevati z drugimi vrstami zgodovinskih virov.¹¹ V primerih, da so o nekem zgodovinskem dogajanju ohranjena le pričevanja, pa jih je treba zbrati čim več, da se lahko na njihovem temelju poda verodostojna slika zgodovinskega dogajanja.

Otroci izgnanci

Nacistična raznarodovalna politika je izvajala ukrepe, kot so izgoni prebivalstva, prisilna mobilizacija v nemško vojsko, kraja otrok, streljanje talcev, prepoved slovenskega jezika, društev, tiska, uničevanje slovenskih knjig, ponemčevanje slovenskih osebnih in krajevnih imen, vpeljava nemškega šolstva, obvezni tečaji nemščine itd. Izganjanje prebivalstva je bila najbolj množična oblika nacistične raznarodovalne politike. Smernice za izganjanje Slovencev je izdal poveljnik SS (Schutzstaffeln) Heinrich Himmler aprila 1941. V teh smernicah je zapisal:

- »1. Takoj je treba izseliti vse slovensko izobraženstvo.
2. Takoj bodo z družinami vred izseljeni vsi Slovenci, ki so se priselili po letu 1914. Z izborom je treba še preveriti, ali so med njimi rasno posebno dragoceni elementi, za katere se domneva, da so bili nekoč nemškega, germanskega porekla, in jih nočemo prepustiti tujemu ljudstvu. Tiste, ki jih bodo izbrali pri grobem izboru, je treba nato poslati k osrednjemu vselitvenemu uradu, da jih bo natančneje pregledal.
3. Izseliti je treba tudi prebivalce obsavskega pasu, ki obsega območje nemškega rajha jugozahodno od Save, in območje okoli 20 km severovzhodno od Save. Tukaj je treba ravnati kot pri točki 2.
4. Izseliti je treba tudi prebivalce takoimenovanega obsoteljskega pasu ... Tukaj je treba ravnati kot pri točki 2.
5. Izseliti je treba tisto vaško prebivalstvo po vsej Spodnji Štajerski, ki očitno kaže primesi tuje krvi. Tudi te osebe je treba podvreči grobemu rasnemu pregledu.
6. Drugo prebivalstvo, to je večina, ostane za sedaj v deželi. Po gauleiterjevih pozivih bo v znamenje svoje notranje pripravljenosti do Nemčije stopilo v Štajersko domovinsko zvezo. Vsak vstop v Štajersko domovinsko zvezo bo odvisen od podrobnejšega pregleda v osrednjem vselitvenem uradu.«¹²

V načrtu je bil izgon od 220.000 do 260.000 Slovencev, izgnali pa so jih okrog 63.000. Največ Slovencev, približno 45.000, je bilo izgnanih v Nemčijo, v NDH okrog 10.000 ter v Srbijo okoli 7500 Slovencev. Približno 17.000 Slovencev se je pred izgonom samim umaknilo z območja nemške na območje italijanske

11 Klavora, Marko, *Kako »običajnega« posameznika umestiti v zgodovino in zgodovinopisje? Spominjanja prebivalcev v Zgornjem Posočju na kratko 20. stoletje*. Gradivo seminarja za profesorje zgodovine.

12 Ferenc, Tone, *Množično izganjanje Slovencev med drugo svetovno vojno*, str. 32.

okupacije, v Ljubljansko pokrajino. Te žrtve nacizma imenujemo begunce.¹³ Največ Slovencev so izgnali iz Posavja in Posotolja, in sicer okrog 32.055, sem pa so naselili okrog 11.000 kočevskih Nemcev, saj je kočevsko območje po delitvi ozemlja med okupatorje spadalo pod italijansko okupacijsko območje. Slovence iz Štajerske in z bistrškega območja so izgnali zlasti na Hrvaško in v Srbijo.¹⁴ Izgonu so bili podvrženi tudi prebivalci, ki so podpirali narodno osvobodilno gibanje. Po kapitulaciji Italije so nemške nacistične oblasti izganjale tudi Slovence z delov Primorske. Po končani vojni so imeli nacisti v načrtu izgnati tudi eno tretjino Slovencev iz Gorenjske iz t. i. nacionalno-političnih razlogov, sem pa bi naselili 10.000 Nemcev iz romunske pokrajine Besarabije.¹⁵ Izgnali so tudi okoli 300 družin koroških Slovencev z okoli 1000 ljudmi, na njihove domove pa naselili Nemce iz Kanalske doline in zakupnike.¹⁶

Izgnane Slovence so nacistične oblasti zbrale v zaporih in na preselitvenih taboriščih,¹⁷ ki so bili v Mariboru, Celju, Slovenj Gradcu, Begunjah na Gorenjskem, v Goričanah pri Medvodah, Šentvidu nad Ljubljano. Največje med njimi je bilo v Brestanici (tedanjem Rajhenburgu), in sicer v grajskih hlevih. Grad v Brestanici je preurejen v muzej, v okviru katerega je tudi zbirka o izgnancih. Slovenski izgnanci so si dolgo prizadevali pridobiti status žrtev vojnega nasilja, kar jim je uspelo šele v času samostojne Slovenije leta 1995. Organizirani so v dobro delujoče Društvo izgnancev Slovenije 1941–1945, ki je zbralo in objavilo številna pričevanja. Leta 2009 pa je bila o njih posneta tudi dokumentarna oddaja v treh delih z naslovom *Izgnani Slovenci 1941–1945* (prvi del: *Izgon*, drugi del: *Izgnanstvo in prisilno delo*, tretji del: *Vrnitev*). Dostopno je v arhivu oddaj na Multimedijem spletnem portalu TV Slovenije. Izgnanci so lahko tudi kot žive priče dogajanja povabljeni k pouku zgodovine.

Primer obravnave pri pouku

Navajamo primer pričevanja preživele izgnanke, ki ga je leta 2011 ob 70-letnici izгона Slovencev in 20-letnici delovanja Društva izgnancev Slovenije 1941–1945 zapisala učenka Lucija Koražija iz Osnovne šole Blaža Kocena Ponikva.

13 Izgnanci so tisti Slovenci, ki jih je izgnala z domov nemška nacistična oblast. Pogosto se izgnanci pomotoma imenujejo interniranci. Pri internirancih gre namreč za posebno skupino žrtev vojne, ki jih je z domov v času italijanske fašistične okupacije v Ljubljanski pokrajini nasilno odpeljala italijanska okupacijska oblast. Izraz izgnanec je za najštevilnejšo skupino žrtev vojnega nasilja vpeljala posebna strokovna skupina v letu 1971 (več v knjigi: *Izgnanci*, str. 15).

14 *Izgnanci*, str. 2–3.

15 Ferenc Tone, *Množično izganjanje Slovencev med drugo svetovno vojno*, str. 77.

16 http://www.siol.net/novice/slovenija/2012/04/celovcu_spomin_na_70-letnico_izselitve_koroskih_slovencev.aspx, 24. 2. 2014.

17 Učencem se razloži, da so obstajale različne vrste taborišč: koncentracijska taborišča (za internacijo oz. prisilno namestitev civilnega prebivalstva in vojaških oseb), begunska, kazenska, delovna, preselitvena (za zbiranje izgnancev pred transportom večinoma v delovna taborišča), uničevalna (zlasti za Jude, npr. Auschwitz).

»... Tragična zgodba Jozefine Bevc, rojene Potočnik, se je pričela z nočjo, ko so Nemci prišli po njenega očeta. To je bilo 20. 9. 1942. Naslednje jutro se je Jozefina s svojimi brati in sestro napotila v Lesično, kjer je videla tri avtobuse mož v spremstvu policistov. Slutnjo, da je bil oče odpeljan v zapor v Maribor, kjer je bil ustreljen, je kasneje potrdil nek preživelci zapornik.

Z grozo so čakali, da Nemci pridejo tudi po družino. Vsak ropot in pasji lajež sredi noči sta v njih vzbudila strah. Zgodilo se je 4. 11. 1942 okoli polnoči. Nemci so ukazali, da s seboj vzamejo najnujnejše stvari in se v dveh urah pripravijo na odhod. Jozefina se živo spominja teh trenutkov. Kot najstarejša izmed petih otrok je prevzela veliko skrbi za mlajšo sestro in brate, še posebej zato, ker je bila njena mama zaradi nosečnosti onemogla. Povedala je, da so vsi v zmedi tekali sem in tja in iskali stvari, ki so jih nato vzeli s seboj. Vsak je v rjuho zavil nekaj oblačil. S seboj so vzeli tudi šest sveže pečenih hlebcev kruha. Z bolečino v srcih so zapuščali domačijo s 15 glavami živine, 25 prašiči, polnimi sodi vina in vsem, kar so si prigarali s pridnimi rokami. Odpeljani so bili v Lesično, kjer so jih »natlačili« v staro mesnico kot živino. Tam je bila tudi 80 let stara ženska iz Virštanja, ki je imela s seboj 6-mesečnega vnuka, katerega so dali v roke Jozefini. Tesno ga je stiskala k sebi, da ga ne bi zeblo. Odpeljani so bili v zbirni center v Celje. Za okoli 300 ljudi sta bili le dve stranišči, zato je bilo veliko nesnage. Spali so na slami na tleh. Jedli so le fižol iz konzerv in kruh, ki so ga prinesli s seboj. V Celju so Jozefini vzeli otročka, ki ga je varovala. Takrat ni vedela, kaj se je potem dogajalo z njim, vendar je po vojni izvedela, da je preživel. Do danes jo je že večkrat obiskal in prisluhnil njenim pripovedim o teh dogodkih.

Po treh dneh bivanja v Celju so jih odpeljali v Frohleiten v Avstrijo in jih nastanili v vojaške barake. Tu so ostali dva tedna. Zapornike so razporedili v sobe po starosti in spolu. Imeli so malo prostora. Omarica, ki so jo imeli, je morala biti zelo urejena, sicer je sledila kazen. Iz tega razloga je »lagerfirer« udaril tudi Jozefino.

Vsako jutro so zgodaj vstajali, se postavili v vrsto in vzklikali: »Heil, Hitler.« Po zajtrku so ženske pomagale v kuhinji. Hrana je bila slaba in ni je bilo veliko. Še posebno fantje so bili zelo lačni. Pobirali so kuhan krompir, ki so ga dekleta skrivaj nosila ven, in hodili na njive, kjer so kmetom jemali zelenjavo.

Po dveh tednih bivanja v Frohleitnu so izgnance z vlakom odpeljali v Bamberg, kjer so jih nastanili v samostanu. Nekaterih občutkov se Jozefina spominja tako dobro, kot da bi jih doživljala pred nedavnim. Tako se spominja, da so se ob prihodu v Bamberg prvič po dolgem času dobro najedli okusne krompirjeve juhe. Razporejeni so bili v sobe z večnadstropnimi posteljami. Oblačila so bila običajna in so jih dobivali v zaporu. Od sorodnikov so prejemale pakete s kruhom, mesom v masti, sadjem ipd. Včasih so jim v kruh dali živilske nakaznice, s katerimi so kupovali hrano. Po zajtrku, običajno kruhu in kavi, je vsa mladina od trinajstih let dalje odšla z odraslimi na prisilno delo. Tja so hodili v skupinah in pod strogim nadzorom. Jozefina je delala v letalski industriji, njen brat Zvonko pri peku, brat Stanko pri mesarju.

V Bambergu so ostali leto in pol. Medtem je Jozefina hudo zbolela. Verjetno je bila bolezen posledica udarca v glavo iz Frohleitna. Mučili so jo hudi glavoboli in omotica, vendar je kljub temu morala odhajati na delo, saj ji niso verjeli, da je tako hudo. Po nekaj dneh je padla v nezavest, zato so jo odpeljali v bolnišnico, kjer je ostala mesec dni. Zaradi bolezni kar devet mesecev ni hodila na delo. Medtem je mama rodila. Na svet je prirojala najmlajša sestra Slavica. Kljub težkim razmeram je malo dete med zapornike prineslo novo upanje.

S tesnobo v srcu se Jozefina spominja noči, ko so morali zaradi nevarnosti zračnih napadov nenehno vstajati in odhajati v zaklonišča. Ko je bila še bolna, ni smela vstajati, zato je ostajala v postelji. Takrat sta ji upanje dajali le molitev in globoka vera v Boga.

Iz Bamberga so Jozefino in njeno družino premestili v taborišče na podežlju, Baumgarten. Jozefina se spominja velike dvorane, kamor so zaprli taboriščnike. Tu so jih čakali kmetje, ki so si jih izbirali za pomoč na kmetiji. Jozefina je nekatera dela na kmetiji rada opravljala. Težko pa je kosila. Včasih se je od napora zgrudila na tla. Spominja se, da jo je gospodar pri delu nenehno priganjal.

Konca vojne so se taboriščniki zelo razveselili in so komaj čakali, da odidejo domov. Ko je končno prišel ta dan, so se z vlakom odpeljali do Celja, kjer so jih že čakali sorodniki.

Doma so našli le požgane razvaline. Jozefinina teta iz Zibike je širokosrčno povabila družino k sebi domov. Od tod do Gubnega je bilo dve uri hoda, zato so si za bivanje zasilno uredili svinjski hlev. Spali so na prepihu, zeblo jih je in bili so lačni. Najmlajši otroci so bivali pri teti, vse dokler hiša ni bila popravljena. Pri Potočnikovih, kot v mnogih drugih družinah, življenje nikoli več ni bilo tako kot pred vojno. Očeta ni bilo več, živeli so v pomanjkanju. Jozefina, ki je ob koncu vojne imela osemnajst let, se je kmalu omožila in odselila. Kljub temu da danes živi sama, ji ob 16 vnukih ni nikoli dolgčas. Kot pravi, čas zaceli rane, spomini na dneve groze, strahu in obupa pa ostajajo ...«¹⁸

Učence skozi branje pričevanja lahko vodijo vprašanja:

- Kakšen vzrok se lahko razbere za izgon Slovencev na primeru družine, opisane v pričevanju?
- Kakšne so bile razmere v preselitvenih taboriščih?
- Kako je potekalo življenje v delovnem taborišču?
- Utemelji trditev, da so bili izgnanci tudi žrtve prisilnega dela, in pojasni, kaj pomeni prisilno delo.
- Kako je priča kot otrok doživljala izgnanstvo?
- Na primeru pričevanja razloži, kakšno življenje je izgnance čakalo ob vrnitvi domov.

¹⁸ Koražija, Lucija, *Preživeli so dneve groze, strahu in obupa*, str. 232–236.

Za razumevanje širšega zgodovinskega ozadja dogajanja pa se lahko učenec zastavijo še naslednje naloge:

- Pojasni razlike med delovnimi, kazenskimi in uničevalnimi taborišči. Kate-
ra taborišča so opisana v pričevanju? Utemelji odgovor.
- Utemelji misel, da je izgon ukrep totalitarne oblasti, in pojasni bistvo totali-
tarizma.
- Kaj nam pričevanje sporoča o nacistični okupaciji Slovenije? Kakšni so bili
drugi ukrepi nacističnih oblasti za raznarodovanje slovenskega naroda
(etnoid)?

Ukradeni otroci

Heinrich Himmler je dne 25. junija 1942 v *Smernicah za izvedbo akcije proti partizanom in drugim banditom na Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem* ukazal: »... 3. Akcija ima vse elemente, da naredi neškodljivo prebivalstvo, ki je prostovoljno podpiralo in oskrbovalo bandite z naborom ljudi, orožjem in jim nudilo zavetje. Moške iz takih družin, v mnogih primerih celo sorodnike, je treba postreliti, ženske zapreti in jih poslati v koncentracijsko taborišče, otroke oddaljiti iz njihove domovine in jih namestiti v pokrajinah tretjega rajha. Pričakujem posebno poročilo o številu otrok in njihovi rasni vrednosti. Vse premoženje teh družin bo zaseženo. Drugi cilj je – ljudstvo dobre volje osvoboditi band in mu dati občutek varnosti v nemškem rajhu.

4. Izvedba akcije bo pri izpolnjevanju dolžnosti od mož zahtevala skrajno preudarnost kot tudi telesne moči in napore v težkih hribovitih predelih. Pričakujem, da bodo vodje in možje SS in policije izpolnili zaupana jim pričakovanja.«¹⁹

Na Gorenjskem in slovenskem Štajerskem je bilo v akciji, ukazani v *Smernicah*, nasilno odpeljanih oz. ukradenih ok. šeststo slovenskih otrok. Namestili so jih v zbirne centre v Celju, Šentvidu nad Ljubljano in Goričanah pri Medvodah, nato pa prepeljali v nemška taborišča (Frohnleiten pri Gradcu, Saldenburg, Neustift, Himmelberg, Selingenporten, Eisenstein, Kastel – Amberg), v domove organizacije Lebensborn, del so jih posvojile nemške družine.²⁰ Po vojni se je v domovino vrnila približno polovica ukradenih otrok, okrog sto jih je ostalo v Nemčiji, zlasti osiroteli otroci, nekatere so sorodniki izsledili in jim jih je s pomočjo dolgotrajnih sodnih postopkov uspelo vrniti domov.

Primer obravnave pri pouku

V novejšem času je znan primer enega od ukradenih otrok, t. i. deklice z dvema imenoma Ingrid von Oelhafen – Erike Matko. Njena kruta življenjska preizkušnja se začne leta 1942, ko so na dvorišču Deške okoliške šole v Celju nacisti

19 *Taboriščniki, ukradeni otroci. 60 letnica nacističnega genocida*, str. 12–13.

20 Kraigher Gregorc, Alenka, *Ukradeni otroci*, str. 115–116.

zbrali 1262 ljudi. Veliko je bilo sorodnikov ustreljenih partizanov v zaporu Stari pisker v Celju. Med njimi je bila tudi družina Matko iz Rogaške Slatine (oče Johan, mati Helena in otroci Tanja, Ludvik in Erika). Ingrid – Erika si je več desetletij prizadevala raziskati svoj izvor in spoznati svoje sorodnike. Svojo življenjsko zgodbo je opisala v posebni knjigi spominov z naslovom *Hitlerjevi pozabljeni otroci*. Navajamo odlomek iz teh spominov: »Zdaj vem, kdo sem bila in kdo sem. Erika Matko je bila otrok Lebensborna, ukraden iz Jugoslavije, ki je izginil v norosti programa Lebensborn. Ingrid von Oelhafen je Nemka, fizioterapevtka, ki je prinesla olajšanje generacijam otrok.

Moje ime je bilo Ingrid von Oelhafen. Bila sem tudi Erika Matko. Ingrid je Nemka; Erika je iz Jugoslavije. Obe sta jaz. In zdaj? Zdaj sem Ingrid Matko-von-Oelhafen. Kot sem zmerom bila.«²¹

Ohranjena in objavljena so tudi pričevanja nekaterih drugih ukradenih otrok, ki so se po vojni vrnili v domovino. Sergej Hribar je tako ohranil naslednje spomine na svoje ukradeno otroštvo: »Star sem bil komaj pet let, ko sem se s sorodniki znašel v zbirnem taborišču v Celju. Tu so pripravljali Transporte za naprej, ločevali so otroke od staršev, in to po treh skupinah: najstarejše ljudi so pošiljali v posebna taborišča, ljudi srednjih let v koncentracijska taborišča in otroke spet v posebna taborišča. Iz Celja so nas otroke odpeljali v prehodno taborišče Frohnleiten. Tam nismo bili dolgo, od tam nas je pot vodila prek Saldenbura, Neustifta, Kastla, Seidelthama in seveda nazaj domov. ... Huda so bila po svoje vsa. Frohnleiten mi je ostal v spominu po barakah, kjer sem bil povsem izgubljen, saj sem bil star komaj pet let. Kar izgubil sem se od začetka: barake so si bile podobne, eno ležišče mi je bilo odkazano, in nisem ga več našel. Seveda pa so bila vsa enaka in je bilo tako vseeno, na katerem sem bil ... Bil sem sam, nekateri otroci so bili v večjih skupinah, tudi od doma so se že poznali. Jaz pa sem bil tedaj še edinec in sem bil še bolj osamljen. Toda kmalu smo se strnili in kot strnjena skupina lažje premagovali taboriščne tegobe. Zdi se mi, da smo prav zaradi tega preživel; končno pa smo tudi bili potomci tistih puntarjev na Gorenjskem in Štajerskem, ki so se že nekdaj upirali, in tako Nemcem ni bilo že v naprej dano, da bi iz nas naredili Nemce.«²²

Učence lahko skozi analizo pričevanj vodimo z naslednjimi vprašanji in aktivnostmi:

- Pojasni, zakaj bi lahko Eriki Matko rekli deklica z dvema imenoma.
- Kako je v drugem odlomku prikazan postopek kraje otrok?
- Kako so v drugem odlomku opisana doživljanja taborišča z očmi petletnega otroka?
- Napiši apel za vrnitev ukradenega otroka.
- V šolski knjižnici poišči mladinsko povest pisatelja Antona Ingoliča z naslovom *Deček z dvema imenoma*, jo preberi in o vsebini napiši krajše poročilo.

21 Von Oelhafen, Ingrid, Tate, Tim, *Hitlerjevi pozabljeni otroci*, str. 208.

22 Kraigher Gregorc, Alenka, *Ukradeni otroci*, str. 117.

Otroci, žrtve holokavsta

Adolf Hitler je napovedal uničenje judovskega ljudstva v svoji knjigi *Mein Kampf*, ki predstavlja program nacizma. Po prihodu nacistov na oblast so si sledili ukrepi proti judovski skupnosti, in sicer bojkot judovskih podjetij in svobodnih poklicev, odpuščanje judovskih vladnih uslužbencev, novinarjev in umetnikov. Leta 1935 so s t. i. Nürnberškimi zakoni Jude spremenili v povsem brezpravne državljane, z Zakonom o državljanstvu so jim bile odvzete politične pravice. Z Zakonom za zaščito nemške krvi in časti so jim bile prepovedane poroke z Nejudi, izobešanje nemške zastave ter zaposlovanje nejudovske služinčadi. Z minimalnim denarnim nadomestilom so začeli pleniti še premoženje, kar so označili za arianizacijo nemškega gospodarstva. Leta 1939 je bil sprejet odlok o obveznem nošenju Davidove zvezde.²³ Leta 1942 so na wannseejski konferenci sprejeli ukrepe za »dokončno rešitev judovskega vprašanja« v Evropi. Začele so se množične deportacije judovskega prebivalstva v koncentracijska taborišča smrti, ki so potekale od Zahoda proti Vzhodu in povzročile kar šest milijonov žrtev, med njimi tudi številnih otrok.²⁴

Primeri obravnave pri pouku

Med otroki, žrtvami holokavsta, je bila tudi Miriam Steiner, ki je pripadala slovenski judovski skupnosti. Po vojni je svoje spomine na holokavst strnila s spomini drugih judovskih otrok v mladinski povesti *Vojak z zlatimi gumbi*, ki jo pripoveduje deklica po imenu Biba. Navajamo nekaj odlomkov iz mladinske povesti z nalogami in aktivnostmi za učence: »Vojaka sta dala očetu neke krpe in stopila k vratom, kar je pomenilo, da morajo ven. Oče je dolgo stal na mestu in bilo je, kot da ne ve, kaj naj naredi s tem, kar je držal v rokah. Gledal je v tla. Bilo ga je sram. Mama je stopila k njemu in vzela krpe iz njegovih rok. Tudi ona jih je nekaj časa gledala, potem pa je hitro vzela iglo in sukanec in jih začela šivati na rokave. Najprej na Bibin, potem na očetov in nazadnje je slekla še svoj plašč in na rokav prišla krpo. Biba si je takoj ogledala, kaj ima na rokavu. Bila je velika, rumena zvezda, v kateri je nekaj pisalo. Gledala jo je in vedno lepša se ji je zdela.«²⁵

»Sredi velikega polja se je nenadoma pokazalo majhno naselje. To so bile dolge, hišam podobne barake. Stale so na majhnem prostoru druga poleg druge, ograjene z žico ... Vrata barake so se odprla in vojaki so jih začeli tlačiti vanjo. Ko je bil tudi zadnji otrok že notri, so vrata zaprli in odšli. ... Postal je soparno. Iz kotov je začel zaudarjati strašen smrad. Skozi zamreženo okno je pritiskalo sonce, strop se je potil od vročine. ... In temu strahu se je pridružila še žeja. ...«²⁶

23 Jelinčič Boeta, Klemen, *Kratka zgodovina Judov*, str. 224.

24 Piekalkiewicz, Janusz, *Druga svetovna vojna*, str. 139, 733.

25 Steiner, Miriam, *Vojak z zlatimi gumbi*, str. 14–15.

26 *Prav tam*, str. 39–41.

»Zakaj so ostali mali otroci v baraki? ... Velika deklica je ves čas nemo strmela v vojake in spremljala vsako njihovo kretnjo, kot da ona edina ve, da otroci v baraki niso dobili vode, da je tudi oni ne bodo dobili, da to morda sploh ni voda, kar vojaki pravkar zlivajo po stenah barake. Za njo je imel smeh Vojaka z zlatimi gumbi povsem določen prizvok. Spremljala je oficirjevo roko, to lepo, negovano, čisto roko, z dolgimi tenkimi prsti, pod katerimi se je zdajci nekaj zasvetilo. Vžigalica!«²⁷

»Bibina mama se je vračala z dela vedno bolj molčeča in bolj utrujena. Takoj je legla in Biba je vsako jutro trepetala, da se ne bo zbudila. Spali sta v isti postelji. ... Saj Biba niti slutila ni, da je tisti košček kruha, ki ga mati vsak dan prinese s pretvezo: »Danes sem pridno delala, pa so mi dali dva koščka kruha,« razen juhe edina hrana in še tej se mati odpove, da bi ona, Biba, imela.«²⁸

»Biba ji je pomolila skodelico. 'Si žejna? Prinesla sem ti vodo in zdravila.' Mati je dolgo gledala v zdravila, jih molče položila na jezik in srknila nekaj požirkov vode. ... Mati je legla nazaj in pogledala k Bibi. /.../ 'Tako velika si že, tako odrasla.'«²⁹

»Sedla je na kamen pred vrati pralnice, pokukala skozi špranjo, če je tam še vedno plavo krilo, se pomirjeno naslonila na steno in čakala.

V rokah je držala velik kos kruha in samogibno ponavljala pesmico: sem deklica mala ...«³⁰

- Kako je življenje v taborišču predstavljeno skozi oči šestletne deklice Bibe?
- V odlomkih poišči dokaz, da gre je za zgodbo judovske družine.
- Na temelju odlomkov opiši vsakdanje življenje v koncentracijskem taborišču.
- V odlomkih poišči dokaze, da je predstavljen holokavst.

Avtorica mladinske povesti Miriam Steiner se je rodila leta 1935 v Karlovcu na Hrvaškem, družina se je kmalu preselila v Trebnje, kjer je njen oče odprl lekarno. Kmalu po začetku vojne so njo z mamo in očetom italijanske okupacijske oblasti internirale v koncentracijsko taborišče Ferramonti na jugu Italije. Vojno so člani družine preživel, Miriam pa je pozneje na Filozofski fakulteti v Ljubljani študirala primerjalno književnost, se ukvarjala z novinarstvom in pisala kratke črtice (Spomini, objavljeni v reviji Mlada pota 1952/53). Nekaj časa je delovala tudi kot vzgojiteljica judovskih otrok in mladine, preživelih holokavst, v letovišču Crikvenica na Hrvaškem. Svoje in njihova pričevanja je leta 1964 strnila v povesti Vojak z zlatimi gumbi. V začetku 70. let 20. stoletja se je preselila v Izrael, si ustvarila družino in službovala v arhivu muzeja Yad Vashem. Pomembno je tudi njeno delo v Komisiji, ki razglša pravičnike med narodi (to so ljudje, ki so pred holokavstom pomagali reševati Jude). V Izraelu je povest Vojak z zlati-

27 Prav tam, str. 43, 46.

28 Prav tam, str. 66–67.

29 Prav tam, str. 71.

30 Prav tam, str. 85–87.

mi gumbi razširila v roman, ki je bil preveden v več jezikov. Mladinski roman ni pravo pričevanje, namenoma ne omenja časa in imen krajev. Najbolj grozljiv prizor v romanu je povezan z vojakom z zlatimi gumbi (fašističnim polkovnikom Molettom), ki je zažgal barako z najmanjšimi otroki. V romanu je izrazila strah, grozo in trpljenje otrok v vojni, ko so se pogosto, ločeni od mater, prilagodili novim razmeram. Otroci so se spraševali, kje so mame, zakaj so dovolile, da so otroke ločili od njih, saj se niso zavedali, da niso imele izbire, saj so bile tudi one žrtve vojnega nasilja.³¹

Večja judovska skupnost je živela pred drugo svetovno vojno tudi v Prekmurju, holokavst, ki so ga izvajale madžarske in nemške oblasti, pa je preživelo 25 Judov iz Murske Sobote in 23 iz Lendave. Ubitih je bilo 387 članov judovske skupnosti. Med preživeli je bila tudi Erika Fürst s sestro in mamo, oče se ni vrnil iz taborišča. Navajamo odlomek iz njenega pričevanja:

»Otroci smo hodili v šolo vse do, mislim, jeseni 1943, ko smo mogli začeti nositi davidove zvezde (op. od 1944). Tako smo bili prepoznavni, da smo Judje. Marsikatera sošolka, prijateljica se ni hotela več pojaviti z mano na cesti, ker sem morala imeti na plašču zvezdo. Lahko rečem, da se slovenski otroci niso sramovali iti z mano po cesti ... No potem se je dostikrat zgodilo, da smo zaradi bombnih napadov prej končali s poukom in smo morali domov.«³²

Na odlomek se lahko navežejo naslednje naloge za učence:

- Kaj predstavlja davidova zvezda? Kakšen je bil namen njenega nošenja?
- Kako so se do deklice Erike obnašali sošolci?
- Kako je deklica Erika doživljala vojno?

Otroci, »državni sovražniki«

Ob koncu druge svetovne vojne se je na avstrijsko Koroško umaknilo ok. 18.000 domobrancev in več tisoč hrvaških in srbskih vojakov ter civilistov slovenske, hrvaške, srbske, nemške in drugih narodnosti, ki so živeli v prvi Jugoslaviji in ki so nasprotovali revoluciji oz. sodelovali z okupatorjem. Britanske zavezniške oblasti, pod katerih okrilje so se zatekli, sprva vračanja niso načrtovale. Kmalu pa so se odločile, da se jugoslovanski vojaki, ki so služili v nemški vojski, izročijo partizanskim oblastem zaradi težav z oskrbo in logistiko, izročitev pa so zahtevale tudi jugoslovanske oblasti. Partizani in Britanci so sklenili sporazum, da se partizani umaknejo s Koroške, če jim Britanci začnejo vračati domobrance in vojake drugih vojaških formacij ter civiliste. Prisilno vračanje ni bilo dovoljeno, zato

31 Povzeto iz e-korespondence avtorice članka z Miriam Steiner Aviezer v letu 2010 ter Goldfrad, K., *Beyond Testimony: An Interview With Miriam Steiner-Aviezer*, str. 19–22.

32 Luthar, Oto, Pogačar, Martin, *Dežela senc. Spomin na izgon in izginotje judovske skupnosti v Prekmurju*, str. 43.

so se odločili za zvižaco, češ da jih bodo prepeljali v Italijo. V Slovenijo je bilo tako vrnjenih ok. 12.000 domobrancev. Ko so voditelji domobranskega tabora spoznali prevaro in ob napovedi, da bodo začeli vračati tudi civiliste, so protestirali pri britanskih oblasteh, protestiral je tudi britanski Rdeči križ, zato so britanske oblasti sklenile, da nihče več ne bo vrnjen v Jugoslavijo proti svoji volji.³³ Vrnjene domobrance, druge ujetnike, aretirance in civiliste so zaprli v sprejemna taborišča na Teharjah pri Celju, v Radovljici, v Kranju, na škofjeloškem gradu, v Škofovih zavodih v Šentvidu nad Ljubljano idr., vodila pa jih je OZNA. Vrnjene domobrance so zasliševali, v taborišča so prihajali aktivisti po posamezne ljudi, ki so jim sodili na lastno pest. Mladoletne so izpustili, iz Teharij je bilo izpuščenih ok. 400 ljudi, veliko teh so nato v maščevalnih akcijah likvidirale neformalne ali organizirane skupine. Večino od 12.000 domobrancev pa so enote Knoja likvidirale v Kočevskem rogu in v okolici Celja, številna grobišča pa so po vsej Sloveniji.³⁴ Med žrtvami so bili tudi ljudje, ki so odkrito podpirali partizane in Osvobodilno fronto, a so se oblastem zamerili, ker so pripadali premožnemu sloju, osovraženi nemški manjšini, veliko je bilo izmišljenih obtožb in osebnih maščevanj iz različnih razlogov. Manjši del je bil obsojen pred vojaškimi sodišči, večina pa je bila pobita v množičnih zunajsodnih pobojih.³⁵ Po podatkih z dne 21. 8. 2018 je bilo vseh žrtev druge svetovne vojne in zaradi nje 99.865.³⁶ Britansko vračanje razoroženih domobrancev ter zunajsodni množični poboji predstavljajo kršenje tedanjega in sedanjega mednarodnega vojnega prava.

Primer obravnave pri pouku

V zapuščeno gostilno Petriček nad Savinjo zahodno od Celja so povojne oblasti namestile otroke v Teharjah pomorjenih domobrancev in civilistov slovenske, nemške, hrvaške in drugih narodnosti. V Petričku so živeli več mesecev, bili deležni prevzgoje, nato so večini spremenili identiteto in jih oddali v rejniške družine. Najmlajši otroci dolgo niso izvedeli za svoj izvor, mnogi si še danes ne upajo govoriti, čeprav vedo za svoj rod.³⁷ V začetku devetdesetih let 20. stoletja se je prvič javno spregovorilo o otrocih s Petrička. O svojem tragičnem otroštvu v Petričku je namreč napisal obsežno knjigo Ivan Ott, ki se je kmalu po izpustitvi preselil v Nemčijo.³⁸ Več otrok s Petrička se je organiziralo in srečevalo v Celju, njihova pričevanja je zbral in objavil Janez Črnež, posamezna pričevanja je zbral Ivo Žajdela, o njihovem življenju je bil posnet istoimenski dokumentarni

33 Mlakar, Boris, *Usoda domobrancev*, str. 836–837.

34 *Prav tam*, str. 838–839.

35 *Prav tam*, str. 839.

36 <http://www.sistory.si/zrtve>, 30. 9. 2018.

37 Žajdela, Ivo, *Pretresljive zgodbe otrok s Petrička*. str. 1. Dostopno na: <http://druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/all/BA3E4F5C5D6B5815C12573840038B857?OpenDocument>, 18. 2. 2014.

38 Ivan Ott je hrvaški novinar, publicist in humanitarni delavec, živi v Nemčiji.

film. Navajamo odlomek iz pričevanja Ivana Otta: »Ostanek dneva smo preživel v veliki sobi. Komisarka je prinesla več listov papirja in nekaj rabljenih svinčnikov. Razdelila jih je in ukazala, naj rišemo, kar pač želimo. ...

Minilo je precej časa, da se je zbrala in pričela nepovezano govoriti o osvobodilni borbi, osvoboditvi, zmagi proletariata in kazni za izdajo. ... Po predavanju smo smeli zopet risati. Dal sem duška svoji fantaziji! S talentom za risanje, ki sem ga imel, sem ustvaril pravo mojstrovino o neki bitki. Tukaj so bili tanki, letala, topovi, vojaki: živi in mrtvi. To je bila namreč najbolj priljubljena tema povojne in vojne generacije. Saj smo vedeli samo za vojno. Bitka, ki sem jo naslikal, je imela nedvomno samo enega zmagovalca. Vsi tanki, ki so goreli, vsa letala, ki so se zrušila in vsi mrtvi vojaki, vsi so imeli petokrake zvezde. To je bilo moje 'maščevanje', želja otroka, ki so mu vzeli vse: toplo ognjišče, starše, prijatelja, sorodnike in osebno svobodo. Bil sem ponosen na svoje delo. Ko je komisarka pobrala risbe, sem prosil Boga, da bi opazila mojo. In res jo je opazila. ... »Kdo je to narisal? Naj vstane!« Pričakoval sem podobno vprašanje. Večkrat so me v šoli pred celim razredom pohvalili, in moja dela so visela v razredu ter na hodnikih. Ponosno sem vstal in pričakoval pohvalo. Črna vdova me je ošinila od nog do glave in zasikala skozi zobe: »Tebe bom ozdravila sovražne bolezenske domišljije. Obstajajo sredstva, da bomo izgnali iz tebe sovraštvo do komunizma. Bodi brez skrbi, domobranček moj! Na ta način se zahvaljuješ za hrano in toplo posteljo?« ... »Spal boš v sušilnici, kjer ni vlage in ne hrane!« reče in zmečka risbo ter pokliče nekega partizana. ... Odpeljal me je v gospodarsko poslopje in po lestvi na podstrešje, kjer je bila lesena kletka ... To je bila komora za sušenje mesa. In v ta prostor me je zaprl partizan. ... »Naj ti bo prav, bedak! Hotel si se maščevati. Sedaj imaš maščevanje! Ne splača se bosti z rogatimi!«³⁹

Možne naloge na pričevanje za učence so:

- Pojasni, kako je potekal vzgojno-izobraževalni proces v Petričku.
- Pojasni, kakšen vzdevek so dali učiteljici in zakaj.
- Razišči, kaj se je zgodilo z otroki s Petrička.

Sklep

Odgovorna in pomembna naloga zgodovine je, kako obravnavati teme o drugi svetovni vojni na Slovenskem, saj gre pogosto za teme, prežete z nasiljem, trpljenjem, človeško okrutnostjo, hudobijo, neizmerno slo po oblasti in moči, žal pa tudi z brezbriznostjo. Vojaške operacije, diplomatske akcije in prikazi posledic vojn so lahko suhoparni in brezosebni, obsegajo lahko opise poteka front, vojnega nasilja ter navajanje statističnih podatkov o žrtvah vojnega nasilja. Včasih

39 Ott, Ivan, *Otroci s Petrička. Ukradeno otroštvo*, str. 257–259.

so prisotna tudi ideološka opravičevanja nekega nasilja zaradi drugega, ki so jih bile deležne starejše generacije šolarjev. Takšna obravnava z moralnega in etičnega vidika ni več primerna. Starejše generacije šolarjev so bile deležne tudi pouka o drugi svetovni vojni, ki je vključeval nazorne prizore mučenja in trpljenja. Danes velja spoznanje, da takšna obravnava lahko povzroči pri učencih stres ali celo travme in odpor do zgodovine, pri nekaterih se sprožijo neprimerne opazke, posamezniki pa so celo navdušeni nad močjo totalitarnega sistema. Zato se priporoča obravnava takšnih tem s pomočjo virov prve roke v obliki različnih osebnih in tudi družinskih pričevanj. Gre za življenjske zgodbe, ki se kot študijski primeri vključujejo v pouk zgodovine o vojnem nasilju in trpljenju ljudi, če gre za otroke, pa so pričevanja učencem zaradi podobne starosti še bolj približana. Naloga in odgovornost učitelja je, da izbere takšna pričevanja, ki bodo v učencih vzbudila empatijo in spoštovanje do žrtev vojnega nasilja. S pomočjo takšnih pričevanj učenci preiščejo tudi širše zgodovinsko ozadje dogajanja, ugotavljajo zgodovinske vzroke, ki so pripeljali do vojn z genocidi in množičnim kršenjem človekovih pravic. Učence je treba poučiti, da so pričevanja viri prve roke, ne znanstvena zgodovina, ki je napisana na temelju raznolikih dostopnih zgodovinskih virov, tudi pričevanj. Vedno znova je treba učence opozarjati na znake, vzorce in koncepte, ki lahko tudi v današnjem času vodijo do kršenja človekovih pravic in vojn. Učence je treba navajati, da naj ne bodo brezbrizni opazovalci, ampak da se je treba na krivice in kršenje človekovih pravic odzvati. V didaktičnem oziru si lahko pomagajo tako, da učence učijo pisati apele, odprta/javna pisma, časopisne članke v vlogi borcev za človekove pravice. Skozi takšne dejavnosti se učenci navajajo na vlogo aktivnih in odgovornih državljanov doma, v Evropi in svetu. Na tak način se učenci ozaveščajo tudi o pojmi, kot so hudodelstvo zoper človečnost (napad na civilno prebivalstvo), vojno hudodelstvo (kaznivo dejanje med vojaškimi spopadi), genocid (načrtno uničenje skupine ljudi), holokavst (nacistični program ubijanja Judov med drugo svetovno vojno).⁴⁰ Pri vseh oblikah vojnega nasilja gre za kršenje temeljnih človekovih pravic in civilizacijskih vrednot. Učence je treba ozavestiti o pomenu prava, saj tudi v vojni prebivalstvo ščitijo mednarodne pogodbe. Med drugo svetovno vojno so temelj mednarodnega vojnega in humanitarnega prava predstavljale Haaške konvencije iz leta 1907, po katerih so bile izgnancem, ukradenim otrokom, otrokom, žrtvam holokavsta, vojnim ujetnikom in drugim kršene človekove pravice tudi v pravnem pogledu. Po drugi svetovni vojni so temelje mednarodnega kazenskega prava vzpostavili v postopkih pred Mednarodnim vojaškim sodiščem v Nürnbergu in Tokiu, uzakonjen je bil tudi pomen individualne kazenske odgovornosti.⁴¹ Glavni namen obravnave vojne tematike z vključevanjem pričevanj otrok je učence ozavestiti o pomenu spoštovanja in ohranjanja človekovih pravic, etike in temeljnih civilizacijskih vrednot, za katere so odgovorni tudi sami kot bodoči aktivni in odgovorni državljani.

40 *Zakaj povezovati holokavst z drugimi genocidi in hudodelstvi zoper človečnost*, str. 5, 8.

41 *Prav tam*, str. 16.

Povzetek

Pri pouku zgodovine v osnovnih in srednjih šolah se obravnavajo tudi teme o vojnah, polnih nasilja, trpljenja, okrutnosti, hudobije, zla in brezbržnosti. Zato je pomembna in odgovorna naloga pouka zgodovine, kako obravnavati vojno tematiko. Obravnava vojaških operacij, diplomatskih akcij ter statističnih prikazov posledic vojn je lahko suhoparna in brezosebna. Vključevanje didaktičnih gradiv s prizori mučenja in trpljenja lahko šokira in pri učencih povzroči stres ali travme, morda sproži neprimerne opazke in odpor do pouka zgodovine. Zato so različne oblike pričevanj, osebnih življenjskih zgodb ali študijskih primerov primerne za pouk zgodovine o vojnem nasilju in trpljenju ljudi. Pričevanja so lahko izražena v zapisu ali filmskem prikazu osebne življenjske zgodbe, v pesmi, v zgodbah ohranjenih fotografij, v črticah, povestih ali romanih z zgodovinskim ozadjem, v spisih in risbah otrok, žrtvah vojnega nasilja, v dnevnikih ipd. Odgovorna naloga učitelja je, da izbere takšna pričevanja, da bo v učencih vzbudil empatijo, sočutje in spoštovanje žrtev vojnega nasilja. Učence je treba opozoriti, da so takšna pričevanja viri prve roke, ne znanstvena zgodovina, ki je napisana na temelju raznolikih dostopnih zgodovinskih virov. Učence je treba ozavestiti, naj ne bodo brezbržni opazovalci, ampak da se je treba na nasilje, krivice in kršenje človekovih pravic odzvati.

Viri in literatura

Literatura

- Brodnik, Vilma, Pouk zgodovine o vojnah skozi oči otrok in mladostnikov, *Zgodovina v šoli* 23 (2014) št. 1–2, str. 23–45.
- Brodnik, Vilma, Pouk zgodovine v evropskih oddelkih, *Zgodovina v šoli* 27 (2008), št. 3–4, str. 6–11.
- Brodnik, Vilma. Delo z zgodovinskimi viri in spodbujanje bralne pismenosti, *Posodobitve pouka v osnovnošolski praksi. Zgodovina*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2013, str. 33–4.
- Ferenc, Tone. Množično izganjanje Slovencev med drugo svetovno vojno, *Izgnanci*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije, 1993, str. 19–107.
- Goldfrad, K., »Beyond Testimony: An Interview With Miriam Steiner-Aviezer«, *PRISM, An Interdisciplinary Journal for Holocaust Educators*. A Rothman Foundation Publication. Rochester: NY, Circeville: Ohio, Cleveland., Volume 1 (2009), Issue 1, str. 19–22.
- Gradivo o izganjanju koroških Slovencev*. Dostopno na: http://www.siol.net/novice/slovenija/2012/04/celovcu_spomin_na_70-letnico_izselitve_koroških_slovencev.aspx, 24. 2. 2014.
- Grafenauer, Bogo. *Struktura in tehnika zgodovinske vede*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 1960.

- Jelinčič Boeta, Klemen. *Kratka zgodovina Judov*. Celovec: Mohorjeva družba, 2009.
- Klavora, Marko. *Kako »običajnega« posameznika umestiti v zgodovino in zgodovino opisje? Spominjanja prebivalcev v Zgornjem Posočju na kratko 20. stoletje*. Gradivo seminarja za profesorje zgodovine z dne 26. 1. 2012. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Koražija, Lucija. Preživeli so dneve groze, strahu in obupa, *Spomini in pričevanja III*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941–1945, str. 232–236.
- Kraigher Gregorc, Alenka. Ukradeni otroci. V: *Borec* 51 (1999), št. 577–578, str. 115–12.
- Mlakar, Boris. Usoda domobrancev, *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*. Druga knjiga. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino in Mladinska knjiga Založba, 2005, str. 836–839.
- Ott, Ivan. *Otroci, žrtve vojne*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2009.
- Ott, Ivan. *Otroci s Petrička. Ukradeno otroštvo*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2008.
- Program osnovna šola. Zgodovina. Učni načrt*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2011. Dostopno na: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_zgodovina.pdf, 24. 2. 2014.
- Piekalkiewicz, Janusz. *Druga svetovna vojna*. Ljubljana: DŽS, 1996.
- Steiner, Miriam. *Vojak z zlatimi gumbi*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1964.
- Stradling, Robert. *Poučevanje evropske zgodovine 20. stoletja*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2004.
- Taboriščniki, ukradeni otroci. 60 letnica nacističnega genocida* (ur. dr. Janez Žmavc). Celje: Društvo taboriščnikov ukradenih otrok Slovenije, 2002.
- Učni načrt. Gimnazija. Zgodovina. Splošna gimnazija. Obvezni predmet (280 ur)*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, 2008. Dostopno na: http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2013/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_zgodovina_280_ur_gimn.pdf, 19. 2. 2014.
- Von Oelhafen, Ingrid, Tate, Tim. *Hitlerjevi pozabljeni otroci*. Ljubljana: Modrijan, 2017.
- Zakaj poučevati o holokavstu. Poročilo Delovne skupine za izobraževanje o holokavstu in drugih genocidih za leto 2010*. Ljubljana: MIZKŠ. Dostopno na: <http://www.zrss.si/default.asp?rub=4463>, 25. 2. 2014.
- Zakaj povezovati holokavst z drugimi genocidi in hudodelstvi zoper človečnost. Poročilo Delovne skupine za izobraževanje o holokavstu in drugih genocidih za leto 2010*. Ljubljana: MIZKŠ. Dostopno na: <http://www.zrss.si/default.asp?rub=4463>, 25. 2. 2014.
- Žajdela, Ivo. *Pretrsljive zgodbe otrok s Petrička*, 2007, str. 1–3. Dostopno na: <http://druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/all/BA3E4F5C5D6B5815C12573840038B857?OpenDocument>, 18. 2. 2014.

Spomini na šolo

UDK 929 Gačnik J.

929 Gačnik M.

1.03 Kratki znanstveni prispevek

Prejeto: 24. 8. 2018

Franc Verovnik*

Janko in Mira Gačnik, koroška prosvetno-kulturna delavca in domoljuba

Janko and Mira Gačnik – Carinthian educational-cultural workers and patriots

Izvleček

Zakonca Janko (1895–1967) in Mira Gačnik (1903–1973) sta bila znana učitelja na Ravnah na Koroškem, nekdanjem Guštanju. Janko se je rodil v Gradcu, mladost je preživel v Libeličah. Po končanem učiteljišču v Mariboru je bil le nekaj mesecev učitelj, ker je moral že leta 1915 k vojakom, sprva na soško fronto in nato še v Romunijo. Po koncu vojne se je kot prostovoljec udeležil bojev za našo severno mejo, v katerih je bil hudo ranjen. Soproga Mira je izhajala iz znane družine Šijanec v Mariboru, kjer je končala učiteljišče. Na guštanjski osnovni šoli je Janko služboval od leta 1921 do 1941, nekaj let kot upravitelj, Mira pa od 1925 do 1941. Drugo svetovno vojno sta preživela ločeno: Janko kot begunec v Ljubljani in kasneje kot izgnanec v Italiji, kjer je izdal edinstveno Taboriščno čitanko, Mira pa se je zatekla k staršem v Maribor. Po vojni sta do Jankove upokojitve leta 1951 spet poučevala v Guštanju. Izkazala sta se s svojim zavzetim pedagoškim delom pa tudi kot člana in mentorja v različnih kulturno-umetniških društvih. Zlasti Jankovo življenje je bilo ves čas prežeto z izrazitim slovenskim domoljubjem. Oba sta se s prizadevnim delom svojim sodobnikom vtisnila v neizbrisen spomin.

Abstract

Spouses Janko (1895–1967) and Mira Gačnik (1903–1973) were noted teachers in Ravne na Koroškem, the former Guštanj. Janko was born in Graz and spent his youth in Libeliče. After completing the teacher-training college in Maribor, he worked only a few months as a teacher, because in 1915 he was enlisted into the army. Initially he was placed at the Isonzo front and later in Romania. After the war, he was fighting as a volunteer for our northern border (Austro-Hungarian state collapsed) where he was seriously wounded. His wife Mira comes from the famous family Šijanec in Maribor, where she completed the teacher-training college. Janko was teaching in the elementary school in Guštanj between 1921 and 1941, a few years as headteacher, and Mira between 1925 and 1941. During World War II they lived separately: Janko as a refugee in Ljubljana, and later as an exile in Italy, where he published a unique reader "Taboriščna čitanka", while Mira resorted to her parents in Maribor. After the war they were teaching again in Guštanj, until Janko's retirement in 1951. They excelled at their enthusiastic pedagogical work, and also as members and mentors in different cultural and artistic societies. In particular Janko's life was always imbued with a strong Slovenian patriotism. With their diligent work they etched on their contemporaries' memory.

* prim. mag. Franc Verovnik, dr. med., specialist internist v pokoju, Kotlje, e-pošta: franc.verovnik@guest.arnes.si

Ključne besede: Janko in Mira Gačnik, Guštanj, prosveta, kultura, domoljubje

Key words: Janko and Mira Gačnik, Guštanj, education, culture, patriotism

Janko Gačnik (NUK, Slikovna in kartografska zbirka)

Večini od še živečih, ki so v času pred drugo svetovno vojno ali v letih po njej obiskovali osnovno šolo v Guštanju, današnjih Ravnah na Koroškem, sta še vedno v živem spominu njihova nekdanja učitelja Janko in Mira Gačnik. Njun priimek se je v kraju ohranil tudi v poimenovanju ulice *Gačnikova pot*.

Janko Gačnik se je rodil 12. februarja 1895 v Gradcu (nem. Graz) kot nezakonski sin mlade natakariče Uršule Gačnik.¹ Morala ga je dati v varstvo k svojim staršem v Gorče pri Libeličah, kamor je hodil v ljudsko šolo od leta 1901 do 1908.² V njej sta ga učila Matija Mencin,³ oče priznanega pedagoga Rudolfa Mencina, in župnik Anton Vogrinec (1873–1947), narodno zaveden in napreden duhovnik, ki se je zameril cerkveni oblasti zaradi svojih zahtev po reformah v Katoliški cerkvi (objavil jih je leta 1904 v knjigi *Nostra maxima culpa*).⁴ Mla-

dega Janka zaradi prevelike naklonjenosti slovenstvu niso sprejeli na učiteljišče v Celovcu, zato se je moral vpisati na učiteljišče v Mariboru.⁵ Po maturi leta 1914 je nekaj mesecev služboval kot provizorični učitelj pri Sv. Barbari pri Vurbergu – današnji Zgornji Koreni.⁶ Leta 1915 je bil vpoklican k vojakom. Po usposabljanju za rezervnega častnika v Admontu na Gornjem Štajerskem je bil novembra 1915 poslan na soško fronto. Med drugim se je leta 1916 udeležil bitk pri Oslavju in na Doberdobski planoti, kjer je bil ranjen. Prejel je medaljo za hrabrost in bil povišan v poročnika. Po daljšem okrevanju so ga leta 1917 poslali na fronto v Romunijo, kjer je dočkal konec prve svetovne vojne. Novembra 1918 se je vrnil v Ljubljano in se od tam odpravil kot prostovoljec v Borovlje (nem. Ferlach) skupaj s koroškim rojakom Vinkom Möderndorferjem (1894–1958), pedagogom

1 Die Geburts- und Taufbücher, spletni vir

2 Drofenik, Življenjepis, 2009.

3 Lasbaher, K zgodovini osnovne šole v Libeličah, str. 62–72.

4 Lodrant, Kdo je bil Anton Vogrinec? str. 159–162.

5 Gačnik, Spomini na nemški videz Maribora, str. 207–215.

6 Sušnik, Janko Gačnik – sedemdesetletnik, str. 33.

in znanim zbiralcem etnološkega gradiva, s katerim se je poznal že z mariborskega učiteljišča. V ponesrečeni ofenzivi slovenskih čet 29. aprila 1919 je bil v bitki s folksverovci hudo ranjen v desno nogo v naselju Humberk (nem. Hollenburg) pri Kotmari vasi (nem. Köttmannsdorf). Sovražniki so ga odpeljali na zdravljenje v Celovec, kjer je ostal do junija, ko so mesto osvojile jugoslovanske čete. Vrnil se je v domovino in zaradi posledic poškodbe za vedno ostal invalid.⁷ Za zasluge v bojih za severno mejo so ga leta 1922 tedanje oblasti odlikovale z zlato Obiličevo kolajno za hrabrost.⁸

Vendar se Gačnikova prizadevanja za pravično severno mejo tudi po bojih niso končala. Z veliko vnemo se je namreč pridružil prizadevanjem Libeličanov za priključitev vasi Libeliče h Kraljevini SHS, ker je bila po plebiscitu 10. oktobra 1920 po njihovem mnenju krivično dodeljena Avstriji. Skupaj z Gačnikom, šolskim nadzornikom Rudolfom Mencinom (1879–1963), sinom nadučitelja ljudske šole v Libeličah, Jankom Kuharjem (1890–1973), učiteljem in bratrancem pisatelja Prežihovega Voranca, ter libeliškim župnikom Antonom Vogrincem so vaščani dosegli, da so 30. septembra 1922 Libeliče uradno priključili matični domovini.⁹

Leta 1921 se je zaposlil kot učitelj v Guštanju in opravljal učiteljsko službo polnih trideset let, sicer z vmesno štiriletno prekinitvijo zaradi izgnanstva med drugo svetovno vojno. Štiri leta kasneje je prišla na šolo učiti njegova kasnejša žena Mira, ki je bila rojena 6. junija 1903 v Poljčanah kot Elfrida Ivana Marija Šijanec in je leta 1922 končala učiteljišče v Mariboru.¹⁰ Izhajala je iz učiteljske družine in imela tri brate. Najstarejši, dr. Fran Šijanec (1901–1964), je bil umetnostni zgodovinar.¹¹ Drago Marjan ali tudi Mario Šijanec (1907–1986) je bil uspešen skladatelj, violinist in dirigent, ki je po drugi svetovni vojni živel in ustvarjal v Argentini kot Mariano Drago.¹² Najmlajši, Stanko Šijanec (1909–1984) je bil v Mariboru gimnazijski profesor zgodovine.

Mira Gačnik (AS 231)

7 Gačnik, Koroška pomlad, ARS, AS 1193, Fond Ude Lojze.

8 Anon., Tovariš Janko Gačnik, str. 2.

9 Kos, Libeliče 1920–1922, 1982.

10 Službenički list, Gačnik roj. Šijanec Mira, ARS, AS 231, Fond Ministrstvo za prosveto.

11 Schweiger, Zapuščina umetnostnega zgodovinarja, spletni vir.

12 Košir, Drago Mario Šijanec – Mariano Drago, str. 19–20.

Med učenci sedijo z leve: Janko Gačnik, šolski upravitelj, Mihael Barbič, župnik, in Maks Tomažič, učitelj. Šolsko leto 1933/34.

Gačnika sta bila učitelja v Guštanju do leta 1941 in nato še po vojni do leta 1951. Med letoma 1925 in 1937 je bil Janko tudi upravitelj šole in otroškega vrtca. Kot zavzet pedagoški delavec se je javno zavzemal za pravice učiteljev v tedanji družbi in za pravilno vzgojo učencev. Iz vzgojnih namenov je ob šoli uredil vrt s sadovnjakom in šolskim čebelnjakom. Ves čas je bil goreč jugoslovanski patriot, kar je razumljivo glede na njegove slabe izkušnje pred prvo svetovno vojno, med njo in v času bojov za našo severno mejo. Kot očiten izraz tega patriotizma lahko štejemo njegovo udeležbo na pogrebu v atentatu umorjenega kralja Aleksandra I. Karađorđevića 18. oktobra 1934, ki se ga je udeležil z delegacijo dravograjskega sreza.¹³ Na grob so odnesli srebrno žaro z zemljo z grobov padlih junakov za slovensko severno mejo. Takratne oblasti so ga nagradile z redom jugoslovanske krone V. stopnje za izkazani patriotizem ter z redom sv. Save V. stopnje za izjemne uspehe v šolstvu in kulturi. Ni čudno, da sta bila oba z Miro zelo aktivna člana guštanskega Sokolskega društva od leta 1921 do 1941.¹⁴ Janku so od vsega začetka v društvu poverili nalogo, da organizira kulturno-prosvetno delo. Tako so že leta 1921 ustanovili pevsko in godbeno društvo, v katerem se je zlasti Mira izkazala kot dobra pianistka. Janko je bil dejaven tudi kot režiser različnih spevoiger in operet, s katerimi so igralci Sokola gostovali v številnih krajih. Kot režiser in glasbenik pa je sodeloval tudi v tedanjem guštanskem delavsko prosvetnem društvu Svoboda.

¹³ Anon., Delegacija dravograjskega sreza, str. 3.

¹⁴ Gačnik, O vzgojnem delu sokolskega društva, str. 111–118.

Med varovanci sedita z leve: Janko Gačnik, upravitelj otroškega vrtca, in Angela Konečnik, učiteljica. Šolsko leto 1933/34.

Zaradi Jankovega delovanja v sokolski organizaciji so ga leta 1937 tedanje oblasti brez razloga odstavile z mesta šolskega upravitelja. Protesti učencev in njihovih staršev niso zalegli. Nič mu niso pomagala odlikovanja, prav tako ne uradna interpelacija, ki jo je 31. januarja 1937 skupaj s svojimi tovariši naslovil na šolsko ministrstvo v Beogradu Karel Doberšek, učitelj s Prevalj in narodni poslanec.¹⁵

Še več gorja je doživel med drugo svetovno vojno. Leta 1941 se je takoj prostovoljno pridružil jugoslovanski vojski, po njenem zlomu pa se je pred nacisti umaknil v Ljubljano. Mira se je zatekla k svojim staršem v Maribor, kjer je tudi med vojno poučevala (verjetno klavir). Avgusta 1945 je javni tožilec za mariborsko okrožje ugotovil, da pri njej ni razloga za kazenski pregon pred sodiščem slovenske narodne časti kljub poučevanju med okupacijo.¹⁶

Zaradi sodelovanja z OF so Gačnika fašisti v Ljubljani med racijo 14. februarja 1942 aretirali in ga poslali v zapore v Padovi, nato pa junija v izgnanstvo v vas Torricella Peligna v Abrucih v osrednji Italiji. Po kapitulaciji Italije septembra 1943 mu je uspelo pred Nemci pobegniti v zbirno taborišče Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije (NOVJ) v kraju Gravina v Apuliji na jugu Italije, kamor je po

¹⁵ Stenografske beleške Narodne skupštine, spletni vir.

¹⁶ Javni tožilec za mariborsko okrožje, PAM, škatla 166, Fond Okrožni ljudski odbor Maribor.

Mira Gačnik, učiteljica. Šolsko leto 1935/36.

štirih mesecih v glavnem peš in po različnih pripetljajih prispel januarja 1944.¹⁷ Tam je vodil izobraževanje številnih primorskih Slovencev, ki so zapustili italijansko vojsko in se vključili kot partizani v NOVJ. Zanje je napisal *Kratko slovnico za učni tečaj slovenščine*, obenem pa sestavil posebno *Taboriščno čitanko*, ki so jo izdali v ciklostilu leta 1944 v osemsto izvodih. V njej so trije njegovi prispevki: *Slovenski svet, ti si krasan!*, *Odlomki iz naše zgodovine* in *Po Jugoslaviji*.¹⁸

Po vojni sta se oba z ženo vrnila v Guštanj. Mira je začela takoj poučevati na šoli, Janko pa je za krajši čas prevzel vodenje dijaškega doma v gradu Ravne, kjer je bila tedaj tudi na novo ustanovljena gimnazija. Nato je spet učil na osnovni šoli in bil njen šolski upravitelj od leta 1947 do upokojitve v letu 1951. Šola se je na njegov predlog že od leta 1948 imenovala Osnovna šola Ravne na Koroškem, torej štiri leta pred uradnim preimenovanjem Guštanja v Ravne na Koroškem.¹⁹ Poleg tega je kot tajnik Zveze borcev sodeloval pri postavitvi Malgajevega spomenika na Dobrih letih leta 1947 in pri urejanju partizanskih grobov. Zakonca sta poskrbela, da se je nadaljevala tradicija predvojne pevske in godbeniške dejavnosti v okviru Sindikalnega kulturno-umetniškega društva Svoboda, kasneje Prežihov Voranc. Janko je režiral različne igre, vodil in vadil domače pevce in plesalce koroških plesov. Skupaj z okrajnim referentom Vojkom Simončičem in dirigentom Jožkom

¹⁷ Gačnik, Bil sem učitelj v Gravini, str. 13.

¹⁸ Taboriščna čitanka, str. 12–18, 29–34, 50–55.

¹⁹ Pristavnik, Osnovno šolstvo v občini Ravne na Koroškem, str. 16–36.

Hermanom je bil zaslužen, da je bila leta 1951 osnovana ravenska glasbena šola, uradno pa je bila nato ustanovljena Nižja glasbena šola na Ravnah leta 1956.²⁰ Tudi Mira je ves čas sodelovala kot dobra pianistka. Z zavzetim pedagoškim delom in z vsemi drugimi dejanji sta svojim učencem in mnogim Ravenčanom ostala v neizbrisnem spominu. Po njunem priimku so kasneje poimenovali Gačnikovo pot, po kateri sta z ženo hodila v službo. V stavbi nekdanje osnovne šole je danes sedež Občine Ravne na Koroškem. Ob vhodu so leta 2015 ob 120. obletnici rojstva Janka Gačnika odkrili ploščo v njegov spomin. Občina je ob tem založila knjigo o njegovem življenju in delu z dodatkom albuma fotografij, ki jih je posnel med prvo svetovno vojno.²¹

Upokojil se je 15. julija 1951, Mira pa je zaprosila za premestitev v Maribor, kamor sta se nato preselila. Janko je ostal še naprej družbeno aktiven in ohranil stike s Koroško. O dogodkih iz preteklosti je v lepi slovenščini napisal vrsto zanimivih člankov, ki so bili objavljeni v Koroškem fužinarju in v drugih tiskih. Pri Rdečem križu v Mariboru so ga izvolili za predsednika zdravstveno-prosvetne komisije občinskega odbora te organizacije. Nekaj časa je bil predsednik Zveze prostovoljcev borcev za severno mejo 1918–19 in poleg tega še neutrujen predsednik Sklada Prežihovega Voranca. V letih od 1953 do 1963 je organiziral številna gostovanja združenih pevskih zborov iz zamejske Koroške v Mariboru in njegovi okolici, v Mežiški in Dravski dolini ter v Prekmurju. Z ženo sta bila zelo dejavna člana mariborskega Kluba koroških Slovencev. Zamejska Slovenska prosvetna zveza ga je za zasluge odlikovala z Drabosnjakovim priznanjem.²²

Umrli je 4. septembra 1967 in je pokopan v Libeličah, kar si je želel ves čas.²³ Na njegovem grobu stoji lepo izdelan spomenik z vklesanim priimkom in imenom, s kratko oznako njegovega delovanja: UČITELJ IN BOREC ter z letnico rojstva in smrti: 1895–1967. Gačnikovo delo na področju kulture in hkrati veliko navezanost na Koroško pa izkazujejo vklesane besede z začetka znane pesmi: »NMAV ČREZ JEZARO« ... Žena Mira je umrla 30. oktobra 1973 in so jo po odločitvi njenih sorodnikov pokopali na Pobrežju v Mariboru.

Viri in literatura

Arhivski viri

ARS – Arhiv republike Slovenije

AS 1193 – Fond Ude Lojze

AS 1193 – Fond Ude Lojze, 1896–1982, Janko Gačnik, Koroška pomlad (Spomini koroškega dobrovoljca), tipkopis, ni datirano.

20 Glasbena šola Ravne na Koroškem, spletni vir.

21 Verovnik, Janko Gačnik, 2015.

22 Anon., Janko Gačnik, str. 7.

23 Ferk, Janku Gačniku v slovo, str. 38.

AS 231, Fond Ministrstvo za prosveto

AS 231, Fond Ministrstvo za prosveto, Službenički list, Gačnik roj. Šijanec Mira, 1926.

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

PAM – Fond Okrožni ljudski odbor Maribor, škatla 166, Javni tožilec za mariborsko okrožje,

Okrožnemu odboru OF, prosvetni odsek. 8. 8. 1945.

Spletni viri

Die Geburts- und Taufbücher die Eintragungen für alle die pfarrlichen Altmatricken der Diözese Graz-Seckau, die Eintragungen: Graz_Dom Taufbuch IX 1893 – 1904.

Dostopno na: <http://matriken.graz-seckau.at/flashbook?id=10677¤tPage=44> (4. junij 2014)

Osnovna šola Koroški jeklarji in Glasbena šola.

Dostopno na: http://www.kleindenkmaeler.at/detail/grundschule_koroshki_jeklarji_und_musikschule (2. december 2014)

Schweiger, Jana. Zapuščina umetnostnega zgodovinarja Frana Šijanca v Umetnostni galeriji Maribor.

Dostopno na: <http://www.suzd.si/bilten/arhiv/bilten-suzd-14-2011/339-raziskave/325-jana-schweiger-zapuscina-umetnostnega-zgodovinarja-frana-sijanca-v-umetnostni-galeriji-maribor> (22. oktober 2014)

Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije.

Dostopno na: <http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?urn=SISTORY:ID:3594> (23. november 2014)

Literatura

Anon., Guštanj, Tovariš Janko Gačnik je bil odlikovan z zlato kolajno, *Učiteljski tovariš* 62 (1922), št. 16, str. 2.

Anon., Delegacija dravograjskega sreza na Oplencu, *Jutro* 15 (1934), št. 248, str. 3.

Anon., Janko Gačnik, *Glasnik slovenske koroške pesmi* 1 (1969), št. 4, str. 7.

Drofenik, Mirko in Zora, *Življenjepis*, Libeliče, tipkopis, 2009.

Ferk, Ivan Janku Gačniku v slovo, *Koroški fužinar* 17 (1967), št. 4, str. 38.

Gačnik, Janko, O vzgojnem delu sokolskega društva v Ravnah na Koroškem, V: Cajnko, Vinko (ur.). *Telesna vzgoja treh dolin*; Slovenj Gradec : TVD »Partizan« Slovenj Gradec, 1958, str. 111–118.

Gačnik, Janko, Bil sem učitelj v Gravini, *TV-15* 5 (1967), št. 16–17, str. 13.

Gačnik, Janko, Spomini na nemški videz Maribora V: Švajncer, Janez J. (ur.). *Boj za Maribor 1918–1919 : spominski zbornik ob sedemdesetletnici bojev za Maribor in severno mejo na slovenskem Štajerskem*; Maribor : Obzorja, 1988, str. 207–215.

- Kos, Lojze, *Libeliče 1920–1922*. Prevalje : Grafika, 1982.
- Košir, Marko, *Drago Mario Šijanec – Mariano Drago: tujec v dveh domovinah*. Maribor : Pro-Andy, 2011, str. 19–20.
- Lasbaher, Franček, K zgodovini osnovne šole v Libeličah na Koroškem v letih 1820–1922, *Šolska kronika* 18 (2009), št. 1, str. 62–72.
- Lodrant, Jože, Kdo je bil Anton Vogrinec? V: Vogrinec, Anton. *Nostra maxima culpa: kriza katoliške cerkve, njeni vzroki in predlogi za izboljšanje*. Petrovče : Znamenje, 1996, str. 159–162.
- Pristavnik, Alojz, *Osnovno šolstvo v občini Ravne na Koroškem v letih 1945–1991*. Slovenj Gradec : Koroški pokrajinski muzej, Enota Ravne na Koroškem, 2006, str. 16–36.
- Sušnik, Franc, Janko Gačnik – sedemdesetletnik, *Koroški fužinar* 15 (1965), št. 4–6, str. 33.
- Taboriščna čitanka*. Gravina (Italija. Tehnika Logora NOVJ), 1944, str. 12–18, 29–34, 50–55.
- Verovnik, Franc, *Janko Gačnik in album njegovih fotografij iz prve svetovne vojne : 1895 – 1967 : ob 120-letnici rojstva Janka Gačnika in ob 100-letnici soške fronte*. Ravne na Koroškem : Občina, 2015.

**Lik gimnazijske profesorice
Ob jubileju razredničarke in dramske mentorice
Bogomire Kure, prof. – 70**

Vloga učiteljev in profesorjev v šolstvu se je skozi čas spreminjala skladno z razvojem šolstva, šolske zakonodaje, gmotnih razmer in ob širšem družbeno-kulturnem vplivu. Bistvo učiteljevega poslanstva pa ves čas ostaja nespremenjeno. Vsak učitelj, profesor, profesorica, lahko pusti pomembno sled v izobraževanju svojih učencev in še posebej izrazito v osebnotnem razvoju posameznika.

Pomembne sledi je v razvoju svojih dijakin in dijakov pustila Bogomira Kure, profesorica na Gimnaziji Črnomelj.

V zborniku črnomaljske gimnazije,¹ ki je izšel ob petdesetletnici gimnazije, najdemo Bogomiro Kure, najprej še z dekliškim priimkom Jerman, v šolskem letu 1966/67 kot maturantko 4.a razreda, 16. generacije Gimnazije Črnomelj; razredničarka ji je bila Zlata Bižal, profesorica slovenskega in nemškega jezika, kasnejša kolegica.² Čez pet let, v šolskem letu 1971/72, je bila že na drugi strani katedra kot članica izpitnega odbora 21. generacije zadnjega letnika črnomaljskih gimnazijcev,³ v šolskem letu 1973/74 ob prof. Heleni Turkovič že sorazredničarka 23. generaciji črnomaljskih maturantov,⁴ 1977/78 razredničarka 4.a razreda 27. generacije. V septembru 1978 pa je postala »naša« razredničarka, razredničarka 1.c razreda gimnazije oziroma čez štiri leta enotnega, 34-članskega razreda (nastalega iz prejšnjih dveh razredov) – 31. generacije maturantov oziroma dijakin in dijakov Gimnazije Črnomelj, ki je opravljala 23. zaključni izpit.⁵

Novo šolsko leto septembra 1978 je pedagoški list Prosvetni delavec na prvi strani začel z dvema prispevkoma. Pedagog in publicist Boris Lipužič je pod naslovom *Vztrajajmo k boljšemu* pisal o pregledu dela in načrtih »preobrazbe našega vzgojnoizobraževalnega dela«, ki bo namenjalo »še posebno skrb idejnosti pouka ter vzgojnim nalogam osnovne šole in srednjih šol, da bi ustvarili novo kakovost sodobnega pedagoškega načina dela in utrdili samoupravni položaj

1 *Gimnazija v Črnomlju: 50 let od ustanovitve: 1944–1994* (ur.: Milka Rauh), Črnomelj: Srednja šola, 1995.

2 *Gimnazija v Črnomlju*, str. 42, in Arhivsko gradivo Gimnazije Črnomelj, sezname matur in maturantov (pripravila Štefka Fortun, 2005).

3 Arhivsko gradivo Gimnazije Črnomelj, 1971/72.

4 *Gimnazija v Črnomlju*, str. 49.

5 *Nav. d.*, str. 68 in Arhivsko gradivo 1981/82.

učencev v vzgojnoizobraževalnem procesu ter v drugih sestavinah življenja in dela šole«. ⁶ To je bil način izražanja takratnega časa v družbeno-kulturnem duhu tiste dobe, ki je seveda segal tudi v šolstvo. V ovoj takšnega družbenega dogajanja, ne da bi se z njim takrat kaj posebno obremenjevali, smo iz osnovnošolskih prešli v gimnazijske klopi. Polni pričakovanj s prime-smi strahu, upov in vznemirjenja smo stali na novi poti. In kako prikladno! Tudi v Prosvetnem delavcu so se takrat spraševali o novih začetkih. Uvodnik glavnega urednika, pedagoga Rudija Lešnika z naslovom *Sami ustvarjamo novo* je bil naravnán v spodbujanje ustvarjalnega delovanja učencev in učiteljev in je med drugim ugotavljal: »Težko je zakoličiti začetek in konec procesa, ki mu pravimo vzgoja. Vzgoja vsebuje delo, toda za dobro opravljeno delo je potrebno znanje. Zaprt krog. Znanje se razvija z delom in delo se razvija z znanjem; za oboje pa se je treba učiti in spet učiti. Pa to še ni dovolj; treba je sodelovati, človeško ravnati vsak dan in ob vsakem času.« ⁷

Bogomira Kure

V tem duhu časa, ob razmišljanjih v Prosvetnem delavcu, ki jih je prebirala tudi sama, je naša razredničarka stopila pred nas, svojo novo generacijo petnajstletnih dijakinj in dijakov. Vsakdo izmed nas ima svoje spomine o teh novih začetkih. Težko govorim o drugih ali v imenu vseh, lahko pa se spomnim svojih. In rada se spomnim »svoje« gimnazije in s hvaležnostjo prav vseh profesorjev, ki so vsak s svojim kamenčkom ustvarjali mozaik naše generacije, da smo šli skupaj z njihovo popotnico po nadaljnjih življenjskih poteh.

»Stara« gimnazija v prostorih Dijaškega doma, v katerih je gimnazijski pouk potekal od leta 1962 naprej (naša generacija je bila tukaj še zadnje leto in pol): velika avla, stopnišče, razredi z velikimi okni, naša učilnica v vrhnjem nadstropju, vonj po šoli, tiho slutenje mladih generacij, ki so bile tu že pred nami. Zvedela sem, da nam bo razredničarka prof. Kuretova. Poznala sem jo le na videz, lepo črno laso žensko, z možem in dvema ljubkima hčerkicama (sin Matej je prišel šele kasneje), in z njeno mamo Dano, ki sem jih videvala, ko sem se s Sadeža »po jarku« spustila v Skajdne (Ulica Pod lipo) in prišla v središče mesta. Samo bežno se spomnim prvih utrinkov iz razreda, kjer nas je sprejela v bolj resnem razpoloženju in nam dala vedeti, da gimnazija ni hec. Vem pa, da nas je kar kmalu, vsaj mene, očaral njen šarm – šarm še mlade, a že ravno prav izkušene tridesetletne profesorice, pri kateri smo hitro zaznali njeno bogato znanje, načitanost in širo-

6 Prosvetni delavec, 1978 (8. 9.), št. 14, str. 1.

7 Prav tam.

ko razgledanost. Kot profesorica primerjalne književnosti, sociologije in filozofije je vsa ta področja spretno prepletala in povezovala v vsakodnevni pouk. Tudi pri njej je veljalo to, kar velja še v sodobni pedagoški praksi, da avtoriteta učitelja temelji na njegovem trdnem znanju, dodatna vrednost učitelja pa je v tem, če zna to znanje tudi predajati. In naša Mira, kot smo ji rekli, je to znala. Vsrkavala sem njen način izražanja – poleg vsakodnevnega podajanja šolske snovi so za vselej v duši ostali spomini na njene nagovore ob bolj slovesnih priložnostih, vedno obarvani s kakšno literarno prispodobo ali verzom, s filozofskim razmislekom ali ljudsko modrostjo, s sporočilnim pomenom, z izbranimi besedami, z načinom govora, s poudarki in tihimi premori, z barvo njenega glasu. Pravzaprav se po štiridesetih letih od takrat zavedam, da nastope govorcev pogosto v mislih primerjam z njenimi nagovori in le malo jih sodi v njen krog. Celovito podobo odlične profesorice je zaokrožala njena zunanja podoba. Vedno je prihajala med nas urejena, v modno-uglajenem slogu, s poudarki na kakšne detajle, ki smo jih mlada dekleta znala opaziti. In z nekaj izbranega nakita, ki je nosil v sebi pečat.

Pri pouku je poleg klasičnih metod poučevanja kdaj izbrala tudi sodobne prijeme, a bolj za posebne priložnosti, ki se zato še močneje vtisnejo v spomin. Kadarkoli zaslišim pesem Radeta Šerbedžije *Ne daj se Ines*, me v hipu povrne v tisto našo učilnico za slovenščino že v novi stavbi Centra srednjih šol Črnomelj, ko ja naša Mira prinesla gramofon in ploščo. In smo poslušali. Razred so preplavili zvoki, preplavile besede, preplavilo hrepenenje – nas mladih, polnih pričakovanj, želja ... po nečem, po vsem lepem, po ljubezni, ki nas tam nekje še čaka.

Spominski drobci na trenutke z Miro se kar vrstijo, poleg tistih v rednem šolskem vsakdanu, še tisti iz slovesnih dni: maturantskega plesa, maturantskega izleta, slovesa od šole, zaključnega piknika v Damlju ob Kolpi ... Ob teh dogodkih je rada pela in nas naučila peti – tudi tiste stare pesmi – iz ljudskega izročila, ki ga je prenašala iz svoje črnomaljske družine. Če je pri pouku govorila v izbrani slovenščini, je sicer zelo rada govorila v črnomaljskem narečju in nas ob tem spontano učila pomena ohranjanja narečij. Na maturantskem izletu v Makarski jo v tisti sončni, tudi malo njeni Dalmaciji vidim prešerno razigrano, z naravno skodranimi temnimi lasmi, ki si jih je posušila na soncu in skupaj z nami in svojim možem Janezom prepeva uspešnico tistega časa *I'm a woman in love* (Barbre Streisand). Pa že je tu spomin na zadnji šolski dan, slovo od šole, obhod po mestu in zadnjo skupno noč ob Kolpi, ko smo tako čutili njeno zaupanje, toplino ljubezni in vero v nas – »oh, dāca moja«!

Žlahtnost dramske mentorice

Poleg rednega šolskega pouka so na vsaki šoli še dejavnosti, v katerih se posameznik zares najde, ki ga osebno zaznamujejo in zgradijo, naj bo to na športnem, raziskovalnem ali kulturnem področju. Gimnazija Črnomelj je ves čas dijakom dajala možnost, da se razvijajo v vseh navedenih smereh, kulturno življenje v gimnaziji je bilo še posebej bogato. Mira je to slast kulturnega udejstvovanja

Predstavitelj knjige Bogomire Kure, Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit, SŠM, 19. aprila 2004 (hrani SŠM, fototeka, foto Marjan Javoršek).

okusila že kot dijakinja in ga nato v vsej žlahtnosti predajala generacijam mladih. O tem je zapisala: »A nobena ura v razredu ne ostane v spominu tako močno, kot ostane tista ura pred nastopom, ko ne veš, ali boš zmogel Župančičevo recitacijo ali ne in tolažilni ali navdušeni pogled tvojega profesorja pomeni več kot ves aplavz občinstva. / Nekaj k temu čaru prispevajo odrske luči, nekaj pa izjemna doživetja v skupini sošolcev, enakih navdušencev, enako polnih pričakovanj, želja in idealov ... / Kdor je izkusil ta čar, ga ne pozabi nikoli. To je nedvomno najlepše doživetje mojih gimnazijskih let, kot profesorica in mentorica sem jih s svojimi dijaki obnavljala in bogatila in skušala dati tudi njim tisto, kar je meni ostalo kot sled edinstvenega in vrednega iz mojih gimnazijskih izkušenj.«⁸

To sled edinstvenega in vrednega iz kulturnega ustvarjanja v gimnazijskih letih smo nato v življenje odnesli mnogi dijaki črnomaljske gimnazije. V naši generaciji smo veliko recitali, za nastope sta nas največkrat skrbno in hkrati nežno pripravljali profesorici Darka Čop in Mira Kure. Posebej neizbrisen pečat pa je pustilo delovanje v šolski dramski skupini. Nekje sem že zapisala, da je bila mentorica, režiserka, profesorica, »naša Mira« – sonce vsega dramskega dogajanja.⁹ In res je bila sonce. Na naših vajah so žareli njeno znanje, njena energija, njena ljubezen

⁸ Mira Kure, Kulturno življenje v gimnaziji, *Gimnazija v Črnomlju*, str. 121.

⁹ Več: Marjetka Balkovec Debevec, Kulturno umetniško društvo »Jasa«, *Gimnazija v Črnomlju*, str. 130–131.

do dramske ustvarjalnosti. Ob njej smo se znanja o dramskem delu učili spontano, ga kar srkali vase, hkrati pa je v ta varni, temeljni okvir z vso odprtostjo sprejemala in vpletala naše ideje. Predvsem pa je vsakemu posamezniku preprosto, lahko tudi brez besed, dala vedeti: »Ti to znaš. Ti si to sposoben izpeljati.« Njena drobna pohvala po nastopu, lahko samo z božajočim pogledom, je pomenila največ. Tako kot je največ po predstavi pomenilo skupno druženje, skupaj z njo, v čustveno nabitem večeru. Kaj lahko več mlad človek sploh dobi od svojega profesorja?

Ko je naša, 31. generacija maturantov črnomaljske gimnazije odšla na nove poti, je profesorica Bogomira Kure nadaljevala svoje poslanstvo in se soočala še z novimi izzivi. Ohranjanje kulturne dediščine je bilo pri njej vedno živo, nato se ga je lotila skupaj z dijaki. Kot plod tega dela je nastala knjiga, zbirka folklornih pripovedi iz Bele krajine, *Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit*.¹⁰ Izidu je sledila predstavitev knjige, ki je bila nekaj posebnega, saj je spet šlo za gledališko-glasbeni projekt, v katerem so nastopali dijaki skupaj s svojo mentorico. Predstavitve so se vrstile po vsej Beli krajini, v Novem mestu in tudi v Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani.¹¹

Seveda so delo Bogomire Kure opazili tudi drugi, tako je med priznanji in nagradami prejela Župančičevo plaketo Občine Črnomelj za izjemne dosežke na raziskovalnem in kulturnem področju v Srednji šoli Črnomelj in širši okolici in nagrado Slavističnega društva Slovenije za izredno uspešno vzgojno-izobraževalno in raziskovalno delo v srednji šoli (obe 2004).

Po upokojitvi je Mira še vse do zadnjega obdobja sodelovala kot ocenjevalka za slovenščino pri maturi, sicer pa aktivno deluje na različnih kulturnih poljih.

Z nami, generacijo, ki je maturirala leta 1982, se – skupaj z možem Janezom – srečuje na obletnicah. Vedno smo veseli teh srečanj in vedno tiho pričakujemo, kaj nam bo povedala. Najino stičišče srečanj je večkrat kakšna razstava v Belokranjskem muzeju ali, če mi le uspe priti, kakšna druga prireditve v Beli krajini. Tu so še občasni telefonski klici in pogovor, po katerem me vedno ovije toplina lepe medosebne povezanosti.

Čar učiteljskega poklica je tudi v tem, da pravi učitelj v svojem bistvu ostane vedno mlad, in taka ostaja tudi naša Mira, naša razredničarka in dramska mentorica. K čestitkam ob jubileju, dobrim željam in hvaležnosti bi morda sodila le še kakšna modra misel, denimo misel profesorja in pisatelja H. G. Hendricksa: »*Poučevanje, ki zapusti pečat, ni poučevanje iz glave v glavo, ampak iz srca v srce.*«

Marjetka Balkovec Debevec

10 *Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit: folklorne pripovedi iz Bele krajine* (zbrala Bogomira Kure), Ljubljana: Kmečki glas, zbirka Glasovi, 2004.

11 Več: Marjetka Balkovec Debevec, Ob predstavitvi knjige o belokranjskih folklornih pripovedih – *Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit*, Slovenski šolski muzej, 19. aprila 2004, *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 13, 2004, št. 2, str. 387–388 in Bogomira Kure, Pot do knjige: *Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit*, *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 14, 2005, št. 1, str. 162–168.

In memoriam

1.25 Drugi članki in sestavki

Feri Kuzmič, prijazni muzealec in bibliotekar iz Murske Sobote, 1952–2018

Mag. Franca Kuzmiča, prijaznega in zavzetega raziskovalca prekmurskih ljudi in njihove zgodovine, posebej verskih in vsakršnih kulturnih tem, smo muzealci v Slovenskem šolskem muzeju spoznavali ob naših srečanjih vse do njegove nenadne smrti 6. aprila 2018 v Betlehemu, na potovanju po Izraelu. Nekatera srečanja so bila povezana z muzejskimi, druga bolj s pedagoškimi vprašanji, spet druga pa s počitniškim druženjem v Domu muzealcev na Bledu ali s srečanji na Pokljuki. Feri je bil marsikomu tudi dragocen sogovornik in svetoalec ob različnih temah o protestantizmu in Prekmurju. Njegovo široko poznavanje kulturne zgodovine, posebej prekmurskih tiskov in šolske zgodovine tega prostora, smo poglobljali tudi ob razgovorih, ko nam je svetoval in posredoval razstavno gradivo, pa tudi on je pri nas našel kakšne šolske podatke o prekmurskih krajih. Za revijo *Šolska kronika* je najprej pripravil bibliografijo o muzejski pedagogiki in 2003 še o šolstvu v Prekmurju,¹ leta 2009 pa je pisal o pedagoški dejavnosti Števana Küzmiča, 1737–1804.² Z našim muzejem se je povezal tudi pri temi šolski vrt in konec leta 2015 sodeloval še na okrogli mizi o Antonu Bezenšku, našem kulturnem delavcu v Bolgariji,³ kjer je v diskusiji poglobljeno predstavil njegov pomen za stenografijo. Feri ni bil le poznavalec zgodovine, teologije, bibliotekarstva in muzejske pedagogike, temveč so mu bile zaradi srednješolskega izobraževanja domače tudi teme s področja ekonomije, mdr. tudi stenografija, ki jo je celo poučeval in predstavil pregled stenografije v Prekmurju.⁴

V svojih prispevkih je mag. Franc Kuzmič na več mestih obravnaval tudi šolstvo. Tako je pisal o pedagoškem delu Mikloša Küzmiča⁵ in o knjigah tega prvega prekmurskega katoliškega pisca, ki je od leta 1780 v šestnajstih letih izdal sedem knjig, tudi za šolsko rabo (npr. Slovenski silabikar, Sopron 1780 in abecednik 1790 ABC kni'sicza na narodni soul haszek).⁶ Leta 1992 je Feri

- 1 F. Kuzmič, Bibliografija šolstva v Prekmurju, *Šolska kronika* 2003, št. 1, str. 147–173.
- 2 Pedagoško delo Mikloša Küzmiča, *Šolska kronika* 2009, št. 2, str. 379–386; <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/gradivo/pedagosko-delo-m.-kuzmica>
- 3 Prof. Anton Bezenšek – 14. 12. 2015, <http://www.ssolski-muzej.si/slo/news.php?item=321>.
- 4 F. Kuzmič, Stenografija v Prekmurju 1939–1954, *Kronika Pomurja* 1994, str. 6–12; <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/gradivo/stenografija>.
- 5 F. Kuzmič: Pedagoško delo Mikloša Küzmiča za Prekmurce. *Sodobna pedagogika* 1987, št. 7–8, str. 392–393.
- 6 Pomen sedmih knjig Mikloša Küzmiča, *Kronika Pomurja* 1994, str. 14–17; <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/gradivo/pomen-sedmih-knjig-miklosa-kuzmica>.

Mag. Franc Kuzmič predstavlja razstavo Reformacija v Prekmurju, Prešernova dvorana SAZU, Ljubljana, 7. 2. 2012 (hrani Pomurski muzej Murska Sobota).

obravnaval razvoj srednje ekonomske in družboslovne šole v Mariboru, na kateri je nekdaj več let poučeval.⁷ Pozneje je predstavil zavzemanje katoliških in evangeličanskih duhovnikov za ohranitev cerkvenega vpliva na šolo, kakor so to zahtevali od jugoslovanskih oblasti.⁸ Zanimal se je tudi za zgodovino judovstva v Prekmurju. Iz te teme je diplomiral in jo spremljal vse življenje. Tako je pisal tudi o edukaciji o holokavstvu v Sloveniji⁹ in bil še spomladi 2018 sourednik pesniške zbirke *Iz dežele daljne soboškega advokata dr. Sandorja Valyija, madžarskega Žida, tragično umrlega leta 1944.*¹⁰

Šolstva se je mag. Franc Kuzmič dotaknil tudi v vrsti krajevnih pregledov prekmurskih krajev. Ko je pisal o vrsti prekmurskih vasi, je predstavil svojo domačo vas Veščica¹¹ pri M. Soboti in tam rojene ter s krajem povezane ljudi.

7 Zgodovinski oris razvoja srednje ekonomske in družboslovne šole v Murski Soboti, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 1992, 1, str. 25–45.

8 Enotnost prekmurske evangeličanske in katoliške duhovščine glede šolstva v Prekmurju, *V edinosti: ekumenski zbornik*, 2003, str. 173–177; <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/gradivo/enotnost>.

9 Edukacija o holokavstu v Sloveniji, *Slovenski Judje: zgodovina in holokavst III.*, 2014, str. 135–148.

10 Iz dežele daljne, <http://vfokus.com/post/357620/iz-dezele-daljne-zbirka-stoletnih-pesmi-sandorja-valyija>.

11 F. Kuzmič, Veščica – podoba vasi skozi stoletja, <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/nasi-kraji/vescica>.

Mag. Franc Kuzmič prebira odlomek iz prekmurskih tiskov na predavanju ob odprtju razstave Reformacija v Prekmurju, Muzej krščanstva na Slovenskem, Stična, 18. 5. 2011 (hrani SŠM, fototeka, foto Branko Šuštar).

Nekateri so se ukvarjali tudi s slikarstvom (Ludvik Šooš) in pesništvom (Karel Kosednar, Oto Kūzmič), drugi so poučevali (učitelj Šandor Flisar, prof. ekonomije Oto Norčič) in se bavili s teološkim in zgodovinskim delom (Mihael Kuzmič). Nato je Feri zelo enciklopedično in na kratko predstavil tudi sebe:

“Rojen 3. 11. 1952 v Murski Soboti. Po končani srednji ekonomski šoli v Murski Soboti študiral na Pedagoški akademiji v Ljubljani, nato na Filozofski fakulteti v Ljubljani in še teologijo na ETF v Osijeku,¹² diplomiral 1991. Magistriral je leta 2001 iz cerkvene zgodovine.¹³ Služboval na srednjih šolah v Murski Soboti, v Pokrajinski in študijski knjižnici (hungarist, domoznanstvo), v Pokrajinskem muzeju v Murski Soboti pa kot kustos pedagoga. V letih 1991–2005 je bil gostujoči profesor cerkvene zgodovine na teološki fakulteti v Osijeku. Uredil je več knjig, napisal je veliko razprav in člankov ter ocen s področja domoznanstva in cerkvene zgodovine. Prav tako je sestavil veliko bibliografij.”

Sodelavci v Ljubljani kar nekaj let sploh nismo opazili, da je upokojen, saj smo ga srečevali in sodelovali z njim, ko je nadaljeval svoje delo, povezano

¹² Evangeoski teološki fakultet u Osijeku.

¹³ F. Kuzmič, *Zgodovinski prikaz publicistične, versko-literarne in izdajateljske dejavnosti Binkoštné Cerkve v Jugoslaviji v obdobju 1936–1991*: magistrsko delo, Osijek 1991.

s Pomurskim muzejem v Murski Soboti in z zgodovino narodnostno in versko pestre "slovenske okrogline". Veliko njegovega dela je vtkanega v razvoj soboškega muzeja, ki na svojih spletnih straneh ponuja vsem v uporabo tudi vrsto njegovih prizadevno pripravljenih prispevkov. Tako je tam tudi njegov slovarski prispevek (Prekmursko-slovenski slovar, zbrane besede, 2008)¹⁴ in številne tematske bibliografije,¹⁵ tudi bibliografija tiskov v prekmurščini 1920–1998.¹⁶ Med osebnimi bibliografijami je tudi kakšna šolniška, kot npr. soavtorja dela o zgodovini Prekmurja in šolskega ravnatelja Miroslava Kokolja (1906–1989).¹⁷ V elektronski obliki pa na spletni strani Pomurskega muzeja najdemo tudi vrsto drugih prispevkov mag. F. Kuzmiča, tudi o krajevni zgodovini.

Ob upokojitvi 2012 je mag. Franc Kuzmič prejel plaketo Mestne občine Murska Sobota za izjemen prispevek na področju popularizacije zgodovine in naše kulturne dediščine, poleti 2018 pa so mu posthumno podelili še naziv častnega občana.¹⁸ S tem je domače Prekmurje pokazalo nanj kot na cenjeno in spoštovano osebnost, ki je povezovala in raziskovala teme kulturne zgodovine Pomurja. To so 14. aprila letos izražali tudi številni pogrebci in govorniki, pa tudi spoštljivo in vsebinsko bogato spominsko srečanje zatem v Binkoštni cerkvi v Murski Soboti, saj je Feri deloval tudi kot binkoštni pastor. Spletni komentarji, ki so spremljali vest o njegovi nenadni smrti so lepo pokazali na Ferija, ki je bil "srčen in preprost človek, predvsem pa pošten", človek "z izjemnim duhom, ki je spoštoval vse vrednote, ne samo prekmurske, slovenske, madžarske in židovske".¹⁹ Tako široko je bilo tudi njegovo znanje in ni čudno, da so ga prijatelji in kolegi iz Pomurskega muzeja označili: "Odprt vsem in vsemu, ki 'vse ve' in je pripravljen kadarkoli pomagati pri iskanju podatkov ali z nasvetom. Tisti, ki ga ženejo izjemna radovednost, povezana z energijo, za katero se zdi, da je neizčrpna, radoživost in večni humor."²⁰ Tako se ga z nasmehom spominjamo tudi sodelavci v muzeju in ohranjamo nanj spoštljiv in hvaležen spomin sodelovanja in prijateljavanja.

Branko Šuštar

14 Prekmursko-slovenski slovar, zbrane besede, 2008;

<http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/slovar>.

15 F. Kuzmič, *Tematske bibliografije*; <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/bibliografije/tematske-bibliografije>.

16 F. Kuzmič, *Bibliografija tiskov v prekmurščini 1920–1998*; <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/bibliografije/tematske-bibliografije/tisk>.

17 F. Kuzmič, *Bibliografija Miroslava Kokolja*; <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/bibliografije/osebne-bibliografije/kokolj>.

18 Občinski nagrajenci, <http://www.murska-sobota.si/ob%C4%8Dinski-nagrajenci>.

19 Umr! je Franc Kuzmič, https://www.pomurec.com/vsebina/46995/Umr!_je_Franc_Kuzmic.

20 <https://www.facebook.com/Pomurski.Muzej>, 6. aprila 2018.

Franc Kuzmič ali Feri – kot smo ga kolegi muzealci radi klicali, je bil v Pokrajinskem muzeju Murska Sobota kot muzejski svetovalec, kustos pedagog in bibliotekar zaposlen dvajset let (od leta 1992 do upokojitve 2012). Tudi sama sem v Slovenskem šolskem muzeju med drugim vrsto let opravljala delo kustodinje pedagoginje in tako sva se spoznala in srečevala na sestankih Pedagoške sekcije, kjer je aktivno sodeloval od leta 1992 do leta 2007, ko je njegovo pedagoško delo v muzeju prevzela kolegica Tamara Andrejek. Spomin seže daleč v leto 1993, ko sva se prvič srečala na zborovanju Slovenskega muzejskega društva v Pokrajinskem muzeju v Murski Soboti. Na zborovanju je v okviru Pedagoške sekcije, ki je leto poprej spet začela delovati, sodeloval s prispevkom o vlogi izobraževanja v domoznanstvu.²¹ V okviru sekcije smo se kustosi pedagogi slovenskih muzejev srečevali na sestankih, strokovnih ekskurzijah, delavnicah in izobraževanjih. Spominjam se ga kot človeka, ki je bil vedno nasmejan, dobre volje in pripravljen pomagati. Tudi v napetih trenutkih je vedno poskrbel za dobro voljo in smeh.

Večkrat sva sodelovala pri raznih projektih, tako v okviru Pedagoške sekcije kot v okviru strokovnega dela v Slovenskem šolskem muzeju. Leta 1997 sem bila urednica naše revije Šolska kronika in Feri, ki je bil tudi bibliotekar, je objavil Bibliografijo o muzejski pedagogiki.²² Z nasveti in informacijami ter izborom gradiva in fotografij je pomagal pri razstavi Protestantsko šolstvo na Slovenskem pri pripravi panoja Protestantsko šolstvo v Prekmurju.²³ Za razstavo oz. tematsko številko Šolske kronike o šolskih vrtovih je napisal članek o šolskem vrtu osnovne šole Kupšinci, ki jo je obiskoval vseh osem let.²⁴

Več sva se srečevala, ko se je upokojil in je pogosto prihajal v Ljubljano na razna srečanja, sestanke, predavanja, ki jih je imel veliko tudi v tem obdobju. In če je le imel čas, se je oglasil v našem muzeju na klepetu.

Zadnjič sva strokovno sodelovala letos konec marca pri pripravi nove stalne razstave, kjer sem pripravljala obdobje protestantizma v slovenski šolski zgodovini. In koga sem poklicala na pomoč? Seveda Ferija, odličnega poznavalca prekmurskega protestantskega šolstva, ki mi je nesebično pomagal z nasveti in idejami, tudi ob devetih zvečer po telefonu, če je bilo treba.

Žal mu ne bom mogla več poslati teksta o slovenskem protestantskem šolstvu v končno recenzijo in mu reči: Hvala, Feri!

Mateja Ribarič

21 Franc Kuzmič: Vloga izobraževanja v domoznanstvu, *Zborovanje Slovenskega muzejskega društva*, Murska Sobota 1997, str. 140–143.

22 Franc Kuzmič: Bibliografija o muzejski pedagogiki, *Šolska kronika* 1997, str. 308–321.

23 *Protestantsko šolstvo na Slovenskem*, Slovenski šolski muzej, 30. 10. 2008–31. 3. 2009.

24 Franc Kuzmič: Šolski vrt Osnovne šole Kupšinci v Prekmurju, *Šolska kronika* 2015, št. 3, str. 469–474.

Drobtinice iz šolske preteklosti

1.25 Drugi članki in prispevki

Srednješolski tajniki

Srednješolski ravnatelji bodo dobili vsled odredbe naučnega ministerstva pomočnike – tajnike –, kateri bodo pomagali ravnatelju v pisarniškem poslovanju. Taki tajniki se bodo dovolili vsem tistim zavodom, kateri imajo več kakor štiri vzporedne razrede. Ta posel bode opravljal jeden izmed učiteljstva dotičnega zavoda ter bode imel 300 gld. letne nagrade. – Birokratizma pri šolstvu sicer ni vselej priporočati, vendar je v nekaterih prenapolnjenih srednjih šolah (n.pr. ljubljansko učiteljsko in višja gimnazija) neizogiben. Veliko potrebnega, pa tudi precej nepotrebnega pisarenja imajo tudi ljudskošolski voditelji, posebno na večrazrednicah s paralelkami, (n. pr. v Ljubljani). Tukaj bi bilo prav umestno, ko bi imeli voditelji ljubljanskih mestnih šol vsaj jednega suplenta na razpolago, kateri bi jih – vsacega po nekaj ur na teden – nadomestoval pri pouku ali jim pomagal pri pisarniškem poslu. Nikakor pa ni birokratizem v korist šoli pri naših nadzornikih, kateri so dandanes le bolj uradniki, kakor to, kar bi morali biti, namreč praktični in izkušeni metodikarji. Učiteljski kandidat ne prinese iz učiteljskega vsega potrebnega znanja, ampak mora se, če hoče biti učitelj v pravem pomenu besede, vedno naobraževati ter svoje vednosti in znanje popolnjevati. V ta namen treba mu je pa praktičnih in izkušenih voditeljev in svetovalcev in za to delo bi morali biti v prvi vrsti poklicani naši nadzorniki. To pa nadzorniki dandanes ne morejo biti, ker so, kakor smo že zgoraj rekli, le bolj uradniki, kakor pa nadzorniki. Za uradno poslovanje naj bi se nastavili posebno šolski komisarji, nadzorniki pa naj nadomestujejo učiteljske v praktičnem življenju učiteljevem. Te besede pokladamo merodajnim krogom v uvaževanje.

Učiteljski tovariš 1896, str. 212

Šola za tatove

Pred kratkim je berlinska kriminalna policija izsledila v kleti hiše trgovca Seriga šolo za tatove. Serig je prejemal ubegle mladostnike proti odškodnini in jih je podučeval v tatinski stroki. Imel je celo nastavljene razne učitelje za posamezne predmete, kakor odpiranje ključavnic, žepna tatvina, brezhrupno rezanje oken. V šolskem načrtu ni bilo veronauka.

Popotnik 1911, str. 224

Pripravila Tatjana Hojan

Poročila in ocene

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

Narava in vzgoja – mednarodna stalna konferenca za zgodovino izobraževanja, 40 ISCHE, Berlin 2018

Nature and Education - International Standing Conference for the History of Education, 40 ISCHE, Berlin 2018

Tokrat že 40. letna konferenca ISCHE (International Standing Conference for the History of Education) je potekala na temo narava in vzgoja/izobraževanje (Nature and Education) od 29. avgusta do 1. septembra 2018 na Humboldtovi univerzi sredi Berlina.¹ Mednarodna stalna konferenca za zgodovino izobraževanja, ki se je zadnjih letih sešla v Carigradu 2015 na temo o kulturi in izobraževanju,² leta 2016 zborovala v Chicagu (Education and the Body)³ in 2017 v Buenos Airesu (Education and Emancipation),⁴ je jubilejno srečanje v Berlinu izkoristila tudi za posebno pozornost do svojih seniorjev, znanih in vplivnih zgodovinarjev in zgodovinarke izobraževanja. Posebej so prispevali k sedanji zrelosti konference ISCHE: Jeroen Dekker (Univ. Goeningen, NL), Marc Depaepe (KU Leuven, B), ki je predaval maja 2018 v Ljubljani v organizaciji Zveze zgodovinskih društev Slovenije (ZZDS),⁵ Joyce Goodman (University of Winchester, UK), Frank Simon (Univ. Ghent, B).

Konferenca ISCHE Berlin 2018 predstavlja svoj program⁶ in povzetke prispevkov v elektronski knjigi povzetkov.⁷ Konferenca se je pričela že dan prej (28. 8.) z več predkonferenčnimi srečanji: iz internacionalne perspektive o nastajanju množičnega šolstva po 1800, o vizualizaciji zgodovine šolstva, o »ženskosti« v zgodovini izobraževanja žensk in o učbenikih kot zgodovinskem viru. Udeležil sem se

1 ISCHE 2018 Berlin, Nature and Education;

<http://conferences.ische.org/ocs-2.3.6/index.php/2018/2018>

2 B. Šuštar, Pogledi na ISCHE konferenco "Kultura in izobraževanje" in na Muzej izobraževanja v Carigradu, ŠK 2016, št. 3, str. 516–531.

3 ISCHE 38 Chicago 2016, <https://www.ische.org/ische-conference/past-conferences/ische-2016-chicago/>; Education and the Body, <https://www.ische.org/wp-content/uploads/2017/02/ISCHE-38-Abstract-Book.pdf>

4 ISCHE 39 Buenos Aires, <https://www.ische.org/ische-conference/past-conferences/2017-ische-conference/>; Education and Emancipation, <https://www.ische.org/wp-content/uploads/2018/05/ISCHE-39-Abstract-Book.pdf>.

5 Marc Depaepe, Colonial education in the Congo - a question of "uncritical pedagogy" until the bitter end? <http://zzds.si/2018/05/17/prof-marc-depaepe-ugledni-strokovnjak-za-mednarodna-vprasanja-zgodovine-izobrazevanja-in-zgodovine-psihologije-predava-23-maja-v-ljubljani/>; <http://www.sistory.si/SISTORY:ID:38786>

6 ISCHE 40, Nature and Education, Berlin 2018, Program; <https://www.erziehungswissenschaften.hu-berlin.de/de/historische/program-ische-40/>.

7 ISCHE 40, Nature and Education, Book of Abstracts, Berlin: Humboldt Univeristy 2018; https://www.erziehungswissenschaften.hu-berlin.de/de/historische/book-of-abstracts_final.pdf.

Del knjižnice Georg Eckart inštituta za mednarodno raziskovanje učbenikov (GEI Georg-Eckert-Institut für internationale Schulbuchforschung) v Braunschweigu v Nemčiji (foto Branko Šuštar).*

te teme o učbenikih, ki je potekala v okoli tri ure vožnje oddaljenem **Braunschweigu** na **GEI Georg Eckart inštitutu za mednarodno raziskovanje učbenikov** (Georg-Eckert-Institut für internationale Schulbuchforschung je član asociacije Leibniz Institut). Organizatorji so najprej predstavili delovanje inštituta (The GEI and Textbook Studies as a Research Field: An Introduction, direktor dr. Eckhardt Fuchs) ter nato dve temi: zgodovino izobraževanja kot zgodovino znanja z analizo mladih migrantov v nemških šolah po letu 1945 (dr. Stephanie Zloch, GEI) in z analizo poučnih filmov kot oblike novih medijev v času med obema vojnama (Anne Bruch, GEI).⁸ Številne projekte inštituta si je najlažje ogledati kar na spletu.⁹ Naj omenimo vsaj Svet otrok v šolskih in otroških knjigah med 1850 in 1918.¹⁰ Posebej smo si ogledali tudi knjižnico učbenikov, njeno ureditev in objave inštituta. V njih je videti obsežna in raznovrstna dejavnost inštituta (Jahresbericht 2017), saj so minulo leto prispevali k izdaji knjig o Lutru in reformaciji v mednarodnih zgodovinskih kulturah, o mitih in mitičnih prostorih v učbenikih zgodovine v Albaniji in JV Evropi ter o mitih v nemških šolskih knjigah. Zanimali pa so se tudi

* Vse fotografije v prispevku je posnel Branko Šuštar.

8 History of Education vs. History of Knowledge. Two different analytical perspectives on young migrants in German schools since 1945 (dr. Stephanie Zloch, GEI); Books will soon be obsolete. It is possible to teach every branch of human knowledge with the motion picture ...: A historical approach to the introduction and utilization of educational films as a new media format in schools in the interwar period" (Anne Bruch, GEI)

9 GEI Current Projects, <http://www.gei.de/en/projects/current-projects.html>.

10 Welt der Kinder, <http://wdk.gei.de/>.

Adolf Diesterweg 1790–1866, F. Kandeler, 1908. Prostori v nemški študijski knjižnici za raziskovanje zgodovine izobraževanja v Berlinu (BBF – DIPF) so opremljeni s podobami pedagogov in šolstva.

za prisotnost islama v nemških učbenikih, klišejih v učbenikih in bili ponosni na projekt skupnih učbenikov Europa. Unsere Geschichte.¹¹ Seveda je vprašanje učbenikov v Nemčiji komaj pregledno, saj je šolstvo v pristojnosti zveznih dežel, množice šolskih knjig pa so v veliki meri kar del obsežnega knjižnega trga.

V času konference je bila v Berlinu tudi možnost za obisk nemške študijske knjižnice za raziskovanje zgodovine izobraževanja BBF – **Bibliothek für Bildungsgeschichtliche Forschung des DIPF** (Abteilung des Deutschen Instituts für Internationale Pädagogische Forschung). Knjižnica, ki deluje v nadstropju stavbe na Warschauer Straße 34, blizu istoimenskega križišča javnega prometa, ima stare muzejske in bibliotekarske korenine, ki so vidne tudi v opremi sicer modernih prostorov. Tako je knjižnica naslednica knjižnice Nemškega šolskega muzeja/Deutsche Schulmuseum, ustanove učiteljskega društva iz leta 1876, ki je po 1908 nadaljeval delo kot Nemška učiteljska knjižnica Deutsche Lehrerbücherei. Ustanova je delovala tudi pozneje v okviru vzhodne Nemčije z imenom Pädagogische Zentralbibliothek (PZB) od 1970 kot del akademije pedagoških znanosti (die Akademie der Pädagogischen Wissenschaften der DDR – APW). Po 1990 deluje v novih okvirih kot del nemškega inštituta za mednarodne pedagoške raziskave (Deutscher Institut für Internationale Pädagogische Forschung – DIPF) kot knjižnica za šolsko- oz. vzgojno-zgodovinske raziskave (Bibliothek für Bildungsgeschichtliche Forschung – BBF), od 1994 v sedanjih prostorih.¹² Knjižnica je od

¹¹ Georg-Eckert-Institut – Leibniz Institut Jahresbericht 2017, Braunschweig 2018.

¹² BBF, Geschichte, <https://bbf.dipf.de/de/die-bbf/geschichte>.

S konferenca ISCHE 2018. Antonio F. Canales Serrano, Universidad de La Laguna predava o frankističnem pedagogu Antoniu J. Onievi.

S konferenca ISCHE 2018. Brit Marie Hovland, Oslo Metropolitan University predstavlja Norveško na zemljevidih v učbenikih.

leta 2000 povezana tudi z znanim virtualnim arhivom slik s tematiko zgodovine izobraževanja, ki je od 2001 dostopen na spletu in obsega več kot sedemdeset tisoč slik. Projekt se je začel s sodelovanjem knjižnice BBF in Univerze Hildesheim (Institut für Erziehungswissenschaft der Universität Hildesheim).¹³ Inštitut, pri katerem deluje knjižnica, izdaja tudi svoje publikacije, mdr. letni JHB Jahrbuch für Historische Bildungsforschung. Osemnajsta številka leta 2012 je npr. obravnavala čustva v zgodovini izobraževanja.¹⁴

¹³ Pictura paedagogica on line – Das Bildarchiv zur Bildungsgeschichte
<http://opac.bbf.dipf.de/virtuellesbildarchiv/>.

¹⁴ JHB 18, Jahrbuch für Historische Bildungsforschung, Emotionen in der Bildungsgeschichte, 2012, <https://www.klinkhardt.de/verlagsprogramm/1897.html>.

Tim Allender, Sydney, predava na ISCHE konferenci 2018 o kolonialni Indiji (The Natural World of Elizabeth Brander in colonial India, 1880–1899).

Predstavitve teme o poletnih počitniških potovanjih učiteljev v ZDA od konca 19. do začetka 20. stoletja (Christine A. Ogren, University of Iowa).

Tokratna konferenca ISCHE v Berlinu je povezala okoli 580 udeležencev, ki so predstavili kakih 350 prispevkov; nekatere je pripravilo več avtorjev, nekateri so bili sodelavci okroglih miz, voditelji panelov in napovedani diskusanti. Konferenca je potekala v obliki osrednjih predavanj o temi narava in kultura v historični perspektivi (Till Kössler, University of Bochum), o spremembah delitve narave v izobraževanju delavk (Maria Tamboukou, University of East London), o učenju o naravi v menažerijah 19. stoletja (Helen Cowie, University of York) in o vplivu Alexandra von Humboldta, geografiji žensk in poučevanja prirodnoslovja (Kim Tolley, Notre Dame de Namur University). Druga predavanja so bila predstavljena v obliki panelov, ki so povezala tri ali štiri sorodne teme, nekatere vsebine pa so bile vsebinsko združene že pri pripravi ali kasneje (npr. poučevati o naravi in znanosti) oz. združene v obliki simpozijev (kultiviranje otrok in mladine) ali

S sprejema dobrodošlice v Archaische Saal Winckelmannovega arheološkega inštituta v tradicionalni stavbi Humboldtove univerze, 29. 8. 2018.

stalnih delovnih skupin (npr. o zgodovini izobraževanja kot znanstveni disciplini s štirimi zaporednimi paneli ali o migrantih, migracijah in izobraževanju ali o predmetih, občutjih in materialnem svetu šolanja). Vsebinsko so bile zanimive teme o naravi in narodu pa tudi o pouku zunaj, v naravi ali o telesih v šoli. Nikakor ni manjkalo obravnav Rousseauja in drugih pedagogov, obravnave narave kot izobraževalnega konteksta, šolstva na podeželju in obravnave učbenikov.

Konferenca je bila obsežna in udeleženci smo izbirali kar med 15 paralelnimi paneli, kdaj tudi še med kakšnim več. Včasih je pritegnil naslov panela, drugič kakšno predavanje ali predavatelj. Tako so bila opazna predavanja o Sudetih (The Making of »the Sudeten German Landscape«) 1938–45, o hamburških Schullandheime podeželskih prenočiščih za šolarje 1920–30 (Christine Mayer, Hamburg) in kolonialni Indiji (Tim Allender, Sydney), o armenskih sirotah po genocidu (Nazan Maksudyan, Berlin), o učiteljih in šolskih reformah na Portugalskem 1969–2014 (Raquel Pereira Henriques, Lisboa), francoski prispevek o izobraževanju za demokracijo med progresivnostjo in konservativnostjo (Dominique Ottavi, Paris) ali latvijski prispevek o otroštvu med delom in izobraževanjem (Arnis Strazdins, University of Latvia), pa tisti o ruskih emigrantskih učbenikih kot viru za zgodovino izobraževanja (V. Bezrogov, Moskva).

Tako sem pri stalni delovni skupini o zgodovini izobraževanja (Mapping the discipline history of education), ki sta jo vodila španski kolega Antonio C. Serrano in Iveta Kestere iz Latvije (leta 2013 je s sodelavkami na Univerzi Latvija v Rigi pripravila 35. konferenco ISCHE Education and Power) prisluhnil predstavitev zgodovine izobraževanja v nekaterih državah južne Amerike, Španije, Portugalske in Italije. Italijanski prispevek, ki je nastajal v sodelovanju sodelavcev štirih

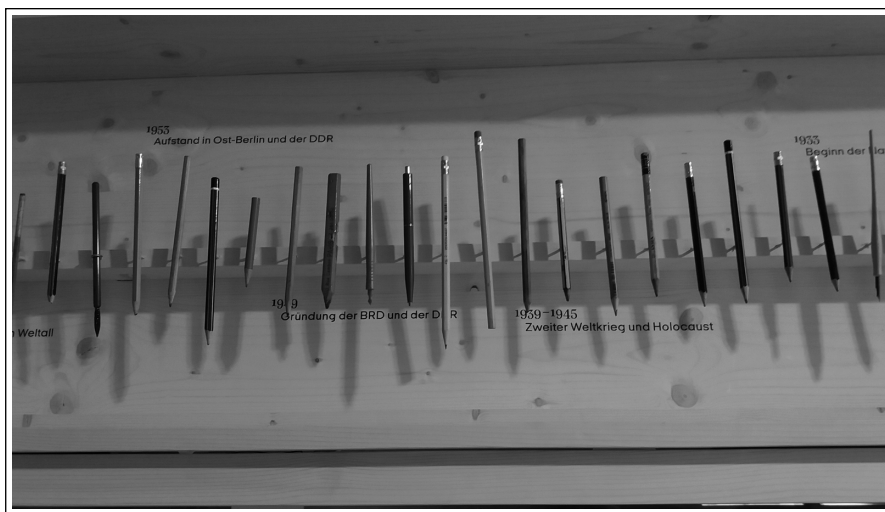

Zgodovina šolstva je predstavljena malo posebno, kot del poskusnih prostorov v Märkisches Museum (Stiftung Stadtmuseum Berlin) z nekaj možnostmi interaktivnosti.

tamkajšnjih univerz (Roma Tre, Chieti-Pescara, Macerata, Sassari) je zelo analitično in s statističnimi pregledi opremljeno predstavil Fabio Pruneri. Zanimiva je že pestra vrsta imen predmetov, pod katerimi nastopa zgodovina izobraževanja kot univerzitetni predmet. Tudi panel o naravi in učbenikih 30. avgusta je bil pestro sestavljen. Ob vprašanih narave v originalu in prevodih je V. Bezrogov iz Moskve orisal ruske in nemške učbenike poznega 18. stoletja, turške učbenike naravoslovja v 30. letih 20. stoletja pa Hamide Kılıç, Istanbul. Sledili sta še grško in kitajsko predavanje. Grški prispevek o naravoslovju v učbenikih (Efstratios Theodoros Vacharoglou, Aristotle University of Thessaloniki, ki je sodeloval že na konferenci o učiteljicah v Solunu 2008 in Aikaterini Peleki, Hellenic Open University) in zanimiv kitajski prispevek, ki je pokazal izobraževanje o naravi v vzhodnjaškem kontekstu: predstavljen je bil Zhuangzi (tudi Chuang-Tzu) iz 4. stol. pr. n. št.), osrednja figure taoističnega razmišljanja o naravi, ki pa je na zahodu manj znan (Shujuan Yu, Jiangnan University).

Največ predavanj je bilo v angleščini, kakšno tudi v španščini, francoščini ali nemščini (npr. nekaj madžarskih prispevkov), nekaj panelov je bilo tudi večjezičnih, a te kombinacije niso olajševale diskusije. Prava pustolovščina je bilo spremljanje v panelu *Nature and the Nation* združenih več vsebinsko pestrih predavanj o španskem frankističnem pedagogu Antoniu J. Onievi, ki ga je duhovito predstavil Antonio F. Canales Serrano, Universidad de La Laguna,¹⁵ o na

¹⁵ Antonio Francisco Canales Serrano, *The Genius of the Race: the nature of the Spanish child according to the Francoist educationalist Antonio J. Onieva*.

Pisala med 1933 in 1953. Vzдолž vsega razstavnega prostora namenjenega šolstvu sledimo izobraževalni kronologiji na primeru razvoja pisal. Märkisches Museum (Stiftung Stadtmuseum Berlin).

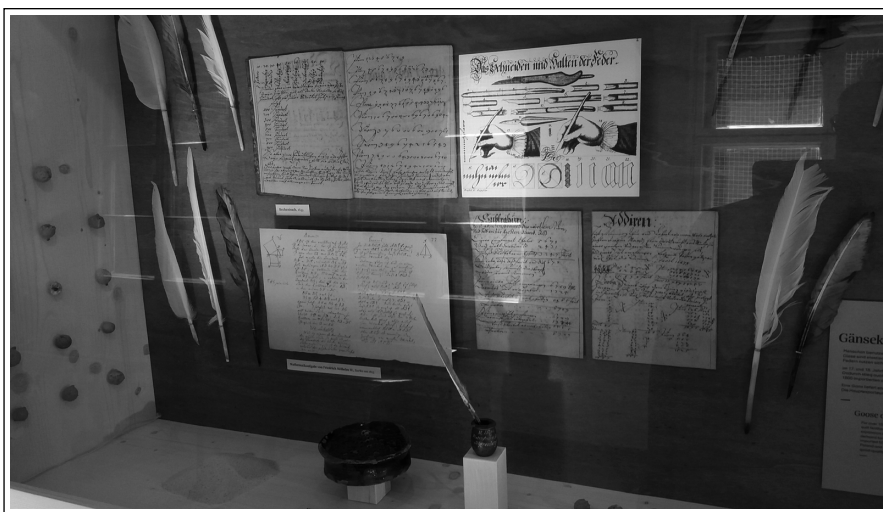
splošno dokaj neznanih grških manjšinskih šolah v sovjetskih republikah ob Črnem morju in njihovih socialističnih učbenikih v grščini 1920–1936¹⁶ (Paraskevi Pougariidou, University of Western Macedonia) in zanimiva analiza zemljevida Norveške, ki je v osnovnošolskih učbenikih zgodovine 1900–1940 predstavljena sprva izolirano, v historičnih mejah, šele kasneje kot del Skandinavije (Brit Marie Hovland, Oslo Metropolitan University).¹⁷ Dragocena dopolnila, vprašanja, primerjave in komentarji so omogočale prav španske, grške in norveške predstavitve v angleščini in oblikovale za predavatelje in udeležence vsebinsko bogat panel, ki ga je vodila Marianne Helfenberger (Universitäre Fernstudien Schweiz).

Na konferenci sem 30. avgusta pri panelu o čustvih in izkušnjah narave (Emotion and experience of nature) predstavil prispevek o šolskih ekskurzijah kot obliki (ne)formalne pedagoške prakse učiteljev in učencev 1890–1918 ("Let's make a trip to nature! School excursions as a form of (in)formal educational practices for teachers and students 1890–1918").¹⁸ Na panelu, ki ga je vodila dr. Nelleke Bakker (Univ. Groningen), sta bili predstavljeni še dve predavanji. Prvo je bilo o

16 Greek-language education in the Soviet Union: Shaping the future "architects of socialism" (1920–1936) (English). Paraskevi Pougariidou (University of Western Macedonia).

17 A refigured narrative within a remapped lifeworld? – The historiography of a narrated and territorialized nation in Norwegian primary school textbooks.

18 Branko Šuštar, Maja Hakl Saje: Let's make a trip to nature! School excursions as a form of (in)formal educational practices for teachers and students 1890–1918, v: Education and Nature, ISCHE 40, Berlin 29.08. –1.9.2018, Book of Abstracts, Berlin: Humboldt University 2018, str. 84–85.

Pisanje s črnilom in gosjimi peresi. Matematična knjiga 1649 in Matematične naloge Friderika Wihelma IV., okoli 1813. Z razstave v Märkisches Museum (Stiftung Stadtmuseum Berlin).

simpatijah do sveta narave na primeru počitniških poletnih potovanj učiteljev v ZDA od konca 19. do začetka 20. stoletja (Christine A. Ogren, University of Iowa),¹⁹ k čemur so jih spodbujali tudi članki o ameriških narodnih parkih v pedagoških revijah in tam tiskane reklame. Drugo predavanje je bilo o spisih judovskih učencev o naravi (Zehavit Schenkolewski, Ashqelon Academic College), objavljenih v tamkajšnjih mladinskih revijah 1918–1948, a tudi ohranjenih v rokopisu.²⁰ Diskusija je bila živahna, saj je bilo med udeleženci več poznavalcev predstavljene tematike. Tako tudi avstralska profesorica Dorothy Kass, avtorica nedavno pri Routledge izšle študije *Educational Reform and Enviromental Concern* o zgodovini študija in poučevanja narave v Avstraliji²¹ ter Inês Félix (Umeå Universitet), ki je prišla na konferenco z mlado družino. Ta portugalska raziskovalka s švedske univerze se je na drugem panelu predstavila s prispevkom o šolskih potovanjih na srednjih šolah na Portugalskem od konca 19. do začetka 20. stoletja.²² Vprašanja na temo šolskih vrtov, ki so v obliki razstave in tematske številke Šolske kronike

19 Christine A. Ogren, In "Sympathy with the World of Nature": U.S. Teachers in the Summertime, 1880s-1930s.

20 Zehavit Schenkolewski, The voice of children - Children's essays as a tool to expose the ways of constructing the relationship to nature in the Hebrew education system (1918-1948): A methodological discussion.

21 Educational Reform and Environmental Concern : A History of School Nature Study in Australia, 2018; <https://www.routledge.com/Educational-Reform-and-Environmental-Concern-A-History-of-School-Nature/Kass/p/book/9781315625256>.

22 Inês Félix, The use of nature: school journeys in secondary education Portugal 1890s-1930s.

Pred predavanji. Jubilejna 40. ISCHE konferenca je privabila na Humboldtovo univerzo v Berlinu okoli 580 strokovnjakov za zgodovino izobraževanja.

2015²³ že pritegnile naš muzej, so zanimala Johanno Lochner (ESD Expert net)²⁴ s sodobno izkušnjo šolskih vrtov kot dela vzgoje za trajnostni razvoj. Šolskih vrtov se je dotaknilo več predavanj, nekatera opazna že po naslovih: School gardening as an educative tool in a colonial context Kay Whitehead (Flinders University), From school gardens to agriculture classes through entangled history: Hebrew education in Eretz-Israel 1886–1914 (Tali Tadmor-Shimony, Ben Gurion University; Nirit Raichel Kinneret Academic College, Gordon College). Predavanja so bila tudi o botaničnih vrtovih (The multifunctional nature of the “Garden of Knowledge”) ter o otroških vrtcih (Kindergarten) v povezavi z naravo. Srečanja na konferenci ISCHE so bila namenjena tudi promociji znanosti in posredovanju ter medsebojni izmenjavi informacij na temo zgodovine izobraževanja.

Organizatorji so upoštevali muzejsko podobo Berlina in posebej zbirke Humboldtove univerze ter pripravili sprejem na Winckelmannovem arheološkem inštitutu v imenitni Arhaiski dvorani v starem poslopju univerze. Na sprejemu smo tako v izjemnem prireditvenem prostoru občudovali v mavcu predstavljene figure z Zeusovega templja z Olimpije. V Archaische Saal in prostorih zraven hranijo zbirke grške umetnosti iz časa 700–480 pr. n. št., za bolj zavzete pa je bila na ogled še razstava o Laookonu. V programu so organizatorji opozorili tudi na **Šolski muzej Reckahn** z rekonstrukcijo šolskega razreda iz prve polovice

23 Učilnica v naravi: šolski vrst včeraj, danes, jutri, razstava 2014; Šolska kronika 2015, št. 3 (tematska številka).

24 <https://esd-expert.net/startseite.html>.

20. stoletja (*Reckahner Museen, Schulmuseum Reckahn, 14797 Kloster Lehnin*). Muzej je oddaljen okoli uro in pol vožnje iz Berlina,²⁵ zato pa je bila mnogo bliže šolsko-zgodovinska razstava kot del razstave o zgodovini mesta Berlina in pokrajine Brandenburg v **Märkisches Museum** (Am Köllnischen Park 5, 10179 Berlin). V ta muzej, ki deluje v 1908 zgrajeni historični grajski stavbi ob reki Spree kot eni od več lokacij Mestnega muzeja Berlin (Stiftung Stadtmuseum Berlin), so 2011/12 preselili do tedaj delujočo **muzejsko zbirko o otroštvu in mladosti** (Sammlung Kindheit und Jugend). Informacija o zbirki je predstavljena tudi na spletu,²⁶ tam pa lahko preberemo tudi o društvu, ki podpira dejavnost (nekdanjega) muzeja in sedaj zbirke Mestnega muzeja in pedagoško delo (*Verein der Freunde des Museums Kindheit und Jugend im Stadtmuseum e.V.*).²⁷ Del zbirke je razstavljen kot del stalne razstave, ki želi z novimi oblikovalskimi pristopi z obiskovalci znova raziskovati muzej. Pod naslovom Poskusni prostori [*Probe*]Räume/[*Test*]Spaces²⁸ odgovarjajo prav na vprašanja: kaj je pravzaprav muzej, kdo odloča, kaj se predstavi, kaj nam razstavljeno pripoveduje in kaj mi to pomeni. Za to so izbrali dve temi: Berlin v srednjem veku ter vsakdanje življenje in otroštvo v Berlinu okoli 1900. V enem, podolgovatem prostoru sledimo kronologiji **razvoja šolstva**, posebej pisanja in pisal od srednjega veka naprej, se lahko tudi poskusimo s pisanjem po tablici in s črnilom in vidimo rekonstrukcijo šolskega razreda, na spletu pa srečamo tudi korake v načrtovanju in izvedbi te razstave. Pred začetkom šole je v avgustu v muzeju potekala tudi akcija zbiranja fotografij prvega šolskega dne, pa tudi šolskih torb in drugega šolskega gradiva.²⁹

Berlin je tudi mesto muzejev, a ob konferenci sem lahko za obiske upošteval le manjši izbor: Gemäldegalerie z deli starih mojstrov v Potsdamu, na muzejskem otoku pa Pergamonmuseum z eminentno mezopotamsko in antično zbirko. V zvezi z obravnavano temo narave in šolskih izletov na konferenci ISCHE je bila kot naročena občasna razstava na vrhu historicistične Alte Nationalgalerie: slikarska razstava o naravi in veselju do potovanj – **Wanderlust**. Z Rousseaujevim klicem Nazaj k naravi in Goethejevim pesništvom je bilo popotovanje okoli 1800 izraz modernega občutja življenja, so zapisali o tej zelo obiskani privlačni razstavi slikarstva od Casparja Davida Friedrichsa do Augusta Renoarja. Nasproti muzejskega otoka je na obrežju reke Spree prav nasproti katedralni vhod v še en zanimiv muzej: privatni **DDR Museum**, ki se predstavlja kot interaktivni muzej.³⁰ Zelo obiskan muzej deluje od leta 2006 na podlagi privatne pobude, a s strokovnim

25 Reckahner Museen, <http://www.reckahner-museen.de/>.

26 Stadtmuseum Berlin, Sammlung Kindheit und Jugend, <https://www.stadtmuseum.de/sammlungen/sammlung-kindheit-und-jugend>.

27 Verein, <https://www.stadtmuseum.de/verein-der-freunde-des-museums-kindheit-und-jugend-im-stadtmuseum-ev>.

28 [*Probe*]Räume, <https://www.stadtmuseum.de/maerkisches-museum/proberaeume>.

29 Stadtmuseum Berlin, Zum Schulstart: Ihr Einschulungsfoto gesucht! <https://www.stadtmuseum.de/aktuelles/zum-schulstart-ihr-einschulungsfoto-gesucht>.

30 DDR museum, <https://www.ddr-museum.de/en>.

DDR museum v Berlinu ponuja zanimivo interaktivno predstavitev življenja v Vzhodni Nemčiji v času med letoma 1949 in 1989.

vodstvom in zelo živopisno predstavlja vsakdan socialistične nemške izkušnje od trabanta do delavskega stanovanja, ideološke vzgoje, vohunjenja tajne službe in zapornikov. Predstavljeno je javno, zasebno in življenje, skrito v ozadju. Muzej spremljajo tudi priročnik in dopolnjevan razstavnih katalog,³¹ ki je dostopen v več jezikih, tudi kot e-knjiga, vrsta publikacij in bogata ter domiselna muzejska trgovina. Muzejska razstava je postavljena živahno, marsikaj lahko odpreš, dodatno pogledaš ali poslušаш. Interaktivno. Tako lahko sedeš za volan v avto z dvotaktnim motorjem trabant in se sprehodiš (po največjem) tipičnem vzhodnonemškem stanovanju. Pristop k problematiki je večplasten in ob odkrivanju vsakdanjega življenja ne manjka prikaza politike in vojske, posebnega položaja politične elite, kulta dela in vsakdanje realnosti slabe preskrbe, izobraževanja od vrtca naprej pa tudi uradno propagiranega nudizma in pomena športa. Srečamo se tudi z vr-
tom kot domačim rajem in s procesom ateizacije družbe (od 7,6 odstotka 1950 do 80,6 odstotka 1989), s propagando in z ilegalnim tiskom ter s še enim od pri nas znanih tehničnih pripomočkov: fotoaparatom Praktica. Med predmeti, ki so na ogled na spletu, pa najdemo tudi učila: učbenike, spričevala in šolske pripomočke.³² Za zahodne Nemce je muzej srečanje z življenjem za berlinskim zidom, za tiste z izkušnjo nekdanje DDR pa spomini na tiste dni in spoznanje, da države prihajajo (1949) in odhajajo (1989).

K muzejski izkušnji sodi tudi srečanje s skromnimi, komaj opaznimi, a zelo zgovornimi spotikavci, nem. *Stolpersteine* (avgusta 2018 smo jih 23 dobili tudi v

³¹ DDR-Guide/DDR-Führer, Berlin 2017.

³² Lehrmittel, <https://www.ddd-museum.de/en/objects/filter/sammlungsbereich/45>.

DDR museum v Berlinu. Pri predstavitvi otroštva in šolstva izstopajo tudi otroški vrtci.

Ljubljani).³³ Takšna spominska znamenja postavlja umetnik Gunter Demnig od leta 1992 v tlaku pred posameznimi stavbami v spomin na posamezne deportirane Jude. Od tedaj so jih postavili več kot šestdeset tisoč v več kot 610 mestih 22 držav, tudi na Marienstrasse v širšem centru Berlina, kjer sem jih opazil v času konference. Bolj mimogrede je bila opažena razstava na Unter den Linden, na mestu zgodovinskega centra izobraževanja in političnih informacij, ki sporoča tudi o delovanju socialdemokratskega politika W. Brandta in posebno vzhodne politike (**Forum Willy Brandt Berlin**).³⁴ Zgovorna je tudi tam blizu na zunanjih panojih razstavljena vznemirjajoča tema nemško-poljske zgodovine.

V bližini Humboldtove univerze je **nemški zgodovinski muzej DHM** z atraktivno stalno zgodovinsko razstavo v historični stavbi, ki obsega tudi šolsko tematiko: npr. znano sliko Alberta Bettannierja, Črni madež, 1887, s predstavitvijo pouka z učencem pred zemljevidom Francije, ko mu učitelj s palico kaže na izgubljeno Alzacijo-Loreno v francosko-pruski vojni 1871. Tam je tudi znamenit globus prestreljen globus z nemškega zunanjega ministrstva, kakršnega poznamo iz Chaplinovega filma Veliki diktator.

Občasne razstave so predstavljene v modernem delu stavbnega kompleksa: npr. z razstavo o Evropi in morju (**Europa und das Meer**),³⁵ ki s primeri izbranih mest predstavi širše teme gospostva in gospodarstva, povezovanja in meja od

³³ K. T., Ljubljana dobiva prve spotikavce, spominska obeležja žrtvam holokavsta (6. 8. 2018) <https://www.rtvsllo.si/kultura/drugo/ljubljana-dobiva-prve-spotikavce-spominska-obelezja-zrtvam-holokavsta/462502>.

³⁴ Forum Willy Brandt Berlin, <https://www.willy-brandt.de/die-stiftung/ueber-uns/>.

³⁵ <https://www.museumsportal-berlin.de/de/ausstellungen/europa-und-das-meer/>.

antike do sodobnosti s primeri mest in tem, npr. Bremen kot primer izseljevanja in (tudi sodobnih) migracij. Tudi tamkajšnja druga občasna razstava o zgodovini varčevanja kot nemški čednosti (**Sparen. Geschichte einer deutschen Tugend**)³⁶ – o njej je poročalo tudi naše časopisje³⁷ – je vsebinsko blizu nam in obsega vrsto šolskih motivov, ki jih poznamo tudi kot del šolskega hranilništva, popularnega na naših šolah in predstavljeni na razstavi v Slovenskem šolskem muzeju že leta 1977.³⁸

Branko Šuštar

³⁶ Sparen/Saving, <https://www.dhm.de/ausstellungen/sparen.html>

J. Drnovšek, Dnevnik 29. 4. 2018, Razstava o varčevanju v Nemškem zgodovinskem muzeju: Za pridne ljudi obeh spolov, <https://www.dnevnik.si/1042820239/kultura/vizualna-umetnost/razstava-o-varcevanju-v-nemskem-zgodovinskem-muzeju-za-pridne-ljudi-obeh-spolov->.

³⁷ J. Drnovšek, Razstava o varčevanju v Nemškem zgodovinskem muzeju: Za pridne ljudi obeh spolov, Dnevnik 29. 4. 2018, <https://www.dnevnik.si/1042820239/kultura/vizualna-umetnost/razstava-o-varcevanju-v-nemskem-zgodovinskem-muzeju-za-pridne-ljudi-obeh-spolov->.

³⁸ France Ostanek, Šolsko hranilništvo, 1977.

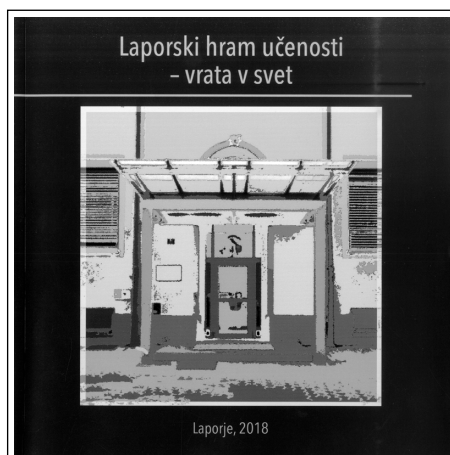
**Laporski hram učenosti – vrata v svet:
190 let organiziranega šolstva v Laporju**
Laporje: OŠ Gustava Šiliha, 2018, 100 strani

V Laporje, kraj, katerega ime izvira iz laporja, kamnine, ki je zastopana na tem območju, je leta 1828 prišel Jakob Supan, prvi učitelj in hkrati cerkovnik. Stanoval je v mežnariji, kjer je bila tudi manjša učilnica za pouk. S tem je bil v Laporju postavljen začetek organiziranega šolstva in v letu 2018 zaznamujejo 190-letnico šolstva in hkrati petdeseto obletnico poimenovanja šole po pomembnem pedagogu Gustavu Šilihu. Na šoli so v počastitev obeh jubilejev pripravili več različnih dogodkov in prireditev ter izdali zbornik *Laporski hram učenosti – vrata v svet*. Zbornik, v katerem je s prispevki sodelovalo več avtorjev, so pod vodstvom ravnateljice in odgovorne urednice Margarete Voglar uredile članice uredniškega odbora: Albina Avsec, Marjetka Čas, mag. Alenka Fidler in Renata Jesenek.

Sprehod po zborniku pokaže to, kar občutiš tudi, ko obiščeš šolo. Šola je s svojimi učenci, učitelji in strokovnimi delavci živo vpeta v življenje kraja, je središče kulturnega in športnega življenja kraja in okolice ter hkrati ponos krajanov, kot so v zborniku zapisali dr. Ivan Žagar, župan občine Slovenska Bistrica, Štefan Otorepec, predsednik sveta KS Laporje, in mag. Vera Bevc, predstojnica Zavoda RS za šolstvo, OE Maribor. Šola namenja veliko pozornosti tudi svoji primarni izobraževalni vlogi in sledi tempu sprememb, saj sta, kot uvodoma piše ravnateljica, šola nekoč in danes dve popolnoma različni zgodbi, pa vendar skozi zgodovino ves čas na skupnem imenovalcu: skrb, predvsem pa ljubezen do otrok, tako s strani staršev, učiteljev kot celotnega kraja.

Prvi del zbornika so avtorji namenili predstavitvi kraja in okolice, razlagi krajevnih imen, naravnim in kulturnim znamenitostim. Podan je pregled zgodovine šolstva v Laporju s fotografijami stare šolske stavbe, ki je bila zgrajena leta 1906 in katere vhod z osrednjim delom je še vedno ohranjen, kljub dograditvam in obnovi. Šolo so v preteklosti vodili ravnatelji Martin Planker, Martin Lah, Franja Hriber, Fran Vendramin, Franjo Logar, Jože Novačan, Ferdo Ključevšek in Margareta Voglar, podan pa je tudi pregled učiteljev in drugih delavcev šole. Sledi predstavitev vrtca Laporje in razvoj šolskega logotipa, v katerem je znak štokljke, ki sicer prebiva na šolskem dimniku in po ljudskem izročilu predstavlja znanilca sreče in prinaša otroke.

Šola se od leta 1968 imenuje po pedagogu, uredniku, publicistu in mladinskem pisatelju Gustavu Šilihu. Večini učiteljev takratnega učiteljskega

Laporski hram učenosti – vrata v svet

kolektiva je bil Šilih cenjen profesor, zato so se odločili, da šolo poimenujejo po njem – njemu v spomin. Profesor Gustav Šilih je bil učitelj in vzgojitelj staršev, hkrati pa tudi *najučitelj in vzornik* mag. Mladenu Tancerju, dolgoletnemu predavatelju didaktike na Pedagoški fakulteti v Mariboru (in zaslužnemu članu uredniškega odbora revije Šolska kronika), ki je v zapisu povzel Šilihovo življenje in delo. Svoj pogled na Šiliha pa je dodal še Tone Partljič, pisatelj in dramatik, tudi dijak učiteljišča, ki je prof. Šiliha štiri leta ob jutrih pozdravljal na Cankarjevi ulici v Mariboru. V nadaljevanju so objavljeni osebni spomini na šolo nekdanjih učencev in učiteljev, ki zborniku ob sicer zanimivih zgodovinskih in statističnih podatkih vdahnejo živ, osebni pečat.

Druga polovica zbornika je namenjena prikazu živahne in razvejane dejavnosti sodobne šole. Z razvijanjem in širjenjem kakovostne pedagoške prakse ter visoko strokovnostjo in inovativnostjo predstavlja Osnovna šola Gustava Šiliha Laporje zgled sodobne osnovne šole na Slovenskem, zato je za svoje prizadevno delo, odlično partnerstvo pri razvoju in uvajanju novosti v vzgojno-izobraževanih ustanovah v sodelovanju z Zavodom RS za šolstvo prejela Priznanje Blaža Ku-merdeja Zavoda RS za šolstvo za leto 2013.

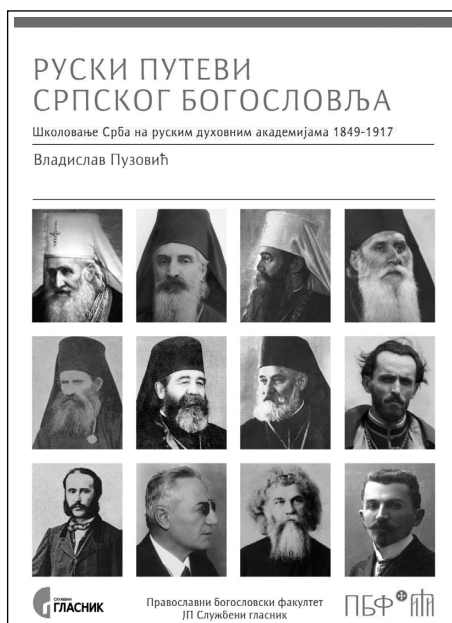
Zadnja stran zbornika Osnovne šole Gustava Šiliha Laporje ponuja pogled skozi šolska vrata, vrata, ki so odprla pot v svet številnim generacijam te šole in želijo biti na široko odprta tudi v prihodnje.

Marjetka Balkovec Debevec

Vladislav Puzović. *Ruski putevi srpskog bogoslovlja. Školovanje Srba na ruskim duhovnim akademijama 1849–1917*. Beograd: Službeni glasnik in Pravoslavni bogoslovski fakultet, 2017. 829 str. ISBN: 978-86-7405-183-2.

Na dobrih osemsto straneh napisana znanstvena monografija srbskega cerkvenega zgodovinarja Vladislava Puzovića (1978), izrednega profesorja na Pravoslavni teološki fakulteti Univerze v Beogradu, z naslovom *Ruski putevi srpskog bogoslovlja. Školovanje Srba na ruskim duhovnim akademijama 1849–1917* (*Ruske poti srbske teologije. Šolanje Srbov na ruskih duhovnih akademijah 1849–1917*) predstavlja izvirno in monumentalno delo sodobnega srbskega zgodovinarja in teologije. Naslov Puzovićeve monografije deluje kot besedna igra, ki se navezuje na klasično delo ruskega pravoslavnega teologa in zgodovinarja Georgija Florovskega (1893–1979) *Puti ruskogo bogoslovija* (*Poti ruske teologije*) (1937), v kateri omenjeni avtor podaja pregled in oceno zgodovine ruske teološke misli in teološkega izobraževanja od srednjega veka do začetka 20. stoletja. Puzovićeva monografija se posveča šolanju srbskih pravoslavniških menihov, duhovnikov in duhovniških kandidatov z območja Srbije, Črne gore, Bosne in Dalmacije na teoloških visokih šolah oziroma duhovnih akademijah na ozemlju Ruskega imperija od sredine 19. stoletja do oktobrske revolucije leta 1917. Monografijo sestavljajo štiri poglavja in dve obsežni prilogi. Prvo poglavje zajema (pred)zgodovino ruskega teološkega izobraževalnega sistema od začetka 17. do začetka 20. stoletja. Drugo poglavje se posveča Srbom na kijeovski duhovni akademiji, tretje na moskovski in četrto na sanktpeterburški. Prva priloga prinaša abecedni seznam z biografijami vseh srbskih študentov na omenjenih akademijah, drugo prilogo pa sestavljajo prepisi, prevodi in kopije nekaterih arhivskih dokumentov, ki so po avtorjevi presoji še posebej pomembni za dodatno razumevanje obravnavane teme.

V obravnavanem obdobju so v Ruskem imperiju obstajale štiri duhovne akademije: kijevska, moskovska (pri Trojiškem samostanu v Sergijevem posadu), sanktpeterburška in kazanska. Duhovne akademije so v kontekstu takratnega pravoslavnega sveta predstavljale t. i. ruski model pravoslavniških teoloških fakultet kot kolegijjskih visokošolskih ustanov pod neposrednim okriljem Cerkve, namenjenih izobraževanju (bodočega) cerkvenega kadra, na katerih so predavali skoraj izključno duhovniki oziroma menihi, ki so na

Ruski putevi srpskog bogoslovlja

duhovnih akademijah skupaj s slušatelji tudi bivali. V obdobju med sredino 19. in začetkom 20. stoletja so študentje ruskih duhovnih akademij lahko dosegali naslednje tri stopnje teološke izobrazbe (od najnižje do najvišje): bakalavreat oziroma diplomu, kandidaturo oziroma magisterij in doktorat. Vsaka od omenjenih stopenj se je zaključila z daljšo pisno nalogo, to je disertacijo. Vidik sposobnosti samostojnega pisanja in s tem znanstvenoraziskovalne ustreznosti je bil posebej poudarjen ob koncu 19. stoletja, kar je postalo nekakšen zaščitni znak oziroma odlika ruskih duhovnih akademij. Največji delež srbskih študentov se je izobraževal na kijevski akademiji, ki je bila med tovrstnimi ruskimi visokimi šolami balkanskim pokrajinam geografsko najbližja in je obenem imela najdaljšo tradicijo – neprekinjeno je delovala že od sredine 17. stoletja.

Temo Puzovićevega dela opredeljujeta dve glavni značilnosti: prvič, šolanje Srbov na ruskih duhovnih akademijah predstavlja dejavnik, ki je odločilno prispeval k dvigu izobrazbene ravni, teološki artikuliranosti in splošnemu razvoju srbskega pravoslavja med sredino 19. in začetkom 20. stoletja, s čimer je sooblikoval tudi širšo podobo srbske kulture in družbe tega obdobja; drugič, obravnavana tema kljub svoji pomembnosti za srbsko Cerkev in kulturo doslej še ni bila sistematično obdelana. Od tod sledi, da je Puzovićevo monografijo mogoče označiti za prebojni dosežek, ki bralcu prinaša izviren in celovit pregled. Med študenti ruskih duhovnih akademij, ki so s svojim kasnejšim delovanjem najbolj daljnosežno (pre)oblikovali srbsko cerkveno in kulturno življenje, je vredno izpostaviti vsaj tri – vsi trije so se šolali na kijevski akademiji: menih in duhovnik Miloje Jovanović (1826–1898), kasnejši beograjski metropolit Mihailo (1859–1881; 1889–1898); duhovnik in cerkveni pravnik Nikola Milaš (1845–1915), kasnejši dalmatinsko-istrski škof Nikodim (1890–1911); ter duhovnik Stevan Dimitrijević, kasnejši ustanovitelj in prvi dekan (1920–1936) pravoslavne teološke fakultete, delujoče v okviru beograjske univerze.

Monografija je po svojem obsegu in natančni osvetlitvi tako osrednjih kot tudi stranskih razsežnosti obravnavane teme vzorčen primer zgodovinopisne in teološke erudicije – na tak način tradicionalno »pozitivistično« metodologijo uspešno združuje s sodobnejšim kulturološkim (»globinskim«) pristopom. Avtorjevo podajanje vsebine, ki temelji na večletnem delu in gostovanju v različnih srbskih, ukrajinskih in ruskih znanstveno-kulturnih ustanovah, odlikuje dosledno opiranje na izjemno bogat nabor arhivskega gradiva in znanstvene literature. Puzovićevo monografijo odlikuje tudi jezikovna jasnost in sistematičnost predstavljenih ugotovitev. To odlično delo lahko med drugim služi kot spodbuda za slovenski znanstveni prostor, denimo za začetek proučevanja zgodovine izobraževanja duhovnikov oziroma teologov s slovenskega ozemlja v pomembnih intelektualnih središčih katoliškega sveta (npr. Rim, Dunaj) – še toliko bolj v luči nespodbudnega dejstva, da doslej še ni mogoče zaslediti niti temeljnega pregleda zgodovine slovenske teološke misli.

Simon Malmenvall

Avtorji prispevkov Šolske kronike št. 3, 27/LI, 2018

Marjetka Balkovec Debevec, mag. znanosti s področja etnologije in prof. zgod., muzejska svétnica, SŠM Ljubljana.

Vilma Brodnik, dr. zgodovinskih znanosti, Zavod RS za šolstvo, OE Ljubljana.

Lucija Čok, dr. jezikovnih znanosti, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče in Fakulteta za humanistične študije Koper.

Monika Govekar-Okoliš, dr. andragoških znanosti, izr. prof. na Oddelku za pedagogiko in andragogiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Nevenka Hacin, prof. zgod. in soc., muzejska svétnica, Zasavski muzej Trbovlje.

Tatjana Hojan, prof. slovenskega jezika, bibliotekarska svetovalka SŠM v p., Ljubljana.

Helena Jaklitsch, dr. zgodovinskih znanosti, Ministrstvo za kulturo, Ljubljana.

Bogdan Kolar, dr. teoloških znanosti, prof. na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani.

Simon Malmenvall, dipl. rusistike, mag. zgodovine, dr. teologije; asistent na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani in Fakulteti za poslovne vede pri Katoliškem inštitutu.

Marija Počivavšek, dr. zgodovinskih znanosti, muzejska svétnica, Muzej novejšje zgodovine Celje.

Mateja Ribarič, prof. zgodovine in sociologije, muzejska svetovalka, SŠM Ljubljana.

Lidija Rupel, prof. latinščine in grščine, Državni znanstveni licej Franceta Prešerna Trst.

Branko Šuštar, dr. zgodovinskih znanosti, muzejski svétnik, SŠM Ljubljana.

Franč Verovnik, prim. mag., dr. med., specialist internist v p., Kotlje.

Salvator Žitko, dr. zgodovinskih znanosti, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče in Fakulteta za humanistične študije Koper.

Sodelavci Šolske kronike št. 3, 27/LI, 2018

Anton Arko, prof. zgodovine in ruščine, višji kustos, Slovenski šolski muzej (naprej SŠM) Ljubljana.

Marjetka Balkovec Debevec, mag. znanosti s področja etnologije in prof. zgod., muzejska svétnica, SŠM Ljubljana.

Teodor Domej, mag. dr., strokovni nadzornik za slovenščino na Deželnem šolskem svetu v p., Celovec, Avstrija.

Boris Golec, dr. zgodovinskih znanosti, izr. prof. na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, znanstveni svétnik na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa, ZRC SAZU Ljubljana.

Ksenija Guzej, prof. likovne umetnosti, poslovna sekretarka, SŠM Ljubljana.

Maja Hakl Saje, univ. dipl. zgodovinarica, Narodni muzej Slovenije Ljubljana.

Tatjana Hojan, prof. slovenskega jezika, bibliotekarska svetovalka SŠM v p., Ljubljana.

Marjan Javoršek, oblikovalec, zunanji sodelavec SŠM Ljubljana.

Matjaž Kavar, računalniško oblikovanje, Brezovica, Kropa.

Marija Lesjak Reichenberg, mag. socioloških znanosti, svétnica, Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana.

Marko Ljubič, prof. zgodovine in univ. dipl. pedagog, poslovni sekretar, strokovni sodelavec, SŠM Ljubljana.

Miha Mali, univ. dipl. bibliotekar, NUK Ljubljana.

Simon Malmenvall, dipl. rusistike, mag. zgodovine, dr. teologije; asistent na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani in Fakulteti za poslovne vede pri Katoliškem inštitutu.

Zdenko Medveš, dr. pedagoških znanosti, zaslužni prof., Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, v p.

Stane Okoliš, mag. zgodovinskih znanosti, direktor Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana.

Mojca Peček-Čuk, dr. pedagoških znanosti, prof. na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani.

Leopoldina Plut-Pregelj, dr. pedagoških znanosti, Research Associate, College of Education, University of Maryland, College Park, MD, Washington, ZDA.

Edvard Protner, dr. pedagoških znanosti, prof. na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru.

Mateja Ribarič, prof. zgodovine in sociologije, muzejska svetovalka, SŠM Ljubljana.

Branko Šuštar, dr. zgodovinskih znanosti, muzejski svétnik, SŠM Ljubljana.

Maja Visenjak - Limon, prof. angleškega jezika, prevajalka, Ljubljana.

Marjeta Žebovec, prof. slovenskega jezika s književnostjo, samozaposlena v kulturi, Smlednik.

Poleg stalnih recenzentov je recenzijski postopek opravil tudi:

Gašper Mithans, dr. zgodovinskih znanosti, znanstveni sodelavec na Znanstveno-raziskovalnem središču v Kopru.

Navodila avtorjem in avtoricam / Instructions to contributors

Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje, ki jo izdaja Slovenski šolski muzej v Ljubljani, **objavlja izvirne prispevke** s področja zgodovine šolstva in pedagogike pa tudi poročila in ocene posvetovanj, razstav in publikacij s to tematiko.

Prispevke prebere uredniški odbor oziroma recenzenti, ki se odločijo, ali je prispevek primeren za objavo ali pa ga po potrebi s pripombami vrnejo avtorju v dopolnitev. Recenzijski postopek je anonimen. Za trditve v prispevku odgovarjajo avtorji.

Oblika prispevka

Vsa za objavo oddana besedila naj bodo v elektronski obliki, napisana v programu Word. Velikost pisave naj bo 12 z 1,5 razmikom med vrsticami. Prispevke lahko pošljete tudi po elektronski pošti na naslov: solski.muzej@guest.arnes.si.

Znanstveni in strokovni članki naj bodo v obsegu do ene avtorske pole (do 16 strani običajnega tipkopisa) ali okoli 5.500 besed oz. okoli 35.000 znakov s presledki. Avtorji morajo svoje v objavo oddane prispevke posredovati jezikovno ustrezne. Članek mora vsebovati tudi:

- **izvleček** (v obsegu od 5 do 10 vrstic) z opisom prispevka in
- **povzetek** (v obsegu od 10 do 12 vrstic) z glavnimi ugotovitvami.
- **ključne besede** (3 do 5 besed)

Slikovne priloge (3–4 na članek)

Fotografije, skice in risbe naj bodo poskenirane (vsaj 300 dpi) in dodane z besedilom prispevkov v elektronski obliki, označene z zaporedno številko. V besedilu mora biti jasno razvidno, kam slikovne priloge sodijo. Slik ne vstavljajte v besedilo.

Podnapisi slik naj bodo s točno navedenim virom dodani na koncu besedila, ležeče.

Podnapis za slikovno gradivo iz publikacij:

Opis (Ime Priimek avtorja: Naslov, letnica, str., številka strani).

Primer: *Šolarji na vasi (Ferdinand Bobič: Preljubo Veselje, o kje si doma, 1939, str. 1).*

Podnapis za ostalo slikovno gradivo:

Opis (hrani ustanova/oseba, foto Ime Priimek).

Primer: *Delavnica lepopisja (hrani SŠM, fototeka, foto Marjan Javoršek).*

Primer: *Učitelj matematike (hrani Janez Novak).*

Navajanje opomb

Opombe naj bodo pisane enotno, na dnu vsake strani, velikost pisave 10.

navajanje virov

arhivski viri

Vire navajamo v skladu s predpisi posameznega arhiva, sicer pa:

Arhiv/ustanova, oddelek, številka fascikla/škatle: Vsebina.

SŠM, arhivska zbirka, fasc. 9: Spisi trivialke v Trnovem v Ljubljani (1831–1870).

spletni viri:

Če gre za knjižno delo v digitalni različici, potem navedemo tako, kot bi navedli ustrezno delo v tiskani obliki in za piko dodamo: spletni naslov (pridobljeno: dan. mesec. leto)

Za vsak drug spletni vir zapišemo: spletni naslov (pridobljeno: dan. mesec. leto)

Primer: <http://www.ssolski-muzej.si/slo/aboutmuseum.php?page=9> (pridobljeno: 12. 3. 2015)

navajanje literaturemonografije:

Ime Priimek, *Naslov dela*, kraj: Založba, leto izdaje, str. številka strani.

Primer: Jože Ciperle, Andrej Vovko, *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1987, str. 123.

serijske publikacije:

Ime Priimek, *Naslov članka*, *Naslov revije*, številka letnika, leto izdaje, št. številka zvezka, str. številka strani.

Primer: Tatjana Hojan, Nekaj stoletnih šol v letu 2013, *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 23, 2013, št. 3, str. 542.

zborniki in katalogi:

Ime Priimek, *Naslov članka*, *Naslov zbornika* (ur. Ime Priimek urednika), kraj (brez vejice) leto izdaje, str. številka strani.

Primer: Mateja Ribarič, Zgodovina šolskih stavb na Slovenskem, *Hiše učenosti na Slovenskem na starih razglednicah* (ur. Mateja Ribarič), Ljubljana 2006, str. 15.

ponovne opombe:

Če se ponovna opomba sklicuje na isto delo kot opomba pred njo, se zapiše: Prav tam ali Ibid., številka strani. Če gre za isto stran: Prav tam ali Ibid.

Če se ponovna opomba sklicuje na delo, ki ni bilo omenjeno neposredno pred njo: Priimek avtorja (brez vejice) leto izida, str. številka strani.

Primer: Ciperle, Vovko 1987, str. 125.

Viri in literatura

V tem sklepnem poglavju morajo biti po abecednem vrstnem redu navedeni najprej vsi viri in nato vsa literatura, ki so v prispevku citirani v opombah.

Vire navajamo v skladu s predpisi posameznega arhiva (kot v opombah).

Literaturo navajamo tako, da najprej zapišemo: Priimek, Ime: – od tod naprej pišemo enako kot v opombah, le da ne navajamo strani.

Podatki o avtorju

Vsak pisec naj izpolni priložen obrazec s podatki o avtorju. Ob oddaji besedila prispevka naj **avtor posreduje izjavo**, da pošilja svoj izviren, še neobjavljen prispevek, ki ga ni poslal v objavo še kakšni drugi publikaciji. Poleg tiskane objave v Šolski kroniki se avtor strinja tudi s spletno objavo članka ter z objavo določenih podatkov o avtorju.

Uredništvo Šolske kronike

Koledar Slovenskega šolskega muzeja 2019

Učne ure naših babic in dedkov - 20 let

dnevi prazniki svetovni dnevi lunine mene z uro sončni vzhodi in zahodi godovna imena pomembni dnevi ikone godovnih imen vremenski pregovori beležke predhodni in prihodni mesec zodiakalna znamenja slovenska imena mesecev začetki letnih časov počitnice setveni koledar ...

Slovenski šolski muzej
2019

Učne ure naših babic in dedkov - 20 let

VAŠ LOGOTIP IN PODATKI

format (odprt): 32 x 62,2 cm

Slovenski šolski muzej

de Vlado Milošič

9 SEPTEMBER 2019							11 NOVEMBER 2019						
P	T	S	P	P	S	N	P	T	S	P	P	S	N
2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	4	5	6	
9	10	11	12	13	14	15	11	12	13	14	15	16	
16	17	18	19	20	21	22	17	18	19	20	21	22	
23	24	25	26	27	28	29	23	24	25	26	27	28	
OKTOBER							OKTOBER						
PON.	TOR.	SRE.	CET.	PET.	SOB.	NED.	PON.	TOR.	SRE.	CET.	PET.	SOB.	NED.
OPROBA	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31			

Naj vas podobe na temo učnih ur naših babic in dedkov spremljajo iz meseca v mesec. Naročite koledar po ugodni ceni 8,00 €, za večje količine (nad 10 izvodov) nudimo popust!

Naročila in informacije: tel.: 01 251 30 24, e-pošta: solski.muzej@guest.arnes.si

